

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Özel Hukuk Anabilim Dalı

HUKUK YARGILAMASINDA UZMAN GÖRÜŞÜ (ÖZEL BİLİRKİŞİ)

HASAN ELYILDIRIM

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2021

HUKUK YARGILAMASINDA UZMAN GÖRÜŞÜ (ÖZEL BİLİRKİŞİ)

Hasan ELYILDIRIM

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Özel Hukuk Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2021

ÖZET

ELYILDIRIM, Hasan, Hukuk Yargılamasında Uzman Görüşü (Özel Bilirkişi), Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2021.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu, uzman görüşünü madde 293'te düzenlemiştir. Artık taraflar kendi görevlendirecekleri uzmana başvurma imkanına sahip olmuştur. Bu çalışmanın amacı, uzman görüşü kurumunun değerlendirilmesidir. Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, uzman görüşünün tarihi gelişimi, amaçları, tanımı, hukuki niteliği ve benzer kurumlarla kıyaslanması üzerinde durulacaktır. İkinci bölümde, uzmandan görüş talep edilmesi, uzmanın nitelikleri, hakları, yükümlülükleri ve sorumluluğu incelenecektir. Üçüncü bölümde, öncelikle uzman görüşünün açıklanması, içeriği ve tebliği açıklanacaktır. Ardından, uzman görüşüne itiraz, uzmanın çağırılması ve dinlenilmesi ve uzman görüşünün değerlendirilmesi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Sözcükler

Uzman, Özel Bilirkişi, Uzman Görüşü, Uzman Görüşünün Değerlendirilmesi

ABSTRACT

ELYILDIRIM, Hasan, Expert Opinion in Civil Procedure (Private Expert), Master's Thesis, Ankara, 2021.

Turkish Code of Civil Procedure regulated expert opinion in article 293. The parties now have the opportunity to contact their own appointed expert. This study aims to evaluate institution of expert opinion. This study consists of three chapters. In the first chapter, the historical development, aims, definition, legal characteristic of expert opinion and its comparison with similar institutions will be emphasized. In the second chapter, requesting an opinion from the expert, the qualifications, rights, obligations and liabilities of the expert will be examined. In the third chapter, first of all explanation, content and notification of expert opinion will be explained. Then, objection to expert opinion, inviting and examining to the expert and evaluation of expert opinion will be emphasized.

Keywords

Expert, Special Expert, Expert Opinion, Evaluation of Expert Opinion

İÇİNDEKİLER TABLOSU

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER TABLOSU	vi
KISALTMALAR DİZİNİ	x
GİRİŞ	1

1.BÖLÜM

UZMAN GÖRÜŞÜNÜN TARİHİ GELİŞİMİ, KAVRAMI, HUKUKİ NİTEĞİ, AMAÇLARI VE BENZER KURUMLARLA KIYASLANMASI	3
1.1.UZMAN GÖRÜŞÜNÜN TARİHİ GELİŞİMİ	3
1.2.UZMAN VE UZMAN GÖRÜŞÜ KAVRAMI VE HUKUKİ NİTELİĞİ	10
1.2.1.Uzman Kavramı ve Hukuki Niteliği	10
1.2.1.1.Uzman Kavramı	10
1.2.1.2.Uzmanın Hukuki Niteliği	14
1.2.1.3.Uzman ve Taraf Arasında Kurulan Sözleşmenin Hukuki Niteliği.....	17
1.2.1.3.1.Hizmet Sözleşmesi Görüşü	18
1.2.1.3.2.Eser Sözleşmesi Görüşü.....	19
1.2.1.3.3.Vekalet Sözleşmesi Görüşü.....	22
1.2.1.3.4.Görüşümüz	24
1.2.2.Uzman Görüşü Kavramı ve Hukuki Niteliği	26
1.2.2.1.Uzman Görüşü Kavramı	26
1.2.2.2.Uzman Görüşünün Hukuki Niteliği	28
1.2.2.2.1.Taraf Beyanı (İddiası) Görüşü	28
1.2.2.2.2.Delil Görüşü	32
1.2.2.2.3.Delil Değerlendirme Vasıtası (Aracı) Görüşü.....	34
1.2.2.2.4.Bilimsel Görüş	36
1.2.2.2.5.Görüşümüz	37

1.3. UZMAN GÖRÜŞÜNÜN AMAÇLARI	40
1.4.UZMAN GÖRÜŞÜNÜN BENZER HUKUKİ KURUMLARLA KİYASLANMASI	46
1.4.1.Uzman Görüşünün Bilirkişi İncelemesiyle Kıyaslanması	46
1.4.2.Uzman Görüşünün Aile Mahkemesinde Görevli Uzmanlarla Kıyaslanması	56
1.4.3.Uzman Görüşünün Tanıkla Kıyaslanması	58
1.4.4.Uzman Görüşünün Hakem-Bilirkişi Sözleşmesi ile Kıyaslanması.....	61

2.BÖLÜM

UZMANDAN GÖRÜŞ TALEP EDİLMESİ, UZMANIN NİTELİKLERİ, HAKLARI, YÜKÜMLÜLÜKLERİ VE SORUMLULUĞU	64
---	-----------

2.1.UZMANDAN GÖRÜŞ TALEP EDİLMESİ	64
2.1.1.Uzman Görüşüne Başvurulabilecek Zamanlar.....	68
2.1.1.1.Davanın Açılmasından Önce.....	68
2.1.1.2.Davanın Açılmasından Sonra.....	69
2.1.1.3.İstinaf ve Temyiz Aşamasında	70
2.1.2.Uzman Görüşünü Talep Edebilecek Taraflar.....	71
2.1.3.Uzman Görüşüne Başvurulabilecek Konular.....	73
2.1.3.1. Özel ve Teknik Bilgi	73
2.1.3.2. Vakıalar	74
2.1.3.3.Hukuki Konular.....	75
2.1.4.Uzman Sayısının Belirlenmesi	78
2.1.5.Uzman Görüşünün Bildirilme Şekli.....	79
2.1.6.Tarafların Uzmanın Görev Alanını Belirlemesi ve Dosya Suretinin Uzman Kişiyeye Teslim Edilmesi	81
2.2.UZMANIN NİTELİKLERİ	82
2.2.1.Uzmanlık Bilgisi	82
2.2.1.1.Hukuk Dışı Uzmanlık	83
2.2.1.2.Hukuki Uzmanlık	83
2.2.2.Tarafsızlık ve Objektiflik	89
2.2.3.Tutarlılık.....	94
2.2.4.Doğruluk ve Dürüstlük.....	95

2.3.UZMANIN HAKLARI	98
2.3.1.Kendisini Görevlendiren Tarafça Bilgilendirilme ve Soru Sorma Hakkı.....	98
2.3.2.Dosya ve Evrakları İnceleme Hakkı	98
2.3.3.Ücret Talep Etme Hakkı.....	99
2.4.UZMANIN YÜKÜMLÜLÜKLERİ.....	101
2.4.1.Rapor Verme Yükümlülüğü.....	101
2.4.2.Haber Verme ve Bilgi Verme Yükümlülüğü	101
2.4.3.Sır Saklama Yükümlülüğü	102
2.4.4.Çağrıldığı Duruşmaya Gelme Yükümlülüğü	104
2.4.5.Taraflarca Belirlenen Sürede Görüşün Teslim Edilmesi	104
2.4.6.Görüşün Uzman Tarafından Şahsen Hazırlanması	105
2.5.UZMANIN SORUMLULUĞU	106
2.5.1.Uzmanın Hukuki Sorumluluğu	106
2.5.2.Uzmanın Cezai Sorumluluğu	107

3.BÖLÜM

UZMAN GÖRÜŞÜNÜN AÇIKLANMASI, İÇERİĞİ VE TEBLİĞİ, UZMAN GÖRÜŞÜNE İTİRAZ, UZMANIN MAHKEMEYE ÇAĞRILMASI VE DİNLENMESİ, UZMAN GÖRÜŞÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	110
3.1.UZMAN GÖRÜŞÜNÜN AÇIKLANMASI, İÇERİĞİ VE TEBLİĞİ.....	110
3.1.1.Uzman Görüşünün Açıklanması	110
3.1.2.Uzman Görüşünün İçeriği	111
3.1.3.Uzman Görüşünün Tebliği.....	113
3.2.UZMAN GÖRÜŞÜNE İTİRAZ.....	115
3.2.1.Uzman Görüşüne İtirazın Konusu.....	117
3.2.2.Uzman Görüşüne İtirazın Süresi	118
3.2.3.Uzman Görüşüne İtiraz Edilmemesinin Sonuçları.....	119
3.2.4.Uzmandan Ek Rapor Talep Edilmesi	122
3.3.UZMANIN MAHKEMEYE ÇAĞRILMASI VE DİNLENİLMESİ.....	123
3.4.UZMAN GÖRÜŞÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	134

SONUÇ.....	146
KAYNAKÇA	151

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Ankara Barosu Dergisi
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜSBD	: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
AÜSBFD	: Ankara Üniversitesi SBF Dergisi
AvK	: Avukatlık Kanunu
AY	: Anayasa
AYM	: Anayasa Mahkemesi
BAM	: Bölge Adliye Mahkemesi
BATİDER	: Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi
BD	: Bankacılar Dergisi
BİK	: Bilirkişilik Kanunu
Bkz.	: Bakınız
BÜHFD	: Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
C	: Cilt
CMK	: Ceza Muhakemesi Kanunu
CPR	: Civil Procedure Rules
DEÜHFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
dn	: Dipnot
E	: Esas
E.T.	: Erişim Tarihi
EÜHFD	: Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
FRE	: Federal Rules of Evidence
GSÜHFD	: Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
GÜHFD	: Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
HD	: Hukuk Dairesi
HMK	: Hukuk Muhakemeleri Kanunu
HUAK	: Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu
HUMK	: Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu

HÜHFD	: Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
İBD	: İstanbul Barosu Dergisi
İÜHFM	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
İYUK	: İdari Yargılama Usulü Kanunu
İzBD	: İzmir Barosu Dergisi
K	: Karar
Karş.	: Karşılaştırınız
LHD	: Legal Hukuk Dergisi
m	: Madde
MBD	: Manisa Barosu Dergisi
MİHDER	: Medeni Usul ve İcra İflas Hukuku Dergisi
MÖHUK	: Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun
MÜHFD	: Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
RG	: Resmi Gazete
S	: Sayı
s	: Sayfa
SDÜHFD	: Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
SÜHFD	: Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
T	: Tarih
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TBBD	: Türkiye Barolar Birliği Dergisi
TBK	: Türk Borçlar Kanunu
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TMK	: Türk Medeni Kanunu
TNBHD	: Türkiye Noterler Birliği Hukuk Dergisi
vb	: ve benzeri
vd	: ve devamı
vs	: vesaire
Y	: Yıl
ZÜHFD	: Zirve Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

GİRİŞ

Uzmanlık bilgisine duyulan ihtiyaç, mevcut sistemimizde çok büyük önem taşısa da aslında insanların dünyaya geldiği andan beri kendisini hissettirmiştir. İnsan, hayatının her anında çevresiyle iletişim kurmaktadır. Bu iletişimle beraber birtakım özel bilgilere sahip olmakta, bu bilgileriyle hayatını devam ettirmekte ve insanlığın gelişmesini sağlamaktadır. İnsanların edindiği özel ve teknik bilgiler günden güne artmış bu sayede insanlık ve bilim her geçen gün gelişmiştir. İşte bu sürekli gelişim her alanı etkilediği gibi insanlar arasındaki uyuşmazlıkların çözümünün sağlandığı yargılama faaliyetlerini de büyük ölçüde etkilemiştir; çünkü bilim ve tekniğin gelişmesiyle birlikte taraflar arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkların niteliği de daha karmaşık bir hale bürünmüştür. Yargılamanın tarafları ve mahkeme açısından da bu özel ve teknik bilgilerin karşılanması ihtiyacı her geçen gün artmıştır.

Uyuşmazlığı çözmekle yükümlü olan mahkeme, önüne gelen uyuşmazlık hakkında bir karar vererek bu uyuşmazlığı çözmek zorundadır; çünkü her ne kadar özel ve teknik bilgidan eksik olsa bile bu eksikliğin giderilmesi gerekir. Mahkemenin karar vermektan çekinmesi görevini yapmaması anlamına gelecek ve sorumluluğunu doğurabilecektir. Diğer yandan, özel ve teknik bilgiye duyulan ihtiyaç mahkeme açısından önemli olduğu kadar yargılamanın tarafları açısından önem taşımaktadır; zira taraflar yargılama sonucunda kendi lehlerine karar almaya çalışmaktadırlar. Bu gibi gerekler karşısında uzmanlık bilgisine duyulan ihtiyaç farklı biçimlerde kendisini göstermiştir. Uzmanlık bilgisine duyulan ihtiyaç, tarih boyunca kimi hukuk sistemlerinde mahkeme tarafından karşılanmış kimisinde taraflarca sağlanmaya çalışılmıştır. Fakat gün geçtikçe hukuk sistemleri birbirlerinden etkilenmeye başlamış ve artık birçok sistemde uzmanlık bilgisi hem mahkemeler hem taraflarca karşılanabilir hale gelmeye başlamıştır.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öncelikle uzman görüşünün tarihi gelişiminin ardından uzman kavramı ve uzmanın hukuki niteliği üzerinde ileri sürülen görüşleri detaylı bir şekilde aktarmaya çalıştık. Ardından uzman ve taraflar arasında kurulan sözleşmenin hukuki niteliğine ilişkin ileri sürülen görüşlerden bahsedip,

bunu takiben kendi görüşümüze yer verdik. Daha sonra, uzman görüşünün tanımı ve hukuki niteliği üzerinde durduk ve doktrinde ileri sürülen görüşleri açıkladıktan sonra kendi görüşümüze yer verdik. Daha sonra uzman görüşünün amaçlarını incelemeye çalıştık. Bu bölümün sonunda ise uzman görüşünü benzer hukuki kurumlarla kıyasladık, bu kapsamda özellikle uzman görüşünün bilirkişi incelemesi, aile mahkemelerinde görevli uzmanlar, tanık, hakem-bilirkişi sözleşmesi ile farklı yanlarını ortaya koymaya çalıştık.

İkinci bölümde ilk olarak uzmandan görüş talep edilmesini inceledik. Bu kapsamda uzman görüşüne başvurulabilecek zamanları ayrı ayrı değerlendirdik. Daha sonra uzman görüşünü talep edebilecek taraflar üzerinde durduk. Bunu takiben uzman görüşüne başvurulabilecek konuları inceledik, özellikle özel ve teknik bilgi, vakıalar ve hukuki konular üzerinde açıklamalarda bulunduk. Ardından uzman sayısının belirlenmesini açıklamaya çalıştık. Bundan sonra ise uzman görüşünün bildirilme şeklini daha sonra tarafların uzmanın görev alanını belirlemesi ve dosya suretinin uzman kişiye teslim edilmesini anlatmaya çalıştık. Bunların ardından uzmanın nitelikleri üzerinde durduk ve uzmanlık bilgisi, tarafsızlık ve objektiflik, tutarlılık, doğruluk ve dürüstlüğü açıkladık. Bundan sonra uzmanın haklarını değerlendirdik ve bu kapsamda kendisini görevlendiren tarafça bilgilendirilme ve soru sorma, dosya ve evrakları inceleme ve son olarak ücret talep etme hakkını ele aldık. Daha sonra uzmanın yükümlülükleri olan rapor verme, haber verme ve bilgi verme, sır saklama, çağrıldığı duruşmaya gelme yükümlülüğü, taraflarca belirlenen sürede görüşün teslim edilmesi ve görüşün uzman tarafından şahsen hazırlanmasını açıklamaya çalıştık. Bölümün sonunda ise uzmanın hukuki ve cezai sorumluluğuna yer verdik.

Üçüncü bölümde ise, uzman görüşünün açıklanması, içeriği ve tebliğini öncelikle ele aldık. Bunun peşinden uzman görüşüne itirazı inceledik ve itirazın konusu, süresi, itiraz edilmemesinin sonuçları ve uzmandan ek rapor talep edilmesini detaylı bir şekilde incelemeye çalıştık. Bunu takiben uzmanın mahkemeye çağrılması ve dinlenilmesini inceledik ve son olarak uzman görüşünün değerlendirilmesini açıklamaya çalıştık.

1.BÖLÜM

UZMAN GÖRÜŞÜNÜN TARİHİ GELİŞİMİ, KAVRAMI, HUKUKİ NİTEĞİ, AMAÇLARI VE BENZER KURUMLARLA KİYASLANMASI

1.1.UZMAN GÖRÜŞÜNÜN TARİHİ GELİŞİMİ

Uzmanlık bilgisine duyulan ihtiyaç karşısında uzmana başvurunun ilk kez Mezopotamya'nın Babil ülkesinde yapılan yargılamalarda uygulandığı ileri sürülmekte ve Babil Kralı Hammurabi'nin tıbbi konular hakkında verilecek olan tazminat miktarları ve cezalar konusunda tıp adamlarından görüş aldığı ve bu görüşler doğrultusunda karar verildiği ileri sürülmüştür¹. Diğer yandan Mısırlıların da Mezopotamya'da tıbbi ve kliniksel konular hakkında uzmanlara başvurduğu görülmüştür².

Roma hukukunda ise, “*preduntēs*”ler (bilgi sahibi olan kimseler tarafından verilen mütalâalar=*responsa prudentium*) hukuki konular hakkında sunulan uzman görüşü bakımından bir örnek olarak gösterilebilir³. “*Responsa*” bir hukukçunun, başvuru hukuk sorunlarına ilişkin verdiği cevapları karşılayan klasik eser tipleridir⁴. “*Responsa prudentium*” hukuki konular hakkında bilgi sahibi olan kimselerin sözlü yahut yazılı olarak sunduğu cevaplardır⁵. Diğer yandan, İmparatorluk devrinin başlarında, Augustus'un kimi hukukçulara sağlamış olduğu imparator adına cevap verme (yani “*ius pullice respondendi*”) imtiyazıyla birlikte hukukçular tarafından sunulan bu cevaplar

¹ Çayan, Gökhan: Medeni Usul Hukukunda Bilirkişilik Müessesesi, Legal Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 4.

² Teomete Yalabık, Fulya: “Anglo-Amerikan ve Fransız Hukuklarında Bilirkişilik Kurumuna Genel Bakış”, DEÜHFD, C. 16, 2014, Özel Sayı: Prof. Dr. Hakan Pekcanitez'e Armağan (Basım Yılı:2015), s. 2115-2162, s. 2115.

³ Karayalçın, Yaşar: Hukukda Öğretim-Kaynaklar-Metod, Problem Çözme, 5. Bası, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2001, s. 163; Narbay, Şafak/Özbay, İbrahim: “Türk Hukukunda Hukukî Mütalâanın Önemi ve Niteliği”, BATİDER 2005, C. XXIII, S. 2, s. 117-146, s.120-121.

⁴ Narbay/Özbay, s. 121.

⁵ Narbay/Özbay, s. 121.

hukuk kaynağı olmuş ve ikinci asırla birlikte bu hukukçuların ileri sürdüğü görüşler hâkimi bağlayıcı olmaya başlamıştır⁶.

İslâm hukukunda da uzmana başvuru gerekliliği üzerinde durulmuştur; zira İslâm hukukunun asli kaynağı olarak başvurulmuş Kur'ân-ı Kerim'de uzmana başvurulması gerekliliğini belirten ayetlere rastlanmaktadır⁷. Nahl sûresinde uzmana başvurulması gerektiğine şu şekilde değinilmiştir: “Senden önce de ancak kendilerine vahiy indirdiğimiz kişileri peygamber olarak gönderdik. Eğer bilmiyorsanız bilgi sahibi olanlara sorun”⁸. Söz konusu ayette ifade edilen “eğer bilmiyorsanız bilgi sahibi olanlara sorun” kısmında belirtilen “bilgi sahibi olanlar” ehl-i kitap âlimlerini ifade etmektedir⁹. Tefsirde, ayetten çıkarılacak en önemli dersin ise başta dini konular olmak üzere herhangi bir konuda yeterli bilgiye sahip olmayanların konunun uzmanlarına sormaları, ilgili konu hakkında doğru ve yeterli bilgiye sahip olmadan görüş ileri sürmenin ve bu yönde iş yapmanın yanlış olduğu ifade edilmiştir¹⁰. Uzmana danışılması gerektiğini belirten bir diğer ayete Enbiya sûresinde rastlamak mümkündür: “Senden önce de ancak kendilerine vahyettiğimiz kimseleri peygamber olarak gönderdik; eğer bilmiyorsanız kitaplar hakkında bilgi sahibi olanlara sorun”¹¹. Söz konusu ayette de ilgili konuyla ilgili bilgi sahibi olmayan kimselerin bilgi sahibi olan uzmanlarla görüşüp doğru bilginin edinilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur¹².

İslâm hukuku ve Osmanlı hukuku bakımından uzmanlara başvurulması gerektiğine ilişkin rastlanan bir diğer örnek “fetvâ”lardır¹³. Fetvâ, İslâm hukukuna ilişkin bir sorunun dini hukuk kuralları uyarınca çözümünü açıklayan, şeyhülislâm yahut müftü tarafından

⁶ Narbay/Özbay, s.121.

⁷ Karş. Kılınç, Ahmet: Osmanlı Yargılama Hukukunda Bilirkişilik, Adalet Yayınevi, Ankara 2019, s. 28.

⁸ Nahl 16/43. <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/Nahl-suresi/1944/43-ayet-tefsiri> (E.T. 09.11.2020).

⁹ Karş. Kılınç, s. 28; Kur'ân Yolu Tefsiri; <https://kuran.diyamet.gov.tr/Tefsir> (E.T. 09.11.2020).

¹⁰ Kur'ân Yolu Tefsiri C.3, s.400-401; Kur'ân Yolu Tefsiri; <https://kuran.diyamet.gov.tr/Tefsir> (E.T. 09.11.2020).

¹¹ Enbiya 21/7. <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/Enbiya%C3%A2-suresi/2490/7-ayet-tefsiri> (E.T. 09.11.2020).

¹² Karş. Kılınç, s. 29.

¹³ Narbay/Özbay, s. 121.

verilebilecek olan belge anlamına gelir¹⁴. İlk önceleri İslâm döneminde kadılarca yargılama esnasında yazılı yahut sözlü biçimde hukukçuların görüşleri alınmıştır; ancak fetvâlar bu dönemlerde kadıları bağlayıcı bir hale gelmemiştir, bununla birlikte fetvâlar hukukun işleyişinde önemli bir görev yerine getirmiştir¹⁵.

İstisnai olarak, fetvâlar kadıları bağlayıcı hale getirilmiştir, bu durumlar ise şunlardır: Belirli bir hukuki görüşün uygulanmasını öneren fetvâların padişahça emredilmesi ve aynı şekilde şeyhülislâmca verilen fetvâların padişah onayından geçmesidir¹⁶. Söz konusu durumlarda fetvâlar kadıları bağlayıcı hale gelmiştir¹⁷.

Osmanlı hukukunda, uygulamada, tarafların davayı açmadan önce bizzat uzmana başvurdukları görülmüş ve bunun ardından yargılama sürecine başlattıkları da tespit edilmiştir¹⁸. Taraflar, dava açmadan önce uzmana başvurdukları zaman uzmanın görüşü, tarafların kadıya mı yoksa muslihûna mı başvurulması gerektiği konusunda onların görüşlerini etkilemektedir, bu yüzden taraflar uzman görüşü doğrultusunda kadıya yahut muslihûna başvurmuşlardır¹⁹.

Türk hukukunda ise Cumhuriyet sonrasında, uzman görüşü kurumuna HUMK döneminde herhangi bir düzenlemeye yer verilmemiştir²⁰. Kanunda her ne kadar uzman görüşü hakkında bir düzenleme bulunmasa bile uygulamada tarafların genellikle öğretim üyelerinden alınan uzman görüşünü dava dosyasına sunduklarına tanık olunmuştur²¹.

¹⁴ <https://sozluk.gov.tr/> (E.T. 09.11.2020).

¹⁵ **Narbay/Özbay**, s. 121-122.

¹⁶ **Narbay/Özbay**, s. 122.

¹⁷ **Narbay/Özbay**, s. 122.

¹⁸ Dava açılmadan önce taraflarca uzmana başvuru örnekleri için bkz. ve karşı. **Kılınç**, s. 79, 168, 169, 201, 202.

¹⁹ Karşı. **Kılınç**, s. 255-256.

²⁰ **Pekcanitez**, Hakan: “Özel Uzman (Bilirkişi) Görüşü ve Değerlendirilmesi”, Prof. Dr. Saim Üstündağ’a Armağan, Ankara, 2009, s.397-418, s.406; **Çayan**, s. 10; **Göksu**, Mustafa: Civil Litigation and Dispute Resolution in Turkey, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2016, s. 243.

²¹ **Arslan**, Ramazan/ **Yılmaz**, Ejder/ **Taşpınar Ayyavaz**, Sema/ **Hanağası**, Emel: Medenî Usul Hukuku, 6. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara 2020, s. 472; **Ünver**, Yener/ **Hakeri**, Hakan: Ceza Muhakemesi Hukuku, C. 1, 15.Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2019, s. 585; **Alangoya**, Yavuz/ **Yıldırım**, Kamil/ **Deren-Yıldırım**, Nevhis: Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı Değerlendirme ve Öneriler, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2006, s. 157; **Göksu**, Mustafa:

Doktrinde, uzman görüşüne başvurunun ne HUMK ne de AvK tarafından yasaklanmadığı için bu kuruma başvuru kabul görmüş ve tarafların uzman görüşü alması, uzmanların tarafların eşliğinde mahkemeye gelerek bilirkişinin oy ve görüşünü tartışmalarına dair bir engel olmadığı ifade edilmiştir²².

Uygulamada meydana gelen uzman görüşü kurumu bu süreçlerin ardından ilk kez CMK ile birlikte yasalaşmış ve 2005 yılından itibaren yürürlüğe girmiştir²³. Bu kapsamda uzman görüşüne ise CMK m. 67/6, 68/3'te yer verilmiştir.

CMK m. 67 “*bilirkişi raporu, uzman mütalaası*” başlığı altında düzenlenen uzman görüşüne şu şekilde düzenlenmiştir: “*Cumhuriyet savcısı, katılan, vekili, şüpheli veya sanık, müdafii veya kanunî temsilci, yargılama konusu olayla ilgili olarak veya bilirkişi raporunun hazırlanmasında değerlendirilmek üzere ya da bilirkişi raporu hakkında, uzmanından bilimsel mütalaa alabilirler. Sadece bu nedenle ayrıca süre istenemez.*” Kanunla getirilen bu düzenleme doktrinde kanunun en faydalı düzenlemelerinden biri olarak görülmüştür²⁴. Getirilen bu düzenlemenin kabul edilme gerekçesi olarak şu hususlar ifade edilmiştir: “*Kanun kolektif hüküm verilmesinde rolü olan taraflara da bilirkişi seçmek yetkisini vererek, onların da teknik istişareden faydalanabilmesini kabul etmiş ve bunu düzenlemiştir*”²⁵.

CMK'daki gelişmelerin HMK Tasarısına yansımalarıyla birlikte, CMK'ya uygun olacak biçimde HMK'da “uzman görüşü” kurumuna yer vermiştir²⁶. Tasarının ardından, doktrinde uzman görüşüne ilişkin düzenlemeye ihtiyaç olmadığı yönünde görüşler ileri

“6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile İspat ve Deliller Konusunda Yapılan Değişiklikler”, Hukuk Muhakemeleri Kanunu ve Borçlar Kanunu Sempozyumu, Ankara 2011, s. 49-64, s. 62.

²² **Belgesay**, Mustafa Reşit: “Ehli Vukuf Mütaleasının İlmi Değeri Ve Kanuni İspat Kuvveti”, İÜHFMD, 1944/3-4, s. 543-548, s. 547.

²³ **Tanrıver**, Süha: Hukukumuzda Bilirkişilik, Yetkin Yayınları, Ankara 2017, s. 30.

²⁴ **Dönmez**, Burcu: “Yeni CMK'da Bilirkişi Kavramı”, DEÜHFD, C. 9, Özel Sayı, 2007, s. 1145-1177, s. 1175. Diğer yandan önceki uygulamada kanunda düzenleme olmaması sebebiyle gereken önemi görmediğine ilişkin bkz. **Yurtcan**, Erdener: Ceza Yargılaması Hukuku, 16. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019, s. 352.

²⁵ **Yenisey**, Feridun/ **Nuhoğlu**, Ayşe: Ceza Muhakemesi Hukuku, 7. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019, s. 229.

²⁶ **Deryal**, Yahya: Türk Hukukunda Bilirkişilik, 6. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2017, s. 311.

sürüldüğü gibi uzman görüşü kurumunun faydalı bir düzenleme olduğu ve yapılan düzenlemenin isabetli olduğu yönünde görüşler de ileri sürülmüştür.

Uzman görüşü kurumunun düzenlemesine ihtiyaç olmadığı yönündeki görüşe²⁷ göre Kıta Avrupası hukuk sisteminde, Anglo-Amerikan hukuk sisteminden farklı olarak tarafların başvurdukları uzman görüşünün, karşı tarafça alınan uzman görüşü ile bertaraf edilmesi yönünde bir usul bulunmamaktadır. Diğer yandan Anglo-Amerikan hukuk sisteminde olduğu gibi içerisinde çapraz sorguyu ve taraflarca dava öncesi delil getirilmesini düzenlemeyen Türk hukuku bakımından, bu yönde bir düzenleme yapılmasının sakıncalı olacağı ifade edilmiştir²⁸. Bu görüşe paralel olan diğer bir görüşe²⁹ göre, ek bir delil yaratmak suretiyle mehz kanunda bulunmayan bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmadığı, bu nedenle kendisini reddeden bir kurum olduğu ve mevcut hukuk sisteminizde yer alması uygun olmayan Anglo-Amerikan kökenli bir kurumun hukuk sistemimize girmesinin mehz kanuna uygun olmayacağı belirtilmiş ve söz konusu düzenlemenin, Anayasa (AY) m. 10/3'e aykırı olacağı ve Anayasa Mahkemesi (AYM) tarafından iptalinin de gündeme gelebileceği ifade edilmiştir.

Doktrinde aksi görüşe³⁰ göre, uzman görüşü delillerin ibrazıyla ilgili olarak herhangi bir sorun yaratmayacaktır; zira uzman görüşü, delil değeri taşımamaktadır ve uzman görüşü ile ek bir delil yaratılmamaktadır. Ayrıca, yeni tasarıyla mehz kanuna bağlı ve ona aykırı düzenlemelerin getirmemesi düşünülemez, bu doğrultuda mehz kanundan farklı bir düzenleme getirmenin ne gibi sakıncalar taşıdığı açık bir şekilde ifade edilmediğinden yapılan eleştirilerin haksız olduğu belirtilmiştir.

HUMK'un ardından düzenlenen ve 12.01.2011 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen HMK, 01.10.2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Uygulamada olan fakat yasal bir dayanağı bulunmayan "uzman görüşü" kurumu, önce ceza

²⁷ **Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım**, Tasarı, s. 156.

²⁸ **Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım**, Tasarı, s. 157; **Yüksel**, Kemalettin: "Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı Hakkında İncelemeler", Bankacılar Dergisi, S.67, 2008, s. 94-110, s. 102.

²⁹ **Yüksel**, s. 102-103.

³⁰ **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 407-408.

yargılamasında CMK m. 67 ile kabul edilmiş ardından CMK'ya paralel olarak hukuk yargılaması bakımından da HMK'da "İspat ve Deliller" başlığını taşıyan "Dördüncü Kısım", "Yedinci Bölüm" m. 293'te düzenlenerek bilirkişilik kurumuyla birlikte ve onun bir tamamlayıcısı olarak yasal bir zemine oturtulmuştur³¹.

Ceza yargılaması ve hukuk yargılamasında konuyu düzenleyen açık düzenlemeler bulunmasına rağmen İYUK'ta uzman görüşüne ilişkin bir düzenleme yoktur. Bu yönüyle de idari yargılamada uzman görüşüne başvurulup başvurulamayacağı tartışma konusu yapılabilir. İYUK m. 31'de uzman görüşüne özel bir atıf yapılmadığı için idari yargıda uzman görüşüne başvurulamayacağı düşünülebileceği gibi aksinin düşünülmesi de mümkündür³². İleri sürülen bir görüşe³³ göre, bu kanunda hüküm bulunmayan hallerde bilirkişi incelemesine ilişkin HMK'nın ilgili hükümleri uygulanacaktır ve bu kapsamda, idari ve vergi uyuşmazlıklarının söz konusu olduğu davalarda da uzman görüşü kurumuna başvurulabilecektir. Bu görüşe paralel olan başka bir görüşe³⁴ göre, uzman görüşü esasen bir tür bilirkişiliktir. Ayrıca bu görüşe göre, İYUK'un hazırlandığı dönemde HUMK uygulanmaktaydı ve HUMK'ta uzman görüşüne ilişkin özel bir düzenleme bulunmamaktaydı, HMK'nın daha sonra yürürlüğe girmesiyle birlikte İYUK m. 31'in atfının sınırları içerisine girdiği ve idari yargıda da uzman görüşüne başvurulabileceği ileri sürülmüştür.

³¹ **Kuru**, Baki/ **Budak**, Ali Cem: "Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Getirdiği Başlıca Yenilikler", İBD, C. 85, S. 5, 2011, s. 3-43, s. 17; **Sarısözen**, M. Serhat: "Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Medeni Usul Hukukumuzda Getirdiği Yeni Düzenlemeler", TBBD, S. 96, 2011, s. 331-382., s. 372; **Yılmaz**, Ejder: Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, C. III, 3. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara 2017, s. 2875; **Karlı**, Abdurrahim: Medenî Muhakeme Hukuku, 4. Baskı, Alternatif Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 576; **Postacıoğlu**, İlhan E./ **Altay**, Sümer: Medenî Usûl Hukuku Dersleri, 7. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2015, s. 755; **Çayan**, s. 10; **Göksu**, Değişiklikler, s. 62; **Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayyavz/Hanağası**, s. 472; **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 30.

³² **Yasin**, Melikşah: İdari Yargılama Usulünde İspat, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 139.

³³ **Özbek**, Mustafa Serdar: "Uzman Görüşünün Yargılamada Değerlendirilmesi", TNBHD, C. 4, S. 1, 2017, s. 63-162, s. 76.

³⁴ **Yasin**, s. 140.

Uzman görüşünün hukuk sistemimize girmesinin ardından bazı görüşlere göre, bu kurumun istenilen seviyede uygulanmadığı ifade edilmiştir³⁵. Bu görüşe göre, maddi gerçeğin ortaya konulmasında büyük bir potansiyele sahip olan bu kurumun daha çok uygulanması beklenirken, söz konusu durum uygulamada gerçekleşmemiştir. Hatta tıp fakültelerinde öğretim üyeleri, öğrencilerine ders anlattıklarında artık bilirkişi raporlarınızı hazırladığınızda daha dikkatli olun; çünkü raporlarınız uzman görüşlerinde daha sıkı bir şekilde denetlenecektir, dediklerine de şahit olunmuştur³⁶.

Doktrinde aksi görüşe³⁷ göre, HMK m. 293'te uzman görüşünün düzenlenmesi ile birlikte kurum daha fazla canlanmış ve gerek mahkeme gerekse tahkim yargılamalarında daha fazla uygulanır hale gelmiştir. Geline son aşamada, kamu kurum ve kuruluşlarının bile uyuşmazlıkların çözümü konusunda uzman görüşüne 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu'na göre danışmanlık hizmet ihalesi yahut hizmet alımı ihalesi yaparak belli istekliler içerisinden uzman görüşü aldıkları ifade edilmiştir³⁸. Uzman görüşüne artan ilginin sebebi, uzman görüşünün yargılamaya sağladığı yarardır³⁹. Zira uzman görüşü ile birlikte taraflar, maddi gerçeğin aydınlatılabilmesi ve iddia ettikleri konular hakkında mahkemenin kanaatini etkileyebilmek amacıyla karmaşık olan hukuki yahut teknik konularda mahkemeye de yardımcı olmaktadır⁴⁰.

Anılan gerekçeler dikkate alındığında uzman görüşü kurumu, karmaşık olan uyuşmazlık konularının çözümünde taraflara ve mahkemeye yardımcı olacak ve hukuki gerçekliğin maddi gerçekliğe uygun teşekkül etmesini sağlayacak olup bu yüzden kanunda düzenlenmiş olması isabetli olmuştur⁴¹.

³⁵ **Aşçıoğlu**, Faruk: Adli Belge İnceleme ve Sahtecilik Alanındaki Bilirkişi Raporlarının İncelikleri, 1. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2019, s. 126; **Taşdemir**, İbrahim Orkun: “İngiliz ve Amerikan Medenî Yargılamasında Uzman Tanıklık”, İstanbul 2019 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 3.

³⁶ **Aşçıoğlu**, Bilirkişi Raporlarının İncelikleri, s. 126-127.

³⁷ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 67.

³⁸ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 68.

³⁹ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 68.

⁴⁰ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 68-69.

⁴¹ **Kuru**, Baki: Medenî Usul Hukuku El Kitabı, C. I, Yetkin Yayınları, Ankara 2020, s. 821; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 69; **Postacıoğlu/Altay**, s.756.

1.2.UZMAN VE UZMAN GÖRÜŞÜ KAVRAMI VE HUKUKİ NİTELİĞİ

Uzman ve uzman görüşü kavramlarının açıklanması ve hukuki niteliklerinin belirlenmesi çok önemlidir; zira uzman görüşünün anlaşılabilmesi bu tespitlerin yapılmasına bağlıdır. Belki de çalışmamızın en önemli kısımlarından birisini oluşturmaktadır. Bu kavramların belirlenmesi ve hukuki niteliklerinin ortaya konmasıyla birlikte esasında uzman görüşüne başvurulabilecek zaman, başvurulabilecek taraflar, başvurulabilecek konular, başvurulabilecek uzman sayısının tespiti, uzmanın hakları, yükümlülükleri, yetkileri ve sorumluluğu belirlenebilecek ve uzman görüşünün açıklanması ve uzman görüşüne itiraz ve uzmanın duruşmaya çağırılması ve dinlenmesinin nasıl yapılacağı ve uzman görüşünün mahkeme tarafından nasıl değerlendirilmesi gerektiğinin de temelleri atılmış olacaktır. Görüleceği üzere bu kavramların tespiti ve hukuki niteliğinin ortaya konması uzman görüşü kurumunun neredeyse tamamını etkilemektedir. Bu gerekçelerle çalışmamızın bu bölümünü detaylı bir şekilde bu kavramları ve hukuki niteliklerini incelemeye ayıracağız.

1.2.1.Uzman Kavramı ve Hukuki Niteliği

1.2.1.1.Uzman Kavramı

Uzman, kelime anlamı olarak belirli bir iş veya belirli bir konu hakkında bilgisi, görüşü ve becerisiyle öne çıkan yahut bir konuda ihtisas yapmış olan kimse; ihtisas sahibi anlamına gelmektedir⁴². Uzman kavramı yerine birçok farklı kavram kullanılmaktadır, kullanılan kavramlara “kompetan⁴³”, “mütehassis⁴⁴”, “uzman tanık⁴⁵” (*expert witness*⁴⁶),

⁴² <https://sozluk.gov.tr> (E.T. 17.11.2020); Yılmaz, Ejder: Hukuk Sözlüğü, 10. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2011, s. 1434.

⁴³ <https://sozluk.gov.tr> (E.T. 17.11.2020).

⁴⁴ **Belgesay**, Ehli Vukuf, s. 547.

⁴⁵ **Akil**, Cenk: “Medeni Yargılama Hukukunda Mahkeme Tarafından Atanan Bilirkişi–Uzman Tanık Ayrımı”, ABD, Y: 69, S: 2011/2, s. 174.

⁴⁶ FRE Rule 702.

“taraf bilirkişisi⁴⁷” (*party expert*⁴⁸/*party appointed expert*), “*expert*⁴⁹”, “özel uzman⁵⁰”, “özel bilirkişi⁵¹”, “uzman kişi⁵²” “bilirkişinin bilirkişisi⁵³” örnek olarak gösterilebilir. Doktrinde kullanılan bu kavram farklılıkları değişik görüşlerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe’ye⁵⁴ göre, uzmanı ifade eden kavramı “*bilirkişinin bilirkişisi*” olarak da değerlendirmek mümkündür; zira CMK m. 67/6’ya göre gerektiği takdirde bilirkişinin oy ve görüşü hakkında uzmana başvurulabilecektir ve uzman görüşü, bilirkişi raporu gibi hukuki değere sahiptir, bu yüzden bilirkişinin bilirkişi olarak da nitelendirilebilecektir.

Toraman’a⁵⁵ göre, tercih edilmesi gereken kavram uzman tanık değil, taraf bilirkişisidir; zira uzman tanık (*expert witness*) ile kastedilen Anglo-Amerikan hukuku bakımından sözlülük ilkesi sebebiyle yargılamaya katılan kimselerin beyanlarının tanık beyanı olarak

⁴⁷ **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 30; **Tanrıver**, Medenî Usûl Hukuku, s. 971; **Karşlı**, s. 577; **Karakoç**, Yusuf: Vergi Yargılaması Hukukunda Avukatın Rolü, TBBD, 2005, S. 59, s. 63-89, s. 67; **Atalı**, Murat/ **Ermenek**, İbrahim: Medenî Usûl Hukuku, 1.Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019, s. 281; **Şahin**, Cumhur/ **Göktürk**, Neslihan: Ceza Muhakemesi Hukuku II, 8. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019, s. 85.

⁴⁸ **Timmerbeil**, Sven: The Role of Expert Witness in German and U.S Civil Litigation, Annual Survey of International & Comparative Law, C. 9, S. 1, s. 163-187, s. 170.

⁴⁹ CPR Part 35.

⁵⁰ **Atalay**, Oğuz: Pekcanitez Usûl Medenî Usûl Hukuku, C. II, 15. Bası, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 1958-1959; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 67.

⁵¹ **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 30; **Tanrıver**, Süha: Medenî Usûl Hukuku, C. 1 (Temel Kavramlar ve İlk Derece Yargılaması), Yetkin Yayınları, Ankara 2016, s. 971; **Kuru/Budak**, s. 19; **Karşlı**, s. 577; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 67. Uygulamada da özel bilirkişi kavramı kullanıldığına ilişkin olarak bkz. “*Bilindiği üzere 6100 sayılı HMK’nın 293. maddesinde düzenlenen uzman görüşü, tarafların uyumsuzluğun aydınlanabilmesi, anlaşılabilmesi ve iddia ve savunmaların ispatı için kendisinin belirlediği özel ve teknik bilirkişiden bir konuda bilgi alması olarak düzenlenmiş olup, uygulamada özel bilirkişi adı da verilmektedir.*” Yargıtay 15. HD, E. 2015/5127, K. 2016/4635 (Yargıtay Karar Arama, E.T. 04.09.2020); Aynı yönde kararlar için bkz. Yargıtay 15. HD, E. 2017/492, K. 2017/2026; Yargıtay 15. HD, E. 2017/1083, K. 2017/3122; Yargıtay 15. HD, E. 2017/1782, K. 2017/3805; Yargıtay 15. HD, E. 2017/2121, K. 2018/1651; Yargıtay 15.HD, E. 2019/748, K. 2019/3857; Yargıtay 15. HD, E. 2020/230, K. 2020/1103 (Yargıtay Karar Arama, E.T. 04.09.2020).

⁵² **Yazıcı-Tıktık**, Çiğdem: “HMK M. 293’teki Uzman Görüşü Kurumu ile Anglo-Sakson Hukuk Sistemindeki Uzman Tanık Kurumunun Karşılaştırılması”, MİHDER, C. 7, S. 20 (2011/3), s. 79-100, s. 81 dn. 4.

⁵³ **Özbek**, Veli Özer/ **Doğan**, Koray/ **Bacaksız**, Pınar/ **Tepe**, İlker: Ceza Muhakemesi Hukuku, 11.Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2018, s. 636.

⁵⁴ **Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe**, s. 636.

⁵⁵ **Toraman**, Barış: Medenî Usûl Hukukunda Bilirkişi İncelemesi (6754 Sayılı Bilirkişilik Kanunu ile Getirilen Yenilikler Çerçevesinde), Yetkin Yayınları, Ankara 2017, s. 84.

nitelendirilmesidir. Yazara göre, ikinci bir kavram ayrımı ise, taraf bilirkişisi mi yoksa özel bilirkişi kavramının mı kullanılması gerektiği noktasında toplanmaktadır. Bu görüşe göre, bu bir tercih meselesi olarak görülebilecektir; ancak taraf bilirkişisi kavramının özel bilirkişi kavramına göre daha doğru olduğunu belirtmektedir; zira özel bilirkişilik, her durumda yargılama faaliyeti içerisinde başvurulmuş bir durum değildir. Bu noktada yargılama dışı bir durumda örneğin ticari yahut kişisel bir karar alınması sürecinde de özel bilirkişilik faaliyeti söz konusu olabilecektir, yani özel bilirkişilik daha geniş bir uygulama alanına sahip olacaktır. Bu yüzden kullanılması gereken kavram taraf bilirkişisidir; zira bu kavram gerçekleşen faaliyetin niteliğine daha uygundur⁵⁶.

Atalay'a⁵⁷ göre ise, özel bilirkişi (özel uzman), mahkeme tarafından atanan bilirkişiden farklıdır; ancak her ikisine de bilirkişi olarak nitelendirilmesinin sebebi kendilerinin sahip oldukları uzmanlıktan kaynaklanmaktadır, yani her ikisi de uzmandır; fakat görevlendirilme şekilleri, kendilerine başvurulmuş konuların belirlenmesi, ücretleri ve sundukları görüşlerin hukuki nitelikleri farklıdır.

Diğer taraftan uzman kavramı için doktrinde farklı kavramlar kullanılmış olması dışında kanunlarımızda da uzman kavramı yerine başka kavramların kullanıldığı görülmektedir. Bu durum kavram karmaşasının kanunlarımıza da sirayet etmesine sebep olmuştur ve hatta aynı kanunun içinde farklı kavramlar kullanıldığı görülmüştür. HMK m. 293'te "uzman" kavramı kullanılırken, HMK m. 431/2'de ve Milletlerarası Tahkim Kanunu m. 12/A'da "özel bilirkişi" kavramı kullanılmıştır. Söz konusu kavram farklılıklarına farklı kanunlarda rastlanıyor olsa bile HMK'da aynı kanun içerisinde farklı maddelerde aynı kurum için birbirinden değişik kavramlar kullanılmaktadır. Söz konusu durum, kanun içerisinde çelişki yaratmaktadır ve özensiz bir biçimde kanunun hazırlandığını gösterdiği gerekçesiyle haklı olarak eleştirilmektedir⁵⁸. Kanaatimizce yapılması gereken aynı kurum için farklı tabirleri değil sadece bir tane tabiri belirleyip onu kullanmak ve bunu tüm kanunlarla birbirilerine paralel olarak düzenlemektir.

⁵⁶ **Toraman**, Bilirkişi, s. 84.

⁵⁷ **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1959.

⁵⁸ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 117.

Uzmanın tanımı ise, ne HMK m. 293'te ne HMK m. 293'ün gerekçesinde yapılmamıştır⁵⁹. Kanun ve gerekçesinde tanım olmamasına rağmen doktrinde farklı tanımlar yapılmıştır.

Pekcanitez'e⁶⁰ göre, uzman, tarafların kendisinin belirlediği kişilerden, kendilerinin belirledikleri özel yahut teknik bir konuda aldığı görüşü veren kişidir.

Toraman'a⁶¹ göre, taraf bilirkişisi, aralarında uyuşmazlık bulunan taraflardan birinin yahut her ikisinin talepleri sonucunda, yargılama esnasında kendisine ispat aracı olarak başvurulmasını sağlayabilmek amacıyla, uzmanlık bilgisi ile bağlantılı olarak görüş sunan kişiyi ifade eder.

Hanağası'na⁶² göre, özel uzman, uyuşmazlığın taraflarının birisinin, davanın açılmasından önce yahut dava devam ederken, uzmanlık alanındaki bilgilerine dayanarak çözümü özel ve teknik bilgi ile çözülebilecek konular hakkında görüşü alınan kişidir.

Özbek'e⁶³ göre ise, özel uzman (özel bilirkişi), uyuşmazlık konusunun taraflarının, uyuşmazlığın davaya dönüşmesinden önce veya uyuşmazlık dava konusu yapıldıktan sonra, uyuşmazlığın konusunu oluşturan ve konu hakkında uzmanlığının olduğuna güvendiği ve bizzat kendisi tarafından belirlenen, uyuşmazlık konusunun teknik yahut hukuki bölümlerini, almış olduğu eğitim ve edinmiş olduğu tecrübeyle sahip olduğu bilgilerle uyuşmazlık konusunu aydınlatan ve iddia yahut savunmalarını destekleyen

⁵⁹ **Deryal**, Yahya: "Türk Hukukunda Özel Bilirkişilik Uygulaması (CMK m.67/6; HMK m.293)", ZÜHFD, 1(1), s. 31-39, s. 38.

⁶⁰ **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 397. Aynı yönde tanımlar için bkz. **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1958-1959; **Çayan**, s. 10; **Sarisözen**, M. Serhat: "Özel Bilirkişi (Uzman Görüşü)", Prof. Dr. Ejder Yılmaz Armağanı, C. 1, S. 1, s. 1699- 1728, 2014, s. 1703. Karşılı'ya göre ise, özel bilirkişi (taraf bilirkişisi), mahkemece atanan bilirkişiye başvurulması yerine tarafların kendi talepleri üzerine, uyuşmazlığı sebep olan konuya ilişkin görüşlerini bildiren kişidir. **Karşılı**, s. 577.

⁶¹ **Toraman**, Bilirkişi, s. 85-86.

⁶² **Hanağası**, Emel: Medeni Yargılama Hukukunda Silahların Eşitliği, Yetkin Yayınları, Ankara 2016, s. 419-420.

⁶³ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 67.

görüşü gerekçeli olarak aktaran ve uyuşmazlık konusu vakıaların gerçekleşip gerçekleşmediği hakkında yorum ihtiva etmeyen görüşü sunun kimsedir.

1.2.1.2.Uzmanın Hukuki Niteliği

Uzmanın hukuki niteliğinin belirlenmesi çok önemlidir; zira uzmanın niteliği belirlendikten sonra yerine getirdiği faaliyet belirlenecek ve bu çerçevede hukuki sonuçlar doğacaktır. Uzmanın niteliği hakkında birçok görüş bulunmaktadır ve çalışmamızın bu bölümünde söz konusu görüşleri ele almaya çalışacağız.

Hukuk sistemimizde, uyuşmazlık konusunun çözümünün özel yahut teknik bilgiyi gerektiren konular olması halinde, mahkeme, kendisinde olan eksik olan bilgiyi gidermek ve doğru karar verebilmek için mahkeme tarafından atanan bilirkişilere başvuruyordu. Fakat uygulamada tarafların, kendilerinin görevlendirdiği uzmanlardan aldıkları görüşleri mahkemeye sunmaya başlamış ve ardından CMK m. 67/6 ve HMK m. 293'ün yasalaşma süreciyle birlikte, HMK m.293'ün gerekçesinde de belirtildiği üzere kaynağını Anglo-Amerikan sisteminde bulan “taraf bilirkişisi” veya “uzman tanık (*expert witness*)” kurumu hukuk sistemimize dahil olmuştur⁶⁴.

Anglo-Amerikan sisteminde çözümü özel ve teknik bilgiyi gerektiren konularda kural olarak bu bilgi eksikliği taraflarca giderilmektedir⁶⁵. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri hukukunda kural olarak taraflar, kendi belirledikleri uzman tanığa başvurma hakkına sahiptirler⁶⁶. Taraflar uzman tanıklarını seçerken en iyi uzmanı değil “en iyi

⁶⁴ **Yılmaz**, Şerh, s. 2875; **Çelikoğlu**, Cengiz Topel: Medeni Usul Hukukunda Avukatın Delil Toplaması, 3.Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2014, s. 310; **Muşul**, Timuçin: Medenî Usul Hukuku, 3. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2012, s. 433; **Umar**, Bilge: Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, 2. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2014, s. 839-840; **Özbay**, İbrahim: 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu Neler Getirdi?, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2013, s. 355; **Deryal**, Özel Bilirkişilik, s. 37-38; **Öztek**, Selçuk: “Tanık, Bilirkişi İncelemesi, Keşif, ve Uzman Görüşü”, İstanbul Barosu Yayını, İstanbul 2008, s. 197-205, s. 204.

⁶⁵ Ancak Amerika Birleşik Devletleri bakımından uzmanın mahkeme tarafından atanması da mümkündür; zira FRE Rule 706 ile birlikte “mahkemece atanan uzman tanık (*court-appointed expert witness*)” yönteminin uygulanması da mümkündür. Bkz. **Timmerbeil**, s. 167.

⁶⁶ **Timmerbeil**, s. 165; **Teomete Yalabık**, Fulya: İngiliz ve Amerikan Hukuklarında Vakıaların Getirilmesi İle Delillerin Toplanmasında Hâkimin Rolü ve Türk Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 399; **Güralp**, Ayşe Gülin: Anglo-

tanığı (*the best witness*)” seçmeye çalışmaktadırlar⁶⁷. Anglo-Amerikan hukukunda uzman tanıklık, tanıklığın bir türü olarak görülmektedir ve kural olarak tanıklar sadece gördüklerini ve duyduklarını ifade edebilirler, kendi görüşlerini ifade etmeleri mümkün değildir; ancak tanığın görüş beyan edemeyeceği kuralının istisnasını uzman tanık kurumu oluşturmaktadır⁶⁸. Görüleceği üzere Anglo-Amerikan hukukunda, uzman, tanıklığın bir türü olarak kabul edilmektedir.

Hukukumuzda ise uzmanın, bir tür bilirkişilik faaliyetini yerine getirip getirmediği tartışmalıdır. Bir görüşe⁶⁹ göre uzmanın, bilirkişi olarak nitelendirilmesi mümkün değildir, her ne kadar bilirkişiye benzemekteyse de, bilirkişilerin hâkim yardımcısı olması ve hak, yükümlülük ve sorumluluklarının kanunda açıkça düzenleniyor olması ve uzman için böyle açık düzenlemelerin bulunmaması yüzünden uzmanın bilirkişi olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Doktrinde ifade edilen bir başka görüşe⁷⁰ göre ise, hukuki konular hakkında kendisine başvurulmuş uzman, tarafla ilgili olması sebebiyle avukata benzemektedir; çünkü görüşünü sunduğu tarafın hakkını savunmaya çalıştığını ifade etmektedir, diğer yandan uyuşmazlık konusunda sahip olduğu uzmanlık gereğince bilirkişiye de benzediği ifade edilmiştir. Bizim de katıldığımız diğer görüşe⁷¹ göre ise, uzmanın yerine getirdiği faaliyet gereğince teknik anlamda bilirkişi olarak

Amerikan ve Kıta Avrupası Medeni Yargılama Hukuku Sistemleri’ndeki Reform Çalışmaları, Yeni Gelişmeler ve Türk Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi, 1. Bası, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 168.

⁶⁷ **Timmerbeil**, s. 165; **Ververk**, s. 185.

⁶⁸ **Toraman**, Bilirkişi, s. 84; **Demirkapı**, Ertan: “Anglo-Amerikan Hukuku’nda Bilirkişilik Kurumunda Yeni Eğilimler”, DEÜHFD, C.5, Sayı 2, 2003, s.39-75, s. 50; **Budak**, Ali Cem: “Anglo Amerikan Medenî Yargılama Hukukunda Bilirkişilik (Uzman Tanıklar)”, İBD 1991/10-11-12, s.827-841, s. 829; **Konuralp**, Haluk: “Fransız Hukukunda Bilirkişilik”, Medenî Usûl ve İcra İflas Hukukçuları Toplantısı III, Eskişehir, 1-2 Ekim 2004, s.319-363, s. 352-353; **Yazıcı-Tıktık**, s. 86; **Tanverdi**, S. Mücahit: “Medeni Usul Hukukunda Bilirkişilik”, İstanbul 1991 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 25-26.

⁶⁹ **Göksu**, Değişiklikler, s. 62; **Atalı/Ermenek**, s. 291.

⁷⁰ **Karakoç**, s. 67. Diğer yandan Karakoç’a göre: “*Hukuki mütalaa veren kişi, hakim hakim değildir; uyuşmazlığı sona erdirmeye görevi ve yetkisi yoktur. Savcı değildir; kamuyu temsil ve/veya kamu adına dava açma görev ve yetkisi bulunmamaktadır. Avukat değildir; davada herhangi bir tarafı temsil etmemektedir. Bilirkişi değildir; mahkeme kendisinin özel ve/veya teknik bir konuda görüşünü talep etmemektedir.*” **Karakoç**, s. 67.

⁷¹ **Toraman**, Bilirkişi, s. 87; **Toraman**, Barış: Bilirkişilik Temel Eğitim Kaynak Kitabı, T.C. Adalet Bakanlığı Yayınları, Ankara 2017, s. 99; **Birtek**, Fatih: Aihm, Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay Kararları Işığında Ceza Muhakemesinde Delil ve İspat, 2.Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2017, s. 245.

nitelendirilmesi mümkündür; zira uzman, uyuşmazlık konusu hakkında sahip olduğu eğitim yahut edinmiş olduğu tecrübelerine göre hem tarafları hem mahkemeyi aydınlatmaktadır.

Üzerinde durulması gereken bir diğer konu ise, uzmanın taraf yardımcısı mı yoksa hâkim yardımcısı mı olduğudur. Bizim de katıldığımız görüşe⁷² göre, uzman, uyuşmazlık konusu hakkında görüşlerini ileri sürerken belirsiz kalan hususların ortaya çıkarılarak aydınlatılması noktasında hem taraflara hem de hâkime yardımcı olmaktadır, bu yüzden uzman hem taraf hem hâkim yardımcısıdır. Aksi görüşe⁷³ göre, uzmana başvurulmasında temel amaç, tarafların uyuşmazlık konusu hakkında uzman görüşünden yararlanmaları ve kendi iddia yahut savunmalarını bu görüşlerle desteklemeleridir, bu yüzden uzman görüşü, uyuşmazlık konusu hakkında mahkemenin maddi gerçeği ortaya çıkarmasına yardım edecek bir araç olarak görülse bile taraf yardımcısı niteliği daha öne çıkmaktadır.

Uzmanın yerine getirdiği görevin bir kamusal bir faaliyetin yerine getirilip getirilmediği de tartışmalı olan bir diğer husustur. Azınlıkta kalan görüşe⁷⁴ göre, uzmanın yerine getirdiği faaliyet, kamusal bir faaliyetin icrası kapsamındadır. Fakat doktrinde hakim olan görüşe⁷⁵ göre uzmanın, bilgisi sebebiyle edinmiş olduğu uzman görüşü tamamen tarafların tasarrufu kapsamında başvurulmuş bir kurum olup kamu hizmetinin yerine getirilmesi niteliğinde değildir. Aynı şekilde, uzman, kamu görevlisi olarak da değerlendirilemeyecektir⁷⁶. Uzman, görevini yerine getirirken herhangi bir resmi kimliğe sahip değildir⁷⁷. Doktrinde ileri sürülen ve bizim de katıldığımız bir görüşe⁷⁸ göre, uzmanın yerinde getirdiği görevi sebebiyle kamu hizmetini yerine getirmesi ve kamu görevlisi olması mümkün olmasa da kamu hizmetinin yerine getirilmesine yardımcı

⁷² Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1703.

⁷³ Işık, Sultan: Uzman Görüşü (Mütalaa), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 74.

⁷⁴ Yenidünya, Ahmet Caner/ İçer, Zafer: Ceza Muhakemesi Hukukunda Bilirkişilik, Adalet Yayınevi, Ankara 2013, s. 90.

⁷⁵ Yılmaz, Şerh, s. 2876; Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1704-1705; Özbay, s. 357; Işık, s. 74; Özbek, Uzman Görüşü, s. 133.

⁷⁶ Yılmaz, Şerh, s. 2876; Çayan, s. 14; Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1729; Özbay, s. 357; Özbek, Uzman Görüşü, s. 133.

⁷⁷ Tanrıver, Bilirkişilik, s. 35; Tanrıver, Medenî Usûl Hukuku, s. 975.

⁷⁸ Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1704-1705; Işık, s. 74.

olmaktadır, bu yüzden uzman “*kamu görevlisine yardım eden kişi*” olarak da anılmaktadır.

1.2.1.3.Uzman ve Taraf Arasında Kurulan Sözleşmenin Hukuki Niteliği

Mahkemece atanan bilirkişi ile mahkeme arasında kamu hukukuna dayalı ilişki vardır⁷⁹; fakat uzman ile taraflar arasında özel hukuka tabi bir sözleşme ilişkisi bulunmaktadır⁸⁰. Taraflar ve uzman arasında kurulan bu sözleşme ilişkisi borçlar hukukuna aittir⁸¹.

Sözleşmenin kurulabilmesi için tarafların sözleşmenin kurulmasına yönelik iradelerinin bulunması, irade beyanlarının birbirine uygun olması ve bu beyanlarının karşılıklı olması gerekmektedir⁸².

Uzman ile taraflar arasında kurulan sözleşmenin konusu, uyuşmazlık konusunu oluşturan hususlar hakkında uzman görüşünün hazırlanmasıdır⁸³. Kurulacak olan bu sözleşme yazılı yahut sözlü olarak kurulabilecektir; fakat sözleşmenin yazılı olarak yapılması ispat açısından tavsiye edilmektedir⁸⁴.

Uzman ile taraf arasında kurulan bu sözleşme ise herhangi bir kanunda düzenlenmemiştir⁸⁵. Bu yüzden taraflar ve uzman arasında kurulacak olan sözleşmenin

⁷⁹ **Tarıver**, Bilirkişilik, s. 35; **Tarıver**, Medenî Usûl Hukuku, s. 974-975.

⁸⁰ **Toraman**, Bilirkişilik, s. 126; **Akil**, Uzman Tanık, s. 180; **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 403; **Görgün**, Şanal/ **Börü**, Levent/ **Toraman**, Barış/ **Kodakoğlu**, Mehmet: Medenî Usûl Hukuku, 9. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2020, s. 588; **Tarıver**, Bilirkişilik, s. 35; **Deryal**, Bilirkişilik, s. 308; **Ververk**, Remme: “Comparative Aspects of Expert Evidence in Civil Litigation”, The International Journal of Evidence and Proof, 2009, S.13, s. 184.

⁸¹ **Tarman**, Zeynep Derya: “Bilirkişilik Sözleşmesinin Hukuki Niteliği ve Bilirkişinin Üçüncü Kişiye Karşı Olan Sorumluluğu”, İstanbul 2005 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 9.

⁸² Eren, Fikret: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Yetkin Yayınları, Ankara 2015, s. 227.

⁸³ **Tarman**, s. 11.

⁸⁴ **Tarman**, s. 12.

⁸⁵ **Toraman**, Bilirkişilik, s. 126.

hukuki niteliği tartışmalıdır⁸⁶. Doktrinde bu sözleşmenin hizmet, vekalet, eser, atipik (isimsiz) ve telif hakkı sözleşmesi olabileceği gibi görüşler ileri sürülmüştür⁸⁷.

Seçilecek olan görüşe göre uzmanın hakları, yükümlülükleri, sorumluluğu, sözleşmenin yorumlanması ve ifası konularında da farklılıklar ortaya çıkacaktır, bu yüzden uzman ile taraflar arasında kurulacak olan sözleşmenin hukuki niteliğini belirlemek önem arz etmektedir. Bu gerekçelerle çalışmamızın bu bölümünde uzman ile taraflar arasında kurulan sözleşmenin hukuki niteliğine ilişkin görüşleri açıklamaya çalışacağız.

1.2.1.3.1.Hizmet Sözleşmesi Görüşü

Uzmanın yerine getirdiği faaliyetin sadece bir danışmanlık görevinin yerine getirilmesi olduğu durumlarda hizmet sözleşmesinin varlığının kabul edilebileceği ileri sürülmüştür⁸⁸. Doktrinde ileri sürülen bir başka görüşe⁸⁹ göre uzman ve taraf arasında kurulan sözleşme eser sözleşmesi olmakla birlikte, uzmanın üstlenileceği ek yükümlülükler göre bu sözleşmenin hizmet sözleşmesi olarak değerlendirilebilmesi de mümkündür.

Hizmet sözleşmesi, işçinin işverene bağımlı olarak belirli yahut belirli olmayan süreyle bir işgörmeyi, işverenin de bunun karşılığı olarak işçiye gördüğü iş sebebiyle ayırdığı zaman yahut yaptığı işe göre ücret ödemeyi üstlendiği sözleşmedir⁹⁰. Hizmet sözleşmesinin en temel unsurları işgörme, bağımlılık, ücret ve zaman unsurlarıdır⁹¹.

Hizmet sözleşmesi ve eser sözleşmesi arasındaki en temel farklardan birisi hizmet sözleşmesinde işçi belirli yahut belirsiz bir süre için işverene bağımlı olarak hizmet sunmakta ve işçinin hizmeti özenli bir şekilde yerine getirmesi ifa için yeterlidir. Eser

⁸⁶ **Deryal**, Bilirkişilik, s. 308; **Tarman**, s. 11.

⁸⁷ **Tarman**, s. 29-77; **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 403.

⁸⁸ **Tarman**, s. 29.

⁸⁹ **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 403; **Sarısözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1713; **Arslan**, Aziz Serkan: Medenî Usûl Hukukunda Delillerin Toplanması ve Doğrudanlık İlkesi (6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Çerçevesinde), Adalet Yayınevi, Ankara 2012, s. 40.

⁹⁰ **Eren**, Fikret: Borçlar Hukuku Özel Hükümler, 3. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2016, s. 533.

⁹¹ **Eren**, Özel, s. 534.

sözleşmesinde yüklenici esasen bir eser meydana getirmeyi taahhüt etmekte ve eseri meydana getirmekle yükümlü olup eseri teslim etmelidir, eserin yapılmadığı yahut eserin teslim edilmemesi halinde yüklenici istediği kadar özenli davranrsa bile borcunu ifa etmiş sayılmayacaktır⁹². Böylece görülmektedir ki eser sözleşmesinde edim sonucu üstlenilirken, hizmet sözleşmesinde edim fiili üstlenilmiş olunacaktır⁹³.

Bir diğer temel fark ise kendini sorumlulukta göstermektedir. Hizmet sözleşmesinde işçi kusuruyla sebep olduğu zararlardan sorumludur; ancak eser sözleşmesinde yüklenici edim sonucunu üstlendiği için kusurlu olup olmadığına bakılmaksızın sorumludur⁹⁴. Eser sözleşmesi ani edimli bir sözleşmedir; fakat hizmet sözleşmesi sürekli sözleşmedir⁹⁵.

Hizmet sözleşmesinde, işçi hizmetini yerine getirirken işverenin emir ve talimatlarına bağlıdır ve işverenine ekonomik ve hukuki olarak bağımlıdır, yani hizmet sözleşmesinin temelinde işçi ve işveren arasında bir bağımlılık söz konusudur⁹⁶. Eser sözleşmesinde ise, yüklenici, bazı talimatlar haricinde iş sahibine bağımlı olarak hareket etmemektedir, iş sahibinin emir, gözetim ve denetiminde görevini yerine getirmez, görevinin bağımsız olarak ifa etmektedir⁹⁷.

1.2.1.3.2.Eser Sözleşmesi Görüşü

Uzmanın sahip olduğu uzmanlık konusu hakkında uyuşmazlığın tarafları ile anlaşarak bir görüş sunduğu ve tarafların da bu görüşü mahkemeye sunduğu özel hukuka tabi olan bu sözleşmenin hukuki niteliği hakkında, borçlar hukuku bağlamında eser sözleşmesi olduğu ileri sürülmüştür⁹⁸.

⁹² Eren, Özel, s. 598.

⁹³ Eren, Özel, s. 598.

⁹⁴ Eren, Özel, s. 599.

⁹⁵ Eren, Özel, s. 599.

⁹⁶ Eren, Özel, s. 599; Aydoğdu, Murat/ Kahveci, Nalan: Türk Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri Sözleşmeler Hukuku, 4.Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2019, s. 753.

⁹⁷ Eren, Özel, s. 599; Aydoğdu/Kahveci, s. 753.

⁹⁸ Toraman, Bilirkişi, s. 130; Akil, Uzman Tanık, s. 180; Pekcanitez, Özel Uzman, s. 403; Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu, s. 588; Tanrıver, Bilirkişilik, s. 35; Tanrıver, Medenî Usûl Hukuku, s. 974-975; Deryal, Bilirkişilik, s. 308; Işık, s. 74; Tarman, s. 115.

İş sahibinin ödemeyi üstlendiği bedel karşılığı olarak yüklenicinin ortaya bir eser meydana getirmeyi ve teslim etmeyi üstlenmiş olduğu sözleşmeye eser sözleşmesi denilmektedir⁹⁹. Eser sözleşmesinin tarafları, iş sahibi ve yüklenicidir¹⁰⁰, uzman ile taraf arasında kurulan eser sözleşmesinde iş sahibini uyuşmazlık konusunun tarafları oluştururken, yükleniciyi uzman oluşturmaktadır¹⁰¹. Uyuşmazlık konusunun tarafları ve uzmanın gerçek veya tüzel kişi olabilmesi de mümkündür. Eser sözleşmesi nitelik olarak ivazlı, şekle tabi olmayan, rızai, ani edimli ve her iki tarafa borç yükleyen sözleşmedir¹⁰². Eser sözleşmesi ile uzman, uzmanlık konusu hakkında sahip olduğu bilgi veya tecrübeyle uzman görüşü vermeyi üstlenmektedir. Uyuşmazlık konusunun tarafları ise alacakları uzman görüşü karşısında aralarında kararlaştırılan ücreti ödemekle yükümlüdür. Bu kapsamda eser sözleşmesinin konusunu belirli bir eserin ortaya getirilmesi ve anlaşılacak ücretin ödenmesi oluşturur¹⁰³. Eser sözleşmesinin unsurları ise bir eser meydana getirme, bedel ve anlaşma unsurlarıdır¹⁰⁴.

Eser sözleşmesinde en önemli unsurlardan bir tanesi eserin meydana getirilmesidir; çünkü TBK m. 470 gereğince yüklenici ortaya bir eser getirmeyi üstlenmektedir. Uzmanların bu kapsamda taraflara vermiş olduğu uzman görüşü ise ortaya bir sonuç konulduğu için bir eser olarak kabul edilmelidir¹⁰⁵. Ortaya çıkarılacak olan bu eser maddi bir eserin meydana getirilmesi şeklinde olabileceği gibi maddi olmayan bir eserin meydana getirilmesi şeklinde de olabilecektir¹⁰⁶. Bu kapsamda maddi olmayan eserlerin kural olarak fikri emek sonucunda oluşan eserlerdir ve maddi bir şekilde meydana gelmezler; fakat ortaya çıkacak eserin maddi olarak da ortaya çıkabilmesi mümkündür örneğin yazılı bir metin, fotoğraf, ses kaydı, CD, ses ve görüntü kaydı gibi türlerle ortaya çıkan uzman görüşleri buna örnek olarak gösterilebilecektir¹⁰⁷.

⁹⁹ Eren, Özel, s. 583-584.

¹⁰⁰ Eren, Özel, s. 584.

¹⁰¹ Tarman, s. 46.

¹⁰² Eren, Özel, s. 584; Tarman, s. 46.

¹⁰³ Tarman, s. 46.

¹⁰⁴ Eren, Özel, s. 588-598.

¹⁰⁵ Toraman, Bilirkişi, s. 132; Narbay/Özbay, s. 140.

¹⁰⁶ Eren, Özel, s. 588; Tarman, s. 47; Toraman, Bilirkişi, s. 131.

¹⁰⁷ Eren, Özel, s. 590.

Yargılama içerisinde uzman görüşü, mahkemeye hukuki yahut teknik bir konuda veya herhangi bir vakıa hakkında bilgi sağlaması veya ortaya konulan ispat vasıtalarını değerlendirme imkanını tanımış olsa da ortaya bir sonuç çıkarıldığı görüşü ileri sürülmektedir¹⁰⁸. Bu görüşe göre hukuki konular hakkında sunulan uzman görüşü hakkında bir tereddüt ortaya çıkabilir; ancak hukuki konular hakkında sunulan uzman görüşünün sadece soyut hukuki bilgileri ortaya koymadığı ve somut uyuşmazlık konusu hakkında bir değerlendirme yaratıldığı ve ortaya bir sonuç konulduğu için bunun da eser kapsamında değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir¹⁰⁹.

Eser sözleşmesini diğer sözleşmelerden en çok ayıran özelliklerinden birisi, yüklenicinin üstlendiği sonucu meydana getirmekle yükümlü olmasıdır, bu yüzden yüklenicinin anlaşılabilir sonucun gerçekleşmesi açısından yapılması gereken çalışma borcu değildir, çalışmak sadece anlaşılabilir sonucun ortaya çıkarılabilmesini sağlayan araçlardandır¹¹⁰. Bu yönüyle yüklenicinin esas borcu eserin meydana getirilmesidir yani yüklenici bir sonucu üstlenmektedir. Görüleceği üzere eser sözleşmesi ile edim fiili değil edim sonucu üstlenilmektedir, esas olan ortaya bir sonucun çıkarılmasıdır aksi takdirde yüklenici her ne kadar özenli çalışmış olsa bile eser sözleşmesi ani edimli bir sözleşme olduğu ve edim sonucunu esas aldığı için eser ortaya çıkarılmadıkça borç ifa edilmemiş olacaktır.

Eser sözleşmesi açısından önemli olan bir diğer husus ise, ortaya çıkarılacak olan eserin nasıl sonuçlanıp ortaya çıkarılacağı yüklenicinin sorumluluğu altındadır. Bu yüzden eser sözleşmesinde yüklenici, iş sahibine göre bağımsız olarak iş görmeli ve kural olarak iş sahibinin talimatlarıyla bağlı olmamalıdır¹¹¹. Zira eser sözleşmesinde yüklenici daha bağımsız olarak faaliyetlerini yerine getirmektedir. Uzman ile taraf arasında kurulan bu eser sözleşmesi gereğince uzmanın sınırlı bir sadakat yükümlülüğünün olduğu kabul edilmelidir; zira uzman, kendisinden görüş isteyen tarafların menfaatleri doğrultusunda hareket etmeksizin görevini objektif olarak yerine getirmelidir¹¹².

¹⁰⁸ **Toraman**, Bilirkişi, s. 132.

¹⁰⁹ **Toraman**, Bilirkişi, s. 132.

¹¹⁰ **Tarman**, s. 48.

¹¹¹ **Tarman**, s. 49.

¹¹² **Tarman**, s. 58.

Eser sözleşmesinde, edim sonucunun üstlenilmesiyle birlikte yüklenicinin asli edim yükümlülüklerini yerine getirmemesi halinde ayıba karşı tekeffül hükümleri uygulanacak ve yüklenici doğrudan veya dolaylı zararlardan kusursuz olarak sorumlu tutulabilecektir¹¹³.

1.2.1.3.3.Vekalet Sözleşmesi Görüşü

Doktrinde ileri sürülen bir başka görüşe¹¹⁴ göre, uzman ile taraflar arasında kurulan sözleşme vekalet sözleşmesidir. Vekalet sözleşmesinin konusunu hukuki bir fiil oluşturabileceği gibi maddi bir fiil de oluşturabilmektedir, bu görüşe göre uzman ile taraf arasında kurulan vekalet sözleşmesinin konusunu maddi fiile ilişkin vekalet oluşturmaktadır¹¹⁵. Doktrinde ileri sürülen bir başka görüşe¹¹⁶ göre uzman ve taraf arasında kurulan sözleşme eser sözleşmesi olmakla birlikte, uzmanın üstlenileceği ek yükümlülükler göre bu sözleşmenin vekalet sözleşmesine olarak değerlendirilebilmesi de mümkündür.

Vekalet sözleşmesi, vekilin, vekalet veren ile sözleşmede belirledikleri edimi yükümlendiği işi yönetmek yahut hizmetin ifasını üstlenmek ve bu işgörmenin herhangi bir kanun hükmüyle düzenlenmediği hallerde uygulanan, ayrıca sözleşmede kararlaştırılan ya da teamülün varlığı halinde ücrete hak kazanmış olduğu işgörme borcunu meydana getiren sözleşmedir¹¹⁷. Vekalet sözleşmesinin unsurları bir işin görülmesi, bir işlemin yapılması, işin vekalet veren yararına görülmesi, anlaşma, talilik (ikincillik), tarafların her zaman vekaleti sona erdirebilme yetkilerinin bulunması ve ücrettir¹¹⁸.

¹¹³ **Tarman**, s. 49; **Ergün**, Ömer: Borçlar Hukuku (Özel Hükümler) Ders Notları, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2018, s. 229.

¹¹⁴ **Eren**, Özel, s. 709; **Ergün**, s. 235, 238; **Remzi**, Mehmet/ **Aydın**, Sezer: Borçlar Hukuku Özel Hükümler, 9. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2019, s. 296; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 84.

¹¹⁵ **Eren**, Özel, s. 709; **Ergün**, s. 235; **Remzi/Aydın**, s. 296.

¹¹⁶ **Pekcanıtez**, Özel Uzman, s. 403; **Sarısözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1713; **Arslan**, s. 40.

¹¹⁷ **Remzi/Aydın**, s. 295; **Eren**, Özel, s. 705.

¹¹⁸ **Eren**, Özel, s. 708-718.

Vekalet sözleşmesinin varlığından bahsedebilmek için söz konusu işgörme borcunun herhangi başka işgörme sözleşmesinin konusunu oluşturmaması gerekmektedir ve taraflar arasında meydana gelen işgörme ilişkisi herhangi bir hatır işinden yahut kanunca öngörülen yükümlülük olmaması gerekir¹¹⁹.

Vekalet sözleşmesi, vekalet verenin menfaatine ve iradesine yönelik olarak işgörmeyi, herhangi bir zaman kaydına tabi olmadan ve vekilin nispi olarak bağımsız şekilde hareket etmesini sağlar¹²⁰. Yani vekalet verenin iradesine ve menfaatlerine uygun hareket edilmesi gerekmektedir.

Vekalet ve eser sözleşmesi arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Vekalet sözleşmesinde vekilin işgörme edimini belirli bir yönde yürütmesi gerekir, burada eser sözleşmesindeki gibi sonuç unsuru önemli değildir¹²¹. Vekalet sözleşmesinde önemli olan vekilin yerine getireceği işgörme borcunu özenle yerine getirmesidir, ortaya bir sonuç çıkabilir; fakat bu sonuç garanti edilmez ve sonucun meydana gelmemesinden vekil sorumlu tutulamaz¹²². Önemli olan vekilin bir sonuç meydana getirmesi değil görevini özenle yerine getirmesidir, yani vekalet sözleşmesinde edim fiili üstlenilirken eser sözleşmesinde sonuç önde olduğu için edim sonucu üstlenilmektedir ve eserin yapılması aşamasında özenli davranılmış olması herhangi bir anlam ifade etmez, önemli olan eserin meydana getirilmesidir.

Vekalet sözleşmelerinde kusur sorumluluğu geçerlidir, eser sözleşmelerinde ise kusursuz sorumluluk esası benimsenmiştir¹²³. Vekalet sözleşmesinde ücret olabileceği gibi ücret olmayabilir yani vekalet sözleşmesinin ivazsız yapılması mümkündür; ancak eser sözleşmesi daima ivazlıdır¹²⁴. Vekalet sözleşmesin, vekilin üstlenmiş olduğu işgörme edimini özenle getirmesi halinde istenen sonuç gerçekleşmediği takdirde de vekil ücrete

¹¹⁹ **Tarman**, s. 35.

¹²⁰ **Remzi/Aydın**, s. 295.

¹²¹ **Eren, Özel**, s. 600.

¹²² **Eren, Özel**, s. 600; **Aydoğdu/Kahveci**, s. 754.

¹²³ **Tarman**, s. 43; **Eren, Özel**, s. 600.

¹²⁴ **Eren, Özel**, s. 601.

hak kazanabilir; fakat eser sözleşmesinde yüklenici üstlenmiş olduğu edimi yerine getiremez yani eseri meydana getirmezse herhangi bir ücrete hak kazanamayacaktır¹²⁵.

Vekalet sözleşmesinde güven ilişkisi daha öncelikli olduğu için vekaletin her an geri alınabilmesi mümkünken eser sözleşmesinde tarafların istedikleri her an dönmeleri mümkün değildir ve dönmek daha sıkı şartlara tabidir¹²⁶.Vekalet sözleşmesinde vekilin sözleşmeyi feshetmesi halinde kural olarak sorumlu tutulması mümkün değildir (TBK m. 512); ancak eser sözleşmesinden dönecek olan iş sahibinin yüklenicinin uğramış olduğu tüm zararları karşılaması gerekmektedir (TBK m. 484)¹²⁷.

1.2.1.3.4.Görüşümüz

Uzman ile taraflar arasında kurulacak olan sözleşmenin hizmet sözleşmesi olarak nitelendirilmesi mümkün değildir; zira hizmet sözleşmesinde işçi, işverene bağımlı olarak çalışmaktadır ve bu sözleşmenin temel noktası bağımlılık esasına dayanmaktadır; fakat uzmanlık faaliyetini karakterize eden temel özellikler uzmanlık bilgisi ve bu uzmanlık bilgisinin tarafsız ve objektif bir şekilde aktarılmasıdır. Bu noktada hizmet sözleşmesinin bağımlılık unsuru yönüyle tarafsızlık ve objektiflikten uzak olduğu ortadadır.

Hizmet sözleşmesinde tarafsızlık ve objektiflik yönünden ortaya çıkan bir diğer sorun ise işçinin işverenin gözetimi, denetimi ve emirleri altında görevini yerine getirmesidir. Bu noktada işverenin talimatları ve emirleri doğrultusunda bir görüş hazırlanması ise uzman tarafından yerine getirilen faaliyetle bağdaşmamaktadır. Diğer yandan hizmet sözleşmesi ile işçi görevini özenle yerine getirmekle asli görevini ifa etmekte ve borcun ifası için yeterli kabul edilmektedir; ancak eser sözleşmesinde esas olan ortaya bir eserin çıkarılmasıdır yani her ne kadar borcun ifası sırasında yüklenici özenle hareket etmiş olsa bile ortaya eser çıkarılmadığı takdirde borç ifa edilmemiş sayılacaktır, bu yönüyle hizmet sözleşmesinde kusur sorumluluğu benimsenirken, eser sözleşmesinde kusursuz

¹²⁵ Eren, Özel, s. 601.

¹²⁶ Eren, Özel, s. 601.

¹²⁷ Eren, Özel, s 600-601.

sorumluluk benimsenmiştir. Bu yönüyle de hizmet sözleşmesi uzman ve taraflar arasında kurulacak olan sözleşmenin hukuki niteliği ile uyuşmamaktadır; çünkü taraflar uzmandan uzmanlık konusu ile ilgili olarak uzman görüşü sunmasını istemektedir. Yani uzman, her ne kadar özenle görevini yerine getirse bile borcunu ifa etmiş sayılmayacaktır; çünkü taraflar uzman görüşünün hazırlanması ve karşı tarafa bu görüşün teslimi konusunda anlaşmaktadırlar.

Uzman ile taraflar arasında kurulacak olan sözleşmenin vekalet sözleşmesi olarak görülmesi de mümkün değildir. Vekalet sözleşmesinin taraflarını ise vekil ve vekalet veren oluşturur. Vekalet veren uzmana başvuran taraf, vekil ise görüşüne başvuru olan uzman olacaktır. Vekalet sözleşmesinde, edim fiili üstlenilmektedir yani uzman görevini özenle yerine getirmesi halinde borcunu ifa etmiş sayılacaktır. Tarafların uzmana başvururken dikkate aldıkları şey uzmanın görevini tamamlaması yani uzman görüşünü hazırlayıp taraflara teslim etmesidir. Bu yüzden uzman ile taraf arasında meydana gelen sözleşme ilişkisinin vekalet sözleşmesi olarak değerlendirilmesi kanaatimizce mümkün değildir. Ancak eser sözleşmesinde ortaya bir eser getirilmesi gerekir yani uzmanın borcunu ifa edebilmesi için ortaya bir eseri çıkarıp, bu eseri teslim etmesi gerekir aksi takdirde borcunu ifa etmiş sayılmaz. Bu açıdan vekalet sözleşmesinde kusur sorumluluğu benimsenmiştir; fakat eser sözleşmesinde kusursuz sorumluluk esası benimsenmiştir.

Uzman ile taraflar arasında kurulan sözleşmenin konusunu uzmanın, uzmanlık bilgisi sonucunda hazırlamış olduğu uzman görüşü oluşturur sonuç olarak ortaya uzman görüşü çıkarılması önemlidir. Diğer taraftan vekil görevini yerine getirirken vekalet verenin talimatlarıyla bağlıdır; ancak eser sözleşmesinde yüklenici görevini işsahibinden bağımsız olarak yerine getirmektedir. Bu yönüyle uzman ve taraflar arasında kurulan sözleşmenin vekalet sözleşmesi olarak değerlendirilmesi uzmanın tarafsızlığı ve objektifliği yönünden eksik kalmaktadır. Uzman görüşünü hazırlarken akıl ve mantık kurallarına uygun hareket etmeli, kendisinden görüş isteyen tarafın çıkarları doğrultusunda ve onun talimatlarıyla bağlı olarak görüş hazırlamamalıdır. Bu durumda sözleşme özgürlüğünün kısıtlandığından bahsetmek mümkündür¹²⁸. Bu yönüyle eser

¹²⁸ **Tarman**, s. 17.

sözleşmesinin vekalet sözleşmesine göre niteliğe daha uygun bir sonuç yarattığı görülmektedir.

Uzman sahip olduğu eğitimi yahut tecrübesi sonucu edinmiş olduğu bilgileri tarafsız ve objektif olarak uzman görüşüne aktarmalı ve uyuşmazlığın taraflarına sunmalıdır. Açıkladığımız gerekçelerle ve benzer sözleşmelerle karşılaştığımız takdirde sonuç olarak uzmanın yerine getirdiği faaliyet gereğince uzman ve taraflar arasında kurulan sözleşmenin eser sözleşmesi olarak değerlendirilmesi kanaatimizce daha doğrudur.

1.2.2.Uzman Görüşü Kavramı ve Hukuki Niteliği

1.2.2.1.Uzman Görüşü Kavramı

Uyuşmazlık konusunun tarafları aralarında ortaya çıkan uyuşmazlık konusu hakkında konusunun uzmanı olduğu düşündüğü kimselerden görüş alabilir, esasen bu faaliyet de bir tür bilirkişilik faaliyetidir; ancak bu durumda görüşüne başvurulmuş uzman mahkeme tarafından atanmadığı için mahkemece görevlendirilen bilirkişiden ayırabilmek amacıyla kanun koyucu HMK m. 293'te uzman görüşü kavramını kullanmayı tercih etmiştir¹²⁹.

Uzman görüşü kavramı yerine “*mütalaa*¹³⁰”, “*uzman mütalaası*¹³¹”, “*bilimsel mütalaa*¹³²” tabirleri de kullanılmaktadır. Mütalaa, kelime anlamı olarak “*görüş, düşünce, irdeleme*”yi ifade etmektedir¹³³. Bu kavram farklılıkları ise esasen CMK m. 67/6 ve HMK m. 293'ün

¹²⁹ Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu, s. 588; Toraman, Temel Eğitim, s. 99.

¹³⁰ Narbay/Özbay, s. 120.

¹³¹ Toraman, Temel Eğitim, s. 99. Diğer taraftan hukuki konular hakkında sunulan uzman görüşü için “*paralı mütalaa*” tabirinin kullanıldığı ve sunulan bu görüşün küçümsendiği ifade edilmiştir. Uzman görüşü hazırlayan uzmanın uyuşmazlığı taraflarından kararlaştırdıkları ücreti almaktadır; fakat bu durumda önemli olan husus ise söz konusu uzman görüşünü hazırlayacak olan uzmanın almış olduğu ücret karşılığında eserlerinde yer vermediği görüşü, ücret alması sebebiyle yer vermemelidir. Kuru, El Kitabı, s. 322 dn. 3; Kuru, Baki: Medenî Usûl Hukuku Ders Kitabı, Legal Yayınevi, İstanbul 2016, s. 322 dn 3.

¹³² CMK m.67/6: “*Cumhuriyet savcısı, katılan, vekili, şüpheli veya sanık, müdafii veya kanunî temsilci, yargılama konusu olayla ilgili olarak veya bilirkişi raporunun hazırlanmasında değerlendirilmek üzere ya da bilirkişi raporu hakkında, uzmanından bilimsel mütalaa alabilirler.*”

¹³³ Narbay/Özbay, s. 120.

paralel düzenlemeler olmasına rağmen farklı kavramları kullanmasından kaynaklanmaktadır. Kanaatimizce yapılması gereken farklı kanunlarda yer alan birbiriyle paralel olan düzenlemeler için aynı tabirin kullanılmasıdır.

Uzman görüşünün tanımına ne HMK m. 293'te ne de HMK m. 293'ün gerekçesinde yer verilmiştir. Kanun ve gerekçesinde tanım olmamasına rağmen doktrinde farklı tanımlar yapılmıştır.

Pekcanitez'e¹³⁴ göre uzman görüşü, tarafların kendilerinin belirlediği uzmandan ve yine tarafların kendilerinin belirlediği özel veya teknik konuya ilişkin aldıkları görüşü ifade eder.

Erdoğan'a¹³⁵ göre ise uzman görüşü, uyuşmazlık konusunu oluşturan vakıaların teknik yahut hukuki boyutuna yönelik olarak uzmanından, tarafların kendilerinin almış olduğu bilimsel görüştür.

Tanrıver'e¹³⁶ göre ise, medenî usûl hukukunda, davanın taraflarının davanın açılmasından önce yahut yargılamanın seyri esnasında, uyuşmazlık konusunu oluşturan özel yahut teknik bilgi hakkında, ilgili uyuşmazlık konusunun uzmanından uzmanlık konusu hakkında oy ve görüşüne başvurulması halinde uzman görüşünden bahsedilir.

Narbay/Özbay'a¹³⁷ göre ise hukuki konular hakkında sunulan uzman görüşü (hukuki mütalaa), uyuşmazlık konusu taraflarının belirli bir konu hakkında hukuki konumlarını tespit etmek ve hukuki olarak izleyecekleri yolu önceden belirlemek yahut somut bir uyuşmazlık hakkında ileri sürdüğü iddiaların daha güçlü kılınmasını sağlamak için uzman

¹³⁴ **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 397. Benzer yönde tanım için bkz. **Sarısözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1703; **Çayan**, s. 10; **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1958-1959; **Karlı**, s. 577.

¹³⁵ **Erdoğan**, Ersin: Bilirkişilik Temel Eğitim Kaynak Kitabı, T.C. Adalet Bakanlığı Yayınları, Ankara 2017, s. 41.

¹³⁶ **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 30-31; **Tanrıver**, Medenî Usûl Hukuku, s. 971.

¹³⁷ **Narbay/Özbay**, s. 120.

hukukçulardan talep ettiği “*bilimsel, tarafsız ve objektif*” olarak hukuki bir sorunun çözümünü içeren değerlendirmelerdir.

Özbek’e¹³⁸ göre, uzman görüşü, uyuşmazlık konusunun taraflarının, uyuşmazlığın davaya dönüşmesinden önce veya uyuşmazlık dava konusu yapıldıktan sonra, uyuşmazlığın konusunu oluşturan ve konu hakkında uzmanlığının olduğuna güvendiği ve bizzat kendisi tarafından belirlenen, uyuşmazlık konusunun teknik yahut hukuki bölümlerini, almış olduğu eğitim ve edinmiş olduğu tecrübeyle sahip olduğu bilgilerle uyuşmazlık konusunu aydınlatan ve iddia yahut savunmalarını destekleyen görüşü gerekçeli olarak aktaran ve uyuşmazlık konusu vakıaların gerçekleşip gerçekleşmediği hakkında yorum ihtiva etmeyen görüştür.

1.2.2.2.Uzman Görüşünün Hukuki Niteliği

HMK m. 293’te düzenlenen uzman görüşünün hukuki niteliği tartışmalıdır¹³⁹ ve konuya ilişkin birçok görüş ileri sürülmüştür. Uzman görüşünün hukuki niteliğinin tespiti uzman görüşüne itiraz, uzman görüşünün değerlendirilmesi gibi konular hakkında önemli sonuçlar doğurmaktadır. Çalışmamızın bu bölümünde uzman görüşünün hukuki niteliği hakkında ileri sürülen görüşler irdelenecek ve sonucunda ulaştığımız görüş aktarılacaktır.

1.2.2.2.1.Taraf Beyanı (İddiası) Görüşü

Türk doktrininde çoğunluk tarafından benimsenen görüşe¹⁴⁰ göre uzmanın hazırlamış olduğu ve tarafın mahkemeye sunmuş olduğu görüş, delil yahut geniş anlamda bir ispat

¹³⁸ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 67.

¹³⁹ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 125; **Göksu**, Civil Litigation, s. 244; **Sarisözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1703-1704; **Kiraz**, Taylan Özgür: 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Getirilen Yenilikler, 1.Bası, Adalet Yayınevi, Ankara 2012, s. 73-74.

¹⁴⁰ **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 398; **Yazıcı-Tıktık**, s. 91; **Akil**, Uzman Tanık, s. 177; **Hanağası**, s. 420; **Toraman**, Bilirkişi, s. 660-661; **Kiraz**, s. 73-74; **Alangoya**, Yavuz/ **Yıldırım**, Mehmet Kamil/ **Deren-Yıldırım**, Nevhis: Medenî Usûl Hukuku Esasları, Beta Basım Yayın, İstanbul 2011, s. 369-370; **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1959; **Pekcanitez**, Hakan/ **Atalay**, Oğuz/ **Özkes**, Muhammet: Medenî Usûl Hukuku Ders Kitabı, Oniki Levha Yayınları, 8. Bası, İstanbul 2020, s. 426; **Meraklı**, Deniz: “Özel Hukuka İlişkin Uyuşmazlıklarda Resmi Bir Bilirkişi Kurumu Olarak Adli Tıp Kurumu”, DEÜHFD, Prof. Dr. Bilge Umar’a Armağan, 2009/Özel Sayı, İzmir 2010, s. 325-376, s. 356; **Karşlı**, s. 578; **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 33; **Tanrıver**, Medenî Usûl Hukuku, s.

aracı değildir, sunulan bu görüş yazılı bir belgeye bağlı olan bir taraf beyanı, açıklaması, taraf iddiasıdır. Diğer bir deyişle, uzman tarafından hazırlanan bu görüş tarafların dilekçelerine eklemiş olduğu bir belgedir ve mahkeme tarafından serbestçe takdir edilecektir¹⁴¹.

Doktrinde bu görüşe benzer olan bir görüşe¹⁴² göre, hukuki konular hakkında alınacak olan uzman görüşü, ispat faaliyeti yahut tahkikatla ilgili değildir ve tarafların hukuki nitelermeye ilişkin açıklamaları olarak kabul edilir. Tarafların yapmış oldukları bu açıklamaların da mahkeme tarafından değerlendirilip gerekçesi de açıklanarak taleplerinin kabulü ya da reddi gerekir. Diğer yandan bu görüşe göre tarafların maddi vakıalar hakkında başvuracakları uzman görüşü hakkında ise, ikili bir ayırım yapılması gerekmektedir eğer uzman görüşüne karşı taraf itiraz etmez ve uzman görüşünü kabul ederse bu durumda taraflar arasında bir delil sözleşmesi (hakem-bilirkişi sözleşmesi) oluşacak ve mahkeme bu görüşle bağlı olacaktır; fakat karşı taraf uzman görüşüne itiraz

973; **Erdoğan**, s. 41; **Arslandoğan**, Birce: Medenî Yargılama Hukukunda Delil Tespiti, 2. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2020, s. 113; **Aktepe Artık**, Sezin: Medenî Usûl Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında), Seçkin Yayıncılık, Ankara 2014, s. 395; **Teomete Yalabık**, Genel Bakış, s. 2131. Tanrıver'e göre uzman görüşünün delil olarak değil yazılı belgeye bağlı olan bir taraf beyanı olarak kabul edilmesinin sebebi, uzman görüşünün HMK'da takdiri delillerin içerisinde değil ayrı bir bölümde tek madde olarak düzenlenmiş olmasıdır. **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 33. Toraman'a göre uzman görüşünün tarafların iddialarına dayanak olacak teknik not olduğu hakkında bkz. **Toraman**, Bilirkişi, s. 664. Alman hukukunda uzman görüşüne ilişkin bir kanuni düzenleme bulunmamaktadır. Almanya'da mahkemelerin tarafların almış olduğu uzman görüşü ile mahkeme tarafından tayin edilen bilirkişinin hazırlamış olduğu raporun aynı olmadığı yönünde kararlar verdiği ifade edilmiştir. Almanya'da mahkemeler ve öğreti, çoğunlukla taraflarca belirlenen ve aynı zamanda uyuşmazlık konusu hakkında avukatlarla görüşen uzmanların güvenilirliği konusunda şüpheler duymakta ve bu yüzden Alman hukukunda uzman görüşü delil değil taraf iddiası, taraf vakıası, tarafın mahkemeye yönelik sunmuş olduğu yazılı belgeye bağlı açıklaması olarak kabul edilmektedir. Taraflarca getirilmiş bir vakıa olarak kabul edilmesinin sonucu ise, hâkimin sunulacak olan uzman görüşü ile bağlı olmamasıdır, diğer taraftan uzman görüşü tamamen göz ardı edilemeyecektir. Alman hukukuna ilişkin açıklamalar için bkz. ve karşı. **Timmerbeil**, s. 177-178; **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 405; **Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım**, s. 369-370; **Tanverdi**, s. 201.

¹⁴¹ **Hanağası**, s. 420.

¹⁴² **Atalı**, Murat/ **Ermenek**, İbrahim/ **Erdoğan**, Ersin: Medenî Usûl Hukuku, 2. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2019, s. 541.

ederse, bu görüş ilgili tarafça sunulan bilirkişi raporuna karşı beyanları olarak kabul edilecektir¹⁴³.

İleri sürülen bir görüşe¹⁴⁴ göre, sunulacak olan uzman görüşü, mahkeme tarafından değerlendirildikten sonra mahkemenin kişisel görüşlerinin oluşmasına yardımcı olan bir araçtır ve uzman görüşü usul hukuku bakımında bir bilirkişi raporu gibi delil olarak değerlendirilemeyecektir. Tarafların bilirkişi raporuna karşı olarak konunun uzmanından uzman görüşü olarak itiraz etmeleri mümkündür ve bu durum her ne kadar bilirkişi tarafından sunulan raporla rekabet edebilecek nitelikte olan bir özel rapor sunulması olarak değerlendirilse bile HMK'da uzman görüşü, bilirkişi raporu ile eşit derecede düzenlenmemiş ve bilirkişi raporu ile herhangi bir rekabetinin olması mümkün görülmemiştir¹⁴⁵.

Bazı yazarlara göre, uzman tarafından hazırlanan uzman görüşünün tarafların yazılı belgeye bağlı bir taraf beyanı olarak kabul edilip delil olarak kabul edilmemesinin sebebi ise, bilirkişi raporu için HMK'da sağlanan tarafsızlık ve objektifliği sağlayacak teminatların uzman görüşü bakımından bulunmamasıdır¹⁴⁶.

Bahsedilen teminatlar ise, bilirkişilerin mahkeme tarafından görevlendirilmesi usulü benimsenmesidir; ancak uzmanlar taraflarca belirlenmektedir, diğer taraftan bilirkişiler hakkında hâkimler için uygulanan yasaklılık ve ret sebepleri uygulanmaktayken uzmanların yasaklılığı ve reddi mümkün değildir bu sayede uzman ile taraflar arasındaki yakınlık ilişkisinin tarafsızlığı engelleyecek bir mekanizma olmaması belirtilmiş, ayrıca bilirkişilerin yemin etmesi mümkünken uzmanların yemin etmesine ilişkin olarak bir kural bulunmamaktadır¹⁴⁷. Bunlar dışında uzmanın soru, çapraz sorgu yöntemleri ile

¹⁴³ **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 541.

¹⁴⁴ **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 399. Aynı yönde bkz. **Pekcanitez/Atalay/Özekes**, s. 426; **Atalay**, **Pekcanitez Usûl**, s. 1959; **Teomete Yalabık**, Genel Bakış, s. 2131.

¹⁴⁵ **Yazıcı-Tıktık**, s. 92; **Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım**, Tasarı, s. 156-157; **Tanrıver**, **Bilirkişilik**, s. 33; **Tanrıver**, **Medenî Usûl Hukuku**, s. 973.

¹⁴⁶ **Atalay**, **Pekcanitez Usûl**, s. 1960.

¹⁴⁷ **Taşdemir**, s. 212; **Toraman**, **Bilirkişi**, s. 664. Toraman'a göre uzman görüşünün bir delil olarak kabul edilmemesinin sebeplerinden biri ise, tarafların kendi lehlerine delil yaratamayacakları düşüncesidir; zira taraflar kendi davalarında tanıklık yapamamakta ve kural olarak kendilerinden sadır olan belgeleri de ispat faaliyetinde kullanamamaktadırlar. Diğer

sorgulanarak kontrolünün sağlanamaması ve kişinin kendi lehine bir delil oluşturamayacağı sebebiyle uzman görüşünün delil olarak değerlendirilemeyeceği ifade edilmiştir¹⁴⁸.

Uzman görüşünü taraf beyanı olarak kabul eden bir başka görüşe¹⁴⁹ göre ise, uzman görüşünün delil olarak kabul edilmesi halinde silahların eşitliği ilkesi zarar görecektir; zira tarafların ücret karşılığında hazırlanmasını talep ettiği ve uzman görüşü alan taraf lehine görüş bildirilmesi kaçınılmaz bir durumdur, özellikle uyuşmazlığın tarafları arasında ekonomik açıdan çok büyük farkların bulunması halinde taraflardan birisinin bu görüşü alabilme imkanı varken karşı tarafın bu imkandan yoksun olması halinde, taraflardan birisinin başvurduğu uzman tarafından sunulan görüşün delil olarak değerlendirilmesinin silahların eşitliği ilkesine zarar verebileceği ifade edilmiştir. Uzman görüşünün, bilirkişi raporunun tarafsızlık ve objektiflik açısından sahip olduğu ve HMK'da öngörülen bu teminatlar uzman görüşü açısından söz konusu olmadığı kaygılarıyla uzman görüşünün delil olarak değerlendirilmemesinin bu kaygıları biraz giderebileceği de ileri sürülmüştür¹⁵⁰.

Başka bir görüşe¹⁵¹ göre, uzman görüşü taraf açıklamalarının üzerinde bir güce sahiptir; zira bilirkişinin hazırlamış olduğu raporun tarafların açıklamalarını tek başına hükümden

taraftan uzman görüşünün delil olarak kabul görmemesinin bir diğer sebebi ise, uzmana duyulan güvensizliktir. **Toraman**, Bilirkişi, s. 662-663. Göksu'ya göre, uzman görüşü deliller arasında yer alsa bile delil değildir; zira uzman görüşü delilin temsili niteliğine yakın değildir, bu yüzden uzman görüşü, takdiri delillerin kullanılmasının serbest olduğu uyuşmazlıklarda mahkemenin kanaatinin daha iyi oluşmasına yardımcı olabilecek olan araç olarak dikkate alınmalıdır. **Göksu**, Değişiklikler, s. 62.

¹⁴⁸ **Taşdemir**, s. 213. Taşdemir'e göre uzman görüşü HMK'da ispat ve deliller arasında kaleme alınmış olsa bile, uzman görüşünün delil olarak kabulü mümkün değildir; ancak delil olarak kabul edilebilmesi için İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri hukukunda olduğu gibi soru ve çapraz sorgu usullerinin, uzman tanıkların müzakerelerinin, uzmanların görevden çekilebilmesi ve reddini talep edebilmesi gibi tarafsızlığı sağlayabilecek teminatların hukukumuzda da düzenlenmesi halinde uzman görüşünün ispat aracı olarak değerlendirilebilmesi mümkün olacaktır. **Taşdemir**, s. 213.

¹⁴⁹ **Karşlı**, s. 578; **Hanağası**, s. 422.

¹⁵⁰ **Hanağası**, s. 422.

¹⁵¹ **Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım**, s. 370.

düşürebilmesi mümkünken uzman görüşü değerlendirilmeden bilirkişi raporuna göre karar verilmesinin mümkün olmayacağı ifade edilmiştir.

1.2.2.2.2.Delil Görüşü

Doktrinde ileri sürülen bir başka görüşe¹⁵² göre, uzman görüşü takdiri bir delil olarak dikkate alınmalı ve takdiri mahkemeye ait olmalıdır. Kanun koyucu, uzman görüşünü HMK'da, "İspat ve Deliller" başlığını taşıyan "Dördüncü Kısım"a ait olan "Yedinci Bölüm"de düzenleyerek kanun sistematığı içerisinde uzman görüşüne deliller arasında yer vermiştir¹⁵³.

Kanunun içerisindeki yeri sebebiyle uzman görüşünün hukuki niteliği yargı kararlarında da değerlendirilmeye başlanmıştır. Yargıtay ve Bölge Adliye Mahkemelerinin (BAM)bazı kararlarında uzman görüşünü "delil¹⁵⁴"olarak nitelendirirken bazı

¹⁵² **Kuru**, El Kitabı, s. 822; **Kuru**, Medenî Usûl Hukuku, s. 322; **Çayan**, s. 10; **Öztek**, Selçuk: "Bilirkişi Raporunun Hâkimi Bağlamaması", Prof. Dr. Ejder Yılmaz'a Armağan, C. 2, Ankara 2014, s. 1607-1625, s. 1624-1625; **Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası**, s. 472; **Kuru**, Baki/ **Arslan**, Ramazan/ **Yılmaz**, Ejder: Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı, 25. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara 2014, s. 439; **Eroğlu**, Orhan: Medeni Usul Hukukunda Davaya Cevap, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2018, s. 99; **İşık**, s. 92.

¹⁵³ **Öztek**, Bilirkişi, s. 1624; **Çayan**, s. 10. Ayrıca bkz. **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 588; **Toraman**, Bilirkişi, s. 663. Uzman görüşünün delil vasfının nisbiliği hakkında bkz. **Çelikoğlu**, s. 310.

¹⁵⁴ "Somut olayda mahkemece, verilen kararın Özel Dairece bozulması üzerine davalı vekili tarafından 26.01.2014 havale tarihli dilekçeyle benzer mahiyette bulunan İzmir 8. İş Mahkemesinin 2014/658 E. sayılı dava dosyası ve işbu direnmeye konu dosya yönünden aynı tarihte aynı öğretim görevlisinden tanzim edilen hukuki mütalaalar sunularak bu mütalaalar uyarınca direnilmesi talep edilmiştir. Mahkemece 09.03.2015 tarihli duruşma verilen ara karar ile "ibraz edilen hukuki mütalaanın incelenmesine bundan sonra Yargıtay bozma kararına uyulmasının değerlendirilmesine" denilerek yargılamaya devamla direnme kararı verilmiştir. Mahkemenin direnme olarak adlandırdığı bu karar gerçekte direnme olmayıp, yeni delil niteliğinde olan ve Özel Daire bozma kararından sonra dosya arasına alınan hukuki mütalaya dayanılarak temyize konu kararın verildiği anlaşılmıştır." Yargıtay HGK, E. 2015/3133, K. 2017/883; Aynı yönde bkz. Yargıtay HGK, E. 2015/3134, K. 2017/884 (Yargıtay Karar Arama, E.T. 02.09.2020). "Yargılama sırasında yürürlüğe giren ve somut uyumsuzluğa uygulanması gereken 6100 sayılı HMK'nun 293. maddesinde, tarafların, dava konusu olayla ilgili olarak uzmanından bilimsel mütalaa alabilecekleri düzenlenmiş olup hakim bu delili serbestçe değerlendirebileceği kuşkusuzdur." Yargıtay 11. HD, E. 2013/12890, K. 2014/16482; Aynı yönde bkz. Yargıtay 11. HD, E. 2014/5201, K. 2015/2984; Yargıtay 11. HD, E. 2015/2448, K. 2015/9719 (Yargıtay Karar Arama, E.T. 02.09.2020). "Söz konusu inceleme mahkemece ve delil tespiti sonucu düzenlenmemiş olmakla birlikte 6100 sayılı HMK'nun 293/1. maddesi hükmünce, taraflar dava konusu olayla ilgili olarak uzmanından bilimsel mütalaa alabileceklerinden söz

kararlarında “takdiri delil¹⁵⁵”, bazı kararlarında ise “taraf delili¹⁵⁶” olarak nitelendirilmektedir.

Doktrinde ileri sürülen bir görüşe¹⁵⁷ göre, maddi vakıalar hakkında sunulan uzman görüşü takdiri delil olarak değerlendirilebilirken, hukuki konular hakkında sunulan uzman görüşü tarafların HMK m. 27 kapsamında açıklama hakkı gereği mahkemeye sundukları görüşlerinin birer parçası niteliğindedir.

Doktrinde bir görüşe¹⁵⁸ göre, uzman görüşünün takdiri delil olarak kabul edilmesinin sebebi HMK m. 293 hükmüdür; zira bu hükme göre mahkeme, ileri sürülen uzman görüşü ile bağlı olmayıp bu görüşü serbestçe değerlendirme hakkına haizdir, mahkemenin talep üzerine yahut kendiliğinden davet edilerek dinlenilmesine de karar verilmesi ve uzmana çağrıldığı duruşmada tarafların ve mahkemenin gerekli soruları sorabilmesi mümkündür,

konusu rapor uzman görüşü niteliğindedir. Mahkeme, uzman görüşü ile bağlı olmamakla birlikte delil olarak değerlendirmeye tabi tutmak zorundadır.” Yargıtay 15. HD, E. 2016/1513, K. 2017/1381 (Yargıtay Karar Arama, E.T. 02.09.2020). “6100 sayılı HMK'nun 4. kısmı ispat ve deliller olarak düzenlenmiş olup, deliller de ikrar (madde 188), belge ve senet (madde 199 ve devamı), yemin (madde 225 ve devamı), tanık (madde 240 ve devamı), bilirkişi incelemesi (madde 266 ve devamı), keşif (madde 288 ve devamı), uzman görüşü (madde 293 ve devamı) olarak belirtilmiş olup, yargılama sırasında HMK da delil olarak düzenlenmiş olan belge ve bilgilerin mahkeme tarafından gerek re'sen, gerekse istem üzerine ileri sürülmüş olan delillerin toplanmaması veya ileri sürülen delillerin eksik toplanarak karar verilmesinin adil yargılanma hakkının ihlalini oluşturacak olup, HMK 353/1-a-6 madde de mahkemece tarafların davanın esası ile ilgili olarak gösterdikleri delillerin hiçbirisi toplanmadan veya gösterilen deliller hiç değerlendirilmeden karar verilmiş olması maddesinin Anayasa 36.maddesi ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6.maddesi çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmekte olup, bu maddedeki hiçbir ifadeinin hükmün esasına etki edecek esaslı delillerin toplanmadan karar verilmesi şeklinde anlaşılmasını gerektirmektedir.” İzmir BAM 12. HD, E. 2018/1856, K. 2019/829 (Lexpera, E.T. 07.12.2020).

¹⁵⁵ “HMK'nın 293. maddesi hükmü kapsamında tarafların aldığı uzman görüşü takdiri delil niteliğindedir. Uzmanın duruşmada dinlenilip dinlenilmemesi hakimın takdir edebileceği bir husustur (f.2).” Yargıtay 11. HD, E. 2019/4265, K. 2019/8115 (<http://karamercanhukuk.com/yargitay-karari/uzman-gorusu-takdiri-delil-niteligindedir>, E.T. 07.12.2020).

¹⁵⁶ “6100 sayılı HMK'nın 293.maddesi uyarınca uzman görüşü taraf delili olup mahkemece, bu delil karşı tarafa tebliğ edilmediği gibi uzman görüşü alınacak bilirkişi raporu ile denetlenmemiştir.” Yargıtay 23. HD, E. 2013/5452, K. 2013/7482 (Yargıtay Karar Arama, E.T. 02.09.2020).

¹⁵⁷ **Budak**, Ali Cem/ **Karaaslan**, Varol: Medenî Usul Hukuku, 2. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2019, s. 270.

¹⁵⁸ **Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası**, s. 472.

son olarak uzman çağrıldığı duruşmaya geçerli bir özrü bulunmaksızın gelmezse hazırlamış olduğu rapor mahkemece değerlendirmeye tabi tutulmayacaktır.

İleri sürülen bir başka görüşe¹⁵⁹ göre ise, Alman¹⁶⁰, Avusturya¹⁶¹, İsviçre ve Fransa gibi ülkelerde uzman görüşüne ilişkin bir kanuni düzenleme olmaması¹⁶² sebebiyle uzman görüşünün taraf iddiası olarak kabul edilmesinin doğru olmayacağına ilişkin yorum yapmak doğru değildir; zira ilgili hukuk sistemlerinde uzman görüşüne dair bir hüküm yer almamaktayken hukukumuzda uzman görüşü “İspat ve Deliller” başlığını taşıyan “Dördüncü Kısım”a ait olan “Yedinci Bölüm”de m. 293’te deliller arasında düzenlenmiştir, ayrıca Anglo-Amerikan hukukunda delil olarak kabul edilen bir düzenleme için Kıta Avrupası hukuku bakımından delil olarak değerlendirmemek doğru değildir. Bu görüşe göre kanun koyucu uzman görüşünün delil olmaması gerektiğini düşünseydi uzman görüşüne ilişkin düzenlemeye kanunun bir başka bölümünde örneğin tahkikata ilişkin bölümleri arasında yer verirdi¹⁶³. Bu yüzden uzman görüşü salt bir taraf açıklamasından daha değerlidir ve takdiri delil olarak değerlendirilmesi daha uygundur.

1.2.2.2.3. Delil Değerlendirme Vasıtası (Aracı) Görüşü

Uzman tarafından sunulacak olan görüşün hukuki niteliği bir görüşe¹⁶⁴ göre, takdiri delil veya taraf beyanı değildir, uzman görüşü taraflarca ileri sürülen iddia yahut savunmaların güçlendirilmesiyle birlikte hâkimin aydınlatılmasını sağlamak üzere kullanılan bir delil

¹⁵⁹ **Öztek**, Bilirkişi, s. 1624; **Toraman**, Bilirkişi, s. 662.

¹⁶⁰ **Timmerbeil**, s. 177.

¹⁶¹ **Ververk**, s. 182.

¹⁶² İsveç ve Hollanda hukukunda ise tarafların kendilerinin belirledikleri uzmanlardan, uzman görüşü alabilmeleri mümkündür ve bu konuda yasal düzenlemeler mevcuttur. **Ververk**, s. 189.

¹⁶³ **Öztek**, Bilirkişi, s. 1624. Toraman’a göre olması gereken hukuk bakımından dikkat edilmesi gereken şey ilgili düzenlemeyi tahkikata ilişkin düzenlemeler arasında değerlendirmek yahut uzman görüşünün ispat gücü olarak hükümdeki yerini daha belirginleştirmek gerekir. **Toraman**, Bilirkişi, s. 664.

¹⁶⁴ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 66, 129; **Sarısözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1704. Uzman görüşü bir delil değildir. Bu görüş, bütün delillerin değerlendirilmesi noktasında hâkime yardımcı olan araçtır. **Göksu**, Mustafa: “Bilirkişilik Kurumunun Niteliği, Gelişimi Ve Uygulaması Bağlamında 6754 Sayılı Bilirkişilik Kanununun Değerlendirilmesi”, Yeni Yasal Düzenlemeler Sonrasında İş Yargılaması Sempozyumu, Av. Cengiz Özbilgin’e Armağan, Beta Yayınları, İstanbul 2018, s. 7-29, s. 18.

değerlendirme vasıtası, aracıdır. Aynı yönde ileri sürülen bir görüşe¹⁶⁵ göre, uzman görüşü delil değerlendirme aracı olması sebebiyle bilirkişi raporuyla kısmen benzer hukuki niteliktedir.

Diğer taraftan ceza yargılamasında da bilirkişi raporu ve uzman görüşü arasında nitelik olarak bir farklılık bulunmadığı¹⁶⁶ ve uzman görüşünün de bilirkişi raporu gibi delil değerlendirme aracı olarak dikkate alınması gerektiği ifade edilmiştir¹⁶⁷.

Bu görüşü savunan yazarlara göre, uzman görüşünün tarafların sundukları dilekçenin içerisinde yahut dilekçelerinin ekinde ayrıca sunuluyor olması uzman görüşünü bir taraf beyanı yapmaz, bu durum sadece uzman görüşünün mahkemeye ibrazıyla ilgili bir konudur, uzman görüşünün mahkemeye ibrazının şekli uzman görüşünün hukuki niteliğini değiştirmez, onu taraf beyanı haline getirmez¹⁶⁸. Zira, uzman görüşü içerisinde açıklanan görüşler tarafların yahut taraf avukatlarının beyanı olarak değerlendirilemeyecektir; çünkü uzman özel veya teknik bilgi yahut maddi vakıa veya hukuki bir sorun hakkında bilgi sahibidir ve görüşünü bu konularda sunmaktadır, diğer taraftan tarafların beyanlarının tarafsızlığı yahut bilimselliğinden bahsetmek mümkün değilken uzman görüşünün tarafsız ve bilimsel olması asıldır ve uzman görüşü gerekçeli ve bilimsel tespitlere dayalıdır, bu yüzden uzman görüşünün taraf beyanı olarak değil, delil değerlendirme vasıtası olarak değerlendirmek gerekir¹⁶⁹.

Uzman görüşü çekişmeli vakıaların ispatında ileri sürülen bir delil değildir. Uzman görüşünün ispat faaliyetinin yerine getirilmesini sağlayan diğer delillerin değerlendirilmesi vasıtası niteliğinde kullanılması gerektiği ve hâkimin kararını verirken kanaatini etkilemek ve karar verirken eksik olan bilgisinin tamamlanmasını sağladığı

¹⁶⁵ Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1704.

¹⁶⁶ Dönmez, Bilirkişi, s. 1175; Birtek, s. 244; Özbek/Doğan/Bacaksız/Tepe, s. 636. Uzmanın bilirkişi olmadığı yönünde bkz. Özen, Mustafa: Ceza Muhakemesi Hukuku Dersleri, 4. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2019, s. 356.

¹⁶⁷ Öntan, Yaprak: Ceza Muhakemesi Hukukunda Bilirkişilik, Yetkin Yayınları, Ankara 2014, s. 174.

¹⁶⁸ Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1704; Özbek, Uzman Görüşü, s. 131.

¹⁶⁹ Özbek, Uzman Görüşü, s. 130-131.

ifade edilmiştir¹⁷⁰. Bu yüzden uzman görüşü delil olarak değil tarafların dayanmış oldukları delillerin değerini yükseltmek amacıyla kullanılır.

Bu görüşe göre uzman görüşünün delil olarak kabul edilmemesinin bir diğer sebebi ise, uzman görüşünün davanın açılmasından evvel ve mahkemenin dışında ortaya çıkmış olan vakıaları temsil edebilme yeteneği bulunmamasıdır. Uzman görüşü sayesinde delillerin daha doğru incelenip dikkate alınması sağlanır ve uzman görüşü, “*fotoğrafi daha derinden ve net görmesine hizmet eden bir özel bir gözlük, bir mikroskop*” gibi bir fonksiyonu yerine getirir, bu yüzden uzman görüşünün delil değerlendirme ve aydınlatma vasıtası olarak kabul edilmesi gerekir¹⁷¹.

1.2.2.2.4. Bilimsel Görüş

Doktrinde ifade edilen bir başka görüşe¹⁷² göre, özellikle hukuki konular hakkında talep edilen ve daha sonra görüşü talep eden taraflarca mahkemeye sunulacak olan uzman görüşleri TMK m. 1/3 kapsamında bilimsel görüştür ve mahkemelerin kararlarını verdikleri zaman bu görüşlerden yararlanabilmeleri gerekir.

TMK m. 1/3’e göre hâkim, yargılama hakkında hükmünü kurarken bilimsel görüşler ve yargı kararlarından yararlanır. Bilimsel görüşler ve yargı kararlarından yararlanmak mahkeme için bir zorunluluk oluştursa bile bu konu hakkında TMK’da herhangi yaptırım öngörülmemiştir, bu yüzden bilimsel görüş ve yargı kararları bağlayıcı değildir¹⁷³.

Hukuki konular hakkında sunulan uzman görüşünün bilimsel görüş olarak nitelendirilebilmesi için uzmanın sunduğu görüş ve çözüm önerilerinin “bilimsel”,

¹⁷⁰ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 126.

¹⁷¹ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 129.

¹⁷² **Narbay/Özbay**, s. 139; **Özen**, s. 355; **Aslan**, Ali Çetin: “Avukatlık Tekeline Genel Bir Bakış”, DEÜHFD , 16(0), 2014, s. 1669-1711, s. 1691.

¹⁷³ **Narbay/Özbay**, s. 138.

“tarafsız” ve “objektif” olması gerekir aksi takdirde bilimsel bir görüşten bahsetmek mümkün olmayacaktır¹⁷⁴.

Mahkeme karar verirken hazırlanan uzman görüşlerinden yararlanabilir ve böylece mahkeme doktrinden de faydalanmış olacaktır¹⁷⁵. Mahkeme alanında uzman olan hukukçular tarafından sunulan görüşü kararına esas alabilir ve böylece bilimsel görüş, “bilimsel içtihat” haline gelebilir¹⁷⁶. Bilimsel görüşün, bilimsel içtihata dönüşebilmesi için yukarıda belirttiğimiz şekilde hazırlanan görüşün tarafsız, objektif ve bilimsel olması gerekmektedir.

1.2.2.2.5. Görüşümüz

Tüm görüşler birlikte değerlendirildiği takdirde görüleceği üzere uzman görüşü sadece tarafların ileri sürdükleri birer iddia, tarafların yazılı belgeye bağlı beyanı olarak kabul edilemez. Zira uzman görüşü taraf beyanlarından daha üstün bir niteliğe sahiptir; çünkü taraflar uzmana uzmanlık bilgisi sebebiyle başvurmaktadır, uzmanlık bilgisi eğitim yahut tecrübe ile kazanılmaktadır. Bu yüzden salt taraf beyanı olarak nitelendirilmesi mümkün değildir. Diğer yandan taraflar ileri sürdükleri vakıalarda taraflı davranabilirken uzmanların taraflı davranabilmesi mümkün değildir; zira uzmanlık sonucu elde edilen bilgiler objektif ve tarafsız olmalıdır. Bu yönüyle de uzmanın taraf beyanı olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Diğer taraftan uzman görüşü kanunumuzda “İspat ve Deliller” başlığını taşıyan “Dördüncü Kısım”a ait olan “Yedinci Bölüm”de düzenlenmiştir. Yani kanundaki düzenleme yeri de gözetildiğinde uzman görüşü taraf beyanı olarak değerlendirilemez.

Uzman görüşünün alınmasının taraflar arasında eşitsizlik yaratabileceği ve böylelikle silahların eşitliği ilkesine zarar vereceği konusunda tereddüt edilebilir. Silahların eşitliği ilkesi, tarafların dayandıkları dava malzemelerini usuli hakkaniyete uygun olarak, yargılamanın başladığı andan itibaren yargılama sürecinin tamamı boyunca devam

¹⁷⁴ Narbay/Özbay, s. 139.

¹⁷⁵ Narbay/Özbay, s. 139; Karakoç, s. 67.

¹⁷⁶ Narbay/Özbay, s. 142.

edecek biçimde, uyuşmazlığın karşı tarafına karşı önemli bir seviyede dezavantajlı bir konuma sokmayacak şartlar altında ileri sürebilmek için makul olanaklara sahip olabilmesi zorunluluğunu ifade eder¹⁷⁷. Silahların eşitliği bakımından önemli olan yargılamanın tarafları için tanınan usuli imkanların eşit olması ve söz konusu eşitliğin taraflardan biri aleyhine bozulmamasıdır¹⁷⁸. Silahların eşitliği ilkesi, yargılamanın taraflarına verilecek olan hükme eşit derecede etki edebilme imkanını sağlar¹⁷⁹.

AİHM'in bilirkişiler ve tarafların başvurduğu uzman hakkında verdiği Bönisch kararı¹⁸⁰ esasen ceza yargılaması sonucunda verilen bir karardır; fakat karardaki yaklaşım sebebiyle medeni yargılamada da uygulanabilir niteliktedir¹⁸¹. AİHM'e göre, iddia ve savunmaya aynı imkanların sağlanması gerekir, bu yüzden dinlenecek olan mahkemece görevlendirilen bilirkişi ve taraflarca görevlendirilen uzmanlara farklı davranılmamalıdır. Söz konusu kararda mahkemenin görevlendirdiği bilirkişi, duruşmalara katılmış ve tanıklara ve sanığa sorular sormuştur. Bunun ardından söz konusu sorular üzerine verilen cevaplara karşılık yorumlarda bulunmuştur. Aynı yargılama içerisinde ilk derece yargılamasında taraflarca görevlendirilen uzmanın duruşmada dinletilmek istenmesini mahkeme dikkate almamıştır. İkinci derecede görülen davada uzman duruşmaya çağırılmıştır. Fakat bu duruşmada mahkeme ve bilirkişi tarafından sorgulanmış. Ardından duruşmayı izleyen izleyiciler arasına gönderilmiştir. Bu durum ise uzman ve bilirkişi arasında fark yaratmış ve eşit muamele edilmemesine sebep olmuştur. Söz konusu durum ise silahların eşitliği ilkesinin dolayısıyla da adil yargılanma hakkının ihlaline neden olmuştur.

AİHM'in kararı ve silahların eşitliği ilkesi uzman görüşü açısından değerlendirildiği takdirde görülecektir ki uzman görüşü düzenlemesiyle silahların eşitliği ilkesi ihlal

¹⁷⁷ **Hanağası**, s. 37; **Aktepe Artık**, s. 355; **Yeşilova**, Bilgehan: "Yargılama Diyalektiği ve Silahların Eşitliği", TBBD, S. 86, 2009, s. 47-101, s. 50; **Erdönmez**, Güray: Pekcanitez Usûl Medenî Usûl Hukuku, 15. Bası, On İki Levha Yayıncılık, Ankara 2017, s. 854; **Pekcanitez**, Hakan: "Medenî Yargıda Adil Yargılanma", İzBD 1997/2, s. 35-55, s. 45.

¹⁷⁸ **Yeşilova**, s. 53; **Tanrıver**, Süha: "Hukuk Yargısı (Medenî Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı", TBBD, S. 54, 2004, s. 191-215, s. 210.

¹⁷⁹ **Erdönmez**, Pekcanitez Usul, s. 855; Pekcanitez, Adil Yargılanma, s. 46.

¹⁸⁰ AİHM, Bönisch/Avusturya, 05.05.1985, Başvuru Numarası 8658/79 (www.hudoc.echr.coe.int, E.T. 10.12.2020).

¹⁸¹ **Hanağası**, s. 417.

edilmemiş olacaktır; çünkü uzman görüşüne uyuşmazlığın her iki tarafının da başvurabilmesi mümkündür. Ayrıca uzman görüşü sunulduğu takdirde sunulan görüşün tarafsız olmadığı yahut eksik ve çelişkili bilgiler içermesi halinde bu görüşü hükümden düşürmek üzere tarafların hukuki dinlenilme hakkı kapsamında sahip olduğu açıklama hakkı gereğince söz konusu görüşe itiraz edilebilir ve bu görüşün hükümden düşürmesi sağlanabilir. Uzmanın ayrıca hem fiziki olarak duruşmada hem de ses ve görüntü nakledilmesi yoluyla dinlenebilmesi mümkündür (HMK m. 149/2, 293/2). Bu sayede uzman hem taraflar hem mahkeme tarafından dinlenebilecektir ve böylelikle görüşü daha iyi tatbik edilebilecektir, bu duruşmada bilirkişi de çağrılarak hem bilirkişi raporunun hem de uzman görüşünün daha iyi tartışılması da sağlanabilir. Eğer uzman çağrıldığı duruşmaya herhangi bir mazereti olmaksızın gelmezse HMK m. 293/3'e göre hazırlanmış olduğu görüş mahkemece değerlendirmeye tabi tutulmayacaktır. Görüleceği üzere uzman görüşünün ve bilirkişi raporunun alınması yargılamada silahların eşitliği ilkesine zarar vermeyecektir; zira silahların eşitliği ilkesine uygun olarak, medenî usûl hukukuna ait olan diğer kurumların da işletilmesiyle hakkaniyete uygun bir yargılama gerçekleştirilecektir.

Uzman görüşünün hukuki niteliğinin delil olup olmadığına ilişkin olarak şu hususlara değinilmesi gerekir: Delil, davanın açılmasından önce ve mahkemenin dışında meydana gelen tarafların üzerinde anlaşamadıkları çekişmeli vakıaların temsili olarak yargılamaya getirilmesini sağlayan, uyuşmazlık konusu çekişmeli vakıaların ispatı konusunda hâkimin ikna edilmesini sağlayan ispat araçlarıdır¹⁸². Bu kapsamda deliller, davadan önce

¹⁸² **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1730; Atalay, Oğuz: “Delil Kavramı Üzerine”, Halûk Konuralp Anısına Armağan, C. 1, Yetkin Yayınları, Ankara 2009, s. 129-138, s. 130; **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 473; **Konuralp**, Haluk: Medenî Usûl Hukukunda İspat Kurallarının Zorlanan Sınırları, Yetkin Yayınları, Ankara 2009, s. 10-11; **Bolayır**, Nur: Hukuk Yargılamasında Delillerin Toplanması ve Tarafların Ve Hâkimin Rolü, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2014, s. 11; **Atal/Ermenek/Erdoğan**, s. 484; **Kale**, Serdar/ **Keser**, Salih: “Medenî Yargılama Hukukunda Delil Sistemi”, MÜHFHAD, Özel Sayı: Prof. Dr. Mehmet Âkif Aydın’a Armağan, C. 21, S. 2, 2015, s. 700-725, s. 703-704; **Göksu**, Mustafa: Hukuk Yargılamasında Elektronik Delil, Adalet Yayınevi, Ankara 2011, s. 110. Deliller, kesin ve takdiri deliller olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. **Erdönmez**, Güray: “Hukuk Muhakemeleri Kanunu’na Göre Delillerin Gösterilmesi Ve İbrazi”, İBD, C. 87, S. 5, 2013, s. 15-53; **Börü**, Levent: Medenî Usûl Hukukunda İddia ve Somutlaştırma Yükü, Yetkin Yayınları, Ankara 2016, s. 28; **Özumcu**, Seda: “1086 Sayılı Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanununun ile 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun Delillerin İkamesi Hakkındaki Hükümlerine Mukayeseli Bir Bakış”, BÜHFD, S. 101, 2013, s. 42-66, s. 43.

meydana gelen ve uyuşmazlık konusu olan çekişmeli vakıa hakkında doğrudan bilgi edinilebilmesini sağlayan ve adeta davadan önce meydana gelen olayın temsili olarak canlandırılmasını, ayna görevi görmesini sağlar¹⁸³. Bu duruma ise “*delilin temsili niteliği*” denilir¹⁸⁴. Ayrıca, delillerin içerisinde uyuşmazlığı en iyi şekilde yansıtacak olanı temsili kabiliyeti yüksek ve güvenilir olandır¹⁸⁵. Bu noktada görüleceği üzere uzman görüşü delilin temsili niteliğine sahip değildir; zira uzman görüşü dava öncesi meydana gelen olayı temsil etmez, bu yüzden uzman görüşünün delil olarak değerlendirilmesi mümkün değildir.

Kanaatimizce uzman görüşü, delil değerlendirme vasıtası olarak görülmelidir; çünkü uzman eğitimi yahut tecrübesi sonucunda sahip olduğu bilgileri görüşüne aktarır bu yüzden sunulan görüşün bilimselliği ön planda tutması, tarafsız, objektif ve mantık ilkelerine uygun olması gerekir. Uzmanın hazırladığı bu görüş tarafları ve mahkemeyi aydınlatmaktadır ve uyuşmazlık konusunu oluşturan çekişmeli vakıaları yansıtan delilleri değerlendirme faaliyeti daha fazla öne çıkmaktadır.

1.3. UZMAN GÖRÜŞÜNÜN AMAÇLARI

Uzman görüşü kurumuna başvurulmasının birçok amacı bulunmaktadır, çalışmamızın bu bölümünde tarafların uzman görüşü almasının altında yatan amaçlara değineceğiz. Uzman görüşüne başvuru taraflara birçok fayda sağlamaktadır ve kanunda düzenlenmesi faydalı olmuştur¹⁸⁶.

Taraflar, uyuşmazlık konusunun özel ve teknik bilgiyi gerekli kıldığı durumlarda, iddia yahut savunmalarını daha inandırıcı kılmak ve bu kapsamda tez ve anti tezlerini daha iyi bir şekilde ileri sürerek, yargılamada konumlarını güçlendirmek amacıyla uzman görüşü

¹⁸³ **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1731.

¹⁸⁴ **Konuralp**, İspat Kuralları, s. 10.

¹⁸⁵ **Göksu**, Elektronik Delil, s. 111.

¹⁸⁶ Uzman görüşünün faydaları hakkında bkz. **Aşçıoğlu**, Bilirkişi Raporlarının İncelikleri, s.139 vd.; **Kuru**, El Kitabı, s. 821.

alıp mahkemeye sunabilirler¹⁸⁷. Yargıtay'a¹⁸⁸ göre, taraflar, mahkemece atanan bilirkişi dışında özel olarak kendi seçtikleri uzmandan görüş alabilirler ve böylece, özel ve teknik bilgiyi gerektiren konularda uzman görüşünden yararlanarak iddia ve savunmalarını uzman görüşüyle destekleyebilirler.

Uzman görüşüne başvurma amaçlarından bir diğeri, tarafların, dilekçelerin değişimi aşamasında, dilekçelerini daha iyi hazırlayabilmesini sağlamaktır¹⁸⁹. Ayrıca, uzman görüşünden aynı zamanda istinaf ve temyiz dilekçelerinin hazırlanması aşamasında da yararlanılabilir. Taraflar, öncelikle dava açmadan uzmana başvurdukları takdirde, davayı açıp açmama konusunda bilgi sahibi olabileceklerdir. Davayı açmadan önce uyuşmazlık konusu hakkında güçlü oldukları hususları öğrenebilecekleri gibi zayıflıklarını da öğrenebileceklerdir, bu sayede taraflar, kaybedebilecekleri davayı yargılamanın başında öngörebilecek bilgiye sahip hale gelebilirler¹⁹⁰. Böylelikle uzman görüşü yargıda çok fazla şikayet edilen “iş yükü”nün azaltılmasına yardımcı olabilir. Yargının iş yükünün azalması usul ekonomisi ilkesine¹⁹¹ de hizmet edecektir.

¹⁸⁷ **Postacıoğlu/Altay**, s. 755; **Yılmaz**, Şerh, s. 2876; **Çayan**, s. 9-10; **Akil**, Uzman Tanık, s. 173; **Sarisözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1703; **Narbay/Özbay**, s. 145; **Öntan**, s. 171; **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 397, 399; **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s.1958; **Karlı**, s. 577; **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 589; **Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası**, s. 472; **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 31; **Tanrıver**, Medenî Usûl Hukuku, s. 971; **Deryal**, Bilirkişilik, s. 307, 311; **Toraman**, Temel Eğitim, s. 99; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 66, 136; **Aşçıoğlu**, Çetin: Yargılamada Maddi Gerçeğin Belirlenmesi ve Kanayan Yara Bilirkişilik, Sözkese Matbaa, Ankara 2010, s. 79; **Özbay**, s. 356; **Kuru/Arslan/Yılmaz**, s. 456; **Deryal**, Özel Bilirkişilik, s. 37; **Budak/Karaaslan**, s. 269; **Meraklı**, s. 355. Amerikan hukukunda uzmanın temel olarak iki fonksiyonu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi tarafların hikayesini desteklemek ve konu hakkında bilimsel açıklama yapmaktır. **Timmerbeil**, s. 166.

¹⁸⁸ “...tarafların bilirkişi dışında uzmandan bilimsel nitelikli görüş almaları mümkün olup, böylece özel ve teknik konularda tarafların uzman görüşünden yararlanmaları, iddia ve savunmalarını bu görüşlerle desteklemeleri mümkün olacaktır.” Yargıtay 11. HD, E. 2015/7580, K. 2016/3513 (Yargıtay Karar Arama, E.T. 02.09.2020); Benzer yönde kararlar için bkz. Yargıtay 11. HD, E. 2016/7139, K. 2016/9125 (Yargıtay Karar Arama, E.T. 02.09.2020); Yargıtay 11. HD, E. 2016/12010, K. 2018/6678 (Yargıtay Karar Arama, E.T. 02.09.2020).

¹⁸⁹ **Çayan**, s. 10; **Akil**, Uzman Tanık, s. 173; **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 397; **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1958; **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 31.

¹⁹⁰ **Akil**, Uzman Tanık, s. 173; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 88-89.

¹⁹¹ Usul ekonomisi ilkesi hakkında daha detaylı bilgi için bkz. **Yılmaz**, Ejder: “Usûl Ekonomisi”, AÜHFD, C. 57, S. 1, 2008, s. 243-274.

Taraflar, kural olarak medeni yargılama hukukumuzda hakim olan taraflarca getirilme ilkesi uyarınca menfaatlerini muhafaza edebilmek, uyuşmazlık konusu meselenin çözümüne ışık tutarak çözümü uzmanlık gerektiren konuların aydınlatılabilmesi, doğru, güvenilir ve adil bir kararın verilebilmesini sağlamak amacıyla uzman görüşü alabileceklerdir¹⁹². Uzman görüşü ile birlikte taraflar, uyuşmazlık konusu hakkında daha derin bilgiye sahip olacak ve yargılamaya daha aktif şekilde katılabileceklerdir¹⁹³.

HMK m. 293'e göre taraflar, taraflarca getirilme ilkesi uyarınca, uzman görüşüne iddia ve savunmalarında ileri sürdükleri vakıaların iddia ettikleri doğrultuda gerçekleştiğini ispatlamak amacıyla konunun uzmanından uyuşmazlık konusu hakkında görüş alabilmektedirler¹⁹⁴. Bu sayede uzman görüşü, *“delillerin ispat gücünü arttırmak, örneğin inanılabilir-muhtemel-ispatlanmış-aşikâr şeklindeki dereceler arasında delili inanılabilirden aşikâr düzeyine yükseltmek için”* de kullanılabilir¹⁹⁵.

Taraflar, ispat faaliyetini daha iyi gerçekleştirmek için uzman görüşünden faydalanma imkanına sahiptir. Zira ispat, yargılama faaliyeti sırasında taraflarca iddia edilen yahut hâkim tarafından re'sen göz önünde bulundurulacak olan talep konusuna ilişkin olarak uyuşmazlık konusu hakkında uygulanacak hukuk kuralının koşul vakıalarını karşılamak için gerekli olan somut vakıaların tarafların iddia ettikleri doğrultuda mahkemeyi ikna etmek üzere gerçekleştirilen inandırma faaliyetini ifade eder¹⁹⁶. Uzman görüşüyle

¹⁹² **Postacıoğlu/Altay**, s. 755; **Yılmaz**, Şerh, s. 2876; **Karlı**, s. 577; **Sarisözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1708; **Aşçıoğlu**, Kanayan Yara, s. 80; **Sungurtekin Özkan**, Meral: Türk Medeni Yargılama Hukuku, Fakülteler Kitabevi, İzmir 2013, s. 300; Nitekim Yargıtay'a göre: *“Taraflar kendi menfaatlerini koruyabilmek ve alınan bilirkişi raporundan tatmin olmamaları halinde olayın tam olarak aydınlanmasını sağlamak ve doğru ve adil kararın verilmesi için uzman görüşü alıp mahkemeye ibraz edebilecektir.”* Yargıtay 15. HD, E. 2015/5127, K. 2016/4635 (Yargıtay Karar Arama, E.T. 04.09.2020); Aynı yönde kararlar için bkz. Yargıtay 15. HD, E. 2017/492, K. 2017/2026; Yargıtay 15. HD, E. 2017/1083, K. 2017/3122; Yargıtay 15. HD, E. 2017/1782, K. 2017/3805; Yargıtay 15. HD, E. 2017/2121, K. 2018/1651; Yargıtay 15.HD, E. 2019/748, K. 2019/3857; Yargıtay 15. HD, E. 2020/230, K. 2020/1103 (Yargıtay Karar Arama, E.T. 04.09.2020).

¹⁹³ Benzer yönde bkz. **Sarisözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1708; **Öntan**, s. 171.

¹⁹⁴ **Çayan**, s. 11; **Pekcantez**, Özel Uzman, s. 398.

¹⁹⁵ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 129-130. Ayrıca bkz. **Yıldırım**, Mehmet Kamil: Medenî Usûl Hukukunda Delillerin Değerlendirilmesi, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul 1990, s. 36.

¹⁹⁶ **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 450; **Börü**, İddia ve Somutlaştırma, s. 25; Benzer doğrultuda tanımlar için bkz. **Konuralp**, İspat Kuralları, s. 8-9; **Atalay**, Oğuz: Medenî Usûl Hukukunda Menfi Vakıaların İspatı, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir 2001, s. 5; **Atalay**,

birlikte tarafların ispat faaliyeti kapsamında ileri sürdükleri vakıalara ilişkin olarak mahkeme ikna edilmeye çalışılacaktır. Böylelikle taraflar, hâkimin kendi lehlerine olacak şekilde vicdani kanaate varmalarını da sağlamış olacaklardır¹⁹⁷. Bu ikna faaliyeti sırasında, uzman görüşü bir davanın kazanılması veya kaybedilmesi bakımından koşul vakıalara uygun somut vakıaların getirilmesinde taraflara yardımcı olacaktır¹⁹⁸. Böylece tarafların iddia ve somutlaştırma yükünün daha doğru ve eksiksiz bir şekilde yerine getirilmesi de sağlanmış olur.

Taraflar, uzman görüşü sayesinde karmaşık olan, çözümü özel ve teknik bilgiyi gerektiren hukuki yahut hukuk dışı konulara ilişkin olarak kendilerinde eksik olan bilgiyi giderecek ve mahkemeye fikir verecek ölçüde bilgi eksikliğini gidererek hem kendilerini hem mahkemeyi aydınlatmış olacaktır¹⁹⁹. Bununla birlikte, mahkeme sahip olmadığı özel ve teknik bilgi konusunda daha doğru bir biçimde aydınlatılmış olacaktır. Neticede ortaya daha doğru, adil, güvenilir ve bilimin temel gerekliliklerine uygun bir karar çıkabilecektir. Uzman görüşü, yargılamanın kalitesinin arttırılmasına bu yönüyle büyük bir fayda sağlayabilir.

Doktrinde ileri sürülen bir görüşe²⁰⁰ göre, uzman görüşü, hukuki gerçekliğin maddi gerçekliğe uygun bir tezahür etmesini sağlamaya yönelik olarak faaliyet gösterecek ve adil yargılanma ilkesine hizmet edecektir. Aynı yönde olan başka görüşe²⁰¹ göre, uzman görüşü kurumu, esas olarak bu görüşü alan kişinin davayı kazanmasını değil yargılama sonunda maddi gerçeğe ulaşılmasına hizmet eden bir araç olarak değerlendirilmelidir. Doktrinde aksi görüşe²⁰² göre ise, uzman görüşü kurumu, maddi gerçeğin ortaya

Pekcanitez Usûl, s. 1585; **Kuru**, Baki: Hukuk Muhakemeleri Usûlü, C. 2, 6. Baskı, Demir-Demir Yayıncılık, İstanbul 2001, s. 1352; **Postacıoğlu/Altay**, s. 558; **Umar**, Bilge/ **Yılmaz**, Ejder: İsbat Yükü, 2. Baskı, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul 1980, s. 2.

¹⁹⁷ **Taşdemir**, s. 212.

¹⁹⁸ **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1586-1587.

¹⁹⁹ **Sarisözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1703; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 89.

²⁰⁰ **Postacıoğlu/Altay**, s. 756; **Sarisözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1703; **Dülger**, İbrahim: “Ceza Muhakemesi Kanunundaki Bilirkişi İncelemesine İlişkin Düzenlemelerin Değerlendirilmesi”, GÜHFD, C. 11, S. 1-2, 2007, s. 657- 678, s. 673; **Aşçıoğlu**, Kanayan Yara, s. 79; **Birtek**, s. 244; **Aşçıoğlu**, Bilirkişi Raporunun İncelikleri, s. 137-138; **Yenisey/Nuhoğlu**, s. 230.

²⁰¹ **Hanağası**, s. 423.

²⁰² **Tutumlu**, Mehmet Akif: Kuram ve Uygulama Açısından Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Yeni ve Değişik Hükümlerinin Yorumu, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2012, s. 262.

çıkarılmasından ziyade tarafların öznel çıkarlarını destekleyen bir konumdadır. Kanaatimizce, uzman görüşü kurumunu sadece taraf yararına hizmet eden yahut sadece mahkeme yararına hizmet eden bir kurum olarak görmemek gerekir. Bu yüzden uzman görüşü alınmasının birçok amacı bulunmaktadır. Amaçlardan bazıları ise, tarafların kendi lehlerine hâkimin vicdani kanaate varmasını sağlamak ve bunun yanında uyuşmazlık konusunun maddi gerçeğe uygun aydınlatılabilmesini sağlamaktır. Yani sadece bir amacı benimsemek kanaatimizce uzman görüşü kurumunun amacını ortaya koymakta yeterli olmayacaktır.

Mahkemece atanan bilirkişinin sunduğu görüşün tartışmaya açılabilmesi açısından da uzman görüşüne başvurmak faydalı olacaktır²⁰³. Taraflar, bilirkişinin oy ve görüşünün denetlenmesini uzman görüşünün alınmasıyla sağlayabilecektir²⁰⁴. Uzman görüşünün sunulması ile bilirkişi raporu daha iyi bir denetime tabi tutulacaktır. Kolektif hüküm verilmesinde büyük bir rolü olan taraflara kendi uzmanlarını seçme hakkı tanınmış olacaktır. Teknik istişareden faydalanabilecek olan mahkemenin daha doğru bir değerlendirme yapmasına katkı sağlayacaktır²⁰⁵. Kolektif hüküm verilmesinde uzmanın yerine getirdiği bu görevin sağlık alanındaki “ikinci görüş” ile uyumlu olduğu ifade edilmiştir²⁰⁶.

Uzman görüşünün alınmasının amaçlarından bir diğeri, mahkemece atanan bilirkişinin sunduğu oy ve görüş hakkında eksik veya hatalı konular hakkında tereddüt yaratılarak mahkemece ek bir rapor alınmasını veya bu oy ve görüşün hükümden düşürülmesini sağlayarak, mahkemeyi yeni bir bilirkişinin oy ve görüşünü almaya yönlendirmektir²⁰⁷.

²⁰³ **Toraman**, Bilirkişi, s. 87.

²⁰⁴ **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 31, 34; **Tanrıver**, Medenî Usûl Hukuku, s. 971.

²⁰⁵ **Yenisey/Nuhoğlu**, s. 229; **Deryal**, Bilirkişilik, s. 308-309.

²⁰⁶ **Aşçıoğlu**, Bilirkişi Raporlarının İncelikleri, s. 137. Ayrıca Aşçıoğlu bilirkişi raporunun uzman görüşüyle denetimine ilişkin olarak şu ifadelere yer vermiştir: “*Nasıl ki birçoğumuz kendimiz ve sevdiğimizlerimize hakkındaki ciddi bir ameliyat kararını alanında yetkin olduğu bilinen bir başka uzmana sıklıkla danışıyor, önerilen ameliyat kararının uygun olup olmadığını, hastanın lehine olacak başka alternatifler bulunup bulunmadığını araştırıyor isek tarafların da yargılama sürecinde alınan bilirkişi raporlarının kapsam ve sonucu bakımından doğru olup olmadığını araştırıp bu konudaki takdir yetkisini kullanacak adli makamın (hakimin) önüne sunmasından daha doğal bir durum olamaz.*” **Aşçıoğlu**, Bilirkişi Raporlarının İncelikleri, s. 137.

²⁰⁷ **Toraman**, Bilirkişi, s. 665-666; **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 590; **Pekcanitez**, Özel Uzman, 399; **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1959-1960; **Toraman**, Temel Eğitim, s. 99; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 89, 139.

Toraman'a²⁰⁸ göre, bu durum uzman görüşünün, bilirkişinin oy ve görüşüne göre tali niteliğini göstermektedir.

Uzmana başvuru amaçlarından bir diğeri ise mahkemece yeni bilirkişiden görüş almasa bile söz konusu raporda tereddütlere sebep olan konular hakkında mahkemenin kendisi aleyhine olan görüşleri dikkate almamasını sağlayarak mahkemenin uzman görüşünü, bilirkişinin oy ve görüşü bakımından tereddütlere sebep olmayan konular hakkında ve diğer ispat vasıtalarıyla birlikte değerlendirilmesidir²⁰⁹. Bu noktada uzman, bilirkişinin oy ve görüşünde lehine olan hususları dikkate almasını, aleyhine olan hususları dikkate almamasını sağlamaya çalışır. Söz konusu açıklamalar birlikte değerlendirildiğinde görülecektir ki taraflar, uzman görüşünü bilirkişi raporuna itiraz etmek yahut bilirkişi raporunu desteklemek amacıyla alabilmektedir²¹⁰. Taraflar, yargılamanın seyrine göre yapacakları hamleyi belirleyecektir.

Diğer taraftan yargılamada taraflardan birinin sunduğu uzman görüşü üzerine karşı tarafın da uzman görüşüne başvurduğu ve mahkemeye ibraz ettiği uygulamada görülmektedir²¹¹. Bu durumda yargılamanın diğer tarafının sunduğu uzman görüşünün eksik yahut hatalı hususlarına işaret edilir ve söz konusu görüşün dikkate alınmaması sağlanmaya çalışılır²¹².

²⁰⁸ **Toraman**, Bilirkişi, s. 666. Aynı yönde açıklamalar için bkz. **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 590.

²⁰⁹ **Toraman**, Bilirkişi, s. 666; **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 590.

²¹⁰ **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 407.

²¹¹ **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 399; **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1959-1960.

²¹² **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1959-1960.

1.4.UZMAN GÖRÜŞÜNÜN BENZER HUKUKİ KURUMLARLA KİYASLANMASI

1.4.1.Uzman Görüşünün Bilirkişi İncelemesiyle Kıyaslanması

Uzman görüşü kurumu ile en fazla benzerliği taşıyan kurum bilirkişi incelemesidir. Bu yüzden uzman görüşünün daha iyi anlaşılabilmesi için bilirkişi incelemesi ile kıyaslanması faydalı olacaktır.

Taraflar arasındaki ilişkilerin günümüzde daha karmaşık hale gelmesiyle birlikte uzmanlık bilgisine duyulan ihtiyaç artmıştır; zira uyuşmazlık hakkında karar vermekle yükümlü olan hâkimin ihkaki haktan istinkaf etmesi mümkün değildir; yani hâkim uyuşmazlığı bir kararla sonuçlandırmak mecburiyetindedir²¹³. Ancak hâkimin her konuya vakıf olması mümkün değildir ve her konu hakkında hâkimin bilgi sahibi olmasını beklemek de mantıklı olmayacaktır. Bu yüzden hâkimin eksik olduğu bilgiyi sağlamak için uzmanlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu uzmanlık bilgisinin sağlanmasında ise Kıta Avrupası hukukunu benimseyen çoğu ülkede ve bu hukuku benimseyen Türk hukukunda esasen uzmanlık konusu hakkındaki bilgi mahkeme tarafından atanan bilirkişilerce sağlanmaktadır²¹⁴. Bilirkişi, mahkemenin karar alma sürecinde hâkime yardımcı olmaktadır ve karar verme yetkisine sahip değildir, kararı verecek olan mahkemedir²¹⁵.

²¹³ Benzer yönde bkz. **Mavioğlu**, Oral: “Bilirkişiye Başvurma Zorunluluğu ve Bilirkişi Raporları Karşısında Yargıcın Durumu”, İÜHFM, C. 36, S. 1-4, 1970, s. 371-387, s. 371; **Arslan**, Ramazan: “Bilirkişilik Uygulaması ve Bu Uygulamaya Yargıtay'ın Etkisi”, Yargıtay Dergisi, 1989, s. 156-183, s. 156; **Deliduman**, Seyithan: Türk ve Alman Hukukunda Bilirkişilik, Medeni Usul ve İcra-İflas Hukukçuları Toplantısı II-III, İstinaf Derecesi, Yargıtay Kararlarının Değerlendirilmesi, Bilirkişilik, İflasın Ertelenmesi, Eskişehir, 3-5 Ekim 2003, 1-2 Ekim 2004, Ankara 2007, s. 259-317, s. 260; **Atalay**, Oğuz: “Bilirkişinin Seçimi ve Zorunlu Bilirkişilik”, Bilirkişilik Sempozyumu, 9-10 Kasım 2001, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara 2001, s. 174-189, s. 174.

²¹⁴ **Teomete Yalabık**, Hakimin Rolü, s. 398-399; **Toraman**, Barış: “Anglo-Amerikan Hukukunda Mahkeme Tarafından Tayin Edilen Bilirkişiler”, AÜSBD, Özel Sayı 2013, s. 115-129, s. 115.

²¹⁵ **Toraman**, Bilirkişi, s. 78.

Bilirkişiliği kavramsal olarak ifade etmek için “ehl-i hibre”, “ehl-i vukuf”, ve “ekspertiz” kavramları da kullanılmaktadır²¹⁶. Uyuşmazlığın çözüme kavuşturulması açısından gerekli olan, açığa çıkarılması yahut tespitinin özel veya teknik bilginin varlığını gerektirdiği durumlarda, mahkeme yahut diğer adli makamlar tarafından oy ve görüşüne müracaat edilen, bağımsız ve tarafsız, uzman kimliği bulunan üçüncü kişiye bilirkişi denir, bilirkişi tarafından sunulan rapor ise bilirkişi raporudur²¹⁷. Esasen özel veya teknik bilgileri vakıalara uygulamak suretiyle sonuç çıkarmak yahut vakıaları tespit etmek hâkimin görevidir çünkü maddi vakıaları altlamak faaliyeti hâkimin görevidir²¹⁸. Fakat bu bilgilerin tamamının hâkim tarafından bilinmesini beklemek mümkün değildir, bu yüzden bu faaliyet bilirkişilere bırakılmıştır, bilirkişi hakimin alacağı karar üzerinde büyük bir öneme sahiptir. Bilirkişinin sahip olduğu bu önem nedeniyle “*ön hakim*”,

²¹⁶ **Karafakih**, İsmail Hakkı: Hukuk Muhakemeleri Usulü Esasları, Ankara 1952, s. 210; **Postacioğlu**, İlhan E.: Medeni Usûl Hukuk Dersleri, 6. Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1975, s. 652; **Kılınç**, s. 15; **Meraklı**, s. 327; **Erdoğan**, Ersin/ **Üçüncü**, S. Hilal: “Bilirkişilik Kurumu Ve Bilirkişi Raporunun Delil Değerine İlişkin Bazı Sorunlar”, HÜHFD, 10 (1), 2020, s. 354-387, s. 362; **Çakır**, Hüseyin Melih: 6754 Sayılı Bilirkişilik Kanunu Kapsamında Bilirkişinin Disiplin Sorumluluğu, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 5; **Toraman**, Bilirkişi, s. 35.

²¹⁷ **Tanrıver** Süha: “Bilirkişinin Etik, Hukukî ve Cezaî Açılardan Sorumluluğu”, Samsun Barosu Bilirkişilik Sempozyumu, 9-10 Kasım 2001, s. 406-449, s. 406; **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 25; **Tanrıver**, Medenî Usûl Hukuku, s. 880; Benzer yönde bilirkişi tanımları için bkz. **Bilge**, Necip/ **Önen** Ergun: Medeni Yargılama Hukuku Dersleri, 3. Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara, 1978, s. 538; **Berkin**, Necmeddin M.: Tatbikatçılara Medeni Usul Hukuku Rehberi, Filiz Kitabevi, İstanbul 1981, s. 839; **Postacioğlu**, s. 652; **Postacioğlu/Altay**, s. 734; **Manav**, A. Eda: “Alman ve Türk İş ve Sosyal Güvenlik Hukukunda Bilirkişilik Uygulamalarının Karşılaştırılması”, TBBD, C. 28, S. 119, 2015, s. 457-502, s. 459; **Çayan**, s. 3-4; **Alangoaya/Yıldırım/Deren-Yıldırım**, s. 358; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 527; **Budak/Karaaslan**, s. 265; **Meraklı**, s. 326; **Deliduman**, s. 263-264; **Kuru**, Baki: Hukuk Muhakemeleri Usûlü, C. 3, 6. Baskı, Demir-Demir Yayıncılık, İstanbul 2001, s. 2621-2622; **Aşçıoğlu**, Çetin: “Bilirkişilik Kavramı ve Görev Sınırları”, Bilirkişilik Sempozyumu 9-10 Kasım 2001 Samsun, TBB Yayınları, Ankara 2001, s. 25-107, s. 29; **Ansay**, Sabri Şakir: Hukuk Yargılama Usûlleri, Güzel Sanatlar Matbaası, 7. Baskı, Ankara 1960, s. 275; **Yılmaz**, Şerh, s. 2741; Ulukapı, Ömer: “Bilirkişi Raporu ve Bilirkişi Raporunun Delil Olarak Değeri”, Samsun Barosu Bilirkişilik Sempozyumu, 9-10 Kasım 2001, s. 291-315, s. 291; **Akil**, Cenk: “Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nun Hâkimin Bilirkişi Raporuyla Bağlı Olup Olmadığı Hakkında Verdiği 24.12.2008 Gün ve E. 2008/4-734, K. 2008/766 Sayılı Kararının Tahlili”, AÜHFD, C. 60, S. 3, 2011, s. 693-731, s. 700; **Atalay**, Pekcanıtez Usûl, s. 1914-1915; **Üstündağ**, Saim: Medenî Yargılama Hukuku, C. I, II, 7. Baskı, Filiz Kitabevi Basım, İstanbul 2000, s. 740; **Taşpınar**, Sema: “Bilirkişi Ücreti”, Bilirkişilik Sempozyumu Samsun, 9-10 Kasım 2001, TBB Yayınları, Ankara, s. 347-394, s. 352; Deryal, Bilirkişilik, s. 27; **Yıldız**, Ali Kemal: “Ceza Muhakemesi Hukukunda Bilirkişilik”, EÜHFD, C. 10, S. 3-7, 2006, s. 274.

²¹⁸ **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 27.

“*hakim benzeri*”, “*hakimin ortağı*” ve “*yardımcı hakim*” kavramları bilirkişi hakkında kullanılmaktadır²¹⁹.

Bilirkişilik faaliyetinden söz edebilmek için bir yargılama faaliyetinin varlığı gereklidir; çünkü herhangi bir kişinin sahip olduğu bilimsel veya teknik bilgi o kişinin bilirkişi olabilmesi için mümkün değildir, bir kimseden bilirkişi olarak söz edilebilmek için mahkeme tarafından bilirkişi sıfatıyla görevlendirilmiş olması gerekir²²⁰.

Diğer yandan bilirkişiliğin meslek olarak değerlendirilmesinin mümkün olmadığı; zira bir meslekten bahsedebilmek için belirli konularda uzmanlık, mesleğin sürekli olarak icrası ve gerçekleştirmiş olduğu faaliyet sonucunda edinmiş olduğu kazançla hayatını geçindirebilmek unsurlarının bulunması gerektiği ifade edilmiştir²²¹. Üzerinde durulan unsurlar mahkemece geçici olarak görevlendirilmiş olan bilirkişiler tarafından sağlanamadığı için meslek olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Bilirkişiler görevlendirilmiş oldukları dosya üzerinde inceleme yapmakta ve bu faaliyetin sonucunda ücrete hak kazanmaktadırlar. Hal böyle iken bilirkişi hayatını geçindirebilecek bir ücret kazanamayacak ve süreklilik arz etmeyen bir faaliyette bulunacağı düşünülebilir. Fakat tüm bu hususların yanında bilirkişiliğin meslek haline geldiği ve bilirkişilerin bu faaliyetleri sonucunda düzenli gelir sağladıkları ve bunun bir iş olmaya başladığı haklı olarak belirtilmiştir²²². Böylelikle bilirkişiliğin meslek olmadığı ifadesi artık tartışmalı bir hale gelmiştir; zira Bilirkişilik Kanunu (BilK) m. 8/1- uyarınca bilirkişi bölge kurullarının görevlerinden bazıları şunlardır; bilirkişilerin kabulünü sağlamak, bilirkişilerin bilirkişi bölge kurulları nezdinde tutulan sicile ve listeye kaydına karar vermek ve sicile kayıtlı olan bilirkişilerin bilirkişilik listelerini hazırlamaktır. Bilirkişiler belirli sicil numaraları altında listelere kaydedilmektedir. Diğer yandan özel hukuk tüzel kişilerinin de bilirkişilik faaliyetini yürütmesi mümkündür, özel hukuk tüzel kişilerinin faaliyetleri kazanç getiren işleri yapmaktır. Tüm bu hususlar değerlendirildiğinde bilirkişiliğin belirli

²¹⁹ **Tanrıver**, Süha: “Hukuk Yargısı Bağlamında Bilirkişilikle İlgili Temel Problemler ve Çözüm Arayışları”, DEÜHFD, C. 11, 2009, s. 575-594, s. 577. Aynı yönde bkz. **Manav**, s. 459-460.

²²⁰ **Toraman**, Bilirkişi, s. 82.

²²¹ **Atalı**, Murat: “6754 sayılı Bilirkişilik Kanunu ve Hukuki Konularda Bilirkişilik”, AÜHFD, 65 (4), 2016, s. 3271-3282, s. 3275; **Toraman**, Bilirkişi, s. 82.

²²² **Taşpınar**, Bilirkişi, s. 372.

bir meslek olmadığını söyleyebilmek kanaatimizce mümkün gözükmemektedir; çünkü bilirkişilerin sicilleri tutulmakta ve listelere kaydı yapılmakta ve bilirkişilerin bilirkişilik faaliyeti sonucunda düzenli gelir elde edildiği ve hayatlarını da bu gelirlerle idame ettikleri görülmekteyken bilirkişiliğin meslek haline gelmediğini söylemek doğru olmayacaktır.

Mahkemece, uyuşmazlık konusunun özel ve teknik bilgi gerektirmesi halinde eksik olan bilgiyi gidermek için başvurduğu bilirkişinin hukuki niteliği konusunda doktrinde farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bu görüşler genel olarak bilirkişinin delil olması, hâkim yardımcısı olması ve hâkime yardım eden kişi olması yönündedir²²³.

Kanaatimizce bilirkişinin hukuki niteliği hâkim yardımcılığıdır; çünkü öncelikle kendisine özel ve teknik konular hakkında başvuru bilirkişi mahkemenin eksik bilgisini giderecek ve bu yönüyle mahkemeye yardımcı olacaktır. Bilirkişinin hâkim yardımcısı olarak görülmesine sebep olabilecek bir diğer husus ise, mahkemenin bilirkişiye re'sen başvurabiliyor olmasıdır²²⁴. Taraflarca getirilme ilkesi uyarınca mahkemeler kural olarak dava malzemesini toplayamazlar, dava malzemesinin taraflarca ikame edilmesi gerekir; ancak taraflarca getirilme ilkesine bilirkişiye başvuru konusunda HMK m. 266 ile bir istisna getirilmiştir zira taraflar bilirkişiye başvurma talebinde bulunmasalar dahi mahkemece re'sen bilirkişiye başvurulabilecektir²²⁵. Bu noktada

²²³ Görüşler hakkında bkz. **Yıldırım**, Kâmil: “Bilirkişi Delilinin Mukayeseli Hukuk ve Türk Hukukundaki Durumu”, 75. Yaş Günü İçin Prof. Dr. Baki Kuru Armağanı, Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 55, Ankara 2004, s. 833-841, s. 834-836; **Karafakih**, s. 212; **Aşçıoğlu**, Bilirkişilik Kavramı, s. 29-30; Ulukapı, Bilirkişi Raporu, s. 192; Atalay, Pekcanitez Usûl, s. 1916-1917; **Üstündağ**, s. 742-743; **Budak**, s. 827-828; **Yıldız**, s. 280; **Üstündağ**, Saim/**Tanverdi**, Mücahit: “Alman Usul Hukukunda Bilirkişilik”, Mukayeseli Hukukta Bilirkişilik ve Sorunları, Yargıtay’ın Kuruluşunun 125. Yılı, s. 5-29, s. 7; Tanverdi, s. 111-112; Kuru, C. 3, s. 2622; **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 561; **Atal/Ermenek/Erdoğan**, s. 527; **Tanriver**, Bilirkişilik, s. 26; **Toraman**, Bilirkişi, s. 112-120; **Deliduman**, s. 265-266; **Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım**, s. 358; **Dönmez**, Burcu: Ceza Muhakemesi Hukukunda Çapraz Sorgu (Doğrudan Soru Yönelme), 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019, s. 180.

²²⁴ **Toraman**, Bilirkişi, s. 113.

²²⁵ **Tanriver**, Medenî Usûl Hukuku, s. 898; **Taşpınar**, Bilirkişi, s. 366; **Yıldırım**, Bilirkişi, s. 837; **Deliduman**, s. 262-263; **Ulukapı**, Ömer, “Yargıtay Kararları Işığında Medenî Usûl Hukukunda Yargılamaya Hâkim Olan İlkelerden Taraflarca Hazırlama İlkesi”, SÜHFD, Prof. Dr. Süleyman Arslan’a Armağan, C. 6, S. 1-2, Konya 1998, s. 713-732, s. 720; **Yıldırım**, M. Kamil: “Medeni Yargılama Hukukunda Hakim Rolü”, MÜHFHAD, C. 22, S. 3, 2016, s. 3027-3044, s. 3035; **Özmumcu**, Seda: “Türk Hukukunda Yargıtay Kararları Işığında Re'sen Araştırma İlkesi”,

görülebileceği üzere bilirkişi ve uzman arasında fark vardır; bilirkişi bir hâkim yardımcısıdır, uzman hem taraf hem hâkim yardımcısıdır.

Diğer bir fark ise HMK m. 266'ya göre bilirkişiye tarafların talebi üzerine yahut mahkemece re'sen başvurulabilirken, HMK m. 293'e göre uzmana başvuru tamamen tarafların irade serbestisine bırakılmıştır. Diğer bir deyişle bilirkişiye başvurunun takdiri mahkemeye aitken, uzmana başvurunun takdiri taraflara aittir.

Bilirkişinin statüsü kamu görevini yerine getiren bir kamu görevlisi, genel olarak da resmî kimliği bulunan bir görevli olduğu ve kamu görevini yerine getirdiği belirtilmektedir²²⁶. Nitekim HMK m. 284'e göre bilirkişi, TCK bakımından kamu görevlisi sayılır. Bilirkişi ile mahkeme arasında özel bir kamu hukuku ilişkisi bulunur²²⁷. Ancak uzman ile taraflar arasında özel hukuka ait bir sözleşmesel ilişki bulunmaktadır ve kamu hizmetine ait bir görevi yerine getirmemektedir, kamu görevlisi değildir bu anlamda resmi herhangi bir kimliği bulunmamaktadır.

Bilirkişi incelemesinin hukuki niteliği de doktrinde tartışmalıdır, ileri sürülen bazı görüşler ise takdiri delil²²⁸, delil elde etme aracı (delile ulaşma yöntemi)²²⁹, delil

SDÜHFD, C. 4, S. 2, Isparta 2014 (Medenî Usûl ve İcra-İflâs Hukukçuları Toplantısı- XII, HMK Çerçevesinde Yargılamaya Hâkim Olan İlkeler, 18-19 Ekim 2014-Isparta), s. 145-171, s. 151; **Schilken, Eberhard**: "Medeni Yargılamada Hâkimin Rolü", İlkeler Işığı Altında Medeni Yargılama Hukuku, Beta Yayıncılık, 9. Baskı, İstanbul 2017, s. 39-66 (Çev. Deren-Yıldırım, Nevhis), s. 59. Hakimin davayı aydınlatma ödevi doğrultusunda re'sen bilirkişiye başvurabileceği hakkında bkz. **Papakçı**, Acun: "Dürüst Davranma ve Doğruyu Söyleme Yükümlülüğü", BÜHFD, 11(137), s. 103-123, s. 111; **Tercan**, Erdal: "Hakimin Davayı Aydınlatma Yükümlülüğü Kapsamında Tarafların Dinlenmesi", MİHDER, C. 7, S. 18, 2011, s. 1-56, s. 13; **Tercan**, Erdal: "Medenî Usûl Hukukunda Gerçeği Söyleme Yükümlülüğü", SÜHFD, Prof. Dr. M. Şakir Berki'ye Armağan, Konya 1996, s. 181-212, s. 197.

²²⁶ **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 71; **Tanrıver**, Sorumluluk, s. 426.

²²⁷ **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 35; **Taşpınar**, Bilirkişi, s. 357.

²²⁸ **Ulukapı**, Bilirkişi Raporu, s. 291; **Belgesay**, Ehli Vukuf, s. 544; **Kılıçoğlu**, Ahmet: "Yargıda Bilirkişilik Çıkmazı", ABD, 1986, s. 643-648, s. 647; **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1917; **Postacıoğlu/Altay**, s. 735; **Tanrıver**, Medenî Usûl Hukuku, s. 973; **Kuru**, Medenî Usûl Hukuku, s. 319. AYM'nin takdiri bir delil olarak kabul ettiği karar için bkz. AYM, Başvuru Numarası 2015/10393, T. 09.01.2019 (www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr, E.T. 17.12.2020). HMK'da ise bilirkişi incelemesi ispat ve deliller içerisinde düzenlenmiştir ve takdiri delil olarak düzenlendiği HMK m. 282'nin gerekçesinde belirtilmiştir.

²²⁹ **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 560.

değerlendirme vasıtası (aracı)²³⁰ olduğu yönündedir. Kanaatimizce bilirkişi incelemesi delil olarak nitelendirilemez; zira delil olan bilirkişi incelemesinin üzerinde gerçekleştirildiği şeydir, bu yüzden bilirkişi incelemesi delil değerlendirme vasıtası (aracı) olarak görülmelidir; bu yönüyle de uzman görüşüyle kısmen benzerlik niteliktedir²³¹.

Bilirkişiye başvurulabilecek konular ise HMK m. 266/1 ve BilK m. 3/6'ye göre özel yahut teknik bilginin varlığını gerektiren vakılardır; ancak genel bilgi yahut tecrübe veya hâkimlik mesleği gereği bilinmesi gereken hukuki konular hakkında bilirkişi incelemesi yapılması mümkün değildir. Hukuki konular hakkında bilirkişiye başvurulamaz; zira hukuku uygulamak HMK m. 33 ve MÖHUK m. 2 gereğince hâkimin görevidir²³². Bu doğrultuda bilirkişinin HMK m. 279/4 ve BilK m. 3/2 gereği hukuki konular hakkında görüş bildirmesi de mümkün değildir. Hukuki konular hakkında bilirkişiye başvuru yasağının ise yabancı hukuk kuralları ve örf ve adet kuralları olarak iki istisnası bulunmaktadır²³³.

²³⁰ **Dülger**, s. 672. AYM'nin bilirkişi incelemesini delil değerlendirme vasıtası olarak değerlendirdiği karar için bkz. "*hâkim, bir delil değerlendirme vasıtası olan bilirkişi incelemesinden de yararlanarak önüne gelen sorunu çözerek adaletin gerçekleşmesini temin etmektedir.*" AYM, E. 2017/20, K. 2018/75, T. 05.05.2018 (Kazancı İçtihat Bankası, E.T. 17.12.2020).

²³¹ **Dülger**, s. 672; **Sarısozen**, Özel Bilirkişilik, s. 1704. Bilirkişi incelemesinin delillerin taşıması gereken temsili niteliği taşımadığı, temsili niteliği taşıyan hususların bilirkişi incelemesinin konusunu oluşturan hususlar olduğu yönünde bkz. **Toraman**, Bilirkişi, s. 97.

²³² Doktrinde hakim olan görüşe göre hukuki konular hakkında bilirkişiye başvurmak yasaktır. Bu doğrultuda görüşler için bkz. **Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım**, s. 359; **Aşçıoğlu**, Bilirkişilik Kavramı, s.71; **Tütümlü**, Mehmet Akif: Medeni Usul Hukuku Sorunları C.5, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019, s. 135; **Muşul**, s. 402; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 529; **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 564; **Yıldız**, s. 284; **Üstündağ**, s. 743; **Arslan**, Bilirkişilik, s. 160; **Belgesay**, Ehli Vukuf, s. 546; **Ulukapı**, Bilirkişi Raporu, s. 292-293; **Deliduman**, s. 269. AYM'nin hukuki konular hakkında bilirkişiye gidilmemesine yönelik kararı için bkz. AYM, Başvuru Numarası 2015/10393, T. 09.01.2019 (www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr, E.T. 17.12.2020). Doktrinde azınlıkta kalan görüşe göre ise hukuki konular hakkında bilirkişiye başvurulması mümkündür. **Umar**, s. 793-795; **Postacioğlu/Altay**, s. 738; **Deryal**, Bilirkişilik, s. 552.

²³³ Öncelikle hakim yabancı hukuk kurallarını re'sen uygulamaktadır; fakat hakim almış olduğu eğitim Türk hukuku ile ilgilidir. Diğer istisna ise örf ve adet kurallarıdır. Bu kurallar tamamlayıcı hukuk kaynağı olarak değerlendirilir ve hakim görevi gereği bu kuralları da re'sen uygulamalıdır; fakat söz konusu örf ve adet kurallarının içeriklerinin hakimce bilinmesi mümkün olmayacağından bu konularda da bilirkişi incelemesine gidilebilir. **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 565. Benzer yönde bkz. **Bolayır**, Nur: Medeni Usul

Her ne kadar yasal düzenlemelerde konuya ilişkin olarak katı bir yasak öngörülmüş olsa bile uygulamada hukuki konularda bilirkişiliğe başvurulduğu gözlemlenmektedir. Bilirkişilik Daire Başkanlığı'nın görevlerinden biri, BilK m. 6/2-a ve Bilirkişilik Yönetmeliği m. 19/1-a'ya göre: “*Bilirkişilik hizmetlerine ilişkin temel ve alt uzmanlık alanları ile temel ve alt uzmanlık alanlarına göre bilirkişilerin sahip olması gereken nitelikleri ve bilirkişilerin aylık bakacağı iş sayısını; ilgili kurum ve kuruluşların görüşleri ile bu alandaki çalışmalarını dikkate alarak tespit etmek*”tir. Bilirkişilik Daire Başkanlığı tarafından hazırlanıp yayımlanan temel ve alt uzmanlık alanlarına göre “*Nitelikli Hesaplamalar*”²³⁴ adı altında bir uzmanlık dalına yer verilmiş ve üniversitelerin ön lisans veya lisans (hukuk öğrenimi görmüş kişiler dahil) eğitimi veren bölümlerinden mezun olmak şartının bu uzmanlık alanında faaliyet gösterebilmek için yeterli olduğu belirtilmiştir²³⁵. “*Nitelikli Hesaplamalar*” adı altında uygulamada özellikle iş ve sosyal güvenlik hukuku ile aktüerya alanlarında hukuki konularda bilirkişiye başvurulmaktadır. Uygulamada hukuki konularda bilirkişiye başvuru sadece bu iki alanla sınırlı kalmamıştır; çünkü “*Nitelikli Hesaplama*” uzmanları bilirkişilik bölge kurullarına kaydolarak bilirkişi listesine girmektedir ve uygulamada hâkimler tarafından hukuki olan her konuda listeden olan kişilere başvurulduğu görülmektedir. Nitekim Bilirkişilik Bölge Kurulları tarafından yayımlanan bilirkişi listelerine baktığımızda “*Nitelikli Hesaplama*” uzmanlarının mesleklerinin ağırlıklı olarak “*avukat*” olduğu görülecektir. Görüleceği üzere uygulamada hukuki konular hakkında bilirkişiye başvurulmakta ve kanunlar ile uygulamanın uyuşmadığı gözlemlenmektedir.

Bilirkişi incelemesinin konusu ve uzman görüşünün konusu bu doğrultuda farklılık arz etmektedir. HMK ve BilK.'ya göre bilirkişiye kural olarak hukuki konularda

Hukuku'nda Hakimin Hukuku Re'sen Uygulaması İlkesi, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 156, 157, 169, 170. Yabancı hukukun uygulanmasında bilirkişi incelemesine müracaat hakkında detaylı bilgi için bkz. **Özçelik**, Volkan: “Yabancı Hukukun Uygulanmasında Taraf Roller”, Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi , 10 (1) , s. 190-220, s. 206-209. Aksi görüşe göre ise, HMK m. 266/1 düzenlemesi gereğince mahkemece yabancı hukuk yahut örf ve adet hukukunda bilirkişiye başvurusu mümkün değildir; ancak söz konusu sorunun HMK m. 293'te düzenlenen uzman görüşü ile çözülebileceği ileri sürülmüştür. **Papakçı**, Acun: “Hukuki Bilirkişilik”, MÜHFHAD, C. 22, S. 1, s. 433-456, s. 439.

²³⁴ https://bilirkisilik.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1772020155527EK_2_guncel.pdf, E.T. 17.12.2020.

²³⁵ https://bilirkisilik.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1772020155527EK_2_guncel.pdf, E.T. 17.12.2020.

başvurulması mümkün değildir ve bilirkişinin raporunda hukuki nitelendirmelerde bulunması yasaktır. Uzman görüşünden hukuki konularda da yararlanılabilir ve hukuki nitelendirmelerde bulunulabilir²³⁶. Bilirkişiye hukuki konularda başvurmanın hukuk bakımından yaratacağı olumsuzlukları gidermek için uzman görüşünden yararlanılması daha faydalı olacaktır ve bu olumsuz uygulamanın önüne geçilmesini sağlayacak araçlardan birisi olacaktır²³⁷.

Bilirkişi incelemesine başvururken, zorunlu olarak bilirkişiye başvurulmasını gerektiren durumlar hariç olmak üzere hâkimin özel veya teknik konuya ilişkin şahsi bilgisinin bulunması halinde bu bilgisini kullanıp kullanamayacağı tartışmalıdır. Bir görüşe²³⁸ göre hâkim uyuşmazlık konusu hakkında özel bilgiye sahipse bu bilgisini yargılamada kullanabilir. Bizim de katıldığımız diğer bir görüşe²³⁹ göre hâkimin söz konusu özel veya teknik bilgiye haiz olması durumunda şahsi bilgisini kullanamayacaktır; zira hem hukuki dinlenme hakkının gereklerinin yerine getirilmesi hem de hâkimin tarafsızlığının sağlanabilmesi için bu bilgisini kullanamayacaktır ve bilirkişiye başvurması gerekecektir²⁴⁰. Diğer taraftan hâkimin özel ve teknik bilgiye sahip olup bu bilgiyi kullanması halinde hâkim ve bilirkişi sıfatının birleşmesinden bahsedilir ve bilirkişi incelemesi sonucunda verilecek olan görüşün tartışılması sınırlanabilir ve hâkimin sahip olduğu bilgi ile ulaştığı sonuç ihsas-ı rey nedeniyle açıklanamaz böylelikle tarafların bu bilgiye dair açıklama yapma hakları ilk derece yargılamasında mümkün olmaz; ancak kanun yolu aşamasında tartışabilecektir, ayrıca tarafların uzman görüşünden yararlanarak bu görüşü hükümden düşürebilme şansı da kalmayabilir²⁴¹. Bilirkişi incelemesi bakımından hâkimin özel veya teknik bilgiye sahip olması halinde dahi bu bilgisini

²³⁶ Konu hakkında daha detaylı bilgi için bkz. 2.2.1.2.

²³⁷ Hukuki konular hakkında bilirkişiliğe başvuru yasağında çözüm önerileri hakkında daha detaylı bilgi için bkz. **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 41-42.

²³⁸ Görüşler hakkında daha detaylı bilgi için bkz. **Aşçıoğlu**, Bilirkişilik Kavramı, s. 73; **Arslan**, Bilirkişilik, s. 165-167; **Umar**, s. 798; **Kuru**, C. 3, s. 2632; **Akil**, Bilirkişi, s. 708.

²³⁹ **Atalı**, Murat: “Medenî Usûl Hukukunda Hâkimin Vakıfalar Hakkında Edindiği (Şahsî) Bilgisini Kullanması”, Halûk Konuralp Anısına Armağan, C. 1, Yetkin Yayınları, Ankara 2009, s. 139-161. **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 529; **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 562. Alangoya’ya göre hakimnin resmi bilgisi dışında kalan özel bilgilerini değerlendiremez; fakat bu bilgi hakime aydınlatma-soru ödevi bakımından yardımcı olabilecektir. **Alangoya**, Yavuz: Medenî Usûl Hukukunda Vakıfaların ve Delillerin Toplanmasına İlişkin İlkeler, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1979, s. 130.

²⁴⁰ **Erdoğan/Üçüncü**, s. 368.

²⁴¹ **Toraman**, Bilirkişi, s. 303.

kullanması mümkün değildir ve bilirkişiye başvurması gerekir; ancak uzman görüşünde tarafların özel veya teknik bilgiye sahip olması halinde uzmana başvurması bir zorunluluk yaratmaz yani uzmana başvurulup başvurulmayacağı tamamen tarafların iradesinde olan bir husustur. Bir diğer fark ise kural olarak bilirkişilik yapmak zorunlu değildir; fakat HMK m. 270'e göre bazı kimselerin bilirkişilik yapması zorunludur²⁴²; ancak uzmanın zorunlu olarak görev yapması mümkün değildir, sözleşme serbestisi çerçevesinde uzmanlık yapmayabilir²⁴³.

Mahkeme, bilirkişinin görev alanını belirlerken HMK m. 273 gereğince tarafların da görüşünü almalıdır ve bilirkişinin incelemesinin kapsamını belirlemelidir; zira tarafların görüşünün alınması hukuki dinlenme hakkının da bir gereğidir²⁴⁴. Bilirkişinin görev alanının belirlenmesi bakımından hukuki dinlenme hakkına dikkat etme zorunluluğu uzmanın görev alanının belirlenmesinde uygulanamaz; zira uzmanın görev alanını belirleyecek olan soruların ve cevaplanması gereken konuların sınırı uzmanı tayin eden tarafça belirlenir²⁴⁵.

Görevlendirilecek olan bilirkişi sayısı belirlenirken HMK m. 267'ye göre kural olarak sadece bir bilirkişi görevlendirilebilir ve ancak gerekçesi belirtilmek suretiyle tek sayıda olmak üzere bir kurul halinde bilirkişi görevlendirmesi yapılması da mümkündür²⁴⁶. Uzmanların sayısı belirlenirken herhangi bir sınırlama bulunmamaktadır taraflar istediği sayıda uzmana başvurabilir ve birden fazla uzman görevlendirilmesi durumunda çift sayıda uzman da görevlendirilebilir²⁴⁷.

Bilirkişinin görev süresi HMK m. 274'e göre üç aydan fazla olamaz ve bilirkişinin talebi doğrultusunda mahkeme gerekçesini göstermek suretiyle verilecek olan süreyi üç aydan

²⁴² **Deliduman**, s. 276.

²⁴³ **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 36.

²⁴⁴ **Özekes**, Muhammet: Medenî Usûl Hukukunda Hukukî Dinlenme Hakkı, Yetkin Yayınları, Ankara 2003, s. 127; **Toraman**, Bilirkişi, s. 356.

²⁴⁵ **Toraman**, Bilirkişi, s. 664.

²⁴⁶ **Kılıçoğlu**, Mustafa: 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu El Şerhi, Legal Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 1116.

²⁴⁷ **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 400; **Akil**, Uzman Tanık, s. 178; **Sarısozen**, Özel Bilirkişilik, s. 1708.

fazla olmamak üzere uzatabilecektir, söz konusu üç aylık süre basit yargılama usulüne tabi davalarda ise iki ay olarak uygulanmaktadır. Uzmanın görev süresi hakkında ise herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır, görev süresi kurulacak olan sözleşmede belirlenir; fakat uzman görüşünün sunulması bakımından tek sınır HMK m. 293/1'e göre tarafların sadece uzman görüşü alma istekleri doğrultusunda mahkemeden ayrıca süre talep edemeyecek olmasıdır.

Hâkimlerin tarafsız ve bağımsız olması gerektiği gibi bilirkişilerin de tarafsız ve bağımsız olması gerekmektedir işte bu yüzden tarafsızlık ve bağımsızlığın sağlanabilmesi için güvence oluşturan kurumlardan bir tanesi HMK m. 272 gereğince bilirkişilere de hâkimler hakkında uygulanan yasaklılık ve ret sebepleri uygulanmaktadır²⁴⁸. Uzmanların yasaklılığı ve reddine ilişkin herhangi bir düzenleme mevcut değildir.

Bilirkişilere HMK m. 271'e göre yemin verdirilir²⁴⁹; fakat uzmanlara yemin verdirilmez²⁵⁰.

Uzman görüşüne başvuran tarafın başvurduğu uzmanın ücret ve giderlerini karşılaması gerekir, söz konusu ücret ve giderler HMK m. 323'te yargılama giderleri arasında sayılmadığından yargılama gideri olarak değerlendirilmesi mümkün değildir²⁵¹, bu yüzden uzmandan yararlanan taraf davayı kazanmış olsa bile yapmış olduğu gideri karşı taraftan talep edemez. Ancak bilirkişiye ödenen ücret ve gider HMK m. 323/1-e'de yargılama giderleri arasında düzenlenmiştir²⁵². Bu yüzden bilirkişiye ödenen ücret ve gider davayı kaybeden tarafa yükletilir.

Bilirkişiler yapılan davete icap etmez yahut görevlerinin gereklerini yerine getirmezse haklarında tanıklara uygulanan disiplin hükümleri uygulanır (HMK m. 269/2, 245)²⁵³.

²⁴⁸ **Deliduman**, s. 280; **Tanrıver**, Sorumluluk, s. 409-410.

²⁴⁹ **Yılmaz**, Ejder: (Medenî Yargılama Hukukunda) Yemin, 2. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara 2012, s. 197.

²⁵⁰ Daha detaylı bilgi için bkz. 2.2.2.

²⁵¹ Konu hakkında daha detaylı bilgi için bkz. 2.3.3.

²⁵² **Taşpınar**, Bilirkişi, s. 359.

²⁵³ **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 36.

Uzmanlar çağrıldıkları duruşmaya geçerli bir özrü olmadan gelmezlerse sunmuş oldukları rapor mahkemece değerlendirmeye tabi tutulmaz (HMK m. 293/3) ve tanıklığa ilişkin disiplin hükümleri haklarında uygulanmaz.

Bilirkişi görevini yerine getirirken taraflarla görüşebilme yetkisine sahip olup, daha önce dinlenmiş olan tanıkların yeniden dinlenilmesini talep edebilme, kendisine teslim edilen şey ya da nesne üzerinde incelemelerde bulunabilir (HMK m.278) yani bir anlamda keşif yapabilme yetkisi sınırlı olarak vardır²⁵⁴. Uzman ise bilirkişi gibi geniş yetkilerle donatılmamıştır ve söz konusu işlemleri yapabilme yetkisi yoktur.

1.4.2.Uzman Görüşünün Aile Mahkemesinde Görevli Uzmanlarla Kıyaslanması

4787 sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun m. 5'e göre aile mahkemelerine, davanın esasına girilmeden evvel yahut davanın seyri esnasında, mahkemenin istemiş olduğu konular üzerinde, taraflar arasında meydana gelen uyuşmazlık nedenlerine ilişkin olarak araştırma ve incelemenin yapılması ve sonucunun bildirilmesini sağlamak, mahkemece gerekli görülmesi durumunda duruşmada hazır bulunmak, mahkemece istenen konular hakkında çalışmalarda bulunmak ve görüş sunmak ve mahkemenin verileceği diğer görevleri yerine getirmek, üzere tercihen; evli ve çocuğu olan, otuz yaşını tamamlamış ve aile sorunlarıyla ilgili olarak lisansüstü eğitim tamamlamış olanlar içinden Adalet Bakanlığı tarafından adliyelerde görevlendirilmek üzere psikolog, pedagoğ, sosyal çalışmacılar atanacaktır.

Anılan maddede uzman seçimi için aranan nitelikler bulunması zorunlu olan nitelikler olmayıp sadece tercih edilirken uzmanların daha öncelikli olarak seçilmesini sağlayacaktır yani anılan nitelikler uzmanın atanması için zorunlu sebepler değildir²⁵⁵. Bu noktada görüleceği üzere görev alacak olan uzmanlardan aile mahkemelerinde

²⁵⁴ **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 37.

²⁵⁵ **Özby**, İbrahim/ **Aydemir**, Fatih: "Güncel Kazai İçtihatlar Çerçevesinde Aile Mahkemelerinde Görev Yapan Uzmanların Hukuki Statüsü ve Reddi" MİHDER, C.16, S.46, 2020, s. 463-514, s. 469; **Tercan**, Erdal: "Türk Aile Mahkemeleri", AÜHFD, C. 52, S. 3, 2003, s. 19-53, s. 30.

yararlanılacaktır; fakat HMK m. 293 kapsamında uzmana genel yahut özel görevli olan her mahkemede başvurulabilecektir. Diğer yandan aile mahkemelerinde görevli uzmanların araştıracağı konunun kapsamı ve görevlendirilmeleri mahkeme tarafından yapılırken, HMK m. 293'e göre uzmanların araştırma konularının kapsamı ve görevlendirilmeleri taraflarca yapılacaktır.

4787 sayılı kanun m. 5'e göre yararlanılacak olan uzmanlar; psikolog, pedagog, sosyal çalışmacıdır. Aynı maddeye göre başka bir uzmanlık alanından yararlanılması gerekliliğinin bulunması durumlarında başkaca meslek mensuplarından da yararlanılması mümkündür²⁵⁶. Aile mahkemelerinde görev alan uzmanlar kural olarak psikolog, pedagog yahut sosyal çalışmacı meslek mensuplarından seçilmekte ihtiyaç duyulması halinde başka mesleklerden de yararlanılabilmektedir, HMK m. 293'te düzenlenen uzman görüşünün alınacağı uzmanın her türlü meslek grubundan olması mümkündür önemli olan uzmanın uzmanlık bilgisine sahip olmasıdır.

Aile mahkemelerindeki uzmanların hukuki niteliği ise doktrinde tartışmalıdır²⁵⁷. Bu konuda ileri sürülen bir görüşe²⁵⁸ göre anılan uzmanların bilirkişi olarak nitelendirilmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Bizim de katıldığımız diğer görüşe²⁵⁹ göre ise bu uzmanların bilirkişi olarak nitelendirilmesi mümkün değildir. Hatta bu görüşü savunan Tanrıver²⁶⁰

²⁵⁶ Arslan, Aziz Serkan: "Türk Aile Mahkemelerinin Yapısı ve Yargılama Usulü", ABD, 2010, Y: 68, S: 2010/1, s. 187-204, s. 192.

²⁵⁷ Özbay/Aydemir, s. 485; Tanrıver, Süha: Türk Aile Mahkemeleri, Yetkin Yayınları, Ankara 2014, s. 30; Çiftçi, Baran: "Aile Mahkemeleri Uzmanlarının Hukuki Niteliği ve Mesleki Uygulama Sorunları", ABD, Y. 65, S. 3, 2007, s. 173-178, s. 175; Tercan, Aile, s. 32.

²⁵⁸ Baktır, Selma: Aile Mahkemeleri, Yetkin Yayınları, Ankara 2003, s. 65; Aras, Bahattin: Boşanma Davalarında Yargılama Usulü ve Aile Mahkemeleri, Adalet Yayınevi, Ankara 2011, s. 118.

²⁵⁹ Tercan, Aile, s. 32; Özbay/Aydemir, s. 486-488; Çelik, Ferhat: Boşanma Davalarında İspat ve Deliller, Adalet Yayınevi, Ankara 2019, s. 106. Aile mahkemelerinde görev alan uzmanların bilirkişi olarak kabul edilmemesinin sebeplerinden biri ise bilirkişilerin çözümü uzmanlık bilgisi gerektiren özel yahut teknik bilgiye ilişkin sorunlarda görüş bildirirken, aile mahkemelerinde görevli uzmanlar maddi vakıaların gerçekleşme nedenlerinin araştırılıp analiz edilmesini sağlar bu yönüyle yerine getirdikleri görevler farklıdır ve aile mahkemelerinde görevli uzmanların bilirkişi olarak kabulü mümkün değildir. Tanrıver, Aile, s. 31-32.

²⁶⁰ Tanrıver, Aile, s. 35.

anılan uzmanları ifade etmek üzere “*teknik müşavir*” tabirini kullanmayı da tercih etmiştir.

Aile mahkemelerinde görevlendirilen uzmanlar Adalet Bakanlığı tarafından atanmış sürekli ve kadrolu olarak faaliyette bulunan kamu görevlisi olan devlet memurlarıdır²⁶¹. HMK m. 293’e göre faaliyet gösteren uzmanlar ile taraflar arasında özel hukuka ait bir sözleşmesel ilişki bulunmaktadır ve kamu hizmetine ait bir görevi yerine getirmemektedir, kamu görevlisi değildir; bu anlamda resmi herhangi bir kimliği bulunmamaktadır. Devlet memuru olarak Adalet Bakanlığı tarafından atanan aile mahkemelerindeki uzmanların kadrolu devlet memuru olmaları sebebiyle kendilerine ücret adı altında herhangi bir ödeme yapılmaz sürekli ve asli kadrolu olarak görevlerini yerine getirdikleri için maaşları devlet tarafından karşılanacaktır²⁶². HMK m. 293 kapsamında faaliyet gösteren uzmanın ücreti, uzmanı görevlendiren tarafça aralarında kurdukları sözleşmeye göre ödenecektir²⁶³.

Aile mahkemesinde görevlendirilen uzmanların 4787 sayılı kanun m. 5’e göre reddi mümkünken²⁶⁴, HMK m. 293’e göre faaliyet yürüten uzmanların reddine ilişkin bir düzenleme yoktur.

1.4.3.Uzman Görüşünün Tanıkla Kıyaslanması

Tanık, bir davanın görülmesi sırasında, uyuşmazlık konusunun çözülmesi bakımından önemli ve çekişmeli olan, geçmiş zamanlarda meydana gelmiş bir vakıya veya durumla ilgili olarak görme ya da işitme duyuları aracılığıyla bizzat edinmiş olduğu bilgiyi mahkemeye ileten üçüncü kişidir²⁶⁵. Tanık tarafından gerçekleştirilen bu aktarım ise tanık

²⁶¹ **Tanrıver**, Aile, s. 33; **Tercan**, Aile, s. 32; **Özbay/Aydemir**, s. 487.

²⁶² **Tercan**, Aile, s. 33; **Tanrıver**, Aile, s. 34.

²⁶³ Daha detaylı bilgi için bkz. 2.3.3.

²⁶⁴ Kanunda her ne kadar sadece hakimlerin reddine ilişkin hükümlerin uygulanacağı belirtilmiş olsa bile niteliğine aykırı olmamak kaydıyla yasaklılık hallerinin de gerçekleşmesi halinde de aile mahkemelerinde görev yapan uzmanların evleviyetle reddedilebileceği yönünde bkz. **Tercan**, Aile, s. 30-31; **Tanrıver**, Aile, s. 30; **Özbay/Aydemir**, s. 491-492; **Arslan**, Aile, s. 193.

²⁶⁵ **Atal/Ermenek/Erdoğan**, s. 516; **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 534; **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1887; **Tanrıver**, Medenî Usûl Hukuku, s. 869; **Postacıoğlu/Altay**, s. 712; **Kuru**, C. 3, s. 2567; **Ertanhan**, Mesut: Medenî Yargılama Hukukunda Tanık ve Tanıklık, Seçkin

beyanıdır²⁶⁶. Esasen herkes tanık olarak dinlenebilir²⁶⁷; fakat tanığın davanın tarafları dışında bir gerçek kişi olması gerekir²⁶⁸.

Tanık beyanı hukuki nitelik olarak bir takdiri delildir, delil olan tanığın kendisi değil tanığın beyanıdır²⁶⁹. Tanık beyanı önemli bir delildir; zira uyuşmazlık konusunu mahkemenin yaptığı yargılama sırasında canlandırabilir, vakıa yahut durumu temsil edebilir²⁷⁰. Ancak algıda yanılma, olayın üzerinden zaman geçmesi sebebiyle hatırlamanın güç olması yahut bildiklerini çeşitli sebeplerle kasten yahut kasten olmasa dahi eksik ya da yanlış aktarma vb. çeşitli nedenlerle güvenilirliğinden şüphe duyulan fakat vazgeçilmesi de mümkün olmayan bir takdiri delildir²⁷¹. Görüleceği üzere tanık beyanı uzman görüşü ile hukuki nitelik olarak farklıdır, tanık beyanı takdiri bir delilken uzman görüşü delil değerlendirme vasıtasıdır. Diğer yandan herkesin tanık olarak dinlenmesi mümkündür; fakat herkesin uzman olması mümkün değildir; zira uzmanlık eğitim yahut tecrübe sayesinde edinilen bilgilerle yerine getirilen bir faaliyettir.

Tanık, beyanlarını aktarırken sadece gördüğü yahut işittiği hususları mahkemeye aktarır, tanığa görüşü sorulmaz ve edindiği kanaati açıklayamaz²⁷². Uzmanlar sahip oldukları özel ve teknik bilgi sayesinde görüşlerini aktarabilirler bu yönüyle uzman ve tanık birbirinden ayrılmaktadır.

Tanık beyanına taraflarca getirilme ilkesinin geçerli olduğu davalarda hâkim re'sen başvuramaz; ancak tarafların tanık deliline başvurmaları gerekir²⁷³. Tanık dinletmek

Yayıncılık, Ankara 2005, s. 48; **Göksu**, Mustafa: “Amerikan Yargılama Hukukunda Tanık”, Ankara 2001 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 48; **Karamercan**, Fatih: “Medenî Usûl Hukukunda Tanık ve Tanıklık”, ABD, S. 3, 2018, s. 153-191, s. 154.

²⁶⁶ **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 516.

²⁶⁷ **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 535; **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1887.

²⁶⁸ **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 517; **Karamercan**, s. 154-155; **Budak/Karaaslan**, s. 259.

²⁶⁹ **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 534; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 517; **Tanrıver**, Medenî Usûl Hukuku, s. 869.

²⁷⁰ **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 534.

²⁷¹ **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 534; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 517; **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1887; **Meriç**, Nedim: “Türk ve Alman Hukukunda Tanık İfadesinin Değerlendirilmesi”, MİHDER, Y: 2005, S: 1, s. 89-121, s. 94-96; **Budak/Karaaslan**, s. 264.

²⁷² **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1887; **Karamercan**, s. 155; **Yardımcı**, Taner Emre: Hukuk Yargılamasında Somutlaştırma Yükü, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 118.

²⁷³ **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 534; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 518.

isteyen taraflar dilekçeler aşamasında vermiş oldukları dilekçelerinde tanık deliline dayanmalıdırlar²⁷⁴. Dilekçeler aşamasında tarafların tanık beyanına dayanmış olmaları yeterlidir ve bu aşamada bir tanık listesi verilmesine gerek yoktur²⁷⁵. HMK m. 240 gereği tanık dinletmek isteyen tarafların tanık olarak dinletmek isteyeceği kişilerin isimlerinin ve adreslerinin mahkemeye bir liste halinde sunulması gerekir, bu liste ise tanık listesi olarak nitelendirilir²⁷⁶. Taraflarca bu listede gösterilmemiş olanların tanık olarak dinlenmesi mümkün değildir ve taraflarca ikinci bir tanık listesi verilemez. Uzman görüşüne de tanığa başvuruda olduğu gibi taraflarca başvurulmaktadır; fakat uzman görüşünün sunulması bakımından bir uzman listesi verilmesi söz konusu değildir. Taraflar hüküm verilinceye kadar ve sırf uzmana başvurulması sebebiyle mahkemeden ayrıca süre isteyemeyeceği sınırlarında kalmak kaydıyla yargılamanın her aşamasında uzman görüşüne başvurabilir ayrıca ikinci tanık listesi verilemeyeceği gibi bir kısıtlama uzman için söz konusu değildir.

HMK m. 245'e göre kural olarak tanıklık yapacak kimselerin tanıklık yapma mecburiyeti bulunmaktadır. Usulüne uygun olarak davet edilmesine rağmen mazeret bildirmeyen tanık zorla getirilir, gelmemesi nedeniyle sebep olduğu giderler ve disiplin para cezasına da hükmolunur. Tanıklık yapma mecburiyeti bünyesinde 3 unsuru bulundurur, bunlar; tanık mahkemeye gelmelidir, tanıklık yapacağı konu hakkında bildiklerini mahkemeye aktarmalı ve vereceği beyandan önce yemin etmelidir²⁷⁷. Uzmanın ise görüş bildirmesi zorunlu değildir, tamamen sözleşme serbestisi hakimdir. Usulüne uygun olarak çağrıldığı duruşmaya gelmeyen uzmanın zorla duruşmaya getirilmesi ve görüşünü açıklaması mümkün değildir, uzman gelmezse uygulanabilecek tek yaptırım HMK m. 293/3'e göre uzmanın hazırlamış olduğu raporun mahkemece dikkate alınmaması olacaktır.

²⁷⁴ **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 518.

²⁷⁵ **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 536.

²⁷⁶ **Budak/Karaaslan**, s. 259.

²⁷⁷ **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1897.

Tanıkların kural olarak yemin etmesi gerekirken²⁷⁸ uzmandan yemin etmesi beklenemez²⁷⁹.

Mahkemece çağrılmış olan tanığa Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanan tarifeye göre tanığın kaybettiği zamanla orantılı olarak bir ücret ödenir, ayrıca tanıklık yapmak için seyahat etmişse tanığın yol giderleri, konaklama ve beslenme giderlerinin de karşılanması gerekir (HMK m. 265). Ayrıca tanığa ödenen ücret ve giderler HMK m. 323/1-e'ye göre yargılama gideridir, yargılamada aleyhine karar verilen tarafın tanığın ücret ve giderlerini karşılaması gerekir. Uzman ile taraflar arasında kurulan sözleşmeye göre ücret taraflarca serbest olarak belirlenir ve uzmana ödenecek olan ücretin yargılama gideri olarak yargılamayı kaybeden tarafça karşılanması beklenemez²⁸⁰.

1.4.4.Uzman Görüşünün Hakem-Bilirkişi Sözleşmesi ile Kıyaslanması

Hakem-bilirkişi sözleşmesi, tarafların aralarında meydana gelen belirli bir uyuşmazlığın miktarı yahut niteliklerinin, belirli bir kişi yahut kurul tarafından tespit edilmesinin ve yapılacak olan bu tespitlerle tarafların bağlı olmasını ve başka bir delile başvurulamayacağını taraflarca kabul edilmesidir²⁸¹. Hakem-bilirkişi sözleşmelerine ise özellikle altyapı, sigorta sözleşmeleri, şirket satın almaları, bilişim, inşaat vb. alanlarda müracaat edilmektedir²⁸². Türk doktrininde ve Yargıtay kararlarında genel olarak hakem-bilirkişi sözleşmesi usuli bir münhasır delil sözleşmesi olarak kabul edilmektedir²⁸³.

²⁷⁸ Yeminsiz dinlenecek kimseler için bkz. HMK m. 257.

²⁷⁹ **Karamercan**, s. 158.

²⁸⁰ Daha detaylı bilgi için bkz. 2.3.3.

²⁸¹ **Kuru**, C. 3, s. 2899; **Kuru**, Medenî Usûl Hukuku, s. 331; **Postacioğlu**, s. 595; **Yeşilirmak**, Ali: "Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolu Olarak Hakem-Bilirkişilik", DEÜHFD, C.11, Özel Sayı, 2009, s. 699; **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1752; **Teomete Yalabık**, Hakimin Rolü, s. 523; **Umar**, s. 669.

²⁸² **Teomete Yalabık**, Hakimin Rolü, s. 524; **Yeşilirmak**, s. 695.

²⁸³ **Yeşilirmak**, s. 700; **Kuru**, C. 3, s. 2899; **Kuru**, Medenî Usûl Hukuku, s. 332; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 491; **Arslan**, Ramazan: "Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Delil Sözleşmesi Konusunda Getirdiği Yenilikler", BD, 2013, Özel Sayı, s. 67-71, s. 70; **Sungurtekin Özkan**, Medeni Yargılama, s. 128 **Üstündağ**, s. 940; **Teomete Yalabık**, Hakimin Rolü, s. 523; **Bolayır**, Delillerin Toplanması, s. 492; **Konuralp**, İspat Kuralları, s. 61; **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 481; **Börü**, Levent/ **Koçyiğit**, İlker: Ticari Dava, Adalet Yayınevi, Ankara 2021, s. 1045; "*Hakem-bilirkişi müessesesi bir tahkim müessesesi olmayıp,*

Görüleceği üzere hakem-bilirkişi sözleşmesi nitelik olarak sonuçlarını usul hukukunda gösteren münhasır bir delil sözleşmesidir; fakat uzman görüşü delil değerlendirme vasıtası niteliğindedir.

Hakem-bilirkişilik uygulamasında sadece bir taraf değil, uyuşmazlık konusunun iki tarafı da hakem-bilirkişiye başvuru konusunda ortak bir irade ortaya koymakta ve hakem-bilirkişi tarafından yapılacak tespitlerin bağlayıcı olacağı aynı şekilde her iki tarafça kabul edilecektir; ancak uzman görüşünde böyle bir durum söz konusu olamayacaktır²⁸⁴.

Hakem-bilirkişinin yerine getireceği görev kendilerine tevdi olunan konular hakkında tespit yapmaktır ve söz konusu tespitlerine raporlarında yer verirler; ancak tespit edilen hususlar hakkında herhangi bir karar vermeleri mümkün değildir²⁸⁵. Ayrıca hakem-bilirkişiler tarafından tespit edilen hususların doğrudan icra kabiliyeti de bulunmamaktadır²⁸⁶. Hakem-bilirkişiler bir yargılama faaliyeti yürütmese dahi taraflar arasındaki çekişmeli olan vakıalar hakkında bağlayıcı bir tespitte bulanacağı için

HUMK.nun 287 nci maddesinde düzenlenmiş bir delil anlaşması niteliğindedir.” Yargıtay 11. HD, E. 2003/2660, K. 2003/8892 (Kazancı İçtihat Bankası, E.T. 27.12.2020). Ancak doktrinde hakem-bilirkişi sözleşmesinin hukuki niteliği konusunda farklı görüşler de ileri sürülmüştür, ileri sürülen bir görüşe göre taraflarca uyuşmazlık konusu olan bazı hususlar hakkındaki tespitin üçüncü kişilere bırakılmış olduğu bu durumda usul sözleşmelerinin bir diğer türü olan ikrar sözleşmesi olduğu ileri sürülmüştür. **Tuluay**, Metin: Delil Anlaşmaları, İstanbul Tarihizsiz (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 70-75. Söz konusu sözleşmenin maddi hukuk bakımından da değerlendirilmesinin daha doğru olduğunu zira hakem-bilirkişi raporunun bağlayıcılığının taraf iradesinden kaynaklandığını kabul etmenin daha doğru olduğu yönündeki görüş için bkz. **Deren-Yıldırım**, Nevhis: “Hakem-Bilirkişi Sözleşmesinin Hukukî Mahiyeti Ve Delillerin Serbestçe Değerlendirilmesi İlkesinin Vazgeçilmezliği”, İÜHFM, C. LIV, S. 1-4, 1991-1994, s. 321-330, s. 328. Yıldırım’a göre hakem-bilirkişi sözleşmesi, delil sözleşmesiyle tahkim sözleşmesinin arasında bir yerdedir ve karma nitelikte bir sözleşmedir; ancak ağırlıklı olarak etkilerini usul hukuku alanında doğurmaktadır. **Yıldırım**, Delillerin Değerlendirilmesi, s. 262. Taşpınar’a göre hakem-bilirkişi sözleşmesi kendisini ispat sözleşmeleri içerisinde bulan fakat karma nitelikte bir sözleşmedir. **Taşpınar**, Sema: Medenî Yargılama Hukukunda İspat Sözleşmeleri, Yetkin Yayınları, Ankara 2001, s. 151. Toraman’a göre de hakem-bilirkişi sözleşmesi karma bir sözleşmedir; zira bu sözleşmeyi tamamen maddi hukuk açısından ele alınırsa hakem-bilirkişinin incelemelerinde hukuki dinlenilme hakkını engelleyebilir; ancak bu sözleşmenin sadece usul hukukuna ait bir sözleşme olduğu dikkate alınırsa temeldeki sözleşmenin niteliğine ilişkin bir tartışma yaratır. **Toraman**, Bilirkişi, s. 104.

²⁸⁴ **Toraman**, Bilirkişi, s. 105.

²⁸⁵ **Kuru**, C. 3, s. 2914; **Kuru**, Medenî Usûl Hukuku, s. 333; **Umar**, s. 591; **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 481.

²⁸⁶ **Kuru**, C. 3, s. 2916; **Kuru**, Medenî Usûl Hukuku, s. 333.

yargılamaya hakim olan temel ilkelere uygun davranmalı, taraflara eşit davranmalıdır²⁸⁷; fakat uzmanların faaliyetlerini yerine getirirken hakem-bilirkişi gibi davranması beklenemez; zira hakem-bilirkişiler uyuşmazlığın her iki tarafınca belirlenirken uzmanlar tek taraflı olarak belirlenmektedir.

Hakem-bilirkişi sözleşmesi, münhasır bir delil sözleşmesidir, bu yönüyle de delillere yöneliktir yani tarafların mahkemeye yahut hakeme başvurmasını engellemesi mümkün değildir²⁸⁸. Hakem-bilirkişi sözleşmesinin münhasır delil sözleşmesi olmasının sonucu ise taraflarca getirilme ilkesinin²⁸⁹ egemen olduğu uyuşmazlıklarda hakem-bilirkişinin yapmış olduğu tespitlerin hem tarafları hem de mahkemeyi bağlayıcı nitelikte olması ve mahkemece serbestçe değerlendirilememesidir²⁹⁰. Uzman görüşü ise mahkemeyi bağlayıcı bir etkiye sahip değildir ve mahkeme tarafından serbestçe değerlendirilebilecektir²⁹¹.

²⁸⁷ **Yeşilirmak**, s. 717.

²⁸⁸ **Yeşilirmak**, s. 711.

²⁸⁹ Re'sen araştırma ilkesinin geçerli olduğu uyuşmazlıklarda delil sözleşmesi yapılamayacağı yönünde bkz. **Özmumcu**, Re'sen, s. 147-148; **Karşlı**, s. 261.

²⁹⁰ **Yeşilirmak**, s. 711; **Börü/Koçyiğit**, s. 1045; **Taşpınar**, İspat, s. 219; **Toraman**, Bilirkişi, s. 105; **Berkin**, s. 182; **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1752; **Bolayır**, Delillerin Toplanması, s. 492-493. Her ne kadar hakem-bilirkişi tarafından hazırlanan raporda belirtilen hususlar bağlayıcı bir nitelik taşısa bile söz konusu raporun açıkça hukuka ve hakkaniyete aykırı olması yahut söz konusu raporun şekil ve içeriğinin geçerli olmaması, hakem-bilirkişilerin usulüne uygun seçilmediği, hakem-bilirkişilerin taraflara eşit davranmaması halinde söz konusu raporun iptali talep edilebilir. **Kuru**, C. 3, s. 2820; **Kuru**, Medenî Usûl Hukuku, s. 332-333; **Yeşilirmak**, s. 723-724; **Konuralp**, İspat Kuralları, s. 61.

²⁹¹ Konu hakkında daha detaylı bilgi için bkz. 3.4.

2.BÖLÜM

UZMANDAN GÖRÜŞ TALEP EDİLMESİ, UZMANIN NİTELİKLERİ, HAKLARI, YÜKÜMLÜLÜKLERİ VE SORUMLULUĞU

2.1.UZMANDAN GÖRÜŞ TALEP EDİLMESİ

Uzmana başvuru konusunda farklı sistemler bulunmaktadır ve bu kapsamda esas olarak iki sistem vardır. Uzmanın mahkeme tarafından belirlenmesi ve uzmanın taraflarca belirlenmesi sistemleri bulunmaktadır. Uzmanın mahkeme tarafından belirlenmesi esasen Kıta Avrupası hukuk sisteminde benimsenmişken, uzmanın taraflarca belirlenmesi ise Anglo-Amerikan hukuk sisteminde benimsenmiştir ve bu sistemde uzman belirlenirken tamamen taraf inisiyatifi söz konusudur²⁹². Yani uzman delilinin toplanması ve sunulmasında taraflar merkezi bir role sahiptir²⁹³.

Her ne kadar Kıta Avrupası hukukunda uzmanın taraflarca belirlenmesi çok fazla öne çıkmasa bile bazı ülkelerin kanununda özel düzenlemeler bulunurken bazı ülkelerin kanununda hüküm bulunmamasına rağmen uygulamada başvurulduğu görülmektedir²⁹⁴. Diğer taraftan Anglo-Amerikan hukuk sisteminde de uzmanın mahkeme tarafından belirlenmesi usulüne de yer verilmektedir²⁹⁵. Bu noktada görüleceği üzere her iki hukuk sisteminde de uzmanın belirlenmesinde tek bir usul öngörülmemiştir ve iki hukuk sistemi etkileşim halindedir ve sonuçta ortaya karma bir iş birliği çıkmıştır²⁹⁶.

²⁹² **Toraman**, Anglo-Amerikan, s. 115-116; **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 587.

²⁹³ **Ververk**, s. 184.

²⁹⁴ **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 588.

²⁹⁵ Amerika Birleşik Devletleri'nde uzmanın mahkeme tarafından belirlenmesi FRE 706 ile birlikte mümkün kılınmıştır; fakat söz konusu kuruma uygulamada çok fazla başvuru bulunmamaktadır. Bu kurumun işletilmemesinin sebepleri hakkında bkz. **Timmerbeil**, s. 168-170.

²⁹⁶ **Teomete Yalabık**, Hakimin Rolü, s. 400.

HMK m. 293'ün gerekçesinde de belirtildiği üzere uzman görüşü kurumu Anglo-Amerikan hukuk sistemlerinden örnek alınmıştır. Bu noktada uzmanın taraflarca belirlenmesini kabul eden Amerika Birleşik Devletleri hukukunda tarafların istedikleri uzmanı belirleme hakkı bulunmaktadır²⁹⁷. Diğer taraftan Amerika Birleşik Devletleri hukukunda FRE 706'ya göre mahkemeler kendi uzmanını görevlendirebilir ve tarafların mahkemece belirlenen uzmanın seçiminde herhangi bir etkileri bulunmamaktadır; ancak FRE 706'ya göre mahkeme tarafından uzmanın belirleniyor olması tarafların kendi uzmanını belirlemelerinin önüne geçememektedir, yani mahkeme tarafından uzman atanmış olmasına rağmen taraflar kendi uzmanlarına başvurabilecektir²⁹⁸.

İngiliz hukukunda ise uzmana başvuru konusunda Lord Woolf reformları sonrasında karma bir sistem benimsenmiştir. İngiliz hukukunda uzmana delil olarak başvurulmaktadır ve artık CPR 35.4(1)'e göre tarafların uzmana başvurabilmeleri için mahkemenin iznini almaları gerekir²⁹⁹. Uzmanlara uyuşmazlık konusunun çözümü konusunda makul, faydalı ve gerekli olmaları kaydıyla başvurulabilecektir³⁰⁰. CPR 35.4(1)'e göre, mahkemenin izni olmadan tarafların uzmana başvurması halinde söz konusu uzmandan delil olarak yararlanılması mümkün değildir³⁰¹.

İngiliz hukukunda uzman belirlenirken başvurulmuş diğer bir yöntem Müşterek Uzmana (*Single Joint Expert*) başvurusudur. Bu yolun, uzmanların tarafsızlığını sağlamak ve uzmana başvuruyu sınırlandırmak amacıyla CPR'de yapılan en büyük yenilik olduğu da ifade edilmiştir³⁰². CPR 35.7 uyarınca uyuşmazlığın her iki tarafının da uzman deliline başvurmak istemesi durumunda mahkeme bu konudaki incelemeleri tek bir uzmanın gerçekleştirebilmesine karar verebilir. CPR 35.7'ye göre müşterek uzmanlar taraflarca

²⁹⁷ **Timmerbeil**, s. 165.

²⁹⁸ **Timmerbeil**, s. 167.

²⁹⁹ **Ververk**, s. 191; **Loughlin**, Paula/ **Gerlis**, Stephen, *Civil Procedure*, 2nd Edition, Great Britain 2004, s. 455.

³⁰⁰ **Browne**, Kevin/ **Catlow**, Margaret: *Civil Litigation*, College of Law, 2010, s. 184-185; **Özbek**, Mustafa: "Adalet Erişim - Nihai Rapor Lord Woolf", *MİHDER*, 2006, C. 2, S. 4, s. 989-1002, s. 994; **Grainger**, Ian/ **Fealy**, Michael/ **Spencer**, Martin: *The Civil Procedure Rules in Action*, London 2000, s. 108; **Slapper**, Gary/ **Kelly**, David: *The English Legal System*, Cavendish Publishing, Great Britain 2003, s. 278.

³⁰¹ **Grainger/Fealy/Spencer**, s. 107; **Browne/Catlow**, s. 185.

³⁰² **Ververk**, s. 192.

ortak olarak belirlenmelidir; eğer taraflar müşterek uzman üzerinde anlaşamazlarsa tarafların hazırlamış olduğu yahut tarafların belirlemiş olduğu bir listeden ya da mahkemenin kendisi uzmanı belirleyebilecektir. Yani tarafların uzmanın kimliği üzerinde anlaşamamaları halinde mahkeme tarafından müşterek uzman belirlenecektir³⁰³. Müşterek uzmanlara başvuru kısa sürede uygulanmaya başlandığı ve bu uzmanlara %46 oranında başvurulduğu ifade edilmiştir³⁰⁴.

Alman ve Avusturya hukukunda uzmanın taraflarca belirlenmesine yönelik herhangi bir kanuni düzenleme bulunmamakla birlikte uygulamada tarafların uzmana mahkemenin kararını etkilemek amacıyla başvurdukları görülmektedir³⁰⁵.

Türk hukukunda ise HMK m. 293/1'e göre uyuşmazlığın taraflarından her biri (davacı yahut davalı), dava konusunu oluşturan olay hakkında konunun uzmanından bilimsel mütalaa talep edebilir³⁰⁶. Böylelikle uygulamada da görüldüğü üzere taraflar uzmanlardan aldıkları görüşü mahkemeye ibraz edebilecektir³⁰⁷. Uzmanı belirleyecek olan ancak ve ancak taraflardır, uzmanın belirlenmesi noktasında mahkemenin herhangi bir yetkisi bulunmamaktadır ve mahkemenin izni aranmaz, mahkemenin re'sen uzmana başvurması mümkün değildir, uzmanın seçimi tamamen tarafların iradesindedir³⁰⁸. Tarafların uzmana başvurması; mahkemenin bilirkişiye başvurmasına engellemez³⁰⁹. Ayrıca yargılamada kendisine başvurulacak olan uzmanın HMK m. 293 kapsamında

³⁰³ **Leslie**, John: "Refining the System of Expert Evidence in English Civil Procedure", European Business Law Review 25, no. 4, 2014, s. 539-544, s. 542.

³⁰⁴ **Ververk**, s. 192.

³⁰⁵ **Ververk**, s. 182; **Timmerbeil**, s. 177.

³⁰⁶ **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 588; **Karlı**, s. 577; **Göksu**, Değişiklikler, s. 62; **Çayan**, s. 11; **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1958; **Pekcanitez/Atalay/Özekes**, s. 425; **Yazıcı-Tıktık**, s. 91; **Hanağası**, s. 420; **Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası**, s. 472; **Albayrak**, Adem/ **Gözütok** Zeki: Hukuk Yargılamasında Duruşma Yönetimi, Adalet Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2019, s. 329; **Deryal**, s. 312; **Gençcan**, Ömer Uğur: 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu Yorumu, Yetkin Yayınları, Ankara 2013, s. 1016.

³⁰⁷ **Tanverdi**, s. 201; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 541.

³⁰⁸ **Akil**, Uzman Tanık, s. 176-177; **Çayan**, s. 11, 14; **Yılmaz**, Şerh, s. 2876; **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 589; **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1960; **Albayrak/Gözütok**, s. 329; **Erdoğan**, s. 41.

³⁰⁹ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 76; **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1959.

uzman olarak değerlendirilebilmesi için, uyuşmazlığın taraflarından birisince seçilmesi ve mahkeme tarafından atanmamış olması gerektiği de belirtilmiştir³¹⁰.

Taraflar uzman görüşüne başvurmak konusunda tamamen irade serbestisine sahip olsa bile ileri sürülen bir görüşe³¹¹ göre bazı uyuşmazlıklar hakkında uzmana başvuru artık bir zorunluluk halini almaktadır, bu doğrultuda soybağının tespitine ilişkin yapılan DNA tespitine yönelik olarak yahut binaların statik yapısı hakkında itirazda bulunabilmek için uzman görüşüne başvurmak gereklidir.

Kendisine başvurulmuş uzmanın tarafların talebi doğrultusunda bir görüş hazırlamak gibi bir zorunluluğu bulunmamaktadır, uzman sözleşme özgürlüğüne göre kendisine başvurulmuş konular hakkında görüş hazırlamayı kabul edebileceği gibi sunulan teklifi reddedebilecektir³¹².

Hukuki dinlenilme hakkının unsurlarından birisi olan açıklama hakkına göre tarafların, iddia yahut savunmalarını anlatabilmeleri, iddia ettikleri hususları ispat edebilmeleri ve yargılamanın sonucunda verilecek olan kararı etkileyebilecek yönde görüşlerini ileri sürebilmesi gerekir³¹³. Bu noktada tarafların kendilerinin belirledikleri uzmandan almış oldukları uzman görüşünden hukuki dinlenilme hakkı kapsamında yararlanabilmeleri ve açıklamalarını yaparken uzman görüşünden yararlanarak bu görüşün mahkemece değerlendirilmesini sağlamak üzere yargılamaya dahil edebilmeleri mümkündür³¹⁴.

Doktrinde haklı olarak uyuşmazlık konusunun çözümünün özel yahut teknik bilgi gerektiren bir konu olması halinde tarafların dava açmak yerine uzmanlığa dayalı alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerine başvurulması gerektiği de belirtilmiştir³¹⁵. Bu

³¹⁰ **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 398.

³¹¹ **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 416. Aynı yönde bkz. **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1962.

³¹² **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 403-404; **Akil**, Uzman Tanık, s. 180; **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 36; **Tanrıver**, Medenî Usûl Hukuku, s. 976.

³¹³ **Aktepe Artık**, s. 393; **Pekcanitez**, Hakan: “Hukukî Dinlenilme Hakkı”, Prof. Dr. Seyfullah Edis’e Armağan, İzmir 2000, s. 753-791, s. 775; **Özekes**, Hukukî Dinlenilme, s. 106.

³¹⁴ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 66, 78.

³¹⁵ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 71.

noktada bizim de katıldığımız görüşe³¹⁶ göre özellikle davalarda bilirkişi incelemesine başvurulmuş ve bilirkişinin görüşünün kararın ağırlıklı noktalarını oluşturduğu durumlarda örneğin kira bedelinin tespiti, kamulaştırma bedeline itiraz yahut öğrencilerin sınavlarına itiraz gibi uyuşmazlıklarda verilecek olan kararı bilirkişinin görüşünün etkilediği durumlarda, özel yahut teknik bilgiye sahip olan uzman kişilerin görevlendirildiği alternatif uyuşmazlık çözüm yollarının kullanılması daha uygun olacaktır.

Söz konusu duruma arabuluculuk açısından bakacak olursak HUAK m. 15/6'ya göre taraflar arasında meydana gelen uyuşmazlığın çözümü noktasında katkı sağlayabilecek olan uzman kişilerin de arabuluculuk müzakerelerine katılabilmeleri mümkündür.

Uzmanların arabuluculuk faaliyetinde yerine getirecekleri görev arabulucuyu ikna etmek değildir; çünkü arabulucunun söz konusu uyuşmazlık hakkında karar verme yetkisi bulunmamaktadır, uzmanların öncelikli görevi uyuşmazlık konusu hakkında tarafları ve arabulucuyu aydınlatarak çözüme ulaşma noktasında tarafların daha profesyonel bir bakış açısıyla uyuşmazlığın çözümü noktasında kilit bir rol oynamaktır³¹⁷.

2.1.1.Uzman Görüşüne Başvurulabilecek Zamanlar

2.1.1.1.Davanın Açılmasından Önce

Taraflar uyuşmazlık konusunun uzmanlık bilgisi gerektirdiği durumlarda henüz yargıya başvurmadan yani davanın açılmasından önce uzmana başvurabilir ve uzmandan görüş

³¹⁶ **Konuralp**, Haluk: “Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları ve Bilirkişilik”, Samsun Barosu Bilirkişilik Sempozyumu, 9-10 Kasım 2001, s. 489-510, s. 503, 508; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 74. Toraman'a göre bu yönde bir eğilim hukuk uygulamasında faydalı olabileceğinin kabul edilebileceğini; ancak bu noktada söz konusu uyuşmazlıklarda bilirkişi olarak kendine başvurulmuş uzmana bu yönde bir fonksiyon verilmesi halinde, uzmanın yerinin tartışmalı olacağını belirtmiştir. **Toraman**, Bilirkişi, s. 108.

³¹⁷ **Özekes**, Muhammet: Pekcanitez Usûl Medenî Usûl Hukuku, 15. Bası, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 2838; **Ekmekçi**, Ömer/ **Özekes**, Muhammet/ **Atalı**, Murat/ **Seven**, Vural: Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk, 2. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 74.

talep edebilirler³¹⁸. Taraflar ileride açmayı düşündükleri davayı kazanabilmek, ileri sürecekleri vakıalar ve hukuki sebepleri güçlendirmek amacıyla davanın açılmasından önce uzman görüşüne başvurabilir³¹⁹. Bunun sonucunda ise taraflar ileri sürdükleri vakıalar ve hukuki sebepler hakkında hata yapmamakta ve ileride meydana gelecek olan olumsuz durumların azaltılmasını da sağlamaktadır³²⁰.

2.1.1.2.Davanın Açılmasından Sonra

Uyuşmazlık konusunu oluşturan konular hakkında taraflar dava açıldıktan sonra da uzman görüşünden yararlanabilir ve uzmandan aldıkları bu görüşe dayanarak dilekçelerini mahkemeye ibraz edebilirler³²¹. Tarafların yargılamanın her aşamasında uzman görüşünden yararlanabilmesi mümkündür. Bu noktada taraflar dilekçelerin değişimi, ön inceleme, tahkikat aşamalarında uzman görüşünden yararlanabilirler. Ancak tarafların söz konusu görüşü sözlü yargılama ve hükmün verilmesinden önceki aşamalarda sunması yerinde olacaktır; zira uzman görüşünün alınmasının altında yatan amaç verilecek olan kararı etkileyebilmektir³²².

Her ne kadar HMK'da uzman görüşüne başvurmak için bir süre sınırı olmasa bile HMK m.293/1'e göre taraflar sadece uzman görüşüne başvurmak amacıyla süre isteyemez ve süre talep etmeleri halinde söz konusu talebin reddi gerekir³²³; ancak başka nedenler varsa süre istenebilecektir³²⁴. Bu düzenleme ile tarafların uzman görüşüne başvuracaklarını

³¹⁸ Akil, Uzman Tanık, s. 177; Yazıcı-Tıktık, s. 91; Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1708; Pekcanitez, Özel Uzman, s. 397; Atalay, Pekcanitez Usûl, s. 1958; Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 425; Karşlı, s. 577; Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu, s. 589; Tanrıver, Bilirkişilik, s. 30-31; Tanrıver, Medenî Usûl Hukuku, s. 971; Gençcan, s. 1016; Deryal, Bilirkişilik, s. 312.

³¹⁹ Özbek, Uzman Görüşü, s. 80.

³²⁰ Özbek, Uzman Görüşü, s. 80-81.

³²¹ Akil, Uzman Tanık, s. 177; Yazıcı-Tıktık, s. 91; Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1708; Pekcanitez, Özel Uzman, s. 397; Atalay, Pekcanitez Usûl, s. 1958; Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 425; Karşlı, s. 577; Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu, s. 589; Tanrıver, Bilirkişilik, s. 30-31; Tanrıver, Medenî Usûl Hukuku, s. 971; Gençcan, s. 1016; Deryal, Bilirkişilik, s. 312.

³²² Özbek, Uzman Görüşü, s. 79.

³²³ Aşçıoğlu, Kanayan Yara, s. 81; Kuru, El Kitabı, s. 821; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s. 472; Albayrak/Tokgöz, s. 329; Tanrıver, Bilirkişilik, s. 31-32; Tanrıver, Medenî Usûl Hukuku, s. 971.

³²⁴ Albayrak/Tokgöz, s. 329.

ileri sürerek yargılamayı geciktirmeleri engellenmek istenmiştir³²⁵. Böylelikle tarafların dürüstlük kuralı ve usul ekonomisine aykırı davranışlarını engellemeye yönelik bir düzenleme yapılmıştır.

2.1.1.3.İstinaf ve Temyiz Aşamasında

Dava konusuyla bağlantılı olan uzman görüşünün en geç hüküm verilinceye kadar alınabileceğini söylemek doğru olmayacaktır; zira uzman görüşü mahkemece verilen hükmün şekli anlamda kesinleşeceği zamana kadar alınabilir bu yüzden ilk derece mahkemesi tarafından karar verildikten sonra da uzman görüşünden yararlanılabilir³²⁶.

Tarafların istinaf aşamasında uzman görüşü alabilmesi mümkündür. Zira ilk derece mahkemelerinin nihâî kararları BAM tarafından hem maddi vakıalara ve delillere uygunluk hem de hukuka uygunluk açısından incelenmektedir³²⁷.

Temyiz aşamasında da tarafların uzman görüşüne başvurabilmesi mümkündür, uygulamada genellikle aleyhine hüküm verilen tarafın bozma sebeplerini kuvvetlendirmek için uzman görüşü aldığı görülmektedir³²⁸. Ayrıca temyiz incelemesi neticesinde kararın bozulmasından sonra bozmanın kapsamında kalan hususlar hakkında da uzman görüşü alınabilecektir; çünkü bozmadan sonra tahkikat yeniden başlayacaktır. Fakat bozmanın kapsamında kalmayan konularda verilen karar kesinleşeceği için uzman görüşü almanın faydası olmaz; çünkü bozmanın kapsamı dışında kalan hususlar hakkında verilen karar kesinleşmiş olacaktır³²⁹.

³²⁵ **Ulukapı**, s. 414; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 81; **Yenidünya/İçer**, s. 90.

³²⁶ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 79, 81.

³²⁷ **Kurt Konca**, Nesibe/ **Damar**, Ceren: “İş Yargısında İstinaf Kanun Yolu”, TBBD, S:125, Ankara 2016, s. 190.

³²⁸ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 81.

³²⁹ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 82.

2.1.2.Uzman Görüşünü Talep Edebilecek Taraflar

HMK m. 293/1'e göre uzman görüşüne taraflar başvurabilecektir. Uzman görüşüne tarafların başvurabileceği belirtilmiş olsa bile taraf kavramından anlaşılması gerekenin ne olduğu belirtilmemiştir. Hukukumuzda çoğunlukla benimsenen görüşe³³⁰ göre taraf kavramından ne anlaşılması gerektiği şekli taraf teorisine göre açıklanmaktadır; bu teoriye göre dava açarak hukuki koruma talep edene davacı, dava açılarak kendisinden hukuki koruma talep edilen kimseye davalı denir ve bunlar yargılamanın taraflarını oluşturur. Şekli taraf teorisine göre taraflar dava dilekçesine göre belirlenir, dava dilekçesinde davacı ve davalı gösterilmek taraf olmak için yeterli kabul edilir³³¹.

Konunun dava arkadaşları bakımından da incelenmesi önemlidir. İhtiyari dava arkadaşlığında taraf sayısınca dava bulunmaktadır; fakat bu davalar birlikte görülür böylece çelişkili kararların verilmesinin önüne geçilir, diğer yandan da usul ekonomisine hizmet edilir³³². İhtiyari dava arkadaşlığında davalar tamamıyla birbirinden bağımsızdır ve dava arkadaşlarının tamamı bağımsız hareket edebilir³³³, bu yüzden ihtiyari dava arkadaşlarından her biri uzman görüşü alabilecektir³³⁴.

İleri sürülen bir görüşe³³⁵ göre, mecburi (zorunlu) dava arkadaşlarının hepsi birlikte hareket etmeli ve dava arkadaşlarının hepsi uzman görüşüne birlikte başvurmalıdır aksi durumda söz konusu uzman görüşü herhangi bir hüküm ifade etmeyecektir. Kanaatimizce usuli (şekli) mecburi (zorunlu) dava arkadaşlığında herhangi bir maddi hukuk gerekliliği olmamasına rağmen usuli gerekçelerle birden çok kişiye dava açma zorunluluğu bulunmaktadır; ancak dava arkadaşları birbirinden bağımsız hareket eder ve dava arkadaşı sayısı kadar dava

³³⁰ Pekcanitez, Hakan/ **Taş Korkmaz**, Hülya: Medenî Usûl Hukuku, 15. Bası, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 549; **Karlı**, s. 281; **Tanrıver**, Medenî Usûl Hukuku, s. 64; **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 231. Maddi ve fonksiyonel taraf teorisi için bkz. **Pekcanitez/Taş Korkmaz**, Pekcanitez Usûl, s. 548-549.

³³¹ **Pekcanitez/Taş Korkmaz**, Pekcanitez Usûl, s. 551; **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 231.

³³² **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 394.

³³³ **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 397.

³³⁴ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 82.

³³⁵ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 82.

bulunmaktadır³³⁶, bu yüzden usuli mecburi dava arkadaşlarının her biri uzman görüşüne birbirlerinden bağımsız olarak başvurabilecektir. Maddi mecburi (zorunlu) dava arkadaşlarının iradelerinin ortak bir uzman görüşü alma noktasında toplanması halinde herhangi bir sorun çıkmayacaktır. Fakat maddi mecburi (zorunlu) dava arkadaşlarının iradelerinin farklı yönde olmaları halinde de uzman görüşüne her bir dava arkadaşı birbirinden bağımsız olarak başvurabilmelidir. Aksine bir tutum hak arama hürriyetinin sınırlandırılması ve hukuki dinlenilme hakkının ihlali sonuçlarının ortaya çıkmasına sebep olabilir³³⁷.

Asli müdahil, müdahale talebinde bulunduğu davanın tarafıdır; zira diğer davanın taraflarına karşı yargılamanın konusunu oluşturan hak yahut şey üzerinde hak iddia ederek ilk davadan bağımsız bir dava açmaktadır, bu yüzden asli müdahil taraf olarak kabul edilir³³⁸. Asli müdahilin taraf olması sebebiyle, uzman görüşü olarak mahkemeye ibraz edebilmesi mümkündür³³⁹.

Fer'i müdahilin uzman görüşü alıp alamayacağı tartışılabilir. Doktrinde ileri sürülen bir görüşe³⁴⁰ göre, fer'i müdahil, müdahale talebi kabul edildiği noktadan itibaren davayı takip edebilir ve yanında katıldığı tarafa yardımcı olarak onun yararına olacak usul işlemlerini yapabilir ve HMK m. 293'te belirtilen taraf kapsamında değerlendirilebilir. Yani bu görüşe göre fer'i müdahil de uzman görüşü alabilir. Kanaatimizce, fer'i müdahilin taraf olarak kabul edilmesi mümkün değildir; zira fer'i müdahil görülen davada kendisi için herhangi bir hukuki koruma talebinde bulunamaz ve kendisinden hukuki bir koruma talep edilemez³⁴¹. HMK m. 293/1'e göre uzman görüşünden sadece tarafların

³³⁶ **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 400.

³³⁷ Dava arkadaşlarının farklı yönde irade ortaya koymalarının ortaya çıkaracağı sakıncalar hakkında daha detaylı bilgi için bkz. **Yardımcı**, Taner Emre: Hukuk Davalarında Mecburi Dava Arkadaşlığı, Adalet Yayınevi, Ankara 2021, s. 242-245.

³³⁸ **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 231; **Kodakoğlu**, Mehmet: Medenî Usul Hukukunda Asli Müdahale, Legem Yayıncılık, Ankara 2018, s. 129.

³³⁹ Benzer yönde bkz. **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 82; **Kodakoğlu**, s. 221.

³⁴⁰ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 82.

³⁴¹ **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 231; **Pekcanitez/Taş Korkmaz**, Pekcanitez Usûl, s.552; **Postacıoğlu/Altay**, s. 272; **Pekcanitez**, Hakan/ **Meriç**, Nedim: Medenî Usûl Hukukunda Fer'i Müdahale, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2020, s. 55-58. Ayrıca fer'i müdahilin hukuki niteliği konusunda ileri sürülen görüşler hakkında daha detaylı bilgi için bkz. **Pekcanitez/Meriç**, s. 33 vd.

yararlanabileceği belirtildiği için fer'i müdahilin uzman görüşünden yararlanabilmesi mevcut hukuk bakımından mümkün değildir. Olması gereken hukuk bakımından ise fer'i müdahilin uzman görüşünden yararlanması yerinde olacaktır.

Medeni yargılama hukukunda uzman görüşünden sadece taraflar yararlanabilirken, ceza yargılamasında uzman görüşünden yararlanabilecek olanlar daha fazladır. CMK m. 67/6'ya göre “*cumhuriyet savcısı, katılan, vekili, şüpheli veya sanık, müdafii veya kanunî temsilci*” yargılama konusu hakkında uzman görüşünden yararlanabilir³⁴².

Diğer yandan yargılamanın taraflarının yargılamada usul işlemlerini gerçekleştirebilmesi için dava ehliyetinin de bulunması gerekir; zira dava ehliyeti bulunmayan tarafın yaptığı yahut dava ehliyeti bulunmayan tarafa karşı yapılan usul işlemleri geçersizdir³⁴³. Bu noktada dava ehliyetine sahip olamayan taraf için dava ehliyeti olan kanuni yahut iradi temsilci uzman görüşüne başvurabilecektir.

2.1.3.Uzman Görüşüne Başvurulabilecek Konular

2.1.3.1. Özel ve Teknik Bilgi

Taraflar dava konusu hakkında uzman görüşünden yararlanabilirler ve uzman görüşüne başvurulabilecek olan konulardan birisi de özel ve teknik bilgiyi gerektiren hususlar hakkındaki uzmanlık bilgisidir³⁴⁴. Benzer yönde madde gerekçesinde de uzman görüşüne özel ve teknik konularda başvurulabileceği ifade edilmiştir³⁴⁵.

Özel ve teknik bilgiye ilişkin herhangi bir tanım HMK'da yapılmamıştır. Özel bilginin tanımının yapılmasının çok zor olduğu; zira özel bilginin toplumun gelişmişlik düzeyine

³⁴² **Kuru**, El Kitabı, s. 826; **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 34; **Tanrıver**, Medenî Usûl Hukuku, s. 974; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 83.

³⁴³ **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 237.

³⁴⁴ **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 589; **Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası**, s. 472; **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 30-31; **Tanrıver**, Medenî Usûl Hukuku, s. 971; **Özbay**, s. 356; **Kuru/Budak**, s. 19; **Deryal**, Bilirkişilik, s. 312.

³⁴⁵ **Yılmaz**, Şerh, s. 2875 dn. 1.

göre belirlendiği haklı olarak ifade edilmiştir³⁴⁶. Genel olarak özel bilgiyle ifade edilmek istenen, bir bilim dalının araştırdığı ve bu araştırmaların neticesinde ortaya koyduğu bilgi yahut deneysel bilgidir³⁴⁷. Bu bağlamda muhasebe işlemleri, borca batıklık, belge ve senet üzerinde tahrifat yapılıp yapılmadığı vb. birçok konu özel bilgiye örnek verilebilir³⁴⁸.

Teknik bilginin anlaşılması esasen daha basittir³⁴⁹. Teknik bilgiden genel olarak anlaşılması gereken pozitif bilimlere ait verileri uygulamaya yetecek olan bilgilerdir³⁵⁰. Kan testi, kira bedelinin tespiti, iş kazası neticesinde meydana gelen çalışma gücünün kaybı, eserin tarihi eser niteliğine sahip olup olmadığı vb. konular teknik bilgiye örnek olarak gösterilebilir³⁵¹.

2.1.3.2. Vakıalar

Tarafların dava konusunu oluşturan vakıalar yani maddi meseleler hakkında uzmanlık bilgisine başvurabilmeleri mümkündür³⁵². Uyuşmazlıkların temelinde vakıalar bulunmaktadır ve vakıalar aynı zamanda ispatın konusudur³⁵³. Vakıa kelime anlamı olarak Arapça'dır, Türkçe karşılığını ise olgu oluşturur³⁵⁴ ve vakıa, meydana gelmiş bulunan her şeyi ifade eder ve vakıa olay yahut durum olabilir³⁵⁵. Bir davanın vakıaları

³⁴⁶ **Toraman**, Bilirkişi, s. 134-135; **Çakır**, s. 80.

³⁴⁷ **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 562; **Çakır**, s. 79; **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1922; **Erdoğan**, s. 90; **Arslan**, Bilirkişilik, s. 163. Benzer yönde HMK m. 266'nın gerekçesinde özel bilgiden anlaşılması gereken hakkında bkz. **Yılmaz**, Şerh, s. 2732 dn. 1.

³⁴⁸ **Çakır**, s. 80.

³⁴⁹ **Arslan**, Bilirkişilik, s. 14; **Toraman**, Bilirkişi, s. 135; **Çakır**, s. 80.

³⁵⁰ **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 562. Benzer yönde HMK m. 266'nın gerekçesinde teknik bilgiden anlaşılması gereken hakkında bkz. **Yılmaz**, Şerh, s. 2732 dn. 1.

³⁵¹ **Çakır**, s. 80.

³⁵² **Toraman**, Bilirkişi, s. 660; **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 589; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 541; **Kiraz**, s. 75.

³⁵³ **Göksu**, Mustafa: "(Hukuk Yargılamasında) Vakıa ve Hukuk", Halûk Konuralp Anısına Armağan, C. 1, Yetkin Yayınları, Ankara 2009, s. 323-350, s. 325-326. Nitekim HMK m. 187'ye göre ispatın konusunu taraflarca üzerinde anlaşılamayan ve uyuşmazlığın çözümünde etkili olabilecek çekişmeli vakıalar oluşturur.

³⁵⁴ **Toraman**, Bilirkişi, s. 144.

³⁵⁵ **Gürdoğan**, Burhan: "Temyiz Mahkemesinin Kontrolü Bakımından: Vakıa ve Hukuk", AÜSBFD, C. 11, S. 3 (Prof. Dr. Zeki Murat Alsan'a Armağan), Ankara 1956, s. 258-285, s. 260; **Börü**, İddia ve Somutlaştırma, s. 74.

ise, dış dünya yahut insanın iç dünyasına ait, geçmişte olan yahut halen mevcut olan, menfi yahut müspet, yargılama esnasında yahut yargılamanın dışında meydana gelen zamana veya yere göre oluşan hal ve şartları ifade eder³⁵⁶.

Her vakıanın hukuken önem arz eden bir vakıa olmadığı unutulmamalıdır; zira bir vakıanın meydana hukuki bir sonuç getirmesi gerekecektir ve bunun gerçekleşmesi halinde hukuki bir vakıadan bahsedilecektir. Söz konusu sonuç gerçekleşmezse ham (hukuk dışı) vakıadan bahsedilecektir³⁵⁷. Yani taraflar arasında çekişmeli, uyuşmazlığın çözülmesi bakımından önemli ve hukuken önem arz eden vakıalar hakkında uzman görüşüne başvurulabilecektir.

2.1.3.3.Hukuki Konular

Tarafların uzman görüşüne başvurabilecekleri bir diğer konu ise uyuşmazlık konusunu oluşturan hukuki konulardır, çözümü karmaşık olan hukuki konular hakkında uzman görüşünden yararlanılması mümkündür ve kanunen bu konuya engel olan herhangi bir düzenleme yoktur³⁵⁸.

Hukuk kuralları, soyut ve geneldir, bu anlamda içerisinde bulunan somut vakıalar hakkında bir çözümü barındırır ve hukuk kuralları esasen pozitif hukuk kurallarına dayanır³⁵⁹. Hukuk kurallarının içerisinde vakıa ve hukuki sonuç olarak iki unsur bulunmaktadır, birincisi soyut-genel vakılardır (koşul vakıalar), ikincisi ise soyut-genel vakılara hukuken bağlanmış bir sonuçtur (hukuki sonuç)³⁶⁰. Hukuki sonucun gerçekleşebilmesi için hukuk kuralında belirtilen öge olaylara uygun olarak gerçekleşen

³⁵⁶ **Gürdoğan**, s. 260. Benzer tanımlar için bkz. **Bolayır**, Delillerin Toplanması, s. 12; **Yıldırım**, Delillerin Değerlendirilmesi, s. 114; **Börü**, İddia ve Somutlaştırma, s. 74; **Bilge/Önen**, s. 490-491.

³⁵⁷ **Toraman**, Bilirkişi, s. 146.

³⁵⁸ **Postacıoğlu/Altay**, s. 755; **Toraman**, Bilirkişi, s. 660; **Akil**, Uzman Tanık, s. 181; **Yazıcı-Tıktık**, s. 91; **Kuru**, Medenî Usûl Hukuku, s. 322; **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 406-407; **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 589; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 541; **Tanriver**, Bilirkişilik, s. 31, 35; **Tanriver**, Medenî Usûl Hukuku, s. 971; **Kiraz**, s. 75; **Kuru/Budak**, s. 19; **Erdoğan**, s. 41; **Toraman**, Temel Eğitim, s. 99. Hukuki konular hakkında uzman görüşü alınıp alınmayacağına ilişkin daha detaylı bilgi için bkz. 2.2.1.2.

³⁵⁹ **Börü**, İddia ve Somutlaştırma, s. 73; **Göksu**, Vakıa, s. 329.

³⁶⁰ **Börü**, İddia ve Somutlaştırma, s. 73.

maddi vakıanın bulunması gerekir, taraflar ise bu durumu uzman görüşüyle destekleyebilirler.

HMK m. 33 gereğince hâkim, re'sen Türk hukukunu uygulayacaktır. Bu kapsamda “hukuk” kavramından anlaşılması gereken önemlidir³⁶¹. İç hukuk kurallarının çerçevesini; AY, kanunlar, cumhurbaşkanlığı kararnameleri, usulüne uygun olarak yürürlüğe konulan Türkiye Cumhuriyeti'nin taraflarından biri olduğu milletlerarası andlaşmalar, yönetmelikler, taraflar arasında akdedilen sözleşmeler, örf ve adet hukuku oluşturur³⁶².

Örf ve adet hukukuna TMK m. 1/2 gereğince kanunda uygulanabilecek bir hüküm bulunmaması halinde başvurulmaktadır, bu yönüyle kanun boşluklarını tamamlayan bir işleve sahip bulunmaktadır ve tali bir hukuk kaynağıdır³⁶³. Örf ve adet hukukunda oluşabilecek uyuşmazlıklar çözümlenirken tarafların uzman görüşünden yararlanabilmesi de bu anlamda mümkün olacaktır³⁶⁴.

Yabancı hukuk kuralları değerlendirilmesi gereken bir başka husustur. Bir kuralın milli hukuk kuralına uygun olmaması durumunda yabancı hukuk kuralından bahsedilir³⁶⁵. Yabancı hukuk kurallarının uygulanmasında MÖHUK m. 2/1'e göre, hâkim tarafından Türk kanunlar ihtilafı kuralları re'sen uygulanır ve hâkim yetkili olan yabancı hukukun içeriğini belirlerken taraflardan yardım isteyebilir. MÖHUK m. 2/2'ye göre ise, tüm çabalara rağmen yabancı hukukun olaya ilişkin hükümlerinin belirlenememesi halinde Türk hukuku uygulanır. Bu yüzden taraflar dilekçelerinde talep etmemiş olsalar bile hâkim görevi gereğince yabancı hukuk kurallarını da re'sen uygulamalıdır³⁶⁶. Yabancı

³⁶¹ **Bolayır**, Re'sen Uygulanma, s. 145-146.

³⁶² **Bolayır**, Re'sen Uygulanma, s. 146; **Tanrıver**, Medenî Usûl Hukuku, s. 372.

³⁶³ **Akil**, Cenk: “Hâkimin Hukuku Kendiliğinden Uygulaması İlkesi”, AÜHFD, C. 57, S. 3, 2008, s. 1-32, s. 23; **Bolayır**, Re'sen Uygulanma, s. 153. Örf ve adet hukukunun bir hukuk kuralı olarak nitelendirilebilmesi için belirli tür davranışların belirli bir toplumda yahut toplumun belirli bir kesiminde tekrarlanmasını benimseyen “*maddi unsur*”un ve toplum tarafından bu davranış biçimlerine uygun hareket etme zorunluluğunun yerleşik hale gelmesini benimseyen “*manevi unsur*”un birlikte bulunması gerekir. **Bolayır**, Re'sen Uygulanma, s. 153.

³⁶⁴ **Papakçı**, Hukuki, s. 439.

³⁶⁵ **Özçelik**, s. 193.

³⁶⁶ **Özçelik**, s. 199; **Bolayır**, Re'sen Uygulanma, s 160; **Akil**, Kendiliğinden Uygulama, s. 19.

hukuk kurallarında oluşabilecek uyuşmazlıklar çözümlenirken, taraflar açıklamalarını yaparken uzman görüşünden yararlanabileceklerdir³⁶⁷. Diğer yandan MÖHUK m. 2/1 uyarınca hâkim yabancı hukuku uygularken taraflardan yardım da isteyebilecektir, bu anlamda taraflara bir yardım yükümlülüğü yüklenmiştir ve bunun da bir usuli yükümlülük olduğu ifade edilmiştir; çünkü yabancı hukuk kuralının içeriği belirlenemezse Türk hukuku uygulanacaktır ve bu durum yabancı hukukun uygulanmasının lehine olan taraf açısından bir müeyyidedir³⁶⁸. Taraflar, yardım yükümlülüklerini yerine getirirken konunun içeriğine ilişkin kanun hükümleri, doktrinde ileri sürülen görüşler ve içtihatlardan yararlanarak uzman görüşüne başvurabilir, aleyhlerinde uygulanabilecek yaptırımın önüne geçebilmek için bu görüşten yararlanabilirler³⁶⁹. Bu yardım talebi yerine getirilirken herhangi bir zaman kısıtlaması da söz konusu değildir³⁷⁰.

Tarafların dava dilekçelerinde hukuki sebep bildirmeleri dilekçenin zorunlu unsurları kapsamında sayılmamaktadır; fakat dava dilekçesinde hukuki sebeplerin bildirilmesi faydalı bir unsur olarak değerlendirilmiştir³⁷¹. Zira, HMK m. 33 gereğince hâkim hukuku re'sen uygulamaktadır ve taraflarca bir yahut birden fazla hukuki sebep gösterilmiş ya da herhangi bir hukuki sebep gösterilmemiş olsa bile bu durum tarafların aleyhlerine bir durum yaratmayacak ve taraflarca ileri sürülen vakıalara uygun hukuki sebebi re'sen

³⁶⁷ **Papakçı**, Hukuki, s. 439; **Özçelik**, s. 202.

³⁶⁸ **Özçelik**, s. 212.

³⁶⁹ **Özçelik**, s. 212.

³⁷⁰ **Özçelik**, s. 213.

³⁷¹ **Akil**, Cenk: “6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nda Dava Dilekçesinin Unsurları Bağlamında Somutlaştırma Yükü”, MÜHFD, 2012/1, s. 85-99, s. 96. Doktrinde ileri sürülen bir görüşe göre, dava dilekçesinde hukuki sebep belirtmenin zorunlu değildir. Zira hakim HMK m. 33 gereğince hukuk kurallarını vakıalara re'sen uygulayacaktır ve bu yüzden davacın dava dilekçesinde herhangi bir hukuki sebep belirtme zorunluluğu bulunmamaktadır. **Üstündağ**, s. 463; **Umar**, s. 382; **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 299; **Kuru**, C. 2, s. 1591-1592; **Börü**, İddia ve Somutlaştırma, s. 76. Dava dilekçesinde hukuki sebep bildirmenin zorunlu olduğu yönünde bkz. **Özekes**, Muhammet: “Dava Dilekçesinde Hukuki Sebep Bildirmek Zorunludur”, Halûk Konuralp Anısına Armağan, C. 1, Yetkin Yayınları, Ankara 2009, s. 745-781, s. 756; **Özekes**, Muhammet: “HMK Bakımından Dava Dilekçesinde Eksiklik Halinde Yapılması Gereken İşlemler”, DEÜHFD, C. 16, Özel Sayı (Prof. Dr. Hakan Pekcanitez’e Armağan), 2015, s. 263-300, s. 297; **Postacıoğlu**, s. 392; **Meriç**, Nedim: Medenî Yargılama Hukukunda Tasarruf İlkesi (Hukuk Muhakemeleri Kanunu Hükümleri Çerçevesinde), Yetkin Yayınları, Ankara 2011, s. 80. Olması gereken hukuk için dava dilekçesinde hukuki sebep bildirmenin zorunlu unsur olarak kabulü gerekir ve bu konuda kanun değişikliği yapılmalıdır; fakat bunun avukatla temsil zorunluluğunun getirilmesi ve adli yardım kurumunun daha işler hale getirilmesiyle mümkün olabileceği yönünde bkz. **Bolayır**, Re'sen Uygulanma, s. 262.

uygulayacaktır ve hâkim, tarafların ileri sürdükleri hukuki sebeplerle de bağlı olmayacaktır³⁷². Hâkimin bu noktada görevi adeta bir terzi gibi kendisine verilen maddi vakıalara uygun hukuki bir elbiseyi dikmek ve giydirmektir³⁷³. Açıklanan gerekçelerle tarafların dava dilekçelerinde hukuki sebep bildirme zorunlulukları bulunmamaktadır. Ancak taraflar, hukuki sebeplerin bildirilmesi noktasında uzman görüşünden yararlanarak doğru hukuki sebepleri bildirirse bunun neticesinde vakıaların hukuki sebeplerle uyuşması durumunda lehlerine bir karar verilebilir. Bu yüzden karmaşık bir hukuki konu hakkında uzman görüşünden yararlanılması faydalı olacaktır³⁷⁴.

2.1.4.Uzman Sayısının Belirlenmesi

Taraflar, sözleşme özgürlüğü çerçevesinde sözleşmenin karşı taraflarını diledikleri gibi seçebileceklerdir ve kural olarak kimse herhangi bir sözleşmeyi yapmaya zorlanamayacaktır³⁷⁵. Taraflar ve uzman arasında kurulan ilişki de özel hukuka ilişkin bir sözleşme olduğu için tarafların, sözleşmenin karşı tarafını serbestçe belirleme hakkı bulunmaktadır. Bu kapsamda olmak üzere hukukumuzda herhangi bir sayı sınırlamasına tabi olmaksızın taraflar diledikleri sayıda uzmana başvurabileceklerdir³⁷⁶.

Uzmana başvurulurken kanunda herhangi bir sınırlama öngörülmediği için uzman sayısının tek sayıda bulunması gerekliliği söz konusu değildir, farklı uzmanlık alanlarında yani özel ve teknik bilgiye ilişkin vakıalar yahut hukuki konular hakkında bilgisi olan uzmanların çift sayıda belirlenmesi de söz konusu olabilmektedir³⁷⁷. Ayrıca uzman sayısı belirlenirken üçten fazla uzmana da başvurulabilir³⁷⁸. Diğer yandan farklı uzmanlık

³⁷² **Börü**, İddia ve Somutlaştırma, s. 76; **Yavaş**, Murat: “Mehaz Kanun ile Türk Hukukunda ve Mukayeseli Hukukta Medeni Yargılamaya Hâkim Olan İlkeler ve Hâkimin Rolü”, Prof. Dr. Yavuz Alangoya İçin Armağan, İstanbul 2007, s. 283-335, s. 315-316; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 97.

³⁷³ **İyilikli**, Ahmet Cahit: “Hukuk Yargılamasında Dava Sebebi Üzerine Bir İnceleme”, TBBD, S. 106, 2013, s. 139-204, s. 148.

³⁷⁴ **Kuru**, El Kitabı, s. 821.

³⁷⁵ **Eren**, Genel, s. 315.

³⁷⁶ **Akil**, Uzman Tanık, s. 178; **Işık**, s. 73; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 83; **Taşdemir**, s. 109.

³⁷⁷ **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 400; **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1960; **Sarisözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1708; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 84.

³⁷⁸ **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 400; **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1960; **Tarman**, s. 25.

alanlarında bilgi sahibi olan uzmanların uyuşmazlık konusu hakkında kurul halinde bir çalışma yürütmeleri de mümkündür³⁷⁹.

2.1.5.Uzman Görüşünün Bildirilme Şekli

Uzman görüşünün bildirilme şekli için hukukumuzda herhangi bir düzenleme mevcut değildir. Bu yüzden uzman görüşünün yazılı mı yoksa sözlü mü sunulacağı karşılaştırmalı hukuktan yararlanılarak tartışılabilir.

İngiliz hukukunda uzman delilinin (“*expert evidence*”) bildirme şekline ilişkin bir düzenlemeye CPR 35.5’te rastlamak mümkündür. Söz konusu düzenlemeye göre, uzman delilinin bildirilme şeklini mahkeme belirleyecektir ve mahkemece aksine karar verilmedikçe, uzman delili yazılı rapor halinde verilecektir. Uzman görüşünü kural olarak yazılı olarak bildirecektir; fakat mahkemece sözlü olarak bildirilmesine de karar verilebilir³⁸⁰. Çoğunlukla uzmanın raporu sadece okunacaktır³⁸¹. Bir tarafın başvurduğu uzmanının duruşmada sözlü olarak görüşünü sunabilmesi için mahkemeden izin alması gerekir³⁸².

Alman hukukunda taraflarca görevlendirilen uzmanın duruşmada herhangi bir şekilde ifade veremeyeceği ve sorgulanamayacağı belirtilmiştir³⁸³. Aynı şekilde Avusturya hukukunda da taraflarca başvuru uzmanın sözlü olarak ifade verebilmesinin çok zor görüldüğünü; çünkü yasanın taraflarca belirlenen uzmanı dinlemesine yönelik bir hükmü bulunmadığı ifade edilmiştir³⁸⁴.

HMK m. 293’te uzman görüşünün yazılı veya sözlü mü sunulacağına yönelik herhangi bir düzenleme bulunmadığından bu konuda boşluk vardır. Doktrinde uzman görüşünün

³⁷⁹ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 87.

³⁸⁰ **Ververk**, s. 191; **Jolowicz**, John Anthony: On Civil Procedure, New York 2000, s. 240; **Browne/Catlow**, s. 191.

³⁸¹ **Grainger/Fealy/Spencer**, s. 108.

³⁸² **Loughlin/Gerlis**, s. 458; **Slapper/Kelly**, s. 278.

³⁸³ **Timmerbeil**, s. 178-179.

³⁸⁴ **Ververk**, s. 183.

yazılı bir rapor haline getirilip mahkemeye sunulması gerektiği ileri sürülmektedir³⁸⁵. Bu görüşü savunan bir görüşe³⁸⁶ göre, uzman görüşünün her ne kadar yazılı yahut sözlü sunulmasına ilişkin olarak kanunda bir düzenleme bulunmasa bile uzman görüşünün dikkate alınıp değerlendirilebilmesi için yazılı olması gerekir ve ayrıca bilirkişiliğe ilişkin hükümler arasında düzenlenen HMK m. 279/1³⁸⁷'in kıyasen uzman görüşüne uygulanması da mümkün değildir; zira HMK m.279/3³⁸⁸'e göre mahkeme bilirkişinin sözlü olarak açıklamalarda bulunup oy ve görüşünü bu şekilde belirtmesi halinde bilirkişinin söz konusu açıklamaları tutanağa geçirilir ve bilirkişi tarafından imza edilir. Yani bilirkişinin oy ve görüşü sözlü olarak açıklanırsa bu durum mahkemede tutanak altına alınır ve söz konusu tutanak bilirkişi tarafından imzalanır ve mahkemenin huzurunda yazılı şekle geçirilir; ancak uzman görüşünde böyle bir hüküm bulunmamaktadır³⁸⁹.

Uzman görüşünün kural olarak yazılı alınmasının yanında istisnai hallerde sözlü olarak alınabilmesinin mümkün olduğu üzerinde tartışılabilir. Zira HMK m. 154/3-d'ye göre mahkeme tutanağında beyanda bulunana okunmak kaydıyla uzman kişinin açıklamalarına bu tutanakta yer verilmek zorundadır. Bu hükümden hareketle uzmanın görüşlerini sözlü olarak açıklayabilmesinin mümkün olduğu sonucuna varılabilir. Ayrıca, HMK m. 293/2'ye göre uzman hazırlamış olduğu rapor hakkında dinlenebilmesi de mümkündür, esasen uzmanın hazırladığı raporu hakkında açıklamalarda bulunma imkanı tanıyan bu hükmün uzmanın görüşlerini sözlü olarak açıklamasına da imkan verdiği ileri sürülebilir. Her ne kadar uzman görüşü için HMK m. 279'da olduğu gibi bir düzenlemeye yer verilmemiş olsa da HMK m. 154 ve HMK m. 293/2'den yola çıkarak uzman görüşünün sözlü olarak da bildirilmesi mümkün olabilir. Ancak kanaatimizce HMK açık olmasa bile uzman görüşünün yazılı bir rapor halinde sunulması gerektiği görüşündedir.

³⁸⁵ Deryal, Bilirkişilik, s. 312; Özbek, Uzman Görüşü, s. 87; Işık, s. 88.

³⁸⁶ Özbek, Uzman Görüşü, s. 87-88.

³⁸⁷ HMK m. 279/1: “Mahkeme, bilirkişinin oy ve görüşünü yazılı veya sözlü olarak bildirmesine karar verir.”

³⁸⁸ HMK m. 279/3: “Mahkeme, bilirkişinin oy ve görüşünü sözlü olarak açıklamasına karar verirse, bilirkişinin açıklamaları tutanağa geçirilir ve tutanağın altına bilirkişinin de imzası alınır. Kurul hâlinde görevlendirme söz konusu ise bilirkişilerin bilgilerine başvuru hususu hemen aralarında müzakere etmelerine imkân tanınır ve müzakere sonucunda açıklanan oy ve görüş, tutanakla tespit edilip; tutanağın altı, bilirkişilere imza ettirilir.”

³⁸⁹ Özbek, Uzman Görüşü, s. 88.

Zira HMK m. 293/2 uyarınca uzmanın çağrıldığı duruşmada dinlenmesi HMK m. 293/3 ile bağlantılıdır ve söz konusu hükümde uzmanın hazırlamış olduğu raporun değerlendirilebilmesi için uzmanın duruşmaya gelmesi gerektiği ifade edilmiştir. Sonuç olarak HMK'da açık bir hüküm bulunmasa bile kanunun amacı uzman görüşünün yazılı bir rapor halinde sunulması gerektiği yönündedir. Bu yüzden mevcut hukuk bakımından uzman görüşü yazılı olarak bildirilmelidir.

2.1.6.Tarafların Uzmanın Görev Alanını Belirlemesi ve Dosya Suretinin Uzman Kişiyeye Teslim Edilmesi

Uzman tamamen kendisini görevlendiren tarafın denetimi altındadır ve bu yüzden inceleme konusunu oluşturan hususlar taraflarca belirlenecektir³⁹⁰. Bu noktada bilirkişinin görev alanının belirlenmesini düzenleyen HMK m. 273 uzman görüşüne kıyasen uygulanabilir³⁹¹. Taraflar bu yüzden uzman görüşünde inceleme konusu yapılacak hususların tamamını açıkça belirlemeli, uzmanın cevaplama gereken tüm sorulara yer vermelidir. Uzmanın görev alanı belirlenirken uzmandan görüş istenen konuya ilişkin olarak tarafların açık ve tereddüt yaratmayacak biçimde bu görevlendirmeyi yapması, uzmandan görüşüne başvurulacak konulara uygun olarak tarafların sorular hazırlaması ve bu soruların kısa ve öz tutulması yerinde olur³⁹². Bu sayede incelemenin konusu hakkında sunulan uzman görüşü dava konusunu tamamen aydınlatabilir³⁹³.

Dava konusu hakkında hazırlanacak olan uzman görüşünün kusursuz biçimde hazırlanabilmesi için uzmana uyumsuzluk konusu hakkında en doğru verilerin sunulması gereklidir. Davanın açılmasından önce uzmana başvurulmuşsa taraflar ellerinde olan tüm bilgi ve belgeleri uzmana teslim etmelidir. Davanın açılmasından sonra uzmana başvurulmuşsa dava dosyasıyla bağlantılı olan evrakların bir suretini uzmana geciktirmeden teslim etmesi gerekir³⁹⁴. Uzman, kendisine sunulan verilerin

³⁹⁰ Çayan, s. 14; Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1708.

³⁹¹ Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1708; Özbek, Uzman Görüşü, s. 86.

³⁹² Özbek, Uzman Görüşü, s. 85.

³⁹³ Özbek, Uzman Görüşü, s. 86.

³⁹⁴ Özbek, Uzman Görüşü, s. 85.

değerlendirilmesine geçmeden önce hazırlayacağı görüşün hangi amaca hizmet ettiğini öğrenecek ve bu görüşün yöntemini de elinde olan verilerle tespit edebilecektir³⁹⁵.

2.2.UZMANIN NİTELİKLERİ

2.2.1.Uzmanlık Bilgisi

Tarafların uzmanlara başvurma sebeplerinden en önemlisi uyuşmazlık konusu hakkında sahip olunan uzmanlık bilgisidir. Bu yüzden, uzmandan beklenen en önemli niteliklerden birisi ise, uzmanlık bilgisine sahip olması yani konuya gerçekten hâkim olması, işinin ehli olmalıdır³⁹⁶. Uzmanın hazırlayacağı görüşün bilimsel esaslara dayalı, güvenilir ve denetime elverişli olması ise uzmanın uyuşmazlık konusu hakkındaki hakimiyetini ortaya koyacak ve uzman görüşünün hâkimi etkileyebilmesini sağlayacaktır³⁹⁷.

Uzmanın görüş bildireceği konuya ilişkin olarak alanında ortalamanın üzerinde bilgi birikimine sahip olması gerekir³⁹⁸. Uzman sahip olması gereken bu bilgiyi eğitim yahut tecrübe neticesinde edinebilmektedir³⁹⁹. Uzmandan kendi alanına ilişkin olan teorik bilgilere hakim olması, güncel gelişmeleri takip etmesi ve sürekli olarak kendisini geliştirmesi beklenir⁴⁰⁰. Uzmanın teorik olarak bilgi birikimine sahip olması yeterli değildir, ayrıca pratik anlamda da konuya hakim olmalı, teorik bilgilerini somut uyuşmazlık üzerinde uygulayarak tespit ve değerlendirmelerde bulunabilmelidir. Uzmanın uyuşmazlık konusu hakkında yeterli bilgi birikimine sahip olduğunun mahkeme tarafından denetlenebilmesi amacıyla uzmanın “*kimliği, mesleki kariyeri, unvanı ve uzmanlık alanının*” belirtilmesi faydalı olacaktır⁴⁰¹. Uzmanın uyuşmazlık konusu

³⁹⁵ **Tarman**, s. 16.

³⁹⁶ **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 31; **Tanrıver**, Medenî Usûl Hukuku, s. 971; **Sarısözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1709.

³⁹⁷ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 90; **Öntan**, s. 174.

³⁹⁸ **Tarman**, s. 5-6.

³⁹⁹ **Çelikoğlu**, s. 310-311; **Işık**, s. 73. Uzmanlığın iki kaynağı bulunmaktadır. Eğitim uzmanlığının ilk kaynağıdır. Diğer yandan, iş hayatı sebebiyle edinilen tecrübelerle birlikte edinilen bilgiler de uzmanlık için çok önemlidir. **Demirkapı**, s. 56.

⁴⁰⁰ **Tarman**, s. 6, 16.

⁴⁰¹ **Sarısözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1709; **Işık**, s. 73.

hakkında yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olmaması halinde, uzmanın hazırlamış olduğu görüşe mahkeme tarafından itibar edilmesi mümkün olmayacaktır⁴⁰².

Uzmanlık konusu hakkında sahip olunan bilgi hukuk dışı alana ait olabileceği gibi hukuka ilişkin de olabilecektir. Çalışmamızın bu bölümünde hukuk dışı uzmanlık ve hukuki uzmanı ayırarak incelemekte fayda görmekteyiz. Zira hukuk dışı uzmanlık konusunda tartışma bulunmazken, hukuki uzmanlık alanında birçok tartışma bulunmaktadır.

2.2.1.1.Hukuk Dışı Uzmanlık

Uzmana başvurulabilecek konulardan bazıları daha önce de açıklandığı üzere özel ve teknik bilgiye ve vakıalara ilişkin olabilir⁴⁰³. Tarafların, dava konusuyla ilişkili olmak kaydıyla, hukuk dışı uzmanlık gerektiren konularda uzman görüşünden yararlanabilmesi mümkündür. Bu yüzden hukuk alanı dışında kalan konular hakkında uzmanlarca görüş hazırlanabilecektir. Uzmanlık bilgisine sahip olan herkesin uzman görüşü bildirebilmesi mümkündür. Uygulamada, üniversitelerde görev alan öğretim üyelerinden sıklıkla uzman görüşü alındığı bilinmektedir. Öğretim üyelerinin, süreklilik arz etmeyecek biçimde, çözümü hukuk dışında olan konularda kısıtlama olmaksızın görüş hazırlayabilmeleri mümkündür ve bu faaliyetleri ile avukatlık tekeli ihlal etmezler⁴⁰⁴.

2.2.1.2.Hukuki Uzmanlık

Hukuki konulara ilişkin olarak uzman görüşünün hazırlanabilmesi birçok tartışmayı gerektirmektedir. Çalışmamızın bu bölümünde söz konusu problemin çözümünü ortaya koyabilmek için öncelikle avukatlık tekelinin düzenlenme sebebinden, daha sonra hukuki konular hakkında sunulan uzman görüşlerinin avukatlık tekeli ihlal edip etmediği değerlendirilecek ve son olarak hukuki konular hakkında uzman görüşünün sunulup sunulamayacağına ilişkin tartışmalara yer verilerek bir çözüme varılmaya çalışılacaktır.

⁴⁰² Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1709.

⁴⁰³ Detaylı bilgi için bkz 2.3.1.1. ve 2.3.1.2.

⁴⁰⁴ Özbek, Uzman Görüşü, s. 103.

Dava ehliyetine sahip olan herkes, HMK m. 71/1'e göre, görevlendireceği vekil vasıtasıyla dava açabilir yahut davasını takip edebilir. Taraflarca görevlendirilecek olan bu vekiller ise AvK uyarınca avukatlar ve avukatlık ortaklıklarıdır⁴⁰⁵. Zira, AvK m. 35'e göre: “*Kanun işlerinde ve hukuki meselelerde mütalaa vermek, mahkeme, hakem veya yargı yetkisini haiz bulunan diğer organlar huzurunda gerçek ve tüzel kişilere ait hakları dava etmek ve savunmak, adli işlemleri takip etmek, bu işlere ait bütün evrakı düzenlemek, yalnız baroda yazılı avukatlara aittir.*” Bu yüzden hukuki konular hakkında mütalaa verilmesi veya adli işlemlerin takibi, söz konusu işlemlere ilişkin evrakların düzenlenmesi sadece baroda kayıtlı olan avukatlara hasredilmiştir ve avukatlık tekelinin kapsamındadır⁴⁰⁶. Avukatlık tekeline ilişkin söz konusu düzenlemede yer alan “*kanun işlerinde ve hukuki meselelerde mütalaa vermek*” kapsamı çok geniş bir ifadedir ve sınırlarını belirlemek bu noktada zor bir hale bürünmektedir, bu yüzden haklı olarak lafzi (sözel) yorum yerine gai (amaçsal) yorum yapılması gerektiği ifade edilmiştir⁴⁰⁷.

Doktrinde bir görüşe⁴⁰⁸ göre AvK'daki düzenleme, AY (1961)'de düzenlenen düşünce hürriyetini engelleyici bir hükümdür. Diğer bir görüşe⁴⁰⁹ göre ise, AvK m. 35 düzenlenmesinde belirtilen yetkilerin sadece avukatlara bırakılması, temel hak ve

⁴⁰⁵ Avukatlık tekeli kavramı için bkz. **Budak**, Ali Cem/ **Karaaslan**, Varol: Avukatlık ve Noterlik Hukuku, Filiz Kitabevi, İstanbul 2021, s. 32. Avukatlık tekeli yerine dava takip tekeli kavramı da kullanılmaktadır. **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 117. Avukatlık meslek tekeli kavramı için bkz. **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 100.

⁴⁰⁶ **Sungurtekin Özkan**, Meral: Avukatlık Hukuku, Fakülteler Kitabevi, İzmir 2006, s. 19; **Selçuk**, Seyhan: Medenî Usul Hukukunda Dava Vekâletnameleri, Adalet Yayınevi, Ankara 2011, s. 43-44; **Güner**, Semih: Avukatlık Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara 2015, s. 154-155. Bazı istisnai hallerde avukatlık tekeline özel kanun hükümleriyle istisnaların getirildiğine de rastlanmaktadır. Söz konusu istisnalar için bkz. **Sungurtekin Özkan**, Avukatlık, s. 21; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 102; **Narbay/Özbay**, s. 137.

⁴⁰⁷ **Berkin**, Necmeddin M.: “Avukatlar Hukukuna ve Dava Vekaletine İlişkin Yeni Hükümler Yeni İçtihatlar”, İstanbul Üniversitesi'nin 50. Yıl Armağanı, İstanbul 1973, s. 355-386, s. 358; **Narbay/Özbay**, s. 133-134; **Aday**, Nejat: Avukatlık Hukukunun Genel Esasları, Avukatlık Kanunu, Avukatlık Asgari Ücret Tarifeleri, Beta Basım, İstanbul 1997, s. 49; **Börü**, Levent: Medenî Usûl Hukukunda Davaya Vekâlet Ehliyeti, Ankara 2006, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 167-168.

⁴⁰⁸ **Berkin**, Vekalet, s. 357-358.

⁴⁰⁹ **Müderrişoğlu**, Feridun: Avukatlıkta Vekâlet ve Ücret Sözleşmesi ve İçtihatlar, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1974, s. 25.

hürriyetlerin sadece kanunlarla sınırlanabileceğini düzenleyen AY (1961) m. 11'in tatbiki niteliğindedir.

AvK m. 35'in düzenlenmesinin altında yatan temel düşünce, hukuki konular hakkında yardıma ihtiyacı olan kimselere, hukuk hakkında detaylı bir eğitim alan ve hukuka hakim olan kimselerden yardım alınmasını sağlama böylelikle hem bireysel hem toplumsal menfaatleri koruyarak adil bir yargılanmanın gerçekleştirilmesi sağlamak, avukatlık sıfatına sahip olmayan yahut avukatlık sıfatına sahip olmakla birlikte baro levhasında kayıtlı bulunmayan kimselerin haksız rekabetinin engellenmesini sağlamaktır⁴¹⁰. Bu düzenlemeyle esasen, arzuhalci ve takipçi gibi kimselerin faaliyetleri engellenmeye çalışılmaktadır; çünkü hukuki konular hakkında yardıma ihtiyaç duyan kimselerin mesleki olarak denetim ve sorumluluklara sahip olan, hukukun uygulanmasını sağlamak üzere hukuk fakültelerinde ve avukatlık stajı süresince birçok eğitime tabi tutulan avukatlar tarafından yerine getirilmesinde kamu yararı düşüncesi de bulunmaktadır⁴¹¹.

Doktrinde hukuk fakültelerinde görev alan öğretim üyeleri, hâkim, savcı ve noterlerin hukuki konular hakkında uzman görüşü sunabilmesinin avukatlık tekeli ihlal edip etmediği tartışmalıdır⁴¹².

İleri sürülen bir görüşe⁴¹³ göre, baro levhasında herhangi bir kaydı bulunmayan öğretim üyeleri, hâkim ve noterlerin hukuki konularda görüş bildirmesi yasak değildir ve konunun izaha ihtiyacı yoktur.

⁴¹⁰ Selçuk, s. 46; Narbay/Özbay, s. 134-135; Güner, s. 156.

⁴¹¹ Benzer yönde açıklamalar için bkz. Aslan, s. 1688-1689; Sungurtekin Özkan, Meral: Avukatlık Mesleği Avukatın Hak ve Yükümlülükleri, 4. Bası, Fakülteler Kitabevi, İzmir 2013, s. 60. Özkent'e göre özellikle "muameleci" yahut "takipçi" gibi sıfatlarla tabir edilen "ayak takımları"ndan ülkenin kurtulması gerekmektedir; zira bilimsellikten uzak herhangi bir bilgisi olmayan, kim oldukları ve ne yaptıkları belli olmayan, adalete saygısı bulunmayan kişilerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Yazar, bu kimseleri katil veya kaçakçılardan daha tehlikeli görmektedir. Özkent, Ali Haydar: Avukatın Kitabı, Arkadaş Basımevi, İstanbul 1940, s. 15-16.

⁴¹² Tartışmalar için bkz. Börü, Davaya Vekalet, s. 168-170; Özbek, Uzman Görüşü, s. 104-112; Narbay/Özbay, 134-137; Selçuk, s. 44-45; Aslan, 1690-1692.

⁴¹³ Belgesay, Temsil, s. 25.

Bir başka görüşe⁴¹⁴ göre, AvK m. 35 düzenlemesi sınırlı ve katı yorumlanmamalı amaca uygun bir yorumlanmalıdır; zira baro levhasına kayıtlı olmayan bütün hukukçuların “kanun işleri” ve “hukuki meseleler”e ilişkin olarak görüş bildirmeleri mümkündür. Bu görüşe göre, uyuşmazlık konusunun çekişmeli yahut çekişmesiz olmasına göre bir ayırım yapılmalıdır ve henüz dava konusu olmayan hukuki konu hakkında yapılan açıklamalar, hak sahibinin uyuşmazlık konusu hakkında nasıl hareket etmesine yönelik olan açıklamalar avukatlık tekeline aykırı değildir⁴¹⁵.

Özbek’e⁴¹⁶ göre, AvK m. 35’te düzenlenen avukatlık meslek tekeli sebebiyle, hukuk fakültelerinde görev yapan öğretim üyeleri de dahil olmak üzere hukuki konular hakkında mütalâa verebilmek için avukat unvanına sahip olan ve baro levhasına kayıtlı avukat olmak gerekmektedir. Yazara göre, baroya levhasına kaydı bulunmayan hukuk fakültelerinde görev yapan öğretim üyeleri, emekli hâkim, savcı ve noter unvanına sahip hukukçuların hukuki konular hakkında mütalâa verebilmesi bakımından ayırım yapılması gerekmektedir. Baro levhasında kaydı bulunmayan hukukçuların, HMK m. 293/1’e göre görülmekte olan bir davaya ilişkin olarak sadece hukuki mütalâa vermemeleri gerekir, aksi halde avukatlık tekeli ihlal edilmiş olacaktır, hazırlayacakları uzman görüşünün ağırlıklı olarak bilimsel esaslara dayalı, tartışmalı olan hukuki meselelerdeki görüşleri ve yargı kararlarının değerlendirmesini yapmaları mümkündür; fakat sadece hukuki mütalâa verilmesi halinde avukatlık tekeli ihlal edilmiş olacaktır. Baro levhasında kaydı bulunan hukuk fakültesinde görevli öğretim üyelerinin ise, hukuki mütalâasının kapsamı herhangi bir kısıtlamaya tabi değildir; zira bu öğretim üyesi aynı zamanda avukattır ve her türlü hukuki sorun hakkında mütalâa verebilecektir. Aynı görüşe göre, noterler, danışmanlık işlevine de sahiptirler ve bu anlamda sadece hukuki işlemlerin belgelendirilmesi noktasında değil söz konusu resmi işlemin davaya dönmesi halinde, söz konusu işlemle ilgili olan uyuşmazlık konusu hakkında yahut noterlik hukukunu ilgilendiren hususlar

⁴¹⁴ **Berkin**, Vekalet, s. 358-359; **Aday**, s. 49-50; **Selçuk**, s. 44-45. Narbay/Özbay ise, uyuşmazlık konusunun davaya dönmesi halinde de hukuk fakültelerinde görev yapan öğretim üyelerinin tarafların talebi üzerine hukuki konular hakkında uzman görüşü verebileceğini ileri sürmüştür. **Narbay/Özbay**, s. 134.

⁴¹⁵ **Selçuk**, s. 44-45; **Aday**, s. 50; **Budak/Karaaslan**, Avukatlık, s. 32. Söz konusu görüşe HUMK döneminde yer verilen çalışmalar için bkz. **Börü**, Davaya Vekalet, s. 170; **Berkin**, Vekalet, s. 358.

⁴¹⁶ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 107.

hakkında danışmanlık yapabilir ve söz konusu hususlarla sınırlı olarak uzman görüşü hazırlayabilir⁴¹⁷.

Doktrinde ileri sürülen bir görüşe⁴¹⁸ göre, karmaşık olan hukuki konulara ilişkin olarak uzman bir hukukçudan alınan uzman görüşleri avukatlık tekelinin ihlali olarak değerlendirilemez. Yanlış anlaşılmaları ortadan kaldırmak amacıyla “*hukukî mütalâa olgusunun*” istisna olarak düzenlenmeli ve AvK m. 35’te mütalâa yerine “hukuki görüş bildirme” tabirinin kullanılması olması gereken hukuk açısından yerinde olacaktır⁴¹⁹. Bu görüşe göre AvK m. 35’te yer alan düzenlemeden mütalâa verme ibaresi kaldırılmalıdır, böylece uyuşmazlık konusunun çekişmeli veya çekişmesizliği bakımından yapılan ayırım da önemini kaybeder ve HMK m. 293 ile AvK m. 35’in çelişki içerisinde olabileceğine yönelik tartışmaların önüne geçilmiş olur⁴²⁰.

Kanaatimizce, söz konusu düzenlemenin amacı senelerce hukuk eğitimi almış olan, sahip olduğu eğitim ve tecrübe sayesinde uzmanlaşmış olup, hukuki sorunların çözümüne katkı sağlayıp hukuku daha fazla geliştirebilecek olan ve özellikle hukuk fakültelerinde hukukçuları eğiten öğretim üyelerinin görüş bildirmesini yasaklamak değildir⁴²¹. Bu yüzden öğretim üyelerinin hukuki konular hakkında uzman görüşü sunabilmesi gerekir. Bu gerekçelerle HMK m. 293, avukatlık tekelinin bir istisnası olarak değerlendirilmelidir. Aksi takdirde kanunda kendisine açıkça yer verilen bu kurumu izah etmek mümkün olmayacaktır.

Diğer yandan, hukuki konular hakkında uzman görüşüne başvurulup başvurulamayacağına değerlendirilmesi gerekir. Doktrinde ileri sürülen bir görüşe⁴²²

⁴¹⁷ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 110-112.

⁴¹⁸ **Narbay/Özbay**, s. 136-137.

⁴¹⁹ **Narbay/Özbay**, s. 145.

⁴²⁰ **Aslan**, s. 1692.

⁴²¹ Karş. **Narbay/Özbay**, s. 135; **Aslan**, s. 1690; **Belgesay**, Mustafa Reşit: Hukukî Muamelelerde Temsil, İstanbul 1941, s. 25.

⁴²² **Öztek**, Yenilikler, s. 204; **Sarısözen**, Özel Birlikçilik, s. 1706-1707; **Aşçıoğlu**, Kanayan Yara, s. 83-85, 611. Ayrıca, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, HMK’da yapılması gereken bir değişiklik olarak hukuki konulara ilişkin olarak uzman görüşüne başvurulamayacağına HMK m. 293’e dahil edilmelidir önerisinde bulunmuştur. **Öztek**, Selçuk/ **Taşpınar Ayvaz**, Sema/ **Kale**, Serdar: “Hukuk Muhakemeleri Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında 20

göre, hukuki sorunların çözümü hakkında uzman görüşü alınamaz. Bu görüşe göre, hukuki konular hakkında uzman görüşü alınabilmesine kanun metni engel olmasa bile kanunun gerekçesinde uzman görüşünün teknik konulara ilişkin olabileceği belirtilmiştir⁴²³. Buna ek olarak, bilirkişinin hukuki konular hakkında görüş bildirmesini yasaklayan birçok hüküm bulunması sebebiyle hukuki konulara ilişkin olarak da uzman görüşü alınamayacaktır⁴²⁴. Bu yüzden hukuki konular hakkında verilecek olan görüşün uzman görüşü olarak değerlendirilmesi de mümkün olmayacaktır⁴²⁵. Diğer yandan, hâkimin hukuki bilgisinin eksikliği için uzman görüşüne hukuki konular hakkında başvurulmasına izin verilirse, uzman görüşüne başvurabilecek maddi olanakları bulunmayan taraflar bakımından silahların eşitliği ilkesine aykırı bir durum ortaya çıkacağı da ifade edilmiştir⁴²⁶.

Bizim de katıldığımız karşı görüşe⁴²⁷ göre, tarafların çözümü özel yahut teknik bilgiyi gerekli kılan konular ve vakıaların yanında hukuki konular hakkında da hem ceza yargılaması hem de hukuk yargılamasında uzman görüşü alabilmeleri mümkündür. Hukuk, hâkim tarafından uygulansa bile taraflar uzman görüşünden yararlanabilirler⁴²⁸. Zira, HMK m. 293'te hukuki konular hakkında uzman görüşüne başvurulmasını yasaklayıcı herhangi bir hükme yer verilmediği için taraflar uzman görüşünden

Mart 2020 Tarihli Kanun Teklifi'ne İlişkin Bazı Açıklamalar Ve Kanun Teklifinin Değerlendirilmesi", TBBD, S. 149, 2020, s. 77-152, s. 88. Aşçıoğlu ise, herhangi bir yanlış anlaşılmaya sebep olunmaması için, uzmanın hakim tarafından yapılacak olan hukuki değerlendirmeleri yapamamasına yönelik bir kuralın hem CMK'ya hem HMK'ya eklenmesi gerektiğini belirtmiştir. **Aşçıoğlu**, Kanayan Yara, s. 611.

⁴²³ **Öztek**, Yenilikler, s. 204; **Tutumlu**, Yorum, s. 260-261.

⁴²⁴ **Öztek**, Yenilikler, s. 204. Uzmanın, mahkemece görevlendirilen bilirkişilerde olduğu gibi hukuki konular hakkında görüş bildirmemesi gerektiği yönünde bkz. **Dönmez**, Bilirkişi, s. 1176; **Sarisözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1706-1707.

⁴²⁵ **Öztek**, Yenilikler, s. 204; **Tutumlu**, Yorum, s. 260-261.

⁴²⁶ **Sarisözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1707.

⁴²⁷ **Postacıoğlu/Altay**, s. 755; **Toraman**, Bilirkişi, s. 660; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 93-94; **Yazıcı-Tıktık**, s. 91; **Akil**, Uzman Tanık, s. 181; **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 406-407; **Kuru**, Medenî Usûl Hukuku, s. 322; **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 541; **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 589; **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 31, 35; **Tanrıver**, Medenî Usûl Hukuku, s. 971, 974; **Kuru/Budak**, s. 19; **Deryal**, Bilirkişilik, s. 312; **Erdoğan**, s. 41; **Toraman**, Temel Eğitim, s. 99; **Göksu**, Bilirkişilik, s. 18; **Yenisey/Nuhoglu**, s. 230; **Ünver/Hakeri**, s. 586; **Birtek**, s. 243; **Yenidünya/İçer**, s. 89.

⁴²⁸ **Pekcanitez**, Özel Uzman, s.406-407.

yararlanabilir⁴²⁹. Ayrıca, hukuki konular hakkında verilen uzman görüşünün silahların eşitliği ilkesini ihlal edebileceği görüşüne katılmak kanaatimizce mümkün değildir. Çünkü sadece silahların eşitliğine ilişkin bir değerlendirme yapılacak olursa bu kapsama hukuki konular değil, çözümü özel ve teknik bilgiyi gerekli kılan hususlar da dahil olacaktır ve bu konular hakkında sunulan uzman görüşlerinin de yasaklanmasını gerekli kılacaktır⁴³⁰. Silahların eşitliği ilkesine uygun hareket edilebilmesi için, mahkemenin yapması gereken, herhangi bir yasak koymak değil, sahip olduğu usuli imkanlardan faydalanarak doğru ve adil bir yargılama yapmaktır. Bu noktada, mahkeme uzman görüşünü değerlendirirken serbestçe hareket etmeli, gerekirse mahkeme tarafından alınan bilirkişi raporu ve uzman görüşünü kıyaslamalı ve aralarında meydana gelen çelişkiyi gidermelidir⁴³¹. Ayrıca, mahkeme HMK m. 293/2 uyarınca uzmanı duruşmaya davet edebilir, bu kapsamda uzmana gerekli soruları sorarak hazırlanan görüşün bilimselliği, akla uygunluğu ve tutarlılığını değerlendirerek daha adil bir karar verebilir. Uzmanın geçerli bir mazereti olmaksızın duruşmaya gelmemesi halinde HMK m. 293/3'e göre, hazırlamış olduğu görüşün mahkeme tarafından değerlendirmeye alınması mümkün olmayacağı da gözden kaçırılmamalıdır.

2.2.2. Tarafsızlık ve Objektiflik

Uzmanın görevini yerine getirirken tarafsız ve objektif olup olmayacağı çoğunlukla üzerinde düşünülen ve tereddütle durulan bir konu olmuştur⁴³². Bu durum tartışmalar yaratmıştır. Bu anlamda uzmanın, tarafsız ve objektifliğinin üzerinde durulmalıdır.

⁴²⁹ **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 589; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 94; **Yenidünya/İçer**, s. 89.

⁴³⁰ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 96.

⁴³¹ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 97.

⁴³² Mahkeme tarafından görevlendirilen bilirkişi ve uzmanın aynı ölçüde tarafsız ve objektif olmasının gerçekçi olmayacağı yönünde bkz. **Deryal**, Bilirkişilik, s. 310; **Öntan**, s. 174. Uzmanın taraflarca görevlendiriliyor olmasının, uzmanın tarafsızlık ve bağımsızlığını tartışmalı hale getirdiği ve tereddüt yarattığı yönünde bkz. **Toraman**, Bilirkişi, s. 86; **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 588. Seçimi tamamen taraflara ait olan uzmanın, mahkemece atanan uzman kadar tarafsız ve objektif olamayacağı yönünde bkz. Akil, Uzman Tanık, s. 174 dn 10. Avrupa'da uzmanlar finansal açıdan taraflara bağlı olduğundan söz konusu durum uzmanların tarafsızlığını etkilemekte ve bundan şüphe duyulmaktadır. **Timmerbeil**, s. 169. Amerika Birleşik Devletleri'nde ise, uzmanlar saksafon, tarafların saksafonu, kiralık tabanca

İleri sürülen bir görüşe⁴³³ göre, mahkeme tarafından görevlendirilen bilirkişinin tarafsız davranması gerekirken, taraflarca atanan uzmanın tarafsız olması gerekmez. Karşı görüşe⁴³⁴ göre, uzman görevlerini yerine getirirken, mahkeme tarafından atanan bilirkişi gibi tarafsız ve objektif davranmalı, önyargılardan uzak, kendisini görevlendiren taraftan ücretini alıyor olsa bile taraf tutmamalı ve herhangi başka beklentiler içerisinde gelen talepleri reddetmelidir. Görüşüne başvurulmuş uzman, kendisinden istenen görüşü bilimsel verilerin ışığında ele alıp değerlendirmişse, söz konusu görüşün objektif ve gerçeğe uygun olacağı ifade edilmiştir⁴³⁵. Kanaatimizce, uzman, görevini yerine getirirken tarafsızlığını kaybetmeden objektif bir biçimde hareket etmelidir; zira uzmana uyuşmazlık konusu hakkında uzmanlık bilgisi sebebiyle başvurulmaktadır. Uzman her türlü tarafgirlikten uzak ve tamamen bilimsel ilkelere bağlı kalarak görevini yerine getirilmelidir. Bu yüzden uzmanlık bilgisinin taraflı olarak sunulması mümkün değildir.

Uzman görevinin ifası sırasında, kendisinden görüş talep eden tarafın çıkarlarını düşünmemelidir aksi takdirde tarafsızlığını yitirir ve inandırıcılığının kaybı tehlikesi ortaya çıkar⁴³⁶. Uzmana başvuran taraf, kendisinin lehine olacak şekilde bir görüşün hazırlanmasını ister; fakat uzman görevini yerine getirirken tarafsız ve objektif

(*hired gun*), satın alınan mallar (*purchased commodities*) olarak nitelendirilebilmektedir. Görüldüğü üzere söz konusu tabirlerle uzmanların taraflarca görevlendirilmesinin hususunda önyargılar bulunmakta ve bu hususlardan şikayetçi olduğu ileri sürülmektedir. Tarafsızlık endişesine sebep olan durumlardan birisi ise hiçbir kimsenin patronunu hayal kırıklığına uğratmak istemeyeceği düşüncesi de ifade edilmektedir. Bkz. ve karşı. **Timmerbeil**, s. 169; **Ververk**, s. 187. Uzmanlardan azınlıkta kalan bir kısım taraflı olabilmektedir. Fakat çoğunlukla uzmanlar görevlerini yerine getirirken çok dikkatli davranan, etik değerleri yüksek olan kimselerdir. Bunlardan herhangi biri gözönünde bulundurulmasa dahi uzmanlar mesleki ünlerine zarar vermek istemeyen kimselerden oluşmaktadır. **Aşçıoğlu**, Bilirkişi Raporlarının İncelikleri, s. 141.

⁴³³ **Görgün**, Şanal/ **Kodakoğlu**, Mehmet: 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu Hükümlerine Göre Medeni Usul Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara 2012, s. 267. Benzer yönde **Donay**, Süheyl: Güncelleştirilmiş Ceza Yargılaması Hukuku, Beta Yayınevi, İstanbul 2015, s. 134.

⁴³⁴ Bkz. ve karşı. **Dönmez**, Bilirkişi, s. 1175; **Sarısözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1710-1711; **Çayan**, s. 11; **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 31; **Tanrıver**, Medenî Usûl Hukuku, s. 971; **Yazıcı-Tıktık**, s. 95; **Hanağası**, s. 422-423; **Deryal**, Bilirkişilik, s. 310; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 90, 131; **Browne/Catlow**, s. 185; **Grainger/Fealy/Spencer**, s. 109; **Timmerbeil**, s. 165.

⁴³⁵ **Yazıcı- Tıktık**, s. 95; **Güven**, Kudret: “Uzman Görüşlerinin Standardizasyonu”, <https://bilhakara.org/uzman-goruslerinin-standardizasyonu/> (E.T. 23.01.2021).

⁴³⁶ **Tarman**, s. 8.

davranmalıdır⁴³⁷. Bu yüzden hazırlanacak görüş, uzmanın bağımsız bir ürünü olmalıdır⁴³⁸. Bu noktada, sözleşme özgürlüğünün kısıtlandığından söz edilir⁴³⁹.

Taraflar, uzmanla aralarında olan yakınlık ilişkisine bakılmaksızın herkesi uzman olarak görevlendirebilirler, hatta davada tanık olarak dinlenen kişinin de uzman olabilmesi mümkündür ve tarafların başvurdukları uzmanı tanıyor olmasının da bu noktada bir önemi bulunmamaktadır⁴⁴⁰. Uzmanın taraflarla olan ilişkileri sebebiyle, mahkeme tarafından atanan bilirkişilerde olduğu gibi yasaklılıkları ve reddine ilişkin herhangi bir düzenleme mevcut değildir, bu yüzden uzmanın yasaklılığı ve reddinden söz edilemez ve tarafların bu yüzden bir başka uzmana başvurmalarına gerek olmadığı görüşü ileri sürülmüştür⁴⁴¹. Kanaatimizce, uzmanın yasaklılığı ve reddi mümkün değildir; zira konuya ilişkin herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktadır ve bilirkişiliğe ilişkin hükümlerin kıyasen uzmana uygulanabilmesi bu noktada söz konusu değildir. Fakat uzmanın yasaklılığının ve reddinin düzenlenmemesi uzmanın tarafsızlık ve objektifliğinin önünde bir engel oluşturmamalıdır. Zira uzmanın görevini yerine getirirken, tarafsızlık ve objektifliğini kaybetmesine taraflar ile olan yakınlığının sebep olması halinde, yakınlık ilişkisi uzmanın hazırlamış olduğu görüşe karşı bir itiraz sebebi olarak ileri sürülebilecek⁴⁴² ve mahkeme tarafından uzmanın görüşü değerlendirilirken tarafsızlık ve objektifliğe aykırılık göz önünde bulundurulacaktır⁴⁴³. Yani, uzmanın hazırlamış olduğu görüş mahkemece dikkate alınmayacak ve uzmana başvurulmakla ulaşılmak istenen amaca erişilememiş olunacaktır⁴⁴⁴.

Tarafsızlık bakımından ele alınması gereken bir diğer nokta, uzmanın yemin etme yükümlülüğünün bulunup bulunmadığıdır. HMK'da uzmanın yemin edip etmeyeceği

⁴³⁷ **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 31; **Tanrıver**, Medenî Usûl Hukuku, s. 971; **Tarman**, s. 12.

⁴³⁸ **Loughlin/Gerlis**, s. 457.

⁴³⁹ **Tarman**, s. 17.

⁴⁴⁰ **Ulukapı**, s. 414; **Taşdemir**, s. 140.

⁴⁴¹ **Akil**, Uzman Tanık, 177-178; **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 400; **Çayan**, s. 11; **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 35; **Tanrıver**, Medenî Usûl Hukuku, s. 975.

⁴⁴² Taraflı ve bilimsellikten uzak olan uzman görüşünün kolayca çürütülebilecektir. **Öntan**, s. 174.

⁴⁴³ **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 400; **Akil**, Uzman Tanık, 178; **Taşdemir**, s. 140.

⁴⁴⁴ **Çayan**, s. 11.

konusunda herhangi bir hüküm bulunmamaktadır⁴⁴⁵; bu durum ise doktrinde tartışmalara sebep olmuştur.

Doktrinde ileri sürülen bir görüşe⁴⁴⁶ göre, yemin verdirilmesine ilişkin yasaklayıcı herhangi bir düzenleme yoktur ve kanundan çıkan anlam değerlendirildiğinde uzmana yemin verdirilmesini engelleyen herhangi durum söz konusu değildir; bu yüzden hâkim, uzmanın görüşünü hazırlarken tarafsız olduğunu ve uzmanlık bilgisine uygun şekilde bilimsel bir görüş hazırladığı yönünde yemin teklifinde bulunabilecektir ve HMK m. 271’de düzenlenen bilirkişiye yemin verdirilmesine ilişkin hüküm taraflarca görevlendirilen uzman hakkında da uygulanacaktır. Bu görüşe göre, ülkemiz halkı yemine önem vermekte ve kutsallığına inanılan yemine aykırı bir şekilde taraf tutmayacağına inanmaktadır. Uzmana yemin teklif edilmesine rağmen yeminin eda edilmemesi halinde hazırladığı görüşün tarafsızlığı konusunda tereddüt oluşacak ve taraflı olduğu kabul edilen bu görüşün mahkemece dikkate alınmaması gerekecektir⁴⁴⁷.

Doktrinde hakim olan diğer görüşe⁴⁴⁸ göre, taraflarca görevlendirilen uzmanın, mahkemece görevlendirilen bilirkişi gibi yemin etmesi gerekmez. Bu görüşe göre, uzmanın yemin etmemesinin sebebi, uzmanın teknik olarak bilirkişi gibi değerlendirilmemesi değildir; uzmana başvurulacak zaman ve kanun koyucunun tercihidir; zira uzmana genellikle davanın açılmasından evvel başvurulmaktadır ve bu noktada uzmandan yemin verilmesini talep edebilecek bir makam yoktur; ayrıca kanunda uzmanın yeminine ilişkin herhangi bir düzenleme söz konusu değildir; bu yüzden uzmanın yemin etmemesi gerekir⁴⁴⁹. Bu görüşte olan bazı yazarlara göre, uzmanın yemin etmesi halinde dahi edilen yeminin herhangi bir anlamı bulunmaz⁴⁵⁰.

⁴⁴⁵ Çayan, s. 13; Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1726.

⁴⁴⁶ Çayan, s. 13.

⁴⁴⁷ Çayan, s. 13.

⁴⁴⁸ Pekcanitez, Özel Uzman, s. 400; Atalay, Pekcanitez Usûl, s. 1960; Akil, Uzman Tanık, s. 178; Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1727; Yenedünya/İçer, s. 89; Yenisey/Nuhoğlu, s. 229.

⁴⁴⁹ Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1727.

⁴⁵⁰ Pekcanitez, Özel Uzman, s. 400; Atalay, Pekcanitez Usûl, s. 1960.

Kanaatimizce, uzmanın yemin etme yönünde bir zorunluluğu bulunmadığı görüşü daha yerindedir. Bu yüzden, uzmana yemin teklif edilmemelidir, uzmana yemin teklif edilmiş ve uzman, yemin etmiş olsa bile yeminin herhangi bir sonuç doğurmaması gerekir. Uzmanın tarafsızlığı konusunda dikkat çeken bir uygulamaya İngiliz hukukunda rastlamak mümkündür. İngiliz hukukunda uzman, uzmanlık alanına ilişkin konularda mahkemeye tarafsız bir biçimde yardımcı olmalıdır⁴⁵¹. Nitekim CPR 35.3'e göre uzman, kendi uzmanlık alanına ilişkin konular hakkında, mahkemeye yardım eder ve bu yükümlülüğü, uzmanın görevini yerine getirirken kendisini görevlendiren ve ücretini ödeyen tarafa karşı olan yükümlülüklerinden önce gelir⁴⁵². Bu düzenlemeyle uzmanın görevini yerine getirirken bağımsızlığı ve tarafsızlığının artacağı ileri sürülmektedir⁴⁵³. Ancak uzmanın bu durum uzmanın kendisini görevlendiren tarafa karşı yükümlülüklerinin olmadığı anlamına da gelmez; fakat söz konusu dengede mahkemenin daha ağır bastığını unutmamak gerekir⁴⁵⁴. Diğer yandan CPR 35.10(2)'ye göre, uzmanın ayrıca mahkemeye karşı görevini anladığını ve bu görevini yerine getirdiğine dair bir ibareyi hazırlamış olduğu raporun sonunda belirtmelidir⁴⁵⁵. İngiliz hukukunda yapılan bu düzenleme son derece yerinde bir düzenlemedir ve hukukumuzda da bu düzenlemeye paralel bir düzenleme yapılması yerinde olacaktır. Zira bu yönde bir düzenleme yapmakla birlikte uzmanın tarafsız olup olmayacağı yönündeki tartışmalar son bulacaktır ve uzmanın tarafsız olması gerektiği hüküm altına alınacaktır. Diğer yandan hukukumuzda uzmana başvuru genellikle dava açılmadan evvel yapılmaktadır ve bu yüzden uzmana yemin verdirilebilecek bir makam da söz konusu değildir ve tek tek tüm uzmanlara yemin verdirilmesi zaman kaybına yol açabilecektir⁴⁵⁶. İngiliz hukukuna paralel olacak şekilde uzmanın görevini anladığını ve tarafsız bir biçimde yerine getirdiğini belirten bir ibarenin hazırladığı raporda yer alması faydalı bir düzenleme olacaktır ve zaman kaybının yaşanmamasını da sağlayacaktır. İngiliz hukukunda uzmanın bu görevine aykırı davranması halinde nasıl bir yaptırımın uygulanması gerektiği ise herhangi bir hükme bağlanmamıştır. Hukukumuzda böyle bir boşluğun doğmaması için, uzmanın söz konusu

⁴⁵¹ **Jolowicz**, s. 240.

⁴⁵² Benzer yönde bkz. **Jolowicz**, s. 240; **Dwyer**, Déirdre: The Judicial Assessment of Expert Evidence, Cambridge University Press, 2008, s. 284.

⁴⁵³ **Loughlin/Gerlis**, s. 457.

⁴⁵⁴ **Grainger/Fealy/Spencer**, s. 109.

⁴⁵⁵ **Grainger/Fealy/Spencer**, s. 109-110; **Browne/Catlow**, s. 187; **Loughlin/Gerlis**, s. 456.

⁴⁵⁶ Benzer yönde bkz. **Sarisözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1727.

görevi yerine getirmemesi ve tarafsızlığa aykırı hareket etmesi halinde, hazırlamış olduğu görüşün mahkemece değerlendirmeye tabi tutulmaması yönünde bir düzenleme yapılmasının faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Diğer yandan uzmanın tarafsızlık ve objektifliğini sağlamaya yönelik düzenlemeye HMK m. 293'te rastlamak mümkündür, HMK m. 293/2'ye göre hâkim tarafların talebi üzerine yahut re'sen, uzmanı duruşmaya davet edebilir ve dinlenilmesine karar verebilir. Uzmanın çağrıldığı bu duruşmada, taraflar ve hâkim, uzmana sorular sorabileceklerdir. Uzman, çağrıldığı duruşmaya geçerli bir mazereti olmaksızın gelmezse HMK m. 293/3 gereğince hazırlamış olduğu raporun mahkeme tarafından değerlendirilmemesi gerekir. Söz konusu düzenlemeler uyarınca, uzmanın dinlenmesi, uzmana gerekli soruların yönlendirilmesi ve uzmanın bu soruları yanıtlaması, uzmanın tarafsızlığı ve objektifliğinin ortaya çıkmasında çok büyük bir önem taşır ve uzman görüşü kurumunun amaca aykırı kullanımını engeller⁴⁵⁷. Böylelikle, uzmanın yapmış olduğu tespit ve değerlendirmelerin mahkeme tarafından sorgulanabilecek olmasını sağlayan bu düzenleme sayesinde, uzman görüşünün tarafsız ve objektif olamayacağı yönündeki önyargıları da engelleyebilme noktasında önemli bir işlev yerine getirecektir ve uzmanın görevini yerine getirirken bilimsel esaslara dayalı, tarafsız ve objektif olarak daha özenli bir faaliyeti yerine getirmesi de sağlanmış olacaktır⁴⁵⁸.

2.2.3. Tutarlılık

“Tutarlı”nın kelime anlamı, aralarında herhangi bir çelişki bulunmayan, her anlamda uyumlu, insicamlıdır, “tutarlılık” ise tutarlı olmayı ifade eder⁴⁵⁹. Uzmanın sahip olması gereken en temel niteliklerden birisi tutarlılıktır⁴⁶⁰. Bu yüzden uzman görüşlerini açıklarken, daha önce vermiş olduğu görüşlerle herhangi bir uyumsuzluk içinde bulunmamalı, tüm çelişkilerden uzak olmalıdır. Uzmanın kendi açıklamaları ile çelişmesi halinde tutarlılık söz konusu olmaz ve söz konusu uzman görüşü itibarını kaybeder⁴⁶¹.

⁴⁵⁷ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s. 472; Tanrıver, Bilirkişilik, s. 32.

⁴⁵⁸ Tanrıver, Bilirkişilik, s. 32.

⁴⁵⁹ <https://sozluk.gov.tr/> (E.T. 14.01.2021).

⁴⁶⁰ Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1711-1712; Işık, s. 77.

⁴⁶¹ Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1712.

Uyuşmazlığın karşı tarafı, uzmanın söz konusu tutarsızlıklarını daha önceden aynı konu hakkında açıkladığı farklı görüşleri mahkemeye sunabilir⁴⁶² ve bunun sonucunda uzman tarafından hazırlanan görüş mahkeme nezdinde inandırıcılığını kaybeder.

2.2.4.Doğruluk ve Dürüstlük

Görüşüne başvurulmuş uzman, görüşlerini açıklarken bilimsel veriler ve ilkeler ışığında açıklayıcı, doğru ve dürüst bir biçimde konuyu incelemelidir⁴⁶³. Uzman, görevini yerine getirirken doğruluktan uzaklaşmamalı ve bilimsel gerçeklere bağlı kalmalıdır. Bu yüzden uzmanın görevini gerçeğe aykırı bir biçimde yerine getirmemesi gerekir⁴⁶⁴. Unutulmaması gerekir ki, uzman ve taraflar arasında bir sözleşme ilişkisi kurulur ve TMK m. 2'ye göre sözleşmenin taraflarının dürüstlük kuralına uygun hareket etmeleri gerekir. Uzman doğruluk ve dürüstlikle bağdaşmayan, gerçeğe aykırı bir görüş sunarsa, uzman görüşünün değerlendirilmesinde bu durum dikkate alınır.

Uzmanın her ne kadar doğru ve dürüst davranması gerekse bile, tarafların da HMK m. 29 gereğince dürüst davranma ve doğruyu söyleme yükümlülüklerinin bulunduğu da gözden kaçırılmamalıdır; zira uzman görüşünü dava dosyasına kendisi sunamayacaktır taraflara sunacak ve taraflar bu görüşü mahkemeye sunacaktır. Bu yüzden tarafların da dürüst davranma ve doğruyu söyleme ödevine aykırı davranmamaları gerekmektedir. Doğruyu söyleme yükümlülüğü, adil yargılanmanın gerçekleştirilebilmesi ve gerçeğe ulaşılabilmesini sağlamak amacıyla taraf egemenliği sistemini sınırlandırmakta en önemli araçlardandır⁴⁶⁵.

HMK m. 29/1'e göre taraflar, dürüstlük kuralına uygun hareket etmelidirler. Genel bir hukuk ilkesi olan dürüstlük kuralı, medenî usûl hukukunda da uygulanacaktır⁴⁶⁶. Bu

⁴⁶² Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1712.

⁴⁶³ Tanrıver, Bilirkişilik, s. 31; Hanağası, s. 422-423; Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1709.

⁴⁶⁴ Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1715.

⁴⁶⁵ Börü, İddia ve Somutlaştırma s. 97; Kurt Konca, Nesibe: Medenî Usûl Hukukunda Tarafların Doğruyu Söyleme Yükümlülüğü, Yetkin Yayınları, Ankara 2016, s. 74, 141; Bolayır, Delillerin Toplanması, s. 210; Tercan, Gerçek, s. 183,184.

⁴⁶⁶ Arslan, Ramazan: Medenî Usûl Hukukunda Dürüstlük Kuralı, S Yayınları, Ankara 1989, s. 58; Özekes, Muhammet: "Yargılamada Dürüstlük Kuralına Aykırı Davranan Taraf Aleyhine

yönüyle, dürüstlük kuralı re'sen dikkate alınacak olan bir ilkedir ve davacı-davalı ayrımı yapılmaksızın herkesi bağlar⁴⁶⁷. Davanın açılmasıyla birlikte, taraflar ve mahkeme arasında usuli bir ilişki oluşur ve bu ilişki yargılama boyunca devam eder, tarafların söz konusu ilişkinin devamı süresince birbirlerine ve mahkemeye karşı işlemlerinde dürüst davranmaları gerekmektedir⁴⁶⁸.

Tarafların bir diğer yükümlülüğü ise HMK m. 29/2 gereğince doğruyu söyleme yükümlülüğüdür. Söz konusu düzenlemeye göre taraflar, ileri sürecekleri vakıalara yönelik açıklamalarını gerçeğe uygun yapmaları gerekir. Doğruyu söyleme yükümlülüğü, esasen dürüstlük kuralının en özel uygulamalarından birisini oluşturur⁴⁶⁹. Türk hukukunda baskın görüşe⁴⁷⁰ göre, dava malzemesini oluşturan vakıalar ve deliller doğruyu söyleme yükümlülüğünün kapsamını oluşturur. Doğruyu söyleme ödeviyle tarafların bilinçli yalanının ve usuli hilelerinin önüne geçilebilmesi sağlanmaya çalışılır⁴⁷¹. Taraflar, bilerek doğru olmadığını bildikleri şeyleri davada ileri sürmemelidir⁴⁷²; bu açıdan doğruyu söyleme yükümlülüğünden subjektif doğruluk anlaşılmalıdır⁴⁷³. Taraflarca ileri sürülen bilgilerin subjektif olarak gerçeğe uygun olması, karşı tarafın ileri sürdüğü ve doğru olduğunu bildiği bir konuyu tartışmalı hale getirmemesi gerekmektedir⁴⁷⁴. Tarafların doğruyu söyleme yükümlülüğüne aykırı

Hükmedilecek Vekâlet Ücreti”, MIHDER, 2005, C. 1, S. 1, s. 29-50, s. 31; **Yıldırım**, Delillerin Değerlendirilmesi, s. 144; **Börü**, İddia ve Somutlaştırma, s. 97. TMK m. 2'deki “Dürüst Davranma” başlığı altında düzenlenen ve genel bir hukuk ilkesi konumunda bulunan ilkenin medenî usûl hukukundaki yansıması HMK m. 29/1'dir. **Papakçı**, Dürüst Davranma, s. 109; **Arslan**, Dürüstlük, s. 58.

⁴⁶⁷ **Papakçı**, Dürüst Davranma, s. 109; **Tercan**, Gerçek, s. 186; **İyilikli**, s. 162. Dürüstlük kuralı re'sen dikkate alınacak objektif bir yükümlülük olması yönüyle HMK m. 29/2'de düzenlenen ve subjektif olduğu kabul gören doğruyu söyleme yükümlülüğünden ayrılmaktadır. **Papakçı**, Dürüst Davranma, s. 109.

⁴⁶⁸ **Arslan**, Dürüstlük, s. 48; **Börü**, İddia ve Somutlaştırma, s. 98; **Özekes**, Dürüstlük, s. 32.

⁴⁶⁹ **Arslan**, Dürüstlük, s. 116; **Alangoya**, s. 118; **Tercan**, Gerçek, s. 183; **Börü**, İddia ve Somutlaştırma, s. 99.

⁴⁷⁰ **Kurt Konca**, Doğruyu Söyleme, s. 62; **Alangoya**, s. 121; **Tercan**, Gerçek, s. 189; **Arslan**, Dürüstlük, s. 116-117; **Bolayır**, Delillerin Toplanması, s. 218.

⁴⁷¹ **Börü**, İddia ve Somutlaştırma, s. 100; **Kurt Konca**, Doğruyu Söyleme, s. 71.

⁴⁷² **Tercan**, Gerçek, s. 185; **Yeşilova**, s. 70.

⁴⁷³ **Papakçı**, Dürüst Davranma, s. 112; **Becker-Eberhard**, Ekkehard: “Dava Malzemesinin Taraflarca Getirilmesi İlkesinin Esasları ve Sınırları”, İlkeler Işığında Medenî Yargılama Hukuku, 7. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 17-38 (Çev. Yıldırım, M. Kamil), s. 26.

⁴⁷⁴ **Bolayır**, Delillerin Toplanması, s. 218; **Arslan**, Dürüstlük, s. 118; **Kurt Konca**, Doğruyu Söyleme, s. 58; **Becker-Eberhard**, s. 26.

hareket etmesi halinde ise, mahkemece dava malzemesi dikkate alınmayacağı ve herhangi bir değerlendirmeye tabi tutulmayacağı da ifade edilmiştir⁴⁷⁵.

Tüm bu hususlar birlikte değerlendirildiği takdirde, tarafların, uzman görüşünü sunarken dürüstlük kuralı ve doğruyu söyleme yükümlülüğüne uygun olarak hareket etmeleri gerekmektedir; zira tarafların gerçeğe aykırı olduklarını bildikleri bir uzman görüşünü mahkemeye sunmaları dürüstlük kuralına ve doğruyu söyleme yükümlülüğüne aykırı olacaktır.

Son olarak belirtmek gerekir ki, taraflar kendilerini avukatla temsil ettiriyorlarsa avukatların da söz konusu yükümlülüklerine uygun hareket etmeleri gerekmektedir⁴⁷⁶. AvK m. 34'e göre avukatlar, üstlenmiş oldukları görevleri özen, doğruluk ve onur içinde gerçekleştirmeli ve kullandıkları avukat unvanına yakışacak bir şekilde saygılı ve güvenilir bir biçimde görevlerini yerine getirmelidirler. Avukatlardan beklenen en önemli özellikler, hukuki bilgilerinin tam olması ve dürüst olmalarıdır⁴⁷⁷. Avukatın, kendisine sunulan bilgilerin doğruluğundan şüphe duyması halinde, kendisine sunulan bilgilerin gerçekliğini araştırmalı ve kendisinde oluşan şüphenin giderilmesini de sağlamalıdır, ayrıca avukat doğru olmadığını bildiği hususları da ileri sürmemelidir⁴⁷⁸. Bu yönüyle uzman görüşünü eğer avukat dava dosyasına sunacaksa avukatın doğruluğundan şüphe ettiği veya doğru olmadığını bildiği uzman görüşünü dava dosyasına sunmaması gerekmektedir.

⁴⁷⁵ **Bolayır**, Delillerin Değerlendirilmesi, s. 219; **Alangoya**, s. 121; **Börü**, İddia ve Somutlaştırma, s. 100; **Arslan**, Dürüstlük, s. 117, 122. Doktrinde ileri sürülen bir görüşe göre doğruyu söyleme yükümlülüğünü düzenleyen HMK m. 29/2'de söz konusu yükümlülüğe aykırılık için herhangi bir yaptırım söz konusu değildir ve bu yüzden söz konusu düzenlemenin pratikte bir faydası yoktur ve tabiri caizse yaptırımı düzenlemeyen kanun koyucu düzenlemenin ölü doğmasına göz yummuştur. **Papakçı**, Dürüst Davranma, s. 105, 117. Dürüstlük kuralı ve doğruyu söyleme ödevine aykırılık halinde HMK'da herhangi bir yaptırım düzenlenmemiştir, bu durum taraflarca getirilme ilkesinin sınırlandırılmasını da azaltmakta ve uzman görüşünün objektifliği ve bağımsızlığının önüne geçmektedir. **Işık**, s. 16-17.

⁴⁷⁶ **Tercan**, Gerçek, s. 188; **Börü**, İddia ve Somutlaştırma, s. 100; **Alangoya**, s. 121; **Kurt Konca**, Doğruyu Söyleme, s. 170.

⁴⁷⁷ **Kurt Konca**, Doğruyu Söyleme, s. 169.

⁴⁷⁸ **Tercan**, Gerçek, s. 188; **Kurt Konca**, Doğruyu Söyleme, s. 170.

2.3.UZMANIN HAKLARI

2.3.1.Kendisini Görevlendiren Tarafça Bilgilendirilme ve Soru Sorma Hakkı

Uzmanın, hazırlayacağı görüşü sunmadan önce hazırlayacağı görüşün hangi amaca hizmet edeceğini bilmesi gerekir; zira uzmanın hazırlayacağı görüşün yöntemi ve çalışmaları neticesinde ulaşacağı sonucu belirleyebilmesi bu amacın öğrenilmesine bağlıdır⁴⁷⁹. Uzmanın bu amacı öğrenmesi ise kendisine başvuru konu hakkında taraflarca bilgilendirilmesini gerektirir. Uzmanın görevlendirilmesi yapılırken kendisini görevlendiren taraflarca uyuşmazlık konusu hakkında genel bir şekilde bilgilendirilmesi gerekir⁴⁸⁰. Uzmanın eksik bilgilendirilmesi halinde, uzmanın hazırlayacağı görüş eksik yahut hatalı olacaktır. Böyle bir görüş ise, kendisinden beklenen faydayı sağlayamayacaktır ve bunun sonucuna uzmanı görevlendiren taraf katlanacaktır. Diğer yandan uzmanın bilgilendirilmesi sağlanırken uzmanın da kendisini görevlendiren tarafa soru sorabilmesi mümkündür⁴⁸¹.

Uzmanın kendisini görevlendiren tarafça bilgilendirilmesi ve uzmanın kendisini görevlendiren tarafa soru sorabilme hakkı sayesinde uzman, uyuşmazlık konusunda daha detaylı bilgiler elde edebilecek, böylece hazırlayacağı görüşle tarafları ve mahkemeyi daha iyi bir şekilde aydınlayabilecektir.

2.3.2.Dosya ve Evrakları İnceleme Hakkı

Uzmanın bir diğer sahip olduğu hak dosya ve evrakları inceleme hakkıdır. Uzman, bu hak kapsamında yapacağı inceleme ve dava dosyası ile ilgili olan tüm evrakları inceleyebilecektir⁴⁸². Yapılacak olan incelemenin ise dava dosyasının aslı üzerinden yapılamayacaktır, taraflar ellerinde bulunan dava dosyasının örneğini uzmana teslim

⁴⁷⁹ Tarman, s. 16.

⁴⁸⁰ Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1712.

⁴⁸¹ Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1712-1713.

⁴⁸² Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1712; Işık, s. 81.

ederek uzmanın inceleme yapmasını sağlayabilirler⁴⁸³. Olması gereken bakımından katıldığımız görüşe⁴⁸⁴ göre, uzman tarafından gerçekleştirilecek olan incelemenin asıl dosya ve evraklar üzerinden yapılabilmesi gerekmektedir, bunun sonucunda uzman daha doğru sonuçlara ulaşır ve eksik incelemenin doğurabileceği sakıncaların önüne geçilebilir.

2.3.3. Ücret Talep Etme Hakkı

Taraflar ve uzman arasında bir sözleşme ilişkisi kurulmaktadır ve bu sözleşmeyle taraflar uzmana ödenecek ücreti serbestçe belirlerler ve uzmanın belirlenen ücreti talep etme hakkı doğar⁴⁸⁵. Tarafların uzmana ödeyecekleri ücret ödeme yükümlülüğü, görüşün taraflara teslimiyle birlikte doğacaktır⁴⁸⁶.

Uzmana taraflarca ödenecek ücretin yargılamayı kaybeden tarafa yargılama gideri olarak yükletilip yükletilemeyeceği tartışmalıdır. İleri sürülen bir görüşe⁴⁸⁷ göre HMK'da uzmana başvuran tarafça ödenen ücretin yargılama gideri olarak talep edilip edilemeyeceğine ilişkin herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Yargılama giderlerinin düzenlendiği HMK m. 323'te yargılama giderleri arasında yargılama esnasında yapılan diğer giderler de sayılmıştır, bu noktada uzmana başvuran taraf yargılama olmasaydı uzman görüşü talep etmeyecekti, bu yüzden uzmana ödenen ücret yargılama esnasında yapılan diğer giderler içerisinde değerlendirilmeli ve yargılama sonucunda haksız çıkan taraftan yargılama gideri olarak talep edilebilmelidir⁴⁸⁸.

⁴⁸³ Çayan, s. 14; Sarısözen, Özel Birliklik, s. 1712. Yargılama diyalektiğine faydalı bir uzman görüşünün oluşturulabilmesi için, derdest dava dosyasına ilişkin olan evrakların bir örneğinin uzmana yeterli çalışma süresi sağlanacak biçimde gecikmeden teslim edilmesi gerektiği yönünde bkz. Özbek, Uzman Görüşü, s. 85.

⁴⁸⁴ Işık, s. 82.

⁴⁸⁵ Özbek, Uzman Görüşü, s. 83; Deryal, Birliklik, s. 310; Sarısözen, Özel Birliklik, s. 1713. Uzmana ödenecek ücret hakkında resmi bir tarife bulunmamaktadır. Özbek, Uzman Görüşü, s. 83.

⁴⁸⁶ Karş. Tarman, s. 56.

⁴⁸⁷ Çayan, s. 11-12.

⁴⁸⁸ Çayan, s. 11-12.

Bir diğ er görüş e⁴⁸⁹ göre, taraflar, kendilerine karşı açılacak olan davada, dava dilekçesine karşı cevap verebilmek için ancak ve ancak uzmana başvurmak zorundaysa, bu durumda uzmana ödenen ücret yargılama gideri olarak haksız çıkan taraftan talep edilebilmelidir. Bu görüş e göre, uzmana ödenecek olan ücret, mahkeme tarafından görevlendirilen bilirkişiye ödenecek ücreti aşmamalıdır⁴⁹⁰.

Bizim de katıldığımız diğ er görüş e⁴⁹¹ göre, uzmana ödenecek olan ücret yargılama neticesinde haksız çıkan taraftan yargılama gideri olarak talep edilemez; çünkü uzman görüş ü HMK m. 323'te düzenlenen yargılama giderleri arasında sayılmamıştır. Nitekim madde gerekçesinde de uzman görüş üne başvuran tarafların söz konusu masrafları kendilerinin karşılaması gerektiğini; mahkemeden yahut yargılamanın karşı tarafından bu giderler hakkında herhangi bir talepte bulunamayacağı ve yapılan bu giderlerin yargılama giderleri içerisinde sayılmayacağı ifade edilmiştir⁴⁹². Uzmana başvuru konusunda herhangi bir sayı sınırı yoktur ve uzmana ödenecek ücret taraflarca serbestçe kararlaştırılabilmektedir, bu yüzden usul ekonomisi ilkesi de dikkate alınmalıdır ve tarafların kendilerince görevlendirilen uzmanlara ödenen ücretin yargılama gideri olarak

⁴⁸⁹ **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 403. Benzer yönde görüş bildiren Simil'e göre, çok istisnai hallerde uzmana ödenecek olan ücret HMK m. 323/1-h kapsamında yargılama gideri olarak değerlendirilebilir. **Simil**, Cemil: Belirsiz Alacak Davası, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 228. Toraman, esasen Pekcanitez'in görüşüne katılmaktadır; çünkü uzmana başvuru bazı hallerde zorunluluk haline gelebilir. Ancak uygulamada uzmana başvuru neticesinde haksız çıkan tarafa yargılama gideri olarak talep edilen bir örneğe rastlanmamış ve uygulamaca bu durumun benimsenmesini de zorlaştırmaktadır. Olması gereken hukuk bakımından ise, herhangi bir düzenleme yapılmadığı müddetçe, uzmana ödenen ücretin karşı taraftan yargılama gideri olarak istenebilmesi mümkün değildir. **Toraman**, Bilirkişi, s. 279-280.

⁴⁹⁰ **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 403; **Simil**, Belirsiz Alacak, s. 228.

⁴⁹¹ **Tutumlu**, Yorum, s. 262; **Sarısözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1714; **Yılmaz**, Şerh, s. 2876; **Akil**, Uzman Tanık, s. 179; **Yazıcı-Tıktık**, s. 91; **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1962; **Karlı**, s. 577; **Pekcanitez/Atalay/Özkes**, s. 426; **Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası**, s. 472; **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 588; **Deryal**, Bilirkişilik, s. 312; **Özbay**, s. 356; **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 35-36; **Tanrıver**, Medenî Usûl Hukuku, s. 975; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 83; **İlday**, Selamat: Hukuk Muhakemesinde İspat ve Deliller, Yetkin Yayınları, Ankara 2020, s. 487; **Göksu**, Civil Litigation, s. 244.

⁴⁹² **Yılmaz**, Şerh, s. 2875.

haksız çıkan taraftan talep edememesi gerekir⁴⁹³. Ayrıca, uzmana ödenecek olan ücret bakımından adli yardım kurumu da işletilemez⁴⁹⁴.

Son olarak belirtmek gerekir ki, yargılamanın taraflarından birince alınan uzman görüşünün diğer tarafça da benimsenmesi halinde uzman görüşü bilirkişi raporu haline gelecektir, bu yüzden ödenecek olan ücret artık HMK m. 323/1-e uyarınca bilirkişiye ödenen ücret ve gider kapsamında değerlendirilecek ve yargılamada haksız çıkan tarafa yargılama gideri olarak yüklenebilecektir⁴⁹⁵.

2.4.UZMANIN YÜKÜMLÜLÜKLERİ

2.4.1.Rapor Verme Yükümlülüğü

Uzman ve taraflar arasında özel hukuka tabi bir sözleşme ilişkisi kurulmaktadır. Uzman ile taraf arasında kurulan sözleşmenin konusu ise uzmanın uyuşmazlık konusu hakkında bir rapor hazırlamasıdır⁴⁹⁶. Bu yüzden uzmanın asli borcu rapor hazırlamaktır⁴⁹⁷. Uzmanın söz konusu asli borcunu yerine getirebilmesi için hazırladığı raporu kendisinden talep eden tarafa verme yükümlülüğü altındadır⁴⁹⁸.

2.4.2.Haber Verme ve Bilgi Verme Yükümlülüğü

Bilirkişinin haber verme yükümlülüğünü düzenleyen HMK m. 275'in, görüşüne başvurulmuş uzman hakkında da kıyasen uygulanabilmesi mümkündür⁴⁹⁹. Uzman, kendisine verilen görevin, uzmanlık alanında bulunmadığını, uyuşmazlık konusunun daha doğru aydınlatılabilmesi ve tespit edilebilmesi için, farklı uzmanlık alanlarında

⁴⁹³ **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1962; **Pekcanitez/Atalay/Özekes**, s. 426; **Sarisözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1714.

⁴⁹⁴ **Tanrıver**, Medenî Usûl Hukuku, s. 975; **Hanağası**, s. 422 dn 560.

⁴⁹⁵ **Sarisözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1713.

⁴⁹⁶ **Tarman**, s. 11.

⁴⁹⁷ **Tarman**, s. 13.

⁴⁹⁸ **Sarisözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1715; **Işık**, s. 78.

⁴⁹⁹ Aynı yönde bkz. **Sarisözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1714.

uzmanlarla iş birliği yapmaya gereksinim duyduğu yahut görevini kabul etmekten kaçınabilmesini haklı kılabilen durumları kendisine başvuran tarafa haber verme yükümlülüğü altındadır. Ayrıca, uzman, görevini yerine getirirken önem taşıyan her konu hakkında kendisine başvuran tarafa bilgi verme yükümlülüğü altındadır⁵⁰⁰.

2.4.3.Sır Saklama Yükümlülüğü

Uzmanın bir diğer yükümlülüğü ise, görevi sebebiyle veya görevinin yerine getirilmesi anında öğrenmiş olduğu sırları saklama yükümlülüğüdür⁵⁰¹. Uzman, öğrendiği sırları kendisi yahut başka kimselerin yararına olacak biçimde kullanmamalıdır⁵⁰². Uzmanın sır saklama yükümlülüğü, uzman tarafından yerine getirilmesi gereken tek taraflı yükümlülüktür⁵⁰³.

Genel olarak sır, herkes tarafından bilinmesi mümkün olmayan, saklanması gerekliliği bulunan, açıklanması durumunda sır sahibinin kişilik haklarında zarar doğurabilme tehlikesini barındıran hususlar olarak tanımlanması mümkündür⁵⁰⁴. Sır, kişiye ait özel hayat alanının bir parçası olan, başkalarının öğrenmesini istemediği ve saklı tutulması gereken şeydir⁵⁰⁵. Bir şeyin sır olarak kabulü için, objektif ve subjektif unsurların bulunması gerekmektedir. Objektif unsurlar, gizli bir bilginin bulunması ve sır olarak tutulan bilginin haklı menfaate dayanmasıdır; subjektif unsur ise, bilgi sahibi tarafından gizli tutulma iradesinin bulunmasıdır⁵⁰⁶. Gizli tutulması gereken şeylerin önemli olması gerekmektedir⁵⁰⁷. Sırrın ifşası halinde, sır sahibinin maddi yahut manevi zarara

⁵⁰⁰ Karş. **Eren**, Özel, s. 626.

⁵⁰¹ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 112; **Işık**, s. 79; **Sarisözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1715; **Tarman**, s. 20.

⁵⁰² **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 112; **Sarisözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1715.

⁵⁰³ **Tarman**, s. 20.

⁵⁰⁴ **Üçüncü**, S. Hilal: Medenî Yargılama Hukukunda Kişisel Verilerin ve Sırların Korunması, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 21-22; **Kurt Konca**, Nesibe: Medenî Usûl Hukukunda Aleniyet İlkesi, Adalet Yayınevi, Ankara 2009, s. 277; **Günergök**, Özcan: “Avukatın Sır Saklama Yükümlülüğü”, EÜHFD, C. 7, S. 1-2, 2008, s. 655-677, s. 656.

⁵⁰⁵ **Üçüncü**, s. 22; **Sarisözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1714.

⁵⁰⁶ **Üçüncü**, s. 22.

⁵⁰⁷ **Sarisözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1714-1715.

uğrayabilmesi tehlikesinin bulunması ihtimalinde, sır sahibinin gizli tutma menfaatinin varlığı kabul edilir⁵⁰⁸.

Ticari faaliyetler ve iktisadi varlığın zarara uğramaması için söz konusu ticari sırların da korunması gerekmektedir⁵⁰⁹. Ticari sır, ticari işletme yahut şirketle ilgili olan, sadece belirli çevreler tarafından bilinen, rakiplerce bilinmemesi gereken ve sır sahibinin açık yahut örtülü gizli tutma iradesinin bulunduğu ve üçüncü kişiler tarafından öğrenilmemesi gereken bilgilerdir⁵¹⁰.

Korunması gereken bir diğer sır ise, meslek sırrıdır. Meslek sırrı, belirli bir mesleğin yahut sanatın gerçekleştirilmesi sırasında öğrenilen, sır sahibinin gizli tutmasında haklı menfaatinin bulunduğu ve sır sahibinin sırrın açıklanmaması yönünde iradesinin bulunduğu gizli tutulması gereken bilgilerdir⁵¹¹. Meslek sırrı, doğrudan iş sahibi tarafından verilebileceği gibi meslek sahibi tarafından ulaşılan sonuçlar neticesinde de öğrenilebilecektir, sırrın öğrenilmesi ile mesleğin yerini getirilmesi arasında nedensellik bağı kurulacağı için bu durumda da meslek sırrının korunması gerekecektir; zira bu durumda taraflar arasında bir güven ilişkisi bulunmaktadır ve bu güven ilişkisinin korunması için sırların gizli tutulması gerekmektedir⁵¹².

Sonuç olarak görülmektedir ki, uzman görevi sebebiyle yahut görevini yerine getirirken birçok bilgi ve belgeye erişebilecek ve bunun neticesinde birtakım sırları öğrenebilecektir; fakat uzmanın söz konusu sırları kendisi yahut bir başkasının yararına kullanmaması ve bu sırları üçüncü kişilere açıklamaması gerekir. Uzmanın söz konusu yükümlülüğüne aykırı hareket etmesi halinde hukuki sorumluluğu da söz konusu olabilecektir.

⁵⁰⁸ Üçüncü, s. 24.

⁵⁰⁹ Üçüncü, s. 24-25, 31.

⁵¹⁰ Üçüncü, s. 31; Erdönmez, Güray: Medenî Usûl Hukukunda Belgelerin İbrası Mecburiyeti, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 349-350.

⁵¹¹ Üçüncü; s. 35; Kurt Konca, Aleniyet, s. 285; Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1715. Tarafların meslekleri sebebiyle öğrendikleri sırların açıklanmaması gerekir. Zira, taraflarca akdedilen sözleşme sebebiyle meslek sırlarının gizli tutulması gerekir. Erdönmez, İbraz, s. 358.

⁵¹² Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1715.

2.4.4.Çağrıldığı Duruşmaya Gelme Yükümlülüğü

Uzmanın usulüne uygun olarak çağrıldığı duruşmaya gelip oy ve görüşünü açıklaması, hazırladığı raporla ilgili olan, mahkemenin ve tarafların sorduğu soruları cevaplaması gerekir⁵¹³. Uzman çağrıldığı duruşmaya geçerli bir mazereti olmadan gelmezse, zorla duruşmaya getirilebilmesi mümkün değildir;⁵¹⁴ ancak bu takdirde HMK m. 293/3 gereğince uzmanın hazırlamış olduğu raporun mahkeme tarafından değerlendirmeye tabi tutulması mümkün değildir⁵¹⁵. Uzmanın çağrıldığı duruşmaya geçerli bir mazereti bulunmadan katılmaması halinde, hazırlamış olduğu raporun mahkemece değerlendirilmeye tabi tutulmaması, uzmanın oy ve görüşlerini daha özenli bir şekilde belirtmesini sağlayacaktır⁵¹⁶.

2.4.5.Taraflarca Belirlenen Sürede Görüşün Teslim Edilmesi

Uzman ile taraflar arasında kurulan sözleşme özel hukuka ait bir sözleşmedir. Bu yüzden sözleşmenin tarafları ifa zamanını diledikleri gibi kararlaştırabilirler. Uzman, kendisine başvuru konu hakkında görüşünü zamanında hazırlaması ve bunu kendisinden görüş isteyen tarafa zamanında teslim etmesi gerekir⁵¹⁷. Tarafların teslim tarihini açıkça kararlaştırmış olmaları halinde teslimin en geç kararlaştırılan günde yapılması gerekir; ancak tarafların belirli bir teslim tarihi üzerinde anlaşmamış olmaları halinde, çalışma konusunun niteliği, tarafların farazi iradeleri, örf ve adet vb. durumlar göz önünde bulundurularak teslim tarihi belirlenir ve her durum için ayrı ayrı sürelerin değerlendirilmesi yerinde olur⁵¹⁸.

⁵¹³ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 66; **Sarisözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1715.

⁵¹⁴ **Sarisözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1715.

⁵¹⁵ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 66; **Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası**, s. 472; **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 32.

⁵¹⁶ **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 32.

⁵¹⁷ **Tarman**, s. 56.

⁵¹⁸ **Tarman**, s. 56. Karş. **Eren**, Özel, s. 622.

2.4.6.Görüşün Uzman Tarafından Şahsen Hazırlanması

Uzmanın eğitim yahut tecrübeleri sonucunda edinmiş olduğu bilgi birikimi sayesinde kendisine başvurulmaktadır ve bu durum taraflar arasında özel bir güvene dayalı ilişki kurulmasına sebep olur. Tarafların uzmanlık bilgisine duyduğu güven neticesinde uzman, uyuşmazlık konusu hakkında görüşünü şahsen hazırlama yükümlülüğü altındadır⁵¹⁹. Uyuşmazlığın tarafları uzmana başvururken özellikle uzmanın bilgi, tecrübe ve yeteneklerini gözetmektedir⁵²⁰.

TBK m. 471/3'e göre ise uzman, eseri doğrudan doğruya kendisi yahut kendisinin yönetimi altında bir başkasına yaptırmalıdır. Uzmanın görevini şahsen yerine getirmesi, uzmanın görüşünü hazırlaması esnasında kimsenin yardımına başvuramayacağı anlamına gelmemektedir; zira uzmanın, görüşün hazırlanma sürecinde yardımcı şahıslardan yararlanması da gerekebilir⁵²¹. Örneğin uzman görüşünün yazılı bir rapor haline getirilmesinde bir sekreterden yararlanması yahut uyuşmazlık konusu üzerinde incelemelerini gerçekleştirirken belirli ölçümlerin gerçekleştirilmesini sağlamak gibi durumlarda yardımcı şahıslardan yararlanılabilir⁵²². Diğer yandan katıldığımız bir görüşe⁵²³ göre, uzman görüşünü hazırlarken başka uzmanlık alanlarından yararlanmasını gerekli kıldığı durumlarda yardımcı uzmanlardan destek alabilmelidir. Ancak unutulmaması gerekir ki, uzmanın hazırlayacağı görüşte ulaştığı sonuçların takdiri uzmanın kendisine ait olmalıdır ve ulaşılan sonuç uzmanın kendi görüşlerini yansıtmalıdır⁵²⁴. Diğer yandan, uyuşmazlık konusunun farklı uzmanlık alanlarından uzmanların birlikte çalışmasını gerekli kıldığı durumlarda birden çok uzmanın kurul olarak incelemelerini yerine getirmesi de mümkündür⁵²⁵.

Uzmanın görevlerini şahsen yerine getirme yükümlülüğünün bir diğer kaynağı HMK m. 293/2'dir. Mahkeme talep üzerine yahut kendiliğinden uzmanı duruşmaya çağırabilir ve

⁵¹⁹ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 86; **Tarman**, s. 13; **Işık**, s. 78.

⁵²⁰ **Tarman**, s. 13. Karş. **Eren**, Özel, s. 608.

⁵²¹ **Tarman**, s. 13-14.

⁵²² **Tarman**, s. 22.

⁵²³ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 86.

⁵²⁴ **Tarman**, s. 24.

⁵²⁵ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 87.

uzmana bu duruşmada hâkim ve taraflar gerekli soruları sorabilecektir. Duruşmada kendisine sorulacak soruları cevaplayacak olan uzmanın görüşünü şahsen oluşturması gerektiği haklı olarak ifade edilmiştir⁵²⁶.

2.5.UZMANIN SORUMLULUĞU

2.5.1.Uzmanın Hukuki Sorumluluğu

Uzmanın hukuki sorumluluğuna ilişkin herhangi bir düzenleme mevcut değildir⁵²⁷. Uzmanla kendisini görevlendiren taraf arasında bir eser sözleşmesi bulunduğu için ilgili TBK hükümleri çerçevesinde uzmanın hukuki sorumluluğu belirlenecektir⁵²⁸. Uzmanın sorumluluğu tamamen kendisini görevlendiren tarafa karşı olacaktır, bu yüzden mahkemeye yahut yargılamanın karşı tarafına karşı herhangi bir sorumluluğu bulunmaz⁵²⁹.

Hukuki sorumluluk bakımından uzman görüşünün gerekli niteliklere sahip olması çok önemlidir. Zira ifanın en önemli unsurlarından birisini “nitelik” oluşturmaktadır⁵³⁰. Sözleşmenin tarafları edimin konusunu belirlerken bulunması gerekli olan nitelikleri de

⁵²⁶ Ayrıca Özbek’e göre, HMK m. 276’da bilirkişiler için düzenlenen bilirkişinin görevini bizzat yerine getirmekle yükümlü olduğuna ilişkin düzenleme uzman için de geçerli olmalıdır. **Özbek**, *Uzman Görüşü*, s. 87.

⁵²⁷ Fakat mahkeme tarafından görevlendirilen bilirkişinin hukuki yönden sorumluluğu HMK m. 285’te düzenlenmiştir. Bu düzenleme uyarınca bilirkişi tarafından kasten yahut ağır ihmal suretiyle hazırlanmış olan gerçeğe aykırı bilirkişi raporu mahkemenin hükmüne esas alınmışsa, söz konusu durum neticesinde zarar görenler söz konusu zararlarını Devlete karşı açılacak olan bir tazminat davası ile isteyebilirler. Devlet ödediği tazminatı bilirkişiye rücu edebilecektir. HMK m. 297 uyarınca söz konusu rücunun ödeme tarihinden itibaren bir sene içerisinde yapılması gerekmektedir; ancak bilirkişi raporunun kasten gerçeğe aykırı düzenlenmesi halinde ceza zamaşımına ilişkin süre uygulanır. HMK m. 286’da ise söz konusu davanın nerede açılacağı düzenlenmiştir. Buna göre, gerçeğe aykırı düzenlenmiş olan bilirkişi raporu eğer ilk derece mahkemesince hükme esas alınmışsa ilgili ilk derece mahkemesinin yargı çevresi içerisinde bulunan BAM hukuk dairesince, eğer BAM tarafından hükme esas alınmışsa Yargıtay’ın ilgili hukuk dairesinde söz konusu dava görülüp hükme bağlanır.

⁵²⁸ **Tanrıver**, *Bilirkişilik*, s. 35-36; **Tanrıver**, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 975; **Akil**, *Uzman Tanık*, s. 181. Sarısözen’e göre tarafların uzmanın gerçeğe aykırı raporu neticesinde açacağı dava haksız fiil hükümlerine göre çözümlenecektir. **Sarısözen**, *Özel Bilirkişilik*, s. 1731.

⁵²⁹ **Tanrıver**, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 975-976; **Akil**, *Uzman Tanık*, s. 180.

⁵³⁰ **Eren**, *Genel*, s. 1046.

belirler ve bu niteliklere göre sözleşmeyi meydana getirirler, bu yüzden ifa edilen edimin kararlaştırılan niteliklere uygun bir biçimde ifa edilmesi gerekir aksi takdirde “*ayıplı ifa*” gündeme gelir⁵³¹. Uzman tarafından hazırlanan görüşün, kendisini görevlendiren tarafça kabule zorlanamayacak kadar sözleşmede kararlaştırılan niteliklere aykırı ayıplı bir ifanın meydana gelmesi halinde, uzmanı görevlendiren taraf sunulan görüşü kabulden kaçınabilecek ve ortaya çıkan zararı uzmandan tazmin edebilecektir⁵³².

Uzman ile kendisini görevlendiren taraf arasında eser sözleşmesi olduğu için, uzman ayıba karşı tekeffül hükümlerine tabi olacak ve kendisini görevlendiren tarafa karşı kusursuz olarak sorumlu tutulabilecektir⁵³³.

2.5.2.Uzmanın Cezai Sorumluluğu

Uzmanın cezai sorumluluğunu düzenleyen özel bir kanuni düzenleme bulunmamaktadır; ancak uzmanın cezai sorumluluğunun bulunup bulunmadığına ilişkin olarak doktrinde birçok suç açısından farklı değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Uzmanın cezai sorumluluğu bakımından, TCK m. 276’da düzenlenen gerçeğe aykırı bilirkişilik suçunun uzmana uygulanabilirliği yönünden değerlendirmelerde bulunulmuştur. Söz konusu maddeye göre yargı mercilerince görevlendirilen bilirkişilerin, gerçeğe aykırı olacak şekilde mütalaa vermesi halinde hapis cezası uygulanacaktır. TCK m. 276’da düzenlenen cezai yaptırımın uzmana uygulanması mümkün değildir; zira kanunda bu suçu işleyebilecek olanlar bilirkişilerdir. Uzmanlar yetkili yargı mercilerince değil, taraflarca görevlendirildiği için söz konusu suçun uzman bakımından oluşması mümkün değildir⁵³⁴. Ayrıca, söz konusu suç uzman açısından değerlendirilmediği için her şeyden önce kanunilik ilkesiyle de bağdaşmaz. Bu yüzden,

⁵³¹ Eren, Genel, s. 1046.

⁵³² Pekcanitez, Özel Uzman, s. 403; Akil, Uzman Tanık, s. 180.

⁵³³ Tarman, s. 49, 66, 125; Deryal, Bilirkişilik, s. 308.

⁵³⁴ Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1730; Yenidünya/İçer, s. 90 Türk Ceza Kanunu m. 276’da düzenlenen suçun özgü bir suç olduğu ve kamu görevlisi olan bilirkişiler tarafından işlenebileceği yönünde ayrıca bkz. Tanrıver, Bilirkişilik, s. 36; Tanrıver, Medenî Usûl Hukuku, s. 976.

gerçeğe aykırı bilirkişilik suçu taraflarca görevlendirilen uzmanlar bakımından oluşmayacaktır.

Diğer yandan TCK m. 272’de düzenlenmiş olan yalan tanıklık suçunun da uzman bakımından oluşması mümkün değildir; çünkü söz konusu suçu ancak tanıklar işleyebilir. Uzmanın aynı zamanda tanıklık yapması halinde yalan tanıklık suçu oluşabilir⁵³⁵; ancak burada dikkat edilmelidir ki uzmanın cezalandırılmasının sebebi yerine getirdiği uzmanlık sebebiyle değil gerçekleştirmiş olduğu tanıklık faaliyetidir.

Uzmanın cezai sorumluluğu bakımından ele alınan bir diğer suç TCK m. 257’de düzenlenen görevi kötüye kullanma suçudur. İleri sürülen bir görüşe⁵³⁶ göre, uzmanın yerine getirdiği faaliyet kamusal niteliktedir ve bu yüzden görüşlerini gerçeğe aykırı biçimde açıklaması halinde suçun diğer unsurlarının da bulunması koşuluyla görevi kötüye kullanma suçu gündeme gelebilir. Bizim de katıldığımız karşı görüşe⁵³⁷ göre, uzmanın görevi kötüye kullanma suçu nedeniyle cezalandırılması mümkün olmamaktadır; çünkü uzman taraflarca atanır ve kamu görevlisi olarak değerlendirilemez.

Hukuki konular hakkında uzman görüşüne başvurulması halinde, karşı tarafın, ileri sürebileceği herhangi bir delil veya belgeye sahip olmasa bile hareketsiz kalmamak adına bazen TCK m. 277’de düzenlenen “*yargı görevi yaparı, bilirkişiyi veya tanığı etkilemeye teşebbüs*” suçunu işlediğinden bahisle suç duyurusunda bulunabildiği ifade edilmiştir⁵³⁸. Hukuk fakültelerinde görev alan öğretim üyelerince hazırlanan ve uzmanlık bilgisini içeren tarafsız bir uzman görüşünün mahkemeye emir ve talimat vermesi yahut hukuka aykırı bir biçimde sonuç doğurması mümkün değildir aksine bu durumda TCK m. 26/1 gereğince bir hukuka uygunluk sebebi vardır; zira uzman görüşü hem CMK m. 67/6’da hem de HMK m. 293’te düzenlenmiştir bu yüzden suç oluşmayacaktır⁵³⁹.

⁵³⁵ Işık, s. 87.

⁵³⁶ Yenidünya/İçer, s. 90.

⁵³⁷ Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1730.

⁵³⁸ Narbay/Özbay, s. 131.

⁵³⁹ Benzer yönde bkz. Narbay/Özbay, s. 132.

Aşçıoğlu⁵⁴⁰, CMK m. 67/6 kapsamında uzmana hukuki konularda başvurulması halinde, yargılamanın sūjelerinden olmayan uzmanın, hâkimin uhdesinde olan somut vakıalara hukuku uygulamanın yargıya telkin olacağını belirtmiş ve AY m. 138'e aykırı bir durum oluşacağını ileri sürmüştür. Bu görüşe göre, TCK m. 288'de düzenlenmiş olan "adil yargılamayı etkilemeye teşebbüs" suçunun oluşabilmesi mümkündür. Kanaatimizce bu görüşe katılmak mümkün değildir; çünkü uzmanın hukuki konular hakkında hazırlamış olduğu görüş, mahkeme tarafından serbestçe değerlendirilebilecektir, yani uzman görüşünün mahkemeyi bağlaması söz konusu değildir. Ayrıca, HMK m. 33 gereğince hâkim hukuku re'sen uygular ve tarafların ileri sürdükleri hukuki sebeplerle de bağlı değildir. Hukuki konular hakkında uzman görüşü alınmasını engelleyen herhangi bir hüküm söz konusu değildir bu yüzden taraflar kendilerine tanınmış olan yasal haklarını kullanabilirler ve TCK m. 26/1 uyarınca da yasal hakkını kullanmış olan bir kişiye ceza verilemez.

Son olarak belirtmek gerekir ki, hukukumuzda AY m. 38 ve TCK m. 2 gereğince kanunilik ilkesi benimsenmiştir. Bu yüzden, herhangi bir kanunda hakkında suç düzenlenmeyen uzmana ceza verilmesi mümkün değildir.

⁵⁴⁰ Aşçıoğlu, Kanayan Yara, s. 84.

3.BÖLÜM

UZMAN GÖRÜŞÜNÜN AÇIKLANMASI, İÇERİĞİ VE TEBLİĞİ, UZMAN GÖRÜŞÜNE İTİRAZ, UZMANIN MAHKEMEYE ÇAĞRILMASI VE DİNLENMESİ, UZMAN GÖRÜŞÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1.UZMAN GÖRÜŞÜNÜN AÇIKLANMASI, İÇERİĞİ VE TEBLİĞİ

3.1.1.Uzman Görüşünün Açıklanması

Uzman, hazırladığı görüşü, kendisini görevlendiren tarafa karşı açıklar⁵⁴¹. Uzman, kendisine incelemek için bir şeyler verilmişse; kendisine teslim edilenlerle beraber görüşünü hazırlayıp imzalayarak, bu görüşü taraf sayısından bir adet fazla olmak üzere kendisinden görüş isteyen tarafa teslim etmelidir⁵⁴².

Uzmanın hazırladığı görüşü doğrudan mahkemeye ibraz etmesi mümkün değildir; çünkü uzman taraf sıfatına sahip değildir⁵⁴³. Uzman hazırladığı görüşünü mahkemeye hitaben yazabilse bile mahkemeye görüşünü bizzat teslim etmesi mümkün değildir⁵⁴⁴. Uzman görüşünü mahkemeye yalnızca taraflar ibraz edebilir. Tarafların uzman görüşünden faydalanarak dilekçelerini hazırlamaları ile dilekçelerinin eki olarak uzman görüşünü eklemeleri arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır⁵⁴⁵.

Tarafların uzman görüşünü mahkemeye sunma gibi bir zorunluluğu bulunmamaktadır. Bu yüzden, tarafların talebi üzerine hazırlanan uzman görüşü tarafların çıkarlarına hizmet

⁵⁴¹ Karş. **Sarisözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1716.

⁵⁴² **Çayan**, s. 12; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 88; **Sarisözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1716.

⁵⁴³ **Çayan**, s. 12; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 88; **Sarisözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1716.

⁵⁴⁴ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 88.

⁵⁴⁵ **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1959; **Pekcanitez/Atalay/Özekes**, s. 426; **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 398.

ediyorsa mahkemeye ibraz edilecektir; ancak söz konusu görüş tarafların çıkarlarına hizmet etmiyorsa ibraz edilmeyecek ve bu görüş hakkında herhangi bir bilgi verilmeyecektir⁵⁴⁶. Bu yüzden, taraflar uzman görüşünü açıklayıp açıklamamak konusunda tamamen serbesttirler.

3.1.2.Uzman Görüşünün İçeriği

Uzman kendisine başvurulmuş konular hakkında görüşünü hazırlar. Uzmanın hazırlayacağı görüşün içeriğinde nelerin bulunması gerektiği kanunda düzenlenmemiştir. Fakat haklı olarak ileri sürülen bir görüşe⁵⁴⁷ göre, bilirkişi raporunun içeriğine ilişkin olan HMK m. 279'un uzman görüşüne kıyasen uygulanabilmesi mümkündür. Bu yüzden, uzman hazırlayacağı görüşünün içeriğinde her iki tarafın ad ve soyadları yahut ticari unvanları, kendisinden görüş isteyen tarafı, eğer dava açılmışsa davanın görüldüğü mahkemeyi ve davanın esas numarasını, kendisinden görüşü istenen konular, yaptığı incelemeler neticesinde ulaştığı sonuç, görüşün gerekçeleri, düzenlenme tarihi, uzmanın adı ve soyadı ve son olarak uzmanın imzasının bulunması gerekmektedir⁵⁴⁸.

Uzman, hazırlayacağı görüşte öncelikle kendisine başvuran tarafın görüş istediği konular hakkında açıklamalarda bulunmalıdır⁵⁴⁹. Bu yüzden uzman görüşü doğrudan dava konusuyla ilgili olmalıdır⁵⁵⁰. Uzman görüşünde dava konusuyla doğrudan bağlantısı bulunmayan açıklamalarda bulunulmuşsa böyle bir görüşün mahkeme tarafından değerlendirilebilmesi mümkün değildir, ayrıca uzman görüşünün sadece belirli bir kısmı dava konusuyla bağlantılı fakat belirli kısımları dava konusuyla bağlantılı değilse bu halde bağlantılı olmayan görüşler kısmen dikkate alınmayacaktır⁵⁵¹. Başka bir deyişle,

⁵⁴⁶ Umar, Şerh, s. 840; Özbek, Uzman Görüşü, s. 81; Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1716-1717.

⁵⁴⁷ Çayan, s. 12.

⁵⁴⁸ Çayan, s. 12; Özbek, Uzman Görüşü, s. 87.

⁵⁴⁹ Çayan, s. 12.

⁵⁵⁰ Özbek, Uzman Görüşü, s. 88.

⁵⁵¹ Uzman görüşü bu durumda tabiri caizse kısmen geçersiz sayılacaktır. Özbek, Uzman Görüşü, s. 89.

uzman görüşü doğrudan dava konusuyla bağlantılı olmak şartıyla mahkeme tarafından değerlendirilebilir.

Uzman görüşü, bilimsel esaslara dayalı olarak eksiksiz ve sade bir dille hazırlanmalıdır. Uzman görüşü, doğruluğu tespit edilmiş bilimsel verileri ve bunların dayanaklarını içermeli ve mantık kurallarına uygun olacak şekilde gerekçelendirilek hazırlanmalıdır⁵⁵². Uzman görüşünün gerekçesi görüşün dayanaklarını ve sonuçlarını içermelidir ve bu görüş ikna edici şekilde ifade edilmelidir. Zira uzman görüşünün mahkeme tarafından değerlendirilirken dikkate alınması ancak dayanakları doğru bir biçimde açıklanması halinde mümkün olacaktır. Gerekçesi eksik, belirsiz olan uzman görüşünün mahkeme tarafından değerlendirilmesi ve anlaşılması güç olabilir. Gerekçeli olan uzman görüşünün gerekçeleri kısa, açık ve eksiksiz olmalıdır, kısalıktan anlaşılması gereken ise gereksiz açıklamalara yer verilmemesidir⁵⁵³. Uzman gerekçelerini açıklarken tamamen tutarlı olmalı yani çelişkiye düşmemelidir⁵⁵⁴.

Uzman görüşünde dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise anlaşılabilirliktir. Bu yüzden uzman görüşü açık olmalıdır⁵⁵⁵. Uzman hazırlayacağı görüşte teknik tabirlere yer vermek zorunda olsa bile görüşünün taraflar ve mahkeme tarafından okunacağını gözden kaçırmamalı ve sade bir dille görüşünü hazırlamalıdır⁵⁵⁶. Bu yüzden soyut hususların somut ve açık bir hale getirilmesi diğer bir deyişle uzman görüşünün anlaşılabilirliğinin artırılması gerekir⁵⁵⁷. Görüşün açık olması, anlaşılabilirliği kolaylaştırır ve görüşün denetimine imkan tanır. Uzman görüşünün denetime elverişli bir biçimde hazırlanması gerekir⁵⁵⁸.

⁵⁵² Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1710, 1716; Çayan, s. 12.

⁵⁵³ Karş. Toraman, Bilirkişi, s. 597.

⁵⁵⁴ Karş. Meraklı, s. 361; Manav, s. 490-491.

⁵⁵⁵ Karş. Yılmaz, Ejder: “Uygulamada Bilirkişilik ve Bilirkişi Raporları”, Mali Hukuk, 1996, 62, s. 12-31, s. 27; Ulukapı, Bilirkişi Raporu, s. 303; Deliduman, s. 288.

⁵⁵⁶ Karş. Toraman, Bilirkişi, s. 597; Çayan, s. 86; Tarman, s. 17.

⁵⁵⁷ Karş. Ulukapı, Bilirkişi Raporu, s. 304; Deliduman, s. 288.

⁵⁵⁸ Karş. Manav, s. 487-488.

3.1.3.Uzman Görüşünün Tebliği

Taraflar, HMK m. 27'ye göre hukuki dinlenilme hakkına sahiptirler ve hukuki dinlenilme hakkının unsurlarından birisi de bilgilendirme hakkıdır⁵⁵⁹. Bilgilendirme hakkı, genel olarak ilgililerin, yargılama sürecinin başlamasından sonuçlanmasına kadar geçen süre içerisinde yargılamadan ve yargılamanın aşamalarından haberdar edilmeleridir⁵⁶⁰.

Tarafların, yargılama sürecinin tamamında, karşılıklı olarak ileri sürülen iddia, savunma ve bunlara eklenen olgular ve deliller yanında gerçekleşmekte olan yargılamanın seyrine ilişkin olarak bilgi sahibi olmaları gerekir⁵⁶¹. Bilgilendirme hakkı, yargılamaya dair her aşamanın ve dava dosyasına ait olan bütün bilgi ve belgelerden haberdar edilmeyi gerektirir⁵⁶². Tarafların sadece görülmekte olan davanın varlığı hakkında bilgilendirilmeleri yeterli değildir, tarafların yargı makamları, karşı taraf yahut yargılamada yer alan diğer kimselerce yapılan açıklamalar hakkında da bilgi sahibi olmaları gerekir⁵⁶³.

Tarafların, karşı tarafın beyan ve açıklamalarının olup olmadığını araştırma yükümlülükleri söz konusu olamaz⁵⁶⁴. Bu yüzden tarafların özel çaba göstererek yargılamaya dair olan hususlar hakkında bilgi edinmesi beklenemez mahkeme tarafından bilgilendirilmenin gerçekleştirilmesi gerekir.

Tarafların, yargılamadan ve yargılama esnasında gerçekleştirilen işlemlerden mahkemenin bildirim üzerine bilgilendirilebilecekleri gibi bizzat kendileri de bilgi

⁵⁵⁹ **Özekes**, Hukuki Dinlenilme, s. 85; **Aktepe Artık**, s. 373; **Börü**, İddia ve Somutlaştırma, s. 94; **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 354.

⁵⁶⁰ **Aktepe Artık**, s. 373.

⁵⁶¹ **Özekes**, Hukuki Dinlenilme, s. 87-88; **Tanrıver**, Adil Yargılanma, s. 207; **Karaaslan**, Varol: Medenî Usul Hukukunda Hakimin Davayı Aydınlatma Ödevi, 2.Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2019, s. 74.

⁵⁶² **Pekcanitez**, Hukukî Dinlenilme, s. 773; **Aktepe Artık**, s. 373; **Börü**, İddia ve Somutlaştırma, s. 95.

⁵⁶³ **Özekes**, Hukuki Dinlenilme, s. 87; **Aktepe Artık**, s. 382; **Karaaslan**, s. 74; **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 354.

⁵⁶⁴ **Özekes**, Hukuki Dinlenilme, s. 87-88.

edinebileceklerdir⁵⁶⁵. Mahkemece bilgilendirilme esasen tebligat veya davetiyeyle sağlanır⁵⁶⁶. Tebligat, genel olarak yargılama esnasında meydana gelen işlemlerin, yargılamayla ilgili olan kimselere, usulüne uygun olacak biçimde bilgilendirmek gayesiyle gerçekleştirilen belgelendirme işlemi olarak ifade edilebilir⁵⁶⁷. Tebligatın Tebligat Kanunu'nda belirtilen usulde gerçekleştirilmesi gerekir.

Hukuki dinlenilme hakkına uygun bir yargılamanın gerçekleştirilebilmesi için yargılama diyalektiğinin gerçekleşmesinin sağlanması yani karşılıklı bir tartışma ortamının yaratılması gerekir⁵⁶⁸. Karşılıklı tartışma ortamının doğru bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için bilgilendirmenin doğru bir biçimde yapılması gerekir. Zira yargılama diyalektiğine uygun bir tartışma ortamının sağlanabilmesi için tarafın, karşı tarafça ileri sürülen dava malzemesi hakkında tam olarak bilgi sahibi olması gerekir. Tarafların bu konular hakkında yeterli ölçüde bilgi sahibi olmamaları halinde karşı tarafa cevap verebilmeleri, kendilerini savunabilmeleri ve ispat faaliyetinde bulunabilmeleri söz konusu olmaz⁵⁶⁹. Karşı tarafa bildirilmeyen ve tartışılma imkanı tanınmayan hususların mahkemece dikkate alınması hukuki dinlenilme hakkının ihlaline sebep olacaktır⁵⁷⁰.

Hukuki dinlenilme hakkına uygun bir yargılamanın gerçekleştirilebilmesi için uzman tarafından hazırlanan görüşün taraflarca mahkemeye sunulmasının ardından bu görüşün bir suretinin yargılamanın karşı tarafına tebliğ edilmesi gerekir⁵⁷¹. Çünkü uzman görüşüne başvurulduğunun öğrenilmesinin ardından karşı tarafa uzman görüşüne itiraz hakkı tanınacaktır. Uzman görüşünün karşı tarafa tebliğ edilmemesi ve buna rağmen

⁵⁶⁵ **Özekes**, Hukuki Dinlenilme, s. 86, 95.

⁵⁶⁶ **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 354; **Aktepe Artık**, s. 389; **Pekcanitez**, Hukukî Dinlenilme, s. 773; **Özekes**, Hukuki Dinlenilme, s. 95.

⁵⁶⁷ **Özekes**, Hukuki Dinlenilme, s. 98; **Aktepe Artık**, s. 389.

⁵⁶⁸ **Tanrıver**, Adil Yargılanma, s. 205.

⁵⁶⁹ **Özekes**, Hukuki Dinlenilme, s. 91; **Aktepe Artık**, s. 382.

⁵⁷⁰ **Bolayır**, Nur: "Medenî Usûl Hukukunda İspat Hakkı Ve İspat Hakkının Sınırları", Prof.Dr. Ejder Yılmaz'a Armağan, C. 1, Yetkin Yayınları, Ankara 2014, s. 555-585, s. 560.

⁵⁷¹ **Çayan**, s. 12; **Tutumlu**, Yorum, s. 261-262; **Sarisözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1716; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 88, 143. Yargıtay 23. HD'nin uzman görüşünün karşı tarafa tebliğ edilmemesine ilişkin eksikliği belirttiği kararı için bkz. "6100 sayılı HMK'nin 293.maddesi uyarınca uzman görüşü taraf delili olup mahkemece, bu delil karşı tarafa tebliğ edilmediği gibi uzman görüşü alınacak bilirkişi raporu ile denetlenmemiştir." Yargıtay 23. HD, E. 2013/5452, K. 2013/7482 (Yargıtay Karar Arama, E.T. 02.09.2020).

mahkemece verilen kararda bu görüŖe dayanılması halinde, yargılama diyalektiğine uygun olmayan ve hukuki dinlenilme hakkını ihlal eden bir yargılamadan bahsedilecektir.

3.2.UZMAN GÖRÜŖÜNE İTİRAZ

Uzman görüŖüne başvurulmasının ardından yargılamanın karşı tarafına bu görüŖ tebliğ edilecektir. Uzman görüŖünün tebliği üzerine karşı tarafın uzman görüŖüne itiraz hakkının bulunup bulunmadığı tartışmalıdır ve konuya ilişkin herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. İleri sürülen bir görüŖe⁵⁷² göre, uzman görüŖüne karşı itiraz olanağı yoktur; ancak uzmanın görüŖü doğrudan doğruya uzmana doğrudan soru sorulabilir ve görüŖü hakkında açıklamada bulunması talep edilebilir. Bizim de katıldığımız diğere görüŖe⁵⁷³ göre, taraflardan birinin talebi üzerine mahkemeye sunulan uzman görüŖünün ardından karşı tarafın belirsizlik yahut çelişkiler içeren uzman görüŖü hakkında uzmanın açıklamalarda bulunmasını sağlayabilmesi ya da uzman görüŖüne tamamen itiraz edebilmesi gerekir. Uzman görüŖüne yapılacak olan itirazın açık ve gerekçeli olarak yapılması gerekir⁵⁷⁴.

Taraflardan birinin aldığı uzman görüŖü hakkında, karşı tarafa savunma hakkı sebebiyle açıklamalarda bulunabilme ve cevap verebilme imkanının sağlanması gerekir⁵⁷⁵. Nitekim Yargıtay'a yansıyan bir kararda dosyaya sunulan uzman görüŖüne karşı, davalı vekilince beyanda bulunmak amacıyla mahkemeden süre talep edilmiş; fakat mahkemece bu

⁵⁷² **Görgün/Kodakoğlu**, s. 268. Özbek'e göre HMK m. 281'de düzenlenen bilirkiŖi raporuna itiraz taraflarca görevlendirilen uzmanlar bakımından geçerli değildir. **Özbek**, Uzman GörüŖü, s. 133.

⁵⁷³ **Kuru**, El Kitabı, s. 823; **Sarısözen**, Özel BilirkiŖilik, s. 1717; **Yenidünya/İçer**, s. 88. Uzman görüŖüne itiraz etme hakkının tanınabilmesi için uzman görüŖünün karşı tarafa tebliğ edilmesi gerektiği hakkında bkz. **Özbek**, Uzman GörüŖü, s. 88.

⁵⁷⁴ **Sarısözen**, Özel BilirkiŖilik, s. 1717.

⁵⁷⁵ **Tanrıver**, BilirkiŖilik, s. 33-34; **Tanrıver**, Medenî Usûl Hukuku, s. 973; **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1961; **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 415; **Kuru**, El Kitabı, s. 822; **Hanağası**, s. 421; Tutumlu, Yorum, s. 261-262.

görüŖe karşı beyanda bulunmak üzere “*gerekli ve makul süre*” vermeden karar verilmiş olması hukuka aykırı bulunmuştur⁵⁷⁶.

Tarafların talebi üzerine mahkemeye sunulan uzman görüşüne itiraz hakkının tanınması aslında hukuki dinlenilme hakkı ile yakından ilgilidir. Hukuki dinlenilme hakkının unsurlarının bir tanesini açıklama hakkı oluşturur⁵⁷⁷. Açıklama hakkı, tarafların yargılama neticesinde verilecek olan kararı etkileyebilecek ölçüde görüşlerini ileri sürebilmelerini sağlar⁵⁷⁸.

Açıklama hakkı gereğince, taraflar, yalnızca karşı tarafın ileri sürdüğü bilgi ve belgeler hakkında bilgilendirilmekle yetinilmemeli, karşı tarafça ileri sürülen hususları

⁵⁷⁶ “Somut uyuşmazlıkta davacılar vekilince,...'den alınan ve 26.12.2014 tarihli celse dosyaya ibraz edilen mütala mahkemece, uzman görüşü olarak değerlendirilmiştir. Davalılar vekili ise söz konusu mütalayı inceleyip beyanda bulunmak üzere süre talep etmiştir. Anayasa'nın 36'ncı maddesine göre herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı merciileri önünde iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir. Adil yargılanma hakkı hak arama özgürlüğünün uygulamaya yönelik uzantısı niteliğindedir. Somut uyuşmazlıkta davalılar vekilinin, davacı tarafın ibraz ettiği mahkemenin de uzman görüşü olarak nitelendirdiği uzman görüşüne karşı beyanda bulunması için gerekli ve makul süre verilmeden yukarıda özetlendiği şekilde hüküm kurulması doğru görülmemiştir. Bu durumda mahkemece, HMK'nun 293. maddesinde öngörülen usul ve esaslara uyulup, davalılar vekiline savunma hakkı tanınarak oluşacak sonuç çerçevesinde karar verilmesi gerekirken HMK'nun 293. maddesi hükmü nazara alınmadan ve savunma hakkının kısıtlanması sonucunu doğuracak şekilde işlem yapıp yazılı şekilde hüküm kurulması doğru görülmemiş, bozmayı gerektirmiştir.” Yargıtay 11. HD, E. 2015/7580, K. 2016/3513 (Yargıtay Karar Arama, E.T. 02.09.2020). Benzer yönde ceza yargılaması kararları da bulunmaktadır. “Sanıklar müdafilerinin diyecekleri sorulmadan hükme dayanak yapılması ve hüküm tarihinde ibraz edildiği anlaşılan bilimsel mütalaya hazırlayan Doç. Dr. Adem Sözüer'in uzman tanık olarak dinlenmesine rağmen bilimsel mütalaya karşı diyeceklerini bildirmek üzere süre isteyen sanıklar müdafilerinin bu istekleri reddedilerek savunma hakkının kısıtlanması yasaya aykırıdır.” Yargıtay 7. CD, E. 2005/13562, K.2006/11585 (Kazancı İçtihat Bankası, E.T. 07.02.2021). “tarafların kendi girişimleriyle aldırılmış oldukları özel bilimsel görüşlerin duruşma evresinde tartışılma ve değerlendirilmesi usulünün farklı olmayıp aynı hükümlere tabi bulunduğu gözetilmeyerek, İlk hükmün tefhim edildiği oturumda, sanıkların kendi girişimleriyle düzenlettiği anlaşılan bilimsel görüşün sahibi Doç. Dr. A. S. 'in, uzman tanık olarak dinlenmesi sonrasında, serdedilen görüşe karşı diyeceklerini bildirmek üzere süre isteyen sanıklar müdafilerinin bu istekleri ile ilgili olarak makul süre tanınmak ve 5271 sayılı Yasanın 67/6, 68/3, 214/3, 215, 216 ve 217. maddelerince değerlendirme yapmak gerekirken, savunma hakkını kısıtlayacak biçimde istemin reddine hükmedilmesi ve bu konudaki bozma kararına usule aykırı gerekçelerle direnilmesi isabetli görülmemiştir.” Yargıtay CGK, E. 2007/7-336, K. 2007/198 (Yargıtay Karar Arama, E.T. 07.02.2021).

⁵⁷⁷ Özkes, Hukuki Dinlenilme, s. 85; Aktepe Artık, s. 373; Börü, İddia ve Somutlaştırma, s. 94; Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu, s. 354.

⁵⁷⁸ Pekcanitez, Hukukî Dinlenilme, s. 775; Özkes, Hukuki Dinlenilme, s. 106; Aktepe Artık, s. 393.

tartışabilmeli ve yargılama sonucunda verilecek olan kararı aktif bir şekilde etkileyebilmelidir⁵⁷⁹. Bu yüzden, tarafların gereği gibi dinlenmeden ve taraflara yeterli seviyede açıklamada bulunma imkanı sağlanmadan karar verilmesi doğru olmaz; zira mahkemece verilecek olan kararın daha sağlıklı olabilmesi gerçek bir tartışma ortamının yaratılmış olmasına bağlıdır⁵⁸⁰. Taraflara açıklama imkanı tanınmamış olan bir yargılama, hukuki dinlenilme hakkına aykırı olacak ve adil yargılanma hakkını da ihlal edecektir. Hukuki dinlenilme hakkına uygun bir yargılamanın gerçekleştirilebilmesi için, uzman görüşüne itiraz imkanının tanınması yerinde olacaktır.

Taraflar, uzman görüşüne itiraz edip etmemekte serbesttirler. Önemli olan uzman görüşüne karşı itiraz imkanının karşı tarafa sağlanmasıdır. Açıklama hakkına sahip olan taraflar kesin surette açıklama yapmak yahut karşı koymak zorunda değildirler; zira hukuki dinlenilme hakkı bir usuli yükümlülük değildir⁵⁸¹. Bu yüzden taraflar uzman görüşüne itiraz edebilecekleri gibi itiraz etmeyebilirler.

3.2.1.Uzman Görüşüne İtirazın Konusu

Uzman görüşüne itirazın konusunu esasen uzmanın tarafsızlık ve objektifliğe aykırılığı oluşturabileceği gibi uzman görüşünde eksiklik yahut belirsizlik gösteren durumlar da oluşturur.

Uzmanın taraflara yakınlığı yüzünden, mahkeme tarafından atanan bilirkişilerde olduğu gibi yasaklılık ve reddine ilişkin herhangi bir yasal bir düzenleme bulunmamaktadır, bu yüzden uzmanın yasaklılığı ve reddinden bahsedilmesi mümkün değildir⁵⁸². Ancak uzmanın görevini yerine getirirken, tarafsızlık ve objektifliğini kaybetmesine taraflarla olan ilişkilerinin sebep olması halinde, yakınlık ilişkisi uzmanın hazırlamış olduğu görüşe karşı bir itiraz sebebi olarak ileri sürülebilir⁵⁸³ ve mahkeme tarafından uzmanın görüşü

⁵⁷⁹ **Karaaslan**, s. 75.

⁵⁸⁰ **Özkes**, Hukuki Dinlenilme, s. 106; **Aktepe Artık**, s. 393; **Tanrıver**, Adil Yargılanma, s. 208.

⁵⁸¹ **Pekcanitez**, Hukukî Dinlenilme, s. 780.

⁵⁸² **Akil**, Uzman Tanık, 177-178; **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 400; **Çayan**, s. 11; **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 35; **Tanrıver**, Medenî Usûl Hukuku, s. 975.

⁵⁸³ Taraflı ve bilimsellikten uzak olan uzman görüşü kolayca çürütülebilecektir. **Öntan**, s. 174.

değerlendirilirken tarafsızlık ve objektifliğe aykırılık göz önünde bulundurulur⁵⁸⁴. Yani, uzmanın hazırlamış olduğu görüş mahkemece dikkate alınmayabilir ve uzmana başvurulmakla ulaşılmak istenen amaca erişilememesi gibi bir sonuç ortaya çıkabilir⁵⁸⁵.

Uzman görüşünde eksiklik veya belirsizlik gösteren durumlar hakkında karşı taraf, uzmanın açıklamalarda bulunmasını sağlamak amacıyla talepte bulunabileceği gibi uzman görüşünün tamamına itiraz da edilebilir⁵⁸⁶. Uzman görüşünde eksiklik veya belirsizliğe uzmanlık bilgisinin yeterli olmaması sebep olabilir ve bu durum da tarafların uzman görüşüne itiraz etmelerini gerektirir. Uzmanın görüş belirttiği konular hakkında eksik incelemeler neticesinde hatalı sonuçlara varması mümkündür ve bu durumda tarafların eksik olan uzman görüşüne itiraz etmeleri mümkündür. Uzman görüşünde belirsizlikler bulunması halinde de itiraz edilmelidir; çünkü uzman görüşü belirsiz olmamalıdır. Uzman görüşü açık, anlaşılır, tutarlı ve bilimsel ilkelere uygun olmalıdır.

3.2.2.Uzman Görüşüne İtirazın Süresi

Uzman görüşüne itirazın hangi sürede yapılacağına ilişkin HMK’da bir düzenleme mevcut değildir. Ancak uzman görüşüne karşı itiraz imkanı tanınması hukuki dinlenilme hakkının bir gereğidir ve bu yüzden taraflara hukuki dinlenilme hakkına uygun olacak şekilde itiraz için süre tanınmalıdır. Nitekim Yargıtay’ın⁵⁸⁷ çeşitli kararlarında da belirtildiği üzere tarafların uzman görüşüne karşı beyanda bulunmak amacıyla süre talep etmeleri durumunda taraflara niteliğe uygun düşecek ölçüde “*gerekli ve makul süre*” sağlanmalıdır.

Kanaatimizce uzman görüşüne itiraz için belirlenecek olan “*gerekli ve makul süre*” dikkate alınırken uzman görüşünün ne zaman sunulduğuna yönelik bir ayrıma gitmek yerinde olacaktır.

⁵⁸⁴ Pekcanitez, Özel Uzman, s. 400; Akil, Uzman Tanık, 178; Taşdemir, s. 140.

⁵⁸⁵ Çayan, s. 11.

⁵⁸⁶ Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1717.

⁵⁸⁷ Yargıtay 11. HD, E. 2015/7580, K. 2016/3513 (Yargıtay Karar Arama, E.T. 02.09.2020); Yargıtay CGK, E. 2007/7-336, K. 2007/198 (Yargıtay Karar Arama, E.T. 07.02.2021).

Uzman görüşünün dilekçelerin değişimi aşamasında sunulması halinde, taraflar dilekçelerin verilme süresi olan iki hafta yahut iki haftalık sürenin bitiminde başlamak üzere mahkemeden talepte bulunulması halinde bir defaya mahsus ve bir ayı geçmeyecek olan süre içerisinde dilekçelerini verebilmeleri ve dilekçelerinde uzman görüşüne yönelik itirazda bulunabilmeleri mümkündür⁵⁸⁸.

Uzman görüşü dilekçelerin değişimi aşamasında sunulmamışsa, taraflara uzman görüşüne itiraz edebilmeleri için gerekli ve makul süre verilmelidir. Bu noktada, mahkeme tarafından görevlendirilen bilirkişilerce hazırlanan rapora itiraz için HMK m. 281’de öngörülen sürenin uzman görüşüne itiraz için de uygulanmasının faydalı olacağı düşüncesindeyiz⁵⁸⁹. Uzman görüşünün karşı tarafa tebliği üzerine iki haftalık süre içerisinde uzman görüşüne itiraz imkanının tanınması yerinde olacaktır.

Uzman görüşüne karşı yapılacak olan itirazın iki haftalık süre içerisinde gerçekleştirilmesi çok güç olacaksa, bilirkişi raporuna itirazda tanınan iki haftalık sürenin bitiminden itibaren işlemek üzere iki haftaya kadar tanınan ek sürenin uzman görüşüne itirazda da uygulanmasının faydalı olacağı kanaatindeyiz.

3.2.3.Uzman Görüşüne İtiraz Edilmemesinin Sonuçları

Uzman görüşüne itiraz edilmemesinin sonuçları hakkında herhangi bir düzenleme yoktur, bu açıdan da uzman görüşüne itiraz edilmemesinin sonuçları incelenirken bilirkişi raporuna itiraz edilmemesinin sonuçlarını incelemek faydalı olacaktır. Taraflardan birisinin mahkemece alınmış olan bilirkişi raporuna itiraz etmemesinin karşı taraf açısından usuli kazanılmış hak doğurup doğurmayacağı tartışmalıdır. Yargıtay’a⁵⁹⁰ göre

⁵⁸⁸ Sarısözen’e göre, uzman görüşünün dava yahut cevap dilekçelerinde sunulması halinde karşı tarafın iddia ve savunmanın değiştirilmesi yahut genişletilmesi yasağıyla karşılaşmaması için dilekçelerinde uzman görüşüne itiraz etmelidir. **Sarısözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1717.

⁵⁸⁹ Aksi yönde görüş için bkz. **Sarısözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1717.

⁵⁹⁰ “...Taraflardan birinin bilirkişi raporuna itiraz etmesi, diğerinin itiraz etmemesi halinde sonradan yaptırılan bilirkişi incelemesi sonucu verilen rapor itiraz edenin, öncekine göre, daha da aleyhine ise önceki rapor itiraz eden taraf yararına usûlî kazanılmış hak oluşturur, bunun sonucu olarak itiraz etmeyen tarafın razı olduğu miktar aşılarak daha fazla değer belirleyen sonraki rapora dayanılarak karar verilemez. Mahkemece usûlî kazanılmış hak gözetilmeden önceki kararda direnilmesi isabetsiz olup bozmayı gerektirir...” Yargıtay HGK, 07.06.1985, 5-

tarafardan birinin bilirkişi raporuna itiraz etmemiş olması diğer taraf lehine usulî kazanılmış hak oluşturacaktır. Yargıtayla aynı doğrultuda olan bir görüşe⁵⁹¹ göre HMK m. 281’de belirtilen iki haftalık süre taraflar için kesin ve hak düşürücü bir süredir, bu yüzden taraflardan birinin bilirkişi raporuna itiraz etmemesi diğer taraf lehine usuli kazanılmış hak doğurur. Doktrinde bir başka görüş⁵⁹² ise, usuli kazanılmış hakkın meydana gelebilmesi için tek başına bilirkişi raporuna itiraz edilmemesinin yeterli olmadığını ayrıca itiraz etmeyen tarafın bilirkişi raporunu kabul ettiğini belirtmesi gerektiği de ileri sürülmüştür.

Bizim de katıldığımız bir diğer görüşe⁵⁹³ göre ise, tarafların iki hafta içerisinde bilirkişi raporuna itiraz etmemesi usuli bir kazanılmış hak oluşturmaz. Zira usuli kazanılmış hakkın kanuni bir dayanağı bulunmamaktadır ve delillerin serbestçe değerlendirilmesine de aykırı bir durum yaratmaktadır⁵⁹⁴. Bilirkişi raporuna süresinde itiraz edilmemesine bağlanan tek sonuç tarafların itiraz imkanını elinden almasıdır, mahkeme bu yüzden taraflar itiraz etmese bile eksik veya belirsiz bilirkişi raporu sunulması halinde yeniden bilirkişi raporu hazırlanması talebinde bulunabilir⁵⁹⁵.

841/573 (Bolayır, Delillerin Toplanması, s. 439). “*Dava, trafik kazası sonucunda oluşan maddi zararın tahsili istemine ilişkindir. Mahkemece, keşif sonucu alınan 19.12.2003 tarihli bilirkişi raporunda, davacı sürücüsünün %62.5, davalı sürücüsünün %37.5 kusurlu oldukları belirtilmiştir. Davacı Karşı davalı Y Turizm Ltd. Şti. vekilinin itirazı üzerine Adli Tıp Kurumu’ndan alınan 9.3.2004 tarihli raporunda ise, davacı sürücüsünün %75, davalı sürücüsünün ise %25 kusurlu buldukları açıklanmış, bu rapora dayanarak hüküm kurulmuştur. Ancak, ikinci inceleme davacının itirazı üzerine yapıldığından ilk raporda belirtilen kusur oranı yönünden davacı yararına usuli kazanılmış hak doğmuştur. Bu yön gözetilerek davacı yararına %37.5 kusur oranına göre tazminata hükmedilmesi gerekirken yazılı şekilde son rapordaki kusur oranı dikkate alınarak hüküm kurulması doğru değildir.*” Yargıtay 11. HD, 17.02.2005, 4627/1348 (Yılmaz, Şerh, s. 2810). Aynı doğrultuda kararlar için bkz. Yargıtay 19. HD, E. 2014/2664, K. 2014/5351 (Kazancı İçtihat Bankası, E.T. 13.02.2021); Yargıtay 17. HD, E. 2016/14455, K. 2017/7655 (Kazancı İçtihat Bankası, E.T. 13.02.2021).

⁵⁹¹ **Kuru**, Medenî Usûl Hukuku, s.317-318; **Yılmaz**, Şerh, 2809-2810.

⁵⁹² **Muşul**, s. 417.

⁵⁹³ **Toraman**, Bilirkişi, s. 618-619; **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 582; **Bolayır**, Delillerin Toplanması, s. 440. Tarafın davayı uzatmaktan kaçınma endişesiyle bilirkişi raporuna itiraz etmemiş olabileceği düşünülmezsizin, usuli kazanılmış hak yaratılması gibi bir sonuç yaratılmasının isabetli olmadığı yönünde bkz. **Umar**, Şerh, s. 821.

⁵⁹⁴ **Toraman**, Bilirkişi, 618; **Bolayır**, Delillerin Toplanması, s. 440-441.

⁵⁹⁵ **Toraman**, Bilirkişi, s. 619.

Uzman görüşüne taraflardan birisinin itiraz etmemesi durumunda mahkemece alınan bilirkişi raporuna itiraz edilmemesinde olduğu gibi hak düşürücü süre ve usuli kazanılmış hakkın varlığından bahsetmek mümkün değildir⁵⁹⁶. Mahkemenin, tarafların uzman görüşü yahut bilirkişi raporuna itiraz etmemesi ile bağlı olması mümkün değildir; zira uzman görüşünü ve bilirkişi raporunu mahkeme serbestçe değerlendirebilecektir.

Uzman görüşüne, karşı tarafın itiraz etmemesi halinde nasıl değerlendirilmesi gerektiğine yönelik farklı görüşler ileri sürülmüştür. İleri sürülen bir görüşe⁵⁹⁷ göre uzman görüşüne, karşı tarafın itiraz etmemesi ve kabul ettiğini beyan etmesi halinde uzman görüşü bilirkişi raporu gibi değerlendirilebilecektir. Bir başka görüşe⁵⁹⁸ göre, maddi bir vakıya ilişkin olarak alınan uzman görüşünün karşı tarafça kabul edilmesi halinde taraflar arasında hakem-bilirkişi sözleşmesi meydana gelir ve mahkeme hakem-bilirkişi sözleşmesindeki tespitlerle bağlı olur.

Kanaatimizce uzman görüşüne karşı tarafın itiraz etmemesi ve karşı tarafça kabul edilmesi halinde mahkemenin tarafların bu taleplerini göz ardı etmemesi gerekir. Bu yüzden, uzman görüşü üzerinde tarafların anlaşmaları halinde uzman görüşü bilirkişi raporu gibi değerlendirilir ve mahkeme tarafından serbestçe değerlendirilir. Diğer yandan uzman görüşünün karşı tarafça kabul edilmesi halinde söz konusu uzman görüşünün doğrudan hakem-bilirkişi sözleşmesi olarak kabul edilmesi mümkün değildir, uzman görüşünün hakem-bilirkişi sözleşmesi olarak kabul edilebilmesi için HMK m. 193'te belirtilen delil sözleşmesinin geçerliliğini sağlayan şartları taşıması gerekir. Söz konusu

⁵⁹⁶ **Sarisözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1717.

⁵⁹⁷ Özellikle Alman hukukundan hareketle bu yönde değerlendirmeler yapılmış ve hukukumuz bakımından da bu yönde bir uygulamanın olmasının yararlı olacağı ileri sürülmüştür. **Sungurtekin Özkan**, Medeni Yargılama, s. 300; **Sarisözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1717, 1728; **Tanverdi**, s. 203. Uzman görüşüne, karşı tarafın itiraz etmemesi halinde bu görüşün bilirkişi delili olarak değerlendirilebileceği yönünde bkz. **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 151. Yargılamanın her iki tarafının da uzman görüşü üzerinde anlaşmaları halinde, mahkemenin bilirkişi raporuna başvurmadan uzman görüşünü kararına esas alabileceği yönünde bkz. **Atalay**, Pekcanitez Usül, s. 1959. Yargılamanın her iki tarafının uzman görüşünü kabul etmesiyle birlikte uzman görüşü bilirkişi raporu olarak değerlendirilebilecektir. **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 415.

⁵⁹⁸ **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 541.

şartları taşıyan uzman görüşü artık hakem-bilirkişi sözleşmesi olarak kabul edilir ve bu durumda mahkeme hakem-bilirkişi sözleşmesindeki tespitlerle bağlı olur.

3.2.4.Uzmandan Ek Rapor Talep Edilmesi

Uzman görüşüne başvurmasının ardından uygulamada karşı tarafın da uzmana başvurduğu ve uzman tarafından hazırlanan raporu hükümden düşürmek amacıyla başka bir uzmandan görüş talep ettiği görülmektedir. Bu halde uzman görüşüne başvuran ilk taraf kendisinin ardından uzman görüşüne başvuran tarafın sunduğu uzman raporunu kendi uzmanına teslim ederek bu raporun çürütülmesi ve karşı uzman raporuna cevap verilebilmesini sağlamak amacıyla uzmandan ek rapor isteyebilmektedir⁵⁹⁹. Doktrinde haklı olarak ifade edildiği üzere adeta uzmanların dilekçelerin değişimi aşamasında olduğu gibi sürekli karşılıklı dilekçelerin hazırlandığı bir durumun yaratılması çok sakıncalıdır⁶⁰⁰. Böyle bir durum uzmanların adeta taraf ve taraf vekillerinin rolünü üstlenmelerine yol açabilir⁶⁰¹. Bu durum uzmanların savaşına (*battle of experts*) dönüşebilir⁶⁰². Uzmanların taraf ve taraf vekiline dönüşmesi halinde artık tarafsızlıklarından şüphe duyulur. Uzmanların tarafsızlığından şüphe duyulması ise kurumun amacıyla tamamen ters düşer ve kurumdan beklenen fayda sağlanamamış olur.

Tarafların uzman görüşünde eksik yahut belirsiz olan durumların tamamlanmasını veya açıklık sağlanması amacıyla uzmandan ek görüş almaları mümkündür; fakat karşı tarafça sunulan uzman görüşüne cevap niteliğinde ek rapor talep edilmemeli, böyle bir rapor talep edilse dahi uzmanın bu doğrultuda ek rapor hazırlama gibi bir zorunluluğu bulunmamalıdır⁶⁰³.

⁵⁹⁹ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 84.

⁶⁰⁰ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 84.

⁶⁰¹ Loughlin/Gerlis'e göre, uzmanın kendisine talimat veren tarafın lehine karar vermeye çalışan bir avukat rolünü üstlenmemesi gerekir. **Loughlin/Gerlis**, s. 456-457.

⁶⁰² **Ververk**, s. 188.

⁶⁰³ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 84-85.

3.3.UZMANIN MAHKEMEYE ÇAĞRILMASI VE DİNLENİLMESİ

Mahkeme, gerekli olması halinde HMK m. 293/2 uyarınca tarafların talebi üzerine yahut kendiliğinden, kendisinden rapor talep edilen uzmanın davet edilip dinlenilmesine karar verebilecek ve uzmanın çağrıldığı duruşmada taraflar ve mahkeme uzmana gerekli gördükleri soruları sorabilecektir⁶⁰⁴. Söz konusu düzenlemeyle birlikte uzmanın mahkemece davet edilmesi ve dinlenilmesi imkanı getirilmiştir.

Uzman duruşmaya davet edilirse bu duruşmaya gelip gelmemekte serbesttir; zira tanıklık yahut bilirkişilikte olduğu gibi uzmanın zorla getirilmesi mümkün değildir⁶⁰⁵. Uzmanın çağrıldığı duruşmaya herhangi bir mazereti olmaksızın gelmemesi halinde uzmanın hazırlamış olduğu rapor mahkemece değerlendirmeye alınmayacaktır⁶⁰⁶. Yani uzmanın duruşmaya zorla getirilebilmesini sağlayabilecek herhangi bir yaptırım öngörülmemiş; ancak çağrıldığı duruşmaya gelmemesi halinde uzman görüşünün mahkeme tarafından değerlendirmeye alınmayacağı yönünde bir düzenleme öngörülmüştür.

Uzmanın dinlenilme imkanının getirilmesiyle birlikte uzman görüşünün mahkeme ve taraflarca irdelenmesinin yolu açılmıştır⁶⁰⁷. Uzmanın duruşmada dinlenilmesine olanak tanınmasıyla birlikte uzmanlığı gerekli kılan konuların daha detaylı biçimde

⁶⁰⁴ **Kuru**, El Kitabı, s. 825; **Kuru**, Medenî Usûl Hukuku, s. 322; **Yazıcı-Tıktık**, s. 92; **Ulukapı**, s. 414; **Sungurtekin Özkan**, Medeni Yargılama, s. 300; **Karlı**, s. 577; **Göksu**, Civil Litigation, s. 244; **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 589; **Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası**, s. 472; **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 32; **Albayrak/Gözütok**, s. 330; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 112. Hollanda’da yeni yürürlüğe giren Medeni Usul Kanunu m. 200’e göre mahkeme, taraflardan birisinin talebi üzerine taraflarca görevlendirilen uzmanları dinleyebilir. Söz konusu düzenleme yapılırken tahkimdeki düzenlemelerden etkilendiği belirtilmiştir. **Ververk**, s. 190.

⁶⁰⁵ **Göksu**, Değişiklikler, s. 62.

⁶⁰⁶ **Göksu**, Değişiklikler, s. 62; **Ulukapı**, s. 414; **Karlı**, s. 577-578; **Kuru**, Medenî Usûl Hukuku, s. 322; **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 589; **Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası**, s. 472; **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 32; **Özbay**, s. 357; **Albayrak/Gözütok**, s. 330; **Deryal**, Bilirkişilik, s. 312; **Erdoğan**, s. 41; **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 407; **Kuru**, El Kitabı, s. 826; **Çayan**, s. 13; **Toraman**, Bilirkişi, s. 667.

⁶⁰⁷ **Ulukapı**, s. 414. Taraf vekillerinin uzman görüşüne konu edilen raporu hakkında doğrudan soru sorma imkanının getirilmesiyle uzman görüşünü tartışıp uzmanın varmış olduğu sonuçlar hakkında uzmanı mahkeme huzurunda “sıkıştırabilme” imkanına sahip olmuştur. **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 32.

aydınlatılabilmesi, ayrıca çelişkili, eksik yahut yanlış bilgilerle yapılacak olan yargılamanın olumsuz yönde etkilenmemesi amaçlandığı kanunun gerekçesinde ifade edilmiştir⁶⁰⁸.

Uzmanların duruşmada dinlenilmesi birçok açıdan fayda sağlayacaktır. Uzmanların dinlenilmesi imkanının getirilmesiyle taraf ve taraf vekillerinin yargılamaya daha etkin katılımları sağlanır ve böylelikle tarafların karara etki edebilme imkanı artar, ayrıca mahkeme uzman görüşü sayesinde özel ve teknik bilgiye daha vakıf olacağı için görevlendireceği bilirkişiye soracağı soruları daha iyi belirleyebilir ve bilirkişiye başvurduğu hallerde bilirkişiyi daha iyi bir biçimde denetleyebilir⁶⁰⁹.

Uzmanın dinlenilmesi imkanı ile birlikte kurumun daha iyi bir şekilde disipline edilmesi sağlanır, böylelikle talep üzerine yahut kendiliğinden duruşmaya çağırılması ihtimali sebebiyle uzmanın hazırlayacağı görüşün daha dikkatli hazırlanmasını ve eksik, çelişkili veya yanlış bilgiler vermesinin önlenmesinde önemli bir rol oynayacağı haklı olarak ifade edilmiştir⁶¹⁰. Uzmanın mahkemece duruşmaya davet edilmesi, hâkim ve taraflarca sorulacak sorulara cevap vermesi sağlanmasıyla uzmanlık bilgisi ve tarafsızlığı yönünden daha iyi bir biçimde denetlenmesi sağlanır⁶¹¹. Uzmanın çağırıldığı duruşmaya gelerek kendisine yönlendirilen soruları cevaplaması uzman görüşünün daha anlaşılabilir hale

⁶⁰⁸ Hükümet gerekçesi için bkz. **Yılmaz**, Şerh, s. 2875. Benzer yönde açıklamalar için bkz. **Yazıcı-Tıktık**, s. 96; **Kuru**, El Kitabı, s. 825; **Karşlı**, s. 577; **Özbay**, s. 356; **Deryal**, Bilirkişilik, s. 312.

⁶⁰⁹ Karş. **Aşçıoğlu**, Kanayan Yara, s. 79-80.

⁶¹⁰ **Öztek**, Yenilikler, s. 205. Aynı yönde açıklamalar için bkz. **Yazıcı-Tıktık**, s. 92. Uzman görüşünün mahkemeye ibraz edilmesinin ardından mahkeme tarafından çağrılabilmesi ve tarafların ve mahkemenin sorularına cevaplayacağını bilmesi uzmanın görüşünü daha dikkatli bir biçimde hazırlamasına sebep olur; zira medenî usûl hukukunun amacı gerçeğe ulaşmaksa uzmanın sorgulanması herhangi bir çekinceye sebep olmaz. **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1961-1962. Uzmanın duruşmada dinlenilmesi uzman görüşü kurumunun amaç dışı kullanılmasının önüne geçilmesi açısından büyük bir önem taşır. **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 32.

⁶¹¹ **Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası**, s. 472. Uzman görüşüne başvuru uzmanın dinlenilmesi imkanı ile birlikte mahkeme ve taraflara, uzmanla ilgili kişisel bir izlenim kazanmaları ve tarafsızlığı hakkında meydana gelebilecek tereddütleri giderebilmesi sağlanır. **Arslan**, Doğrudanlık, s. 41. Aynı yönde bkz. **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 119-120. Uzmanın talep üzerine yahut mahkemece kendiliğinden duruşmaya davet edilerek dinlenebilmesi sayesinde hazırlanmış olduğu görüşte yaptığı çözümlenme ve değerlendirmelerin haklılığının irdelenebilmesini sağlar. Ayrıca, uzman görüşünün tarafsızlık ve objektiflikten uzak olduğu yönündeki önyargılı görüşleri engelleme konusunda büyük fayda sağlar. **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 32.

gelmesini ve uzman görüşü hakkındaki şüphelerin ortadan kaldırılmasına yardımcı olur⁶¹². Uzman dinlenirken hem uzmanlık bilgisi hem de tarafsızlık ve objektifliği sorgulandığı için mahkemenin ve tarafların uzman görüşü hakkında daha detaylı bilgilere ulaşması, uzmanın yeterliliğinin tespiti, tarafsız ve objektif olup olmadığı yönünden daha doğru tespitler yapılması sağlanır. Diğer yandan eksik, belirsiz yahut çelişkili hususlarda mahkemede oluşan şüphenin ortadan kaldırılmasına yardımcı olur.

Mahkemenin uzmanı duruşmaya çağırıp çağırılmayacağı konusunda bir takdir yetkisinin olduğu tartışmalıdır ve HMK’da bu konu hakkında bir düzenleme mevcut değildir. İleri sürülen bir görüşe⁶¹³ göre, taraflardan birisi tarafından talep edilmesi halinde uzman mahkemeye çağrılmalı ve duruşmada dinlenmelidir yani mahkemenin uzmanın dinlenilmesi konusunda herhangi bir takdir yetkisi bulunmayıp mahkeme uzmanı çağırarak ve dinlemekle yükümlüdür. Doktrinde ileri sürülen ve bizim de katıldığımız başka bir görüşe⁶¹⁴ göre, mahkemenin uzmanı duruşmaya çağırma gibi bir zorunluluğu söz konusu değildir ve mahkemenin uzmanı duruşmaya çağırma konusunda bir takdir yetkisi bulunmaktadır. Aynı yönde Yargıtay’a⁶¹⁵ göre uzmanın dinlenip dinlenilmemesi konusunda mahkemenin takdir yetkisi bulunmaktadır. Bu görüşe göre mahkemenin takdir yetkisinin kaynağını yargılamanın sevk ve idaresinin mahkemeye ait olması oluşturmaktadır⁶¹⁶. Uzmanın duruşmaya çağrılıp çağırılmayacağı konusunda mahkemenin takdir yetkisi bulursa bile mahkemenin keyfi olarak uzmanın dinletilmesi

⁶¹² **Güleç**, Şafak: Medeni Yargılama Hukukunda Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevi, Ankara 2020 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 520; Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1719; Çayan, s. 12.s Uzmanın dinlenilmesi ise hazırlanmış olduğu raporun anlaşılabilirliği kolaylaşır ve çelişkili, eksik yahut yanlış olan bilgilerle karar verilmesinin önüne geçilmiş olur. Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu, s. 589.

⁶¹³ Karş. **Dündar**, Meltem: “KKTC ve Türk Ceza Yargılaması Hukukunda Çapraz Sorgulama”, İstanbul 2005 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 105. Uzmanın çağrılmasına ilişkin dilekçenin reddedilmesi halinde uzmana başvuran taraf uzmanı mahkemeye getirebilir ve uzman duruşmada dinlenir; ancak davayı uzatmak amacıyla yapılacak olan taleplerin reddedilmesi gerekir. **Ünver/Hakeri**, s. 586.

⁶¹⁴ **Çayan**, s. 12; **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 401; **Pekcanitez/Atalay/Özekes**, s. 426; **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1961; **Hanağası**, s. 421; **Sarısözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1719; **Sarısözen**, M. Serhat: Medeni Usul Hukukunda Soru Yönelme ve Çapraz Sorgu, Yetkin Yayınları, Ankara 2016, s. 348.

⁶¹⁵ “Uzmanın duruşmada dinlenilip dinlenilmemesi hakim takdir edebileceği bir husustur (f.2).” Yargıtay 11. HD, E. 2019/4265, K. 2019/8115 (<http://karamercanhukuk.com/yargitay-karari/uzman-gorusu-takdiri-delil-niteligindedir>, E.T. 07.12.2020).

⁶¹⁶ **Sarısözen**, Çapraz Sorgu, s. 348; **Sarısözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1719.

talebini reddetmemesi ve uzmanı dinlemesi gerekir. Uzmanın duruşmada dinletilme talebi mahkeme tarafından muhakkak gerekçe gösterilerek reddedilmelidir⁶¹⁷. Uzmanın mahkemece davet edilerek duruşmada dinlenilmesi uzman görüşünün mahkemede etkin biçimde tartışılabilmesi ve tarafların açıklama ve ispat hakkının sağlanabilmesinin yollarındandır⁶¹⁸. Uzmanın taraflarca mahkemede dinletilmesi talebinin keyfi bir biçimde reddedilmesi tarafların yargılama hakkında verilebilecek olan hükme etki edebilme imkanından eksik bırakılmalarına sebep olur ve karşı tarafa göre dezavantajlı durumda kalmış ise silahların eşitliği ilkesinin ihlali gündeme gelebilir⁶¹⁹.

Uzman, görüşünün mahkemece değerlendirilmesini istiyorsa çağrıldığı duruşmaya gelmelidir. Çağrılmış olduğu duruşmaya geçerli bir mazereti olmadan gelmezse hazırlamış olduğu rapor HMK m. 293/3 uyarınca mahkeme tarafından değerlendirilmez. Uzman görüşünün mahkeme tarafından değerlendirilmemesinin sebebi yargılamanın gecikmesini engellemektir, ayrıca uzman görüşüyle bağlantılı şüpheler ancak ilgili uzmanın dinlenmesi ile ortadan kaldırılabilir ve uzmanın çağrıldığı duruşmaya gelmemesi halinde hazırlanan rapora dayanmak yerinde olmayacağı için böyle bir yaptırıma yer verilmiştir⁶²⁰. Uzmanın mazeret bildirmesi halinde ise mahkemenin bu mazereti değerlendirmesi gerekir⁶²¹ aksi yönde bir tutumla uzmanın mazereti hakkında herhangi bir karar vermeden hüküm verilirse hukuki dinlenilme hakkının ihlali gündeme gelecektir⁶²². Yargıtay kararına konu olan bir olayda⁶²³ bilirkişi raporu ve uzman görüşü

⁶¹⁷ **Pekcanitez/Atalay/Özekes**, s. 426; **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1961; **Hanağası**, s. 421; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 112.

⁶¹⁸ **Hanağası**, s. 421.

⁶¹⁹ **Hanağası**, s. 421-422.

⁶²⁰ Aynı yönde hükümet gerekçesi için bkz. **Yılmaz**, Şerh, s. 2875. Benzer yönde bkz. **Yazıcı-Tıktık**, s. 93; **Karşlı**, s. 577-578; **Kuru**, El Kitabı, s. 826; **Deryal**, Bilirkişilik, s. 312; **Özbay**, s. 357; **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 589; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 119.

⁶²¹ **Pekcanitez/Atalay/Özekes**, s. 426; **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1961.

⁶²² **Toraman**, Bilirkişi, s. 667.

⁶²³ “Yargılama sırasında davacı tarafça dosyaya 13.05.2013 tarihli uzman görüşü sunulmuştur. Mahkemece söz konusu uzman görüşünde açıklanan bilimsel mütalaa ile bilirkişi raporunda açıklanan görüş arasındaki çelişki nedeniyle HMK'nın 293. maddesi gereğince uzmanın duruşmada dinlenmesine karar verilmiştir. Ancak, belirlenen duruşma günü bilimsel mütalaa düzenleyen uzmanın mazeretini bildirerek duruşmaya gelmemesi üzerine, Mahkemece HMK'nın 293/3. maddesi uyarınca uzman tarafından bildirilen mazeret hakkında olumlu veya olumsuz bir karar verilmeksizin belirlenen celse dinlenen bilirkişi heyeti görüşü nazara alınarak hüküm tesisi usule aykırı olup, hükmün temyiz eden davacı yararına bozulması gerekmiştir.” Yargıtay 11. HD, E. 2014/300, K. 2014/7514 (Yargıtay Karar Arama, E.T. 02.09.2020).

arasında çelişki meydana gelmiş ve meydana gelen çelişki sebebiyle uzmanın duruşmada dinlenilmesine karar verilmiş; fakat duruşma için belirlenen gün için uzman mazeret bildirerek duruşmaya iştirak etmemiştir. Bunun üzerine mahkeme duruşmaya gelmeyen uzmanın mazereti hakkında herhangi bir karar vermeksizin duruşmada bilirkişi heyetinin dinlenmesinin ardından bu heyetin görüşü doğrultusunda bir karar vermiştir, Yargıtay ise mahkemenin mazeret hakkında herhangi bir karar verilmemesini haklı olarak bozma sebebi görmüştür.

Uzmanın hazırlamış olduğu görüşü ile ilgili olarak duruşmaya çağrılıp dinlenilmesini yargılamanın her iki tarafı da talep edebilir, bu yüzden uzmanın duruşmada dinlenilmesini talep eden taraf uzmana başvuran taraf olabileceği gibi yargılamanın karşı tarafı da olabilir⁶²⁴. Duruşmalar kural olarak aleniyet ilkesine uygun şekilde gerçekleştirildiği için yargılamanın her iki tarafı başvurdukları uzmanı duruşmaya getirebilir ve uzman görüşlerinin duruşmada tartışılmasını sağlayabilir⁶²⁵. Ayrıca, uzman tarafların talebi olmasa bile mahkeme tarafından da çağrılabilir.

Uzmanın çağrıldığı duruşmada, HMK m. 293/2 gereğince taraflar ve mahkemece gerekli görülen sorular sorulabilir. Uzmana karşı HMK m. 152 gereğince soru yöneltme imkanı tanınmıştır. HMK m. 152/1'e göre taraf vekilleri duruşmaya katılan uzmanlara duruşma disiplinine aykırı olmayacak şekilde doğrudan soru yöneltebilirler⁶²⁶. Taraf vekillerine uzman görüşü sunulan konular hakkında doğrudan soru sorma imkanının tanınmasıyla uzman görüşünün tartışılmasına ve uzmanın varmış olduğu sonuçlar üzerinde uzmanı deyim yerindeyse “sıkıştırabilme” olanağı sağlandığı ifade edilmiştir⁶²⁷. Tarafların ise uzmana doğrudan soru yöneltebilmeleri mümkün değildir, taraflar hâkimin aracılığıyla uzmana soru yöneltebileceklerdir⁶²⁸. Ceza yargılamasında ise, Cumhuriyet savcısı, müdafî veya vekil sıfatıyla duruşmaya katılan avukat CMK m. 201/1 gereğince uzmana doğrudan soru yöneltebilmektedir. Taraf ve taraf vekillerince sorulan sorulara itiraz

⁶²⁴ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 113.

⁶²⁵ **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 401; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 113.

⁶²⁶ **Sarısözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1718; **Kuru**, El Kitabı, s. 825; **Kuru**, Medenî Usûl Hukuku, s. 322; **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 32.

⁶²⁷ **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 32.

⁶²⁸ **Kuru**, El Kitabı, s. 825; **Kuru**, Medenî Usûl Hukuku, s. 322.

edilmesi halinde ilgili soruların yöneltilip yöneltilmeyeceğine hâkim tarafından karar verilecektir⁶²⁹. Ayrıca, HMK m. 154/3-d'ye göre uzmanın duruşmada ifade ettiği beyanlar kendisine okunmalı ve duruşma tutanağına zabıt katibi aracılığıyla yazılmalıdır⁶³⁰.

Taraf vekilleri, HMK m. 152'ye göre, hâkimden herhangi bir izin almaksızın doğrudan soru yöneltebilme imkanına sahiptirler; fakat tarafların doğrudan soru yöneltebilmesi mümkün değildir. HMK'da böyle bir ayırım yapılarak duruşmada hukukçu kimlikleriyle suje olarak katılmayanların hâkim vasıtasıyla soru sorabilecekleri kabul edilmiştir; zira doğrudan soru yöneltebilmek hukuki bir bilgi birikimini gerekli kılmaktadır⁶³¹. Hâkimin burada yerine getirdiği görev tarafların sorularının birebir aynılarının sorulması şeklinde bir yükümlülük değildir, hâkim bu anlamda bir denetim görevi yerine getirir ve gerekli olan soruların denetlenip hukuki bir biçimde yönlendirilmesini sağlar⁶³². Bu kapsamda, her ne kadar kanunda herhangi bir hüküm bulunmasa bile, mahkemenin, duruşmanın sevk ve idaresi faaliyeti kapsamında gereksiz soruların sorulmasının önüne geçmesi, hukuka aykırı olan soruların engellenmesi ve yargılamanın gereksiz uzatılmamasını sağlaması gerekir⁶³³.

Uzmanın soru yöneltebilip yöneltemeyeceği de tartışılabilir. Hukukumuzda HMK m. 152'ye göre ancak taraflar ve taraf vekilleri soru yöneltebilecek kişiler arasındadır ve uzmanlar bu kişilerden birisi değildir. Bu yüzden, uzmanın soru yöneltebilmesi gibi bir imkan hukukumuzda mevcut değildir. Doktrinde ileri sürülen bir görüşe⁶³⁴ göre, olması gereken hukuk yönünden uzmana da soru yöneltebilme yetkisinin tanınması faydalı olacaktır.

⁶²⁹ **Kuru**, El Kitabı, s. 825-826; **Kuru**, Medenî Usûl Hukuku, s. 322; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 121.

⁶³⁰ **Kuru**, Medenî Usûl Hukuku, s. 322; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 122.

⁶³¹ **Sarısözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1721; **Işık**, s. 83-84.

⁶³² **Yıldız**, s. 331; **Sarısözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1721.

⁶³³ Karş. **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 121-122; **Sarısözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1721; **Yıldız**, s. 332.

⁶³⁴ **Toraman**, Bilirkişi, s. 88-89.

Mahkeme, uzman görüşünde eksik yahut çelişkili gördüğü konular hakkında uzmanın duruşmada dinlenmesine karar verebilmektedir⁶³⁵. Bu yüzden, hâkim gördüğü tüm belirsizlik ve çelişkiler hakkında uzmana sorular sorabilecek ve sorulan sorulara karşısında yapılan açıklamalarla uzman, maddi gerçeğe ulaşmada hâkime yardımcı olacaktır⁶³⁶. Uzmanın duruşmada dinlenmesiyle birlikte özel ve teknik bilgi gerektiren konular daha iyi aydınlatılacak, eksik, çelişkili veya belirsiz bilgilerin açığa çıkarılması ve bunların giderilmesi sağlanabilecektir⁶³⁷. HMK m. 293'ün gerekçesinde de belirtildiği üzere, uzman, çağrıldığı duruşmaya gelmezse, hazırlamış olduğu raporla ilgili olarak şüpheler dağıtılamayacak ve bu raporun dikkate alınması doğru olmayacaktır⁶³⁸.

Doktrinde uzmanın çağrıldığı duruşmada dinlenmesi ve herhangi bir mazereti olmadan gelmemesi halinde hazırlamış olduğu raporun mahkemece değerlendirilmeyeceğinin hâkimin davayı aydınlatma yükümlülüğünün bir yansıması olduğu belirtilmiştir⁶³⁹. Hâkimin davayı aydınlatma yükümlülüğü ile yargılamada pasif kalmasının önüne geçilmesi ve hâkimin daha aktif olması istenmiştir⁶⁴⁰. Hâkimin davayı aydınlatma ödevi ile eksiklik ve çelişkilerin giderilerek tam anlamıyla doğru anlaşılabilmesi⁶⁴¹, maddi gerçeğin ortaya çıkarılabilmesi ve adil bir sonuca ulaşılabilmesi hedeflenir⁶⁴². Bu görüşe⁶⁴³ göre, hâkim davayı aydınlatma ödevi karşısında uzmanın mahkemeye herhangi

⁶³⁵ **Erdoğan**, s. 41.

⁶³⁶ **Güleç**, s. 520-521. Tarafların ve mahkemenin uzman görüşü hakkında sorular sorabilmesi ve görüşün doğruluğu hakkında araştırmalar yapılması herhangi bir sakıncaya sebep olmaz aksine yargılamanın kalitesini artırır ve yarar sağlar. **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1961. Uzman çağrıldığı duruşmada dinlenmesi ve kendisine yöneltilen soruları cevaplaması mahkemenin ikna edilebilmesini daha iyi sağlayabilir yahut uzman görüşünün çürütülebilmesini sağlayabilir. **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 113.

⁶³⁷ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 113; **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1961.

⁶³⁸ Hükümet gerekçesi için bkz. **Yılmaz**, Şerh, s. 2875.

⁶³⁹ **Güleç**, s. 523.

⁶⁴⁰ Daha detaylı açıklamalar için bkz. **Budak/Karaaslan**, s. 86-87; **Karaaslan**, s. 61-62; **Karaaslan**, Varol: "Hâkimin Tarafsızlığı İlkesi İle Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevi Arasındaki İlişki", SDÜHFD, C. 4, S. 2, Isparta 2014 (Medenî Usûl ve İcra İflâs Hukukçuları Toplantısı- XII, HMK Çerçevesinde Yargılamaya Hâkim Olan İlkeler, 18-19 Ekim 2014-Isparta), s. 97- 130, s. 125; **Meriç**, Nedim: "Hâkimin Davayı Aydınlatma Yükümlülüğü", DEÜHFD, C. 11, Özel Sayı (Prof. Dr. Bilge Umar'a Armağan, 2009 (Basım Yılı: 2010), s. 337-424, s. 390.

⁶⁴¹ **Simil**, Cemil: "Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevinin Sınırları", DEÜHFD, C. 16, Özel Sayı (Prof. Dr. Hakan Pekcanitez'e Armağan), 2014 (Basım Yılı: 2015), s. 1351-1376, s. 1360.

⁶⁴² Karş. **Karaaslan**, Tarafsızlık, s. 124; **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 357; **Budak/Karaaslan**, s. 82.

⁶⁴³ **Güleç**, s. 520.

bir mazereti bulunmaksızın gelmemesi halinde hazırlamış olduğu rapor mahkemece değerlendirilmemeli ve söz konusu durumun hâkim davayı aydınlatma ödevine engel olunması kapsamında bir yaptırım olduğu gözönünde bulundurulmalıdır.

Uzmanların istinabe suretiyle de dinlenmesi mümkündür. Zira görülmekte olan davada mahkemenin yargı çevresinin kapsamında olmayan bir yerde herhangi bir usuli işlem yapılması gerektiği takdirde ilgili usuli işlemin yerine getirilmesini sağlamak amacıyla başka mahkemenin yardımını talep etmesi mümkündür ve buna da istinabe denilir⁶⁴⁴. Fakat istinabenin varlığı durumunda doğrudanlık ilkesinden ayrılık gündeme gelmektedir⁶⁴⁵. Bu yüzden doğrudanlık ilkesinden ayrılmamak için ses ve görüntü nakledilmesi yoluyla uzmanın dinlenebilmesi mümkünse istinabeye başvurmakta herhangi bir fayda bulunmamaktadır⁶⁴⁶. Uzman dinlenirken mahkemenin herhangi bir mahkeme araya girmeksizin kendisinin uzmanı dinlemesi zaruridir keyfi olarak istinabe yoluna başvurulmaması gerekir. Zira mahkemenin kişisel izleniminin oluşmasında doğrudanlık ilkesinin çok büyük bir önemi bulunmaktadır.

22.07.2020’de kabul edilmiş olan ve 28.07.2020 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanmış olan 7251 sayılı kanunla birlikte HMK’nın bazı maddelerinde değişime gidilmiştir⁶⁴⁷. 7251 sayılı kanunla değiştirilmeden önce yargılamanın taraflarının rızalarının olması halinde, uzmanın dinlenilmesi sırasında mahkeme uzmanın başka bir yerde bulunmasına izin verebilmekteydi ve yapılan dinlemede sesin ve görüntünün aynı anda duruşma salonuna nakledilmesi gerekmekteydi. 7251 sayılı kanunun ardından HMK m. 149/2’de değişiklik yapılmış ve artık uzmanın dinlenmesi için tarafların rızası aranmamaktadır⁶⁴⁸. HMK m. 149/2 uyarınca mahkemenin re’sen yahut yargılamanın taraflarından birinin talebiyle, uzmanın aynı anda ses ve görüntüsünün nakli yoluyla bulunduğu yerden

⁶⁴⁴ Arslan, Doğrudanlık, s. 174; Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu, s. 188.

⁶⁴⁵ Arslan, Doğrudanlık, s. 176.

⁶⁴⁶ Karş. Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1721; Yıldız, s. 331; Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu, s. 188-189.

⁶⁴⁷ Bkz. RG, 28.07.2020, S. 31199.

⁶⁴⁸ Öztekin/Taşpınar Ayvaz/Kale, s. 119-120; Bolayır, Nur: “Fransız Hukuku’ndaki Düzenlemeler Işığında Ses ve Görüntü Nakledilmesi Yoluyla Duruşmaların İcrası”, GSÜHFD, 2020/2, s. 1191-1192. Doktrinde 7251 sayılı kanunla değişiklik yapılmadan önce doktrinde Umar, madde metninde bulunmamasına rağmen yargılamanın taraflarının gösterdikleri rızanın dışında uzmanın da rızasının alınmasının gerektiğini ifade etmiştir. Umar, Şerh, s. 462.

dinlenilmesini sağlayabilir⁶⁴⁹. Söz konusu maddede uzmanın bulunduğu yerden dinlenebileceği ifade edilmiş; fakat bulunduğu yerden neyin anlaşılması gerektiği ifade edilmemiştir. İleri sürülen bir görüşe⁶⁵⁰ göre, sesin ve görüntünün naklinin sadece mahkeme salonunda yahut adliyede bunun için ayrılan özel yerlerde gerçekleştirilmesine gerek yoktur bu yüzden adliyelerin dışında başka yerlerden de ses ve görüntü naklinin gerçekleştirilebilmesi mümkündür. Bu yüzden, uzmanların, çalışmalarını gerçekleştirdikleri yerlerden yahut evlerinden bile katılabilmelerinin mümkün olduğu ifade edilmiştir. Bu kapsamda teknolojik aletlerin doğru bir biçimde kullanılması gerekir. Herhangi bir tehdit, şantaj, korkutma gibi durumların olmadığını göstermek amacıyla sesin ve görüntünün nakledildiği ilgili yerin tamamını kapsayacak biçimde yerleştirilmesi gerekmektedir⁶⁵¹.

Her ne kadar istinabe ve ses ve görüntünün nakledilmesi yoluyla uzmanın dinlenilmesi mümkün olsa bile uzmanın duruşmada doğrudan dinlenilmesinin yerini alamayacaklardır. İmkanların elverişli olması halinde tercih edilmesi gereken uzmanın bizzat duruşmaya çağırılması ve mahkeme huzurunda dinlenmesidir. Böylelikle doğrudanlık ilkesi tam anlamıyla gerçekleşecek ve hâkim konu hakkında daha doğru bir izlenim elde edecektir. Uzmanın doğrudan duruşmada dinlenmesinin mümkün olmaması halinde teknik imkanlardan yararlanarak ses ve görüntünün nakli yoluyla bulunduğu yerden dinlenmesi daha yerinde olacaktır. Zira istinabede uzman hiçbir şekilde görülmeyecek sadece istinabe talebi bulunan mahkemenin gerçekleştirdiği dinleme neticesinde tutanağa kaydedilen hususlar üzerinde sınırlı bir inceleme gerçekleştirilecektir. Bu yüzden, ses ve görüntünün nakledilmesinin mümkün olduğu

⁶⁴⁹ Doktrinde uzmanın ses ve görüntü nakli yoluyla dinlenmesinin tarafların rızasına bağlı olmayıp mahkemenin takdirine bırakılması taraf merkezli yargılamanın yerine mahkeme merkezli bir yargılamanın tercih edildiği ve bunun aynı zamanda tasarruf, taraflarca getirilme ve doğrudanlık ilkeleriyle de tam anlamıyla bağdaşmadığı ve adil yargılanma hakkını da ihlal edebileceği ileri sürülmüştür. Bkz. ve karşı. **Pekcanitez**, Hakan/ **Atalay**, Oğuz/ **Özekes**, Muhammet: “Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nda Değişiklik Yapılmasına Dair 7251 Sayılı Kanun Hakkında Değerlendirme”, TBBD, 2020, S.150, s.278; **Bolayır**, Ses ve Görüntü, s. 1192, 1197.

⁶⁵⁰ **Öztek/Taşpınar Ayvaz/Kale**, s. 120.

⁶⁵¹ **Öztek/Taşpınar Ayvaz/Kale**, s. 120.

hallerde istinabeye başvurulmamalıdır. Son çare olarak istinabeye başvurulması kanaatimizce daha uygun olacaktır.

Uzmana çapraz sorgunun yapılıp yapılamayacağı tartışmalıdır. Doktrinde ileri sürülen bir görüşe⁶⁵² göre, uzmanın çapraz sorgusunun Anglo-Amerikan hukuk sisteminde olduğu ve bu sistemin hukuk sistemimizle uyumlu olmadığı belirtilmiştir. Bu yönde olan bir görüşe⁶⁵³ göre, uzmanın çapraz sorgusu imkanı bulunmamaktadır. İleri sürülen ve bizim de katıldığımız bir başka görüşe⁶⁵⁴ göre ise, uzmanın çapraz sorgusuna yönelik sınırlayıcı yahut kısıtlayıcı herhangi bir hüküm söz konusu değildir, bu yüzden çapraz sorgunun yapılabilmesinin önünde herhangi bir engel bulunmadığı için uzmanın çapraz sorgusunun yapılabilmesi mümkündür. Çapraz sorgulamanın gerçeğin peşinden koşarken çok güçlü bir araç olarak kullanılabileceği ifade edilmiştir⁶⁵⁵.

Uzmanın sorgusunda, uzmana başvuran taraf davacıysa, davalı tarafından gerçekleştirilen sorgu çapraz sorgu, davacı tarafından gerçekleştirilecek olan sorgu ise doğrudan sorgu olarak değerlendirilebilir⁶⁵⁶. Eğer uzmana başvuran taraf davalıysa, davacı tarafından gerçekleştirilen sorgu çapraz sorgu, davalı tarafından gerçekleştirilecek olan sorgu ise doğrudan sorgu olarak değerlendirilebilir. Uzmanın doğrudan ve çapraz sorgu ile sorgulanmasıyla uzman görüşünün güvenilirliği, test edilebilirliği değerlendirilmeye çalışılır ve uzman görüşünde eksiklik ve hataların bulunması halinde hazırlanan görüşün itibarı azaltılmaya çalışılır⁶⁵⁷. Bu nedenle Anglo-Amerikan hukukunda taraf hakimiyetinin egemen olması ve çapraz sorgulamanın gerçekleştirilmesiyle birlikte uzmanın yeterliliği ve tarafsızlığının denetimi çapraz sorgu gibi bir etkili bir araçla sağlanmaya çalışılır⁶⁵⁸.

⁶⁵² Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, Tasarı, s. 157; Yüksel, s. 102.

⁶⁵³ Taşdemir, s. 213.

⁶⁵⁴ Sarısözen, Çapraz Sorgu, s. 349; Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1723.

⁶⁵⁵ Ververk, s. 186 dn 133.

⁶⁵⁶ Sarısözen, Çapraz Sorgu, s. 349; Özbek, Uzman Görüşü, s. 120.

⁶⁵⁷ Bkz. ve karşı. Özbek, Uzman Görüşü, s. 120; Yazıcı-Tıktık, s. 88-89; Işık, s. 85.

⁶⁵⁸ Yazıcı-Tıktık, s. 93-94.

Doğrudan sorgu sırasında, detaylı açıklamaların yapılmasına olanak sağlayacak biçimde ucu açık sorular sormaya özen gösterilir⁶⁵⁹. Doğrudan sorgulama sırasında özellikle uzmanın nitelikleri, almış olduğu eğitim ve konu hakkında yeterliliğinin açığa çıkarılması sağlanabilir⁶⁶⁰. Doğrudan sorgu sırasında taraf vekilleri, duruşma sırasında kendi lehlerine olacak şekilde uzmana açıklattırıcı ve yönlendirici sorular sorabilir, uzman tarafından hazırlanan görüşün güçlü olduğu konular üzerinde durulabilir ve uzmanın çok iyi bir biçimde görüşünü hazırladığı gösterilmeye çalışılabilir⁶⁶¹.

Çapraz sorgulama sırasında, uzmanın herhangi bir açıklama yapmasına imkan tanımayan ve çoğunlukla sadece evet veya hayır cevaplarının verilmesini sağlamaya yönelik yönlendirici sorular sorulmaya çalışılır⁶⁶². Çapraz sorguda, uzmanın uzmanlık bilgisinin yeterliliği, tarafsızlığı ve önyargılarının denetimi gerçekleştirilir⁶⁶³. Çapraz sorgulama ile uzmanın görüşündeki eksiklik ve zayıflıklar ortaya çıkarılmaya çalışılır ve özellikle görüşündeki tutarsızlıklar ortaya konulur⁶⁶⁴. Ancak uzmanın çapraz sorgusunun yapılması çok güç bir faaliyettir. Bu yüzden, uzmanın çapraz sorgusuna yönelik olarak iyi bir hazırlık yapılmalıdır ve taraf vekilleri çapraz sorgunun gerçekleştirilmesi bakımından çok önemli bir role sahiptir⁶⁶⁵. Çapraz sorgunun gerçekleştirilmesi için herhangi bir hukuki menfaat bulunmaması halinde böyle bir sorgunun yapılmaması önerilmektedir⁶⁶⁶. Çapraz sorguya hazırlanılırken uzmanın geçmişi, uzman görüşünün temelini oluşturan noktalar, uzmanın daha önce hazırlamış olduğu raporlar, uzmanın bilimsel eserleri ve bu eserlerde ileri sürdüğü görüşler, konu hakkında başka uzmanların görüşleri gibi birçok detaylı husus üzerinde araştırma yapılmalıdır⁶⁶⁷.

⁶⁵⁹ Sarısözen, Çapraz Sorgu, s. 333; Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1723.

⁶⁶⁰ Dönmez, Bilirkişi, s. 1172.

⁶⁶¹ Bkz. ve karşı. Sarısözen, Çapraz Sorgu, s. 334; Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1723.

⁶⁶² Bkz. ve karşı. Sarısözen, Çapraz Sorgu, s. 333-334; Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1723; Dönmez, Çapraz Sorgu, s. 186.

⁶⁶³ Bkz. ve karşı. Demirkapı, s. 63; Dönmez, Çapraz Sorgu, s. 185-186; Yıldız, s. 332; Sarısözen, Çapraz Sorgu, s. 334-335.

⁶⁶⁴ Richardson, Elizabeth/ Milton, Regan: Civil Litigation for Paralegals, West Publishing Co, 1998, s. 73.

⁶⁶⁵ Ververk, s. 185.

⁶⁶⁶ Dönmez, Çapraz Sorgu, s. 186.

⁶⁶⁷ Richardson/Regan, s. 73; Sarısözen, Çapraz Sorgu, s. 337-339.

Son olarak belirtmek gerekir ki, uzmanın hakem yahut hakem kurulu tarafından da dinlenmesi mümkündür⁶⁶⁸. Zira HMK m. 431/2 ve Milletlerarası Tahkim Kanunu m. 12/A'ya göre tarafların görevlendirmiş oldukları uzmanların⁶⁶⁹ duruşmada dinlenmesi mümkündür. Ancak dikkat edilmesi gereken bir husus HMK m. 293/3'te düzenlenen uzmanın çağrılmış olduğu duruşmaya geçerli bir mazereti bulunmadan katılmaması halinde, hazırlamış olduğu raporun mahkeme tarafından değerlendirilmeyeceği yönünde bir yaptırım tahkim yargılaması bakımından düzenlenmemiş olmasıdır⁶⁷⁰.

3.4.UZMAN GÖRÜŞÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tarafların talebi üzerine hazırlanan uzman görüşünün takdiri mahkemeye aittir ve mahkeme, uzman görüşü ile bağlı olmaksızın serbestçe bu görüşü değerlendirecektir⁶⁷¹. Nitekim kanunun madde gerekçesinde ve Yargıtay'ın kararlarında da uzman görüşünün serbestçe değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir⁶⁷². Mahkeme kararını vermeden önce dosyaya girmiş olan tüm delillerle birlikte uzman görüşünü değerlendirerek bir

⁶⁶⁸ Konu hakkında daha detaylı bilgi için bkz. **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 116-118.

⁶⁶⁹ HMK m. 431/2 ve Milletlerarası Tahkim Kanunu m. 12/A'da uzman için "özel bilirkişi" tabiri kullanılmaktadır. Söz konusu durumun özellikle HMK içerisinde aynı kurumu göstermesine rağmen farklı tabirleri kullanmanın çelişki yarattığı hususunda daha önce yaptığımız açıklamalar için bkz. 1.2.1.1.

⁶⁷⁰ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 118.

⁶⁷¹ **Akil**, Uzman Tanık, s. 177; **Kuru**, El Kitabı, s. 825; **Yılmaz**, Şerh, s. 2877; **Kuru**, Medenî Usûl Hukuku, s. 322; **Özbay**, s. 356; **Ulukapı**, s. 414; **Karslı**, s. 577; **Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası**, s. 472; **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 589; **Yazıcı- Tıktık**, s. 91; **Deryal**, Bilirkişilik, s. 312; **Toraman**, Bilirkişi, s. 664; **Öztek**, Bilirkişi, s. 1625; **Çayan**, s. 13; **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 399; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 76.

⁶⁷² Hükümet gerekçesinde de aynı yönde ifadeler yer verilmiştir: "*Hâkim dosyaya sunulan uzman görüşünü serbestçe takdir edecektir.*" **Yılmaz**, Şerh, s. 2875. Mahkemenin uzman görüşünü serbestçe değerlendirebileceği yönünde olan kararlar için bkz. "*Yargılama sırasında yürürlüğe giren ve somut uyuşmazlığa uygulanması gereken 6100 sayılı HMK'nun 293. maddesinde, tarafların, dava konusu olayla ilgili olarak uzmanından bilimsel mütalaa alabilecekleri düzenlenmiş olup hakimin bu delili serbestçe değerlendirebileceği kuşkusuzdur.*" Yargıtay 11. HD, E. 2013/12890, K. 2014/16482; Aynı yönde bkz. Yargıtay 11. HD, E. 2014/5201, K. 2015/2984 (Yargıtay Karar Arama, E.T. 02.09.2020).

sonuca ulaşmalıdır⁶⁷³. Bu yüzden, mahkeme, davanın sonucu hakkında karar verirken uzman görüşünü de değerlendirerek karar vermelidir⁶⁷⁴.

Uzman görüşünün mahkemece dikkate alınıp değerlendirilmesi noktasında üç aşamanın yerine getirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Öncelikle mahkeme, hazırlanmış olan uzman görüşü sayesinde bilgi edinecek, ardından uzman görüşünü zihinsel açıdan değerlendirecek ve son olarak uzman görüşünü karar yazım aşamasında gözönünde bulunduracaktır⁶⁷⁵. Uzman görüşü değerlendirilirken bu aşamalardan geçirilmesi görüşün objektif bir biçimde değerlendirilmesi açısından da faydalı bir uygulama olacaktır. Zira uzman görüşü temel olarak uzmanlık bilgisini içerdiği için uzman görüşünün sistematik bir biçimde değerlendirilmesini gerekli kılar. Uzman görüşünün, bilimsel esaslara dayalı olarak hazırlanmış olması ile uzmanlık bilgisinin yeterliliği ve uzmanın objektifliğinin gözden geçirilmesine olanak sağlanmış olur. Nitekim uzman görüşünün mahkemeyi ikna edebilmesi uzmanlık bilgisinin yüksekliği ile mümkün olacak ve uzman tarafından hazırlanan görüşün bilimselliği arttıkça mahkemenin karar verirken bu görüşü dikkate alabilme olasılığı da yükselecektir⁶⁷⁶.

Tarafların talebi üzerine hazırlanmış olan uzman görüşünün, dava konusuyla bağlantılı olması halinde, mahkeme tarafından dikkate alınması ve uzman görüşünün değerlendirilmesi zorunludur⁶⁷⁷. Diğer bir deyişle, uzman görüşünün mahkemece keyfi

⁶⁷³ **Sarisözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1727. Yargılamanın tarafları, ispat hakkına sahip olup, bu haklarını uzman görüşüne başvurarak kullanabilirler. İstisnalar haricinde delillerin serbestçe değerlendirilmesi mahkemeye aittir. Bu yüzden taraflarca getirilmiş olan uzman görüşü diğer delillerle birlikte serbestçe değerlendirilmelidir. **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 136. Uzman görüşünden ancak takdiri delillerle ispatlanabilecek durumlarda mahkemenin kanaatinin oluşturulmasına daha faydalı bir araç gibi değerlendirilmesi gerektiği yönünde bkz. **Göksu**, Değişiklikler, s. 62.

⁶⁷⁴ **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 416; **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1963; **Pekcanitez/Atalay/Özekes**, s. 426.

⁶⁷⁵ **Akil**, Uzman Tanık, s. 176.

⁶⁷⁶ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 131.

⁶⁷⁷ **Çayan**, s. 13; **Sarisözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1727; **Hanağası**, s. 420; **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 398; **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1959; **Pekcanitez/Atalay/Özekes**, s. 426; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 128; **Yazıcı-Tıktık**, s. 91-92.

olarak göz ardı edilmesi mümkün değildir⁶⁷⁸. Bu noktada ileri sürülen bir görüşe⁶⁷⁹ göre HMK m.293/3'e göre, uzman çağrıldığı duruşmaya haklı bir mazereti olmaksızın gelmezse hazırlamış olduğu rapor mahkemece değerlendirilmeyecektir hükmünün aksinden hareketle uzmanın çağrıldığı duruşmaya gelmesi halinde uzman tarafından hazırlanan raporun mahkemece değerlendirilmesi gerekmektedir.

Doktrinde uzman görüşünün tek başına hükme esas alınıp alınamayacağı konusu tartışmalıdır. İleri sürülen bir görüşe⁶⁸⁰ göre, uzman görüşünün ispatlanması gereken konuyu açığa çıkarması halinde mahkemenin bilirkişiye başvurmasına gerek kalmaksızın doğrudan uzman görüşü doğrultusunda karar vermesi mümkündür. Bu yönde olan bir başka görüşe⁶⁸¹ göre, mahkemenin herhangi bir bilirkişiye başvurmadan taraflarca başvurulmuş uzman görüşünü dikkate alması mümkündür.

Doktrinde ileri sürülen ve bizim de katıldığımız karşı görüşe⁶⁸² göre, mahkemenin tek başına uzman görüşüne göre hüküm kurabilmesi mümkün değildir⁶⁸³, mahkemenin bu noktada öncelikle ileri sürülmüş olan diğer delillerle birlikte uzman görüşünü dikkate alması gerekir. Bu görüşe göre, mahkemenin taraflarca ileri sürülmüş olan veya mahkeme tarafından kendiliğinden başvurulabilen delillere başvurmaksızın uzman görüşünü hükme esas alabilmesi mümkün değildir⁶⁸⁴. Bu noktada, mahkemenin uzman görüşünü, yaptırılan bilirkişi incelemesi ve başvurulmuş diğer delillerle birlikte hükmüne esas alabilmesi mümkündür, bilhassa uzman görüşü ve bilirkişinin raporunun birbirlerini tasdik etmeleri durumunda, mahkeme tarafından uzman görüşü hükme esas

⁶⁷⁸ Akil, Uzman Tanık, s. 176; **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 33; **Hanağası**, s. 420. Toraman'a göre, uzman görüşlerinin değerlendirilmesinin sebebi, uzman görüşünün delil olması değil hukuki dinlenilme hakkıdır. **Toraman**, Bilirkişi, s. 665.

⁶⁷⁹ **Postacıoğlu/Altay**, s. 755-756; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 128, 148-149.

⁶⁸⁰ **Stein / Jonas**, Kommentar zur Zivilprozessordnung, C. 5, 22. B., Tübingen 2006, § 402 Rdnr. 75'den aktaran **Akil**, Uzman Tanık, s. 175-176 dn. 20.

⁶⁸¹ **Aşçıoğlu**, Kanayan Yara, s. 87.

⁶⁸² Bkz. ve karşı. **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 77, 132; **Toraman**, Bilirkişi, s. 666-667; **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 590-591.

⁶⁸³ **Timmerbeil**, s. 178. Ayrıca Viyana Temyiz Mahkemesi'nin ilk derece mahkemesinin kararını sadece taraflarca görevlendirilen uzman görüşüne dayandırdığı için mahkemenin kararını bozduğu ifade edilmiştir. **Ververk**, s. 183.

⁶⁸⁴ **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 590-591.

alınabilecektir⁶⁸⁵. Yargıtay⁶⁸⁶ ise, mahkemenin bilirkişi incelemesi yaptırması gerekirken sadece taraflarca sunulan uzman görüşüne göre karar verilmesini doğru bulmamıştır ve böyle bir incelemenin yetersiz olduğunu belirtmiştir. Yargıtay⁶⁸⁷ benzer yönde olan başka bir kararında ise, uzman görüşünün bilirkişi raporuyla denetlenmesi ve oluşan sonuca göre karar vermesi gerektiğine karar vermiştir.

Uzman görüşünün mahkeme tarafından değerlendirilip dikkate alınması gerekliliği adil yargılanma hakkının ve adil yargılanma hakkının unsurlarından birisi olan hukuki dinlenilme hakkıyla da ilgilidir⁶⁸⁸. Uzman görüşünü serbestçe değerlendirecek olan mahkemenin serbestliğinin keyfilige dönüşmemesi gerekir. Uzman görüşünün mahkeme tarafından ya kabul edilmesi ya da reddedilmesi gerekecektir. Uzman görüşünün neden kabul ya da reddedildiğinin mutlaka kararın gerekçesinde bulunması gerekir aksine bir tutum hukuki dinlenilme hakkına dolayısıyla adil yargılanma hakkına da aykırı olacaktır; zira uzmanın açıklamalarının dikkate alınmaması ve değerlendirilmemesi mümkün

⁶⁸⁵ **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 591; **Toraman**, Bilirkişi, s. 666-667.

⁶⁸⁶ "...mahkemece, HMK. 'nun 266. maddesi uyarınca yönteminde bilirkişi incelemesi yaptırılarak takibe dayanak çeekte düzeltilen keşide tarihi üzerindeki paraf imzasının keşide yerinde mevcut keşideci imzası ile aynı el ürünü olup olmadığı belirlenerek sonucuna göre bir karar verilmesi gerekirken; paraf imzasının keşideciye ait olup olmadığı usulünce saptanmadan ve muteriz borçlu tarafından alınarak dosyaya sunulan uzman görüşüne itibar edilerek eksik inceleme ile yazılı şekilde hüküm tesisi isabetsizdir..." Yargıtay 12. HD, 32855/17782, 24.06.2016 (Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu, s. 591 dn 36).

⁶⁸⁷ "Davacı vekilinin 14.02.2013 havale tarihli bilirkişi raporuna itiraz dilekçesi ekinde serbest piyasa rayiçleri üzerinden hesaplama yapan uzman görüşü sunulmuş olup, mahkemece gerekçede belirtilmemekle birlikte uzman görüşüne itibarla hüküm kurulduğu anlaşılmaktadır. 6100 sayılı HMK'nın 293.maddesi uyarınca uzman görüşü taraf delili olup mahkemece, bu delil karşı tarafa tebliğ edilmediği gibi uzman görüşü alınacak bilirkişi raporu ile denetlenmemiştir. 6100 sayılı HMK'nın 266/1. maddesi, "Mahkeme, çözümü özel veya teknik bir bilgiyi gerektiren hallerde bilirkişinin oy ve görüşünün alınmasına karar verir" hükmünü içermektedir. Aynı Kanun'un 282. maddesinde belirtilen bilirkişinin oy ve görüşünün hakimi bağlamayacağı ve hakim bilirkişi raporunu serbestçe takdir edeceği hükmü, HMK'nın 281. madde hükmü uyarınca hakim bilirkişi raporunu yeter derecede kanaat verici bulmazsa bilirkişiden ek rapor ya da sözlü açıklama alabileceği veya yeni bir bilirkişi incelemesi yaptırabileceği şeklinde anlaşılmalıdır. Bu durumda, mahkemece konusunda uzman ayrı bir bilirkişi kurulu aracılığıyla mahallinde inceleme ve keşif yapılarak uyulmasına karar verilen bozma ilamı doğrultusunda davacının alacağı ile ilgili rapor alınıp uzman görüşü denetlenerek sonucuna göre bir karar verilmesi gerekirken eksik incelemeye dayalı olarak yazılı şekilde hüküm kurulması doğru olmamıştır." Yargıtay 23. HD, E. 2013/5452, K. 2013/7482 (Yargıtay Karar Arama, E.T. 02.09.2020).

⁶⁸⁸ Bkz. ve karşı. **Yılmaz**, Şerh, s. 2876; **Sarısozen**, Özel Bilirkişilik, s. 1727; **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 416; **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1962; **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 33-34; **Tanrıver**, Medenî Usûl Hukuku, s. 973-974; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 148.

değildir⁶⁸⁹. Ayrıca, taraflar bilirkişi raporuna itiraz için uzman görüşüne başvurabilirler ve uygulamada sıklıkla bu durumla karşılaşmaktadır. Mahkemenin bilirkişi raporu karşısında uzman görüşünü dikkate almaması ve değerlendirmemesi de hukuki dinlenilme hakkının ihlaline sebep olacaktır⁶⁹⁰. Doktrinde haklı olarak, böyle bir durumun yargılamanın taraflarından birisinin diğerine oranla üstün tutulması halinde silahların eşitliği ilkesinin ihlaline neden olabileceği ileri sürülmüştür⁶⁹¹. Bu yüzden, nitelikli bir uzman görüşü karşısında bilirkişi raporunun herhangi bir gerekçe bildirilmeden üstün tutulması ve uzman görüşünün göz ardı edilmesi mümkün değildir.

Doktrinde ileri sürülen bir görüşe⁶⁹² göre, mahkemenin taraflarca dava dosyasına sunulan uzman görüşünü benimsemesi ya da bu görüşten etkilenmesi bir yana mahkemenin hukuki konular hakkında sunulan uzman görüşünü okuma yükümlülüğü bile söz konusu olamaz, bu yüzden mahkemenin hukuki konular hakkında sunulan uzman görüşünü değerlendirme gibi bir yükümlülüğü yoktur. Bu görüşe göre, her ne kadar mahkemenin uzman görüşünü okuma gibi bir yükümlülüğü olmasa bile mahkemenin bu görüşü okuması, değerlendirmesi ve bu görüşü hükmüne esas almasını yasaklayan herhangi bir düzenleme de mevcut değildir⁶⁹³. Kanaatimizce, söz konusu görüşe katılmak mümkün değildir. Zira taraflar, açıklama hakkını kullanırken, uzman görüşünden yararlanabilmektedirler ve söz konusu uzman görüşü hukuki konular hakkında sunulabileceği gibi hukuki konular dışında da sunulabilecektir. Açıklama hakkının tam olarak sağlanabilmesi için söz konusu açıklamaların mahkeme tarafından dikkate alınması ve mahkemece değerlendirilmesi gerekmektedir⁶⁹⁴. Nitekim, hukuki dinlenilme

⁶⁸⁹ Bkz. ve karşı. **Sarisözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1727-1728; **Aşçıoğlu**, Kanayan Yara, s. 87; **Yıldız**, s. 342-343; **Hanağası**, s. 420-421; **Toraman**, Bilirkişi, s. 667; **Öntan**, s. 173; **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 416-417; **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1962; **Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu**, s. 589; **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 33; **Tanverdi**, s. 202; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 136; **Postacioğlu/Altay**, s. 756; **Yılmaz**, Şerh, s. 2876.

⁶⁹⁰ **Sarisözen**, Özel Bilirkişilik, s. 1727; **Yazıcı-Tıktık**, s. 92; **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 416; **Hanağası**, s. 420-421; **Tanrıver**, Bilirkişilik, s. 34; **Tanrıver**, Medenî Usûl Hukuku, s. 973-974; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 140.

⁶⁹¹ **Hanağası**, s. 420-421.

⁶⁹² **Tutumlu**, Yorum, s. 261. Söz konusu görüşü HUMK döneminde ifade eden çalışma için bkz. **Narbay/Özbay**, s. 127, 130, 145.

⁶⁹³ **Tutumlu**, Yorum, s. 261. Söz konusu görüşü HUMK döneminde ifade eden çalışma için bkz. **Narbay/Özbay**, s. 145.

⁶⁹⁴ **Aktepe Artık**, s. 407.

hakkının herhangi bir istisnası söz konusu değildir⁶⁹⁵. Bu yüzden, taraflara uzman görüşüne başvurma imkanı tanıyarak açıklama hakkına izin verilmesi yeterli değildir, söz konusu uzman görüşünün mahkeme tarafından dikkate alınması ve değerlendirmeye tabi tutulması gerekir. Aksi takdirde, mahkeme ve taraflar arasında doğru bir etkileşim yaratılamayacak ve sonucunda tarafların karara etki edebilme hakları ellerinden alınmış olacaktır. Bunun sonucunda ise, hukuki dinlenme hakkı ihlal edilecektir.

Taraflarca ileri sürülen açıklamaların dikkate alınması ve değerlendirilmesi gerekir ve aynı zamanda söz konusu durum hukuki dinlenme hakkının unsurlarından birisini oluşturur⁶⁹⁶. Hukuki dinlenme hakkının bu unsurunun mahkeme bakımından bir yükümlülük olduğu ileri sürülmüştür⁶⁹⁷. Dikkate alınma ve değerlendirme yükümlülüğü tarafların taleplerinin birebir onaylanması şeklinde gerçekleşemez, bu noktada önemli olan tarafların kararı etkileyebilme fırsatına sahip olmalarıdır⁶⁹⁸. Tarafların, mahkemece verilen kararı etkileyip etkileyemediklerinin tespiti ise kararın gerekçe kısmında kendisini ortaya koymaktadır. Mahkeme her ne kadar taraflarca yapılan açıklamaları dikkate almış ve değerlendirmiş olsa bile bunlara gerekçede yer vermezse hukuki dinlenme hakkı ihlal edilmiş olur; çünkü böyle bir durumda mahkemenin inceleme gerçekleştirip gerçekleştirmediğinin anlaşılabilmesi mümkün değildir⁶⁹⁹. Gerekçe, tarafların verilecek olan karardan tatmin olmalarına sebep olur⁷⁰⁰.

Yargıtay da uzman görüşünü hukuki dinlenme ve dolayısıyla adil yargılanma hakkıyla haklı olarak ilişkili görmektedir. Bu noktada Yargıtay'a⁷⁰¹ göre, dava konusuyla

⁶⁹⁵ Özekes, Hukukî Dinlenme, s. 30.

⁶⁹⁶ Börü, İddia ve Somutlaştırma, s. 94; Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu, s. 354.

⁶⁹⁷ Özekes, Hukukî Dinlenme, s. 154.

⁶⁹⁸ Özekes, Hukukî Dinlenme, s. 156; Aktepe Artık, s. 407.

⁶⁹⁹ Özekes, Hukukî Dinlenme, s. 171.

⁷⁰⁰ Pekcanitez, Adil Yargılanma, s. 786; Aktepe Artık, s. 409; Tanrıver, Adil Yargılanma, s. 209.

⁷⁰¹ “Mahkeme özellikle özel ve teknik bilgiyi gerektiren konularda, tarafın sunduğu uzman görüşünün dava konusuyla ilgili olması halinde mutlaka dikkate almak ve değerlendirmek zorundadır. Bu anlamda alınan bilirkişi raporuna, taraflardan biri, uzman görüşüne dayanmak suretiyle itiraz etmiş ve bu itirazlar mahkeme tarafından hiç değerlendirmeye alınmamış ve itirazlar gerekçeli bir şekilde karşılanmamış ise uzman görüşüne dayanan tarafın 6100 sayılı HMK'nın 27., Anayasa'nın 36. ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkının en önemli unsuru olan hukuki dinlenme hakkını ihlal etmiş olabilecektir.” Yargıtay 15. HD, E. 2015/5127, K. 2016/4635; Yargıtay 15. HD, E. 2017/492, K.

bağlantılı olması durumunda uzman görüşünün dikkate alınması ve değerlendirilmesi gerekir. Tarafların, bilirkişi raporuna karşı uzman görüşüne dayanmaları ve uzman görüşünün dikkate alınmadan yani bilirkişi raporuna itirazları değerlendirilip gerekçelendirilmeden karar verilmesi halinde hukuki dinlenilme hakkı dolayısıyla da adil yargılanma hakkı ihlal edilmiş olunacaktır.

Hukuki dinlenilme hakkı, kendisini kanun yolu denetiminde de göstermektedir. Bu hak, adil yargılanma hakkının unsurlarından birisi de olduğu için aralarında meydana gelen bağ gözden kaçırılmamalıdır. Özellikle kanun yolu denetimi noktasında mahkeme tarafından verilen kararın gerekçesi çok önemli bir rol oynamaktadır. Uzman görüşü mahkemece verilen kararın gerekçesinde değerlendirilmemişse yukarıda da bahsettiğimiz gibi hukuki dinlenilme hakkını dolayısıyla da adil yargılanma hakkını ihlal etmiş olacaktır. Bu yüzden mahkemenin kararlarının gerekçesinin bulunmaması istinaf sebebi meydana getirebilir⁷⁰². Aynı şekilde, hükmün gerekçesinin bulunmayışı temyiz sebebi oluşturabilir⁷⁰³. Bu yüzden, mahkemenin uzman görüşünü dikkate alıp değerlendirmemesi hali istinaf ve temyiz sebebi oluşturabilir⁷⁰⁴. Zira, mahkeme tarafından verilen kararların denetimi gerekçe aracılığıyla sağlanabilecektir. Bu noktada, uzman görüşünün dikkate alınıp değerlendirilmemesi hukuki dinlenilme hakkının ihlaline sebep olduğu için bireysel başvuruya konu olabilir ve anayasa şikayeti sebebi de gündeme

2017/2026; Yargıtay 15. HD, E. 2017/1083, K. 2017/3122; Yargıtay 15. HD, E. 2017/1782, K. 2017/3805; Yargıtay 15. HD, E. 2017/2121, K. 2018/1651; Yargıtay 15. HD, E. 2018/4622, K. 2018/4250; Yargıtay 15. HD, E. 2020/230, K. 2020/1103 (Yargıtay Karar Arama, E.T. 04.09.2020). “6100 sayılı HMK’nın 293/1. maddesi hükmünce, taraflar dava konusu olayla ilgili olarak uzmanından bilimsel mütalaa alabileceklerinden söz konusu rapor uzman görüşü niteliğindedir. Mahkeme, uzman görüşü ile bağlı olmamakla birlikte delil olarak değerlendirmeye tabi tutmak zorundadır.” Yargıtay 15. HD, E. 2016/1513, K. 2017/1381 (Yargıtay Karar Arama, E.T. 02.09.2020). “Dosyaya ibraz edilen uzman görüşünde 17.07.2014 tarihli bilirkişi raporu ile tespit edilen görüşlerin aksine tespit ve görüşler ileri sürülmüş olup, bilirkişi raporu ile uzman görüşü ciddi şekilde çelişkiler içermektedir. Mahkemece alınan 17.11.2015 tarihli ek raporda uzman görüşüne yer verilerek değerlendirme yapılmışsa da, gerekçeli kararda uzman görüşüne hiç yer verilmemiştir. Uzman görüşü kararda gerekçeli olarak değerlendirilip tartışılmadan karar verilmiş olması da usul ve yasaya aykırı olmuştur.” Yargıtay 15. HD, E. 2018/4265, K. 2019/875 (Yargıtay Karar Arama, E.T. 02.09.2020).

⁷⁰² **Akkaya**, Tolga: Medenî Usûl Hukukunda İstinaf, Yetkin Yayınları, Ankara 2009, s. 201; **Akil**, Cenk: İstinaf Kavramı, Yetkin Yayınları, Ankara 2010, s. 362.

⁷⁰³ **Yavaş**, Murat: Medeni Usul Hukukunda Temyiz, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2015, s. 92; **Akcan**, Recep: Usul Kurallarına Aykırılığa Dayanan Temyiz Nedenleri, Nobel Yayınevi, Ankara 1999, s. 84.

⁷⁰⁴ Benzer yönde açıklamalar için bkz. **Toraman**, Bilirkişi, s. 668.

gelebilir⁷⁰⁵. Ayrıca, mahkeme tarafından kurulan hükmün, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair sözleşmenin veya eki protokollerinin ihlali suretiyle verildiğinin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararıyla tespit edilmiş olması halinde yargılamanın iadesi sebebi de oluşturabilecektir⁷⁰⁶.

AYM ve AİHM'e göre⁷⁰⁷, uyuşmazlık konusu hakkında yapılan yargılamada uzman görüşünün gerekliliği konusunda AYM ve AİHM karar veremeyecektir; söz konusu değerlendirmeyi derece mahkemeleri yapabilecektir. Temel hak ve özgürlüklerin ihlaline neden olabilecek keyfi bir davranış olmadığı müddetçe uzman görüşünün değerlendirmesi derece mahkemelerinin görevidir. Fakat adil yargılanma hakkının ihlali kapsamında uzman görüşü mahkeme tarafından keyfi olarak dikkate alınmaz ve söz konusu durum gerekçelendirilmezse adil yargılanma hakkı kapsamında AYM ve AİHM tarafından dikkate alınmalıdır.

Taraflar, eksik oldukları özel ve teknik konular hakkında uzmanlara başvurabilir ve onların görüşlerinden yararlanabilirler. Mahkeme ise, özel ve teknik bilgisinin eksik

⁷⁰⁵ Karş. Işık, s. 94.

⁷⁰⁶ Akil, İstinaf, s. 362; Işık, s. 94-95.

⁷⁰⁷ Bkz. ve karş. “Anayasa Mahkemesinin görevi herhangi bir davada bilirkişi raporu veya uzman mütalaasının gerekli olup olmadığına karar vermek değildir. Savunma makamının tanık dinletme taleplerinin gerekliliği ya da bilirkişi raporu benzeri delillerin kabul edilebilirliği ve değerlendirilmesi hususları derece mahkemelerinin yetkisi dahilindedir.” AYM, Başvuru Numarası 2013/7996, T. 17.02.2016 (www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr, E.T. 17.12.2020). “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM); bir yargılamada hak ve özgürlüklerin gerçek anlamda korunabilmesi için davaya bakan mahkemelerin tarafların dayanaklarını, iddialarını ve delillerini etkili bir biçimde inceleme görevi olduğunu belirtmektedir (Dulaurans/Fransa, B. No: 34553/97, 21 /3/2000, § 33). AİHM; mahkemelerin davaya yaklaşma yönteminin başvuruçuların iddialarına yanıt vermekten ve temel şikayetlerini incelemekten kaçınmaya neden olduğunu tespit ettiği durumları, davanın hakkaniyete uygun bir biçimde incelenme hakkı yönünden Sözleşme'nin 6. maddesinin ihlali olarak nitelendirmektedir (Kuznetsov/Rusya, B. No: 184/02, 11 /4/2007, §§ 84, 85). AİHM; ayrıca derece mahkemelerinin, kararların yapısı ve içeriği ile ilgili olarak özellikle delillerin kabulü ve değerlendirilmesinde geniş bir takdir yetkisine sahip olduğunu pek çok kararında yinelemiştir (Van Mechelen ve diğerleri/Hollanda , B. No: 21363/93, 21364/93, 21427/93 ve 22056/93, 23/4/1997, § 50; Barbera Messegue ve Jabardo/İspanya, B. No: 10590/83, 6/12/1988, § 68). Bu bağlamda temel hak ve özgürlüklerin ihlali sonucunu doğuracak derecede ve keyfi olmadıkça belirli bir kanıt türünün (tanık beyanı, bilirkişi raporu veya uzman mütalaası) kabul edilebilir olup olmadığına, değerlendirme şekline veya aslında başvuruçunun suçlu olup olmadığına karar vermenin ilk derece mahkemelerinin görevi olduğunu vurgulamaktadır (Garcia Ruiz/İspanya, B. No: 30544/96, 21/1/1996, § 28; SN/İsveç, B. No: 34209/96, 2/7/2002, § 44).” AYM, Başvuru Numarası 2015/11798, T. 25.05.2017 (www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr, E.T. 17.12.2020).

olması halinde bu bilgi eksikliğini bilirkişi sayesinde giderebilecektir. Bu yüzden, tarafların uzmana başvurması mahkemenin bilirkişiye başvurmasını engellemez⁷⁰⁸. Mahkemenin, uzman görüşü hakkında tereddüt yaşamaması halinde bu tereddütleri ortadan kaldırmak amacıyla bilirkişiden yararlanması mümkündür⁷⁰⁹.

Taraflarca görevlendirilen uzman ve mahkemece görevlendirilen bilirkişinin görüşlerinin çelişmesi ve bu görüşlerin birbirlerine zıt yönde açıklamalar içermesi mümkündür ve uygulamada sıklıkla böyle bir çatışma görülmektedir. Tarafların bilirkişi raporuna itiraz ederek bilirkişi raporunu hükümden düşürmek amacıyla da uzmana başvurdukları görülmektedir. Taraflar, uzman aracılığıyla mahkeme tarafından görevlendirilen bilirkişinin raporunda olan tutarsızlıkları göstererek mahkemeye karar verme sürecinde yardımcı olabilir⁷¹⁰. Bu durumda bir çelişki meydana gelir. Uzman ve bilirkişi arasında meydana gelen bu çelişkinin ise giderilmesi elzemdir. Çelişkinin giderilebilmesi için başvuru ilk yöntem mahkemenin yeni bir bilirkişi görevlendirmesidir⁷¹¹. Nitekim, Yargıtay⁷¹² da meydana gelen çelişkinin yeni bir bilirkişiye başvurarak giderilmesi

⁷⁰⁸ Pekcanitez, Özel Uzman, s. 398; Atalay, Pekcanitez Usûl, s. 1959; Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 426.

⁷⁰⁹ Çayan, s. 13; Tutumlu, Yorum, s. 261.

⁷¹⁰ Timmerbeil, s. 187.

⁷¹¹ Bkz. ve karşı Pekcanitez, Özel Uzman, s. 399; Sarısözen, Özel Bilirkişilik, s. 1729; Yazıcı-Tıktık, s. 92; Görgün/Börü/Toraman/Kodakoğlu, s. 589; Tanrıver, Bilirkişilik, s. 34; Tanrıver, Medenî Usûl Hukuku, s. 974; Tanverdi, s. 202-203; Özbek, Uzman Görüşü, s. 139. Alman hukukunda uzman, mahkeme tarafından atanan bilirkişinin görüşünü geçersiz kılabilir ve böyle durumlarda mahkeme başka bir bilirkişi atayabilir. Timmerbeil, s. 178.

⁷¹² “...dava dilekçesi ekinde sunulan aplikasyon krokisi, yargılama sırasında yapılan keşif sonrası alınan bilirkişi rapor ve krokileri ile uzman görüşü olarak ibraz edilen kroki arasında çelişki bulunduğundan, mahkemece üç kişilik uzman bilirkişi kurulu ile yeniden keşif yapılarak çekişme konusu taşınmaza tecavüzlü bölümün duraksamaya yer vermeyecek biçimde saptanması, aplikasyon krokileri arasındaki çelişkinin giderilmesi, davacı tarafın taşınmazına bir tecavüzün bulunup bulunmadığı, varsa miktarını açıkça gösteren infaza elverişli kroki ve rapor alınması ve sonucuna göre bir karar verilmesi gerekirken çelişki giderilmeden yazılı şekilde karar verilmesi doğru değildir.” Yargıtay 1. HD, E. 2014/1052, K. 2014/17226 (Yargıtay Karar Arama, E.T. 04.09.2020). Benzer yönde bkz. “Bu durumda mahkemece, davalılar vekilinin hükme esas alınan bilirkişi raporlarına karşı ileri sürdüğü ciddi itirazları karşılayacak, davalıların sundukları teknik rapor ile anılan bilirkişi raporları arasındaki çelişkileri giderecek yeni bir rapor alınıp oluşacak sonuç çerçevesinde karar verilmesi gerekirken...” Yargıtay 11. HD, E. 2016/7139, K. 2016/9125 (Yargıtay Karar Arama, E.T. 02.09.2020). “Bu durumda mahkemece, davalı vekilinin hükme esas alınan bilirkişi ek raporuna karşı ileri sürdüğü ciddi itirazları karşılayacak, davalının sunduğu teknik rapor ile bilirkişi ek raporu arasındaki çelişkileri giderecek yeni bir rapor alınıp oluşacak sonuç çerçevesinde karar verilmesi gerekirken...” Yargıtay 11. HD, E. 2016/12010, K. 2018/6678 (Yargıtay Karar Arama, E.T. 02.09.2020). Benzer yönde bir başka karar için bkz. “Dosyaya ibraz edilen uzman görüşünde bilirkişi raporu ile tespit edilen görüşlerin aksine tespit

gerektiği yönünde kararlar vermektedir. Bilirkişi ve uzman arasında meydana gelen çelişki giderilirken, yeni bir bilirkişi ya da bilirkişi kurulu görevlendirilirse söz konusu bilirkişinin ya da bilirkişi kurulu içerisinde yer alacak bilirkişilerden birisinin uzmanla aynı alanda faaliyet gösteren bir kişi olmasına dikkat edilmesi gerekir, böylelikle ortaya çıkan çelişki etkin bir biçimde giderilebilecektir⁷¹³. Diğer yandan yargılamanın taraflarının her ikisi uzmana başvurabilir ve tarafların başvurdukları uzman görüşleri arasında bir çelişki meydana gelebilir. Uzman görüşleri arasında oluşan bu çelişki de aynı şekilde yeni bir bilirkişi görevlendirilmesiyle giderilmelidir⁷¹⁴. Yani tarafların uzmanları farklı görüştelere mahkemenin bilirkişiye başvurması gerekir⁷¹⁵.

Bilirkişi raporu ve uzman görüşü arasında meydana gelen çelişkinin giderilmesini sağlayabilen ikinci yol ise, uzman ve bilirkişiyi duruşmaya çağırıp onları dinlemektir⁷¹⁶. Bu yüzden mahkeme, gerekli görmesi halinde, uzman ve bilirkişileri duruşmaya

ve görüşler ileri sürülmüş olup, bilirkişi raporu ile uzman görüşü hesaplama ve paylaşım oranı yönünden ciddi şekilde çelişkiler içermektedir. Alınan bilirkişi asıl ve ek raporları ile uzman görüşü arasındaki çelişkinin giderilmesi amacıyla dosyanın yeni bir bilirkişi heyetine tevdi edilmesi yerine esaslı itiraza uğrayan rapora dayanılarak uzman görüşü kararda gerekçeli olarak değerlendirilip tartışılmadan karar verilmiş olması doğru olmamıştır. O halde mahkemece yapılması gereken iş, maddi gerçeğin ortaya çıkması için 6100 sayılı HMK'nın 266 ve devamı maddeleri ile 281/3. maddesi hükümlerine uygun olarak yeniden oluşturulacak konusunda uzman bilirkişi kurulundan, dosya kapsamında mevcut delillere, iddia ve savunmaya göre tarafların ve özellikle davalının önceki bilirkişi raporuna ve uzman görüşüne dayalı teknik ve ayrıntılı itirazları değerlendirilip karşılanmak suretiyle gerekçeli ve denetime elverişli rapor alınmasından, alınacak raporun önceki raporla çelişkili olması halinde oluşturulacak yeni bir bilirkişi kurulundan rapor alınıp değerlendirilmek suretiyle oluşacak kanaate göre hüküm kurmaktan ibaret olmalıdır.” Yargıtay 15. HD, E. 2017/492, K. 2017/2026 (Yargıtay Karar Arama, E.T. 02.09.2020).

⁷¹³ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 143-144. Aynı yönde Yargıtay kararı için bkz. “Bu itibarla, mahkemece alınan bilirkişi raporları ile sunulan uzman görüşü arasındaki çelişki giderilerek ve gerekirse anılan maddenin ikinci fıkrasında düzenlenen, hakim rapor alınan uzman kişiyi davet ederek dinleyebileceği imkanı da gözetilerek, oluşacak sonuç çerçevesinde çelişkiyi giderecek şekilde gerektiğinde içerisinde kimya mühendisinin de olduğu yeni bir uzman bilirkişi heyetinden rapor alınarak karar verilmesi gerekirken yazılı şekilde eksik incelemeye dayalı olarak karar verilmesi doğru görülmediğinden asıl davada davalı-birleşen davada davacı İleri E. K. Sanayi A.Ş. vekilinin bu yöne ilişkin karar düzeltme itirazının kabulü ile Dairemizin 18.11.2014 gün ve 2013/16851-2014/17841 karar sayılı onama ilamının kaldırılarak, yerel mahkeme kararının anılan nedenle asıl davada davalı-birleşen davada davacı İleri E. K. Sanayi A.Ş. yararına bozulmasına karar vermek gerekmiştir.” Yargıtay 11. HD, E. 2015/2448, K. 2015/9719 (Yargıtay Karar Arama, E.T. 02.09.2020).

⁷¹⁴ **Pekcanitez**, Özel Uzman, s. 416; **Atalay**, Pekcanitez Usûl, s. 1960; **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 145.

⁷¹⁵ **Timmerbeil**, s. 178.

⁷¹⁶ **Özbek**, Uzman Görüşü, s. 145.

çağırarak ve yüzleştirilmelerini sağlayabilecektir⁷¹⁷. Uzman ve bilirkişinin duruşmaya çağrılıp dinlenmeleriyle çelişkiyi yaratan durum daha iyi anlaşılacaktır. Zira uyuşmazlık konusu hakkında uzman ve bilirkişinin sözlü olarak dinlenmesi mahkemenin konuya daha vakıf olmasını sağlayacaktır. Bu imkanın kullanılmasıyla birlikte belirsiz veya çelişkili durum daha iyi bir biçimde aydınlanacak ve mahkemenin konuya ilişkin hakimiyeti artacaktır. Yargıtay, uzman görüşü ve bilirkişi raporu arasında meydana gelen çelişkiyi gidermek için HMK m. 293/2 uyarınca mahkemenin uzmanı duruşmaya davet ederek dinlemesi gerektiği ve sadece uzman görüşüne göre hüküm kurmasının doğru olmadığını belirtmiş ve uzmanın dinlenilmesi gerektiğinin üzerinde durduktan sonra en nihayetinde oluşan sonuca göre bir karar vermesi gerektiğine hükmetmiştir⁷¹⁸. Yargıtay'ın çelişkinin giderilmesinin sağlanmasında benimsemiş olduğu bu yöntem kanaatimizce doğrudur. Mahkemenin sözlü beyanları dinlemesi kişisel izleniminin oluşabilmesi açısından çok önemli bir yere sahiptir. Mahkemenin HMK m. 293/2 kapsamında sahip olduğu bu yetkiyi kullanması çok faydalı olacaktır.

Ayrıca, doktrinde mahkemenin, taraflarca başvurulmuş uzman ve mahkemece görevlendirilen bilirkişiyi duruşmaya davet edip, onları dinleyerek, mahkemece görevlendirilen bilirkişinin hazırlamış olduğu raporu teyit ederek onun görüşünü kararına esas alabileceği ifade edilmiştir⁷¹⁹.

Daha önce ifade ettiğimiz üzere⁷²⁰ uzman görüşü hakkında uyuşmazlığın taraflarının anlaşmaları mümkündür ve bu durumda söz konusu görüş, bilirkişi raporu gibi mahkeme tarafından serbestçe değerlendirilir. Ayrıca, uzman görüşünün karşı tarafça kabul edilmesi durumunda, uzman görüşünün doğrudan hakem-bilirkişi sözleşmesi olarak kabulü mümkün değildir; zira uzman görüşünün hakem-bilirkişi sözleşmesi olarak kabul

⁷¹⁷ Postacıoğlu/Altay, s. 756.

⁷¹⁸ “Bu itibarla, mahkemece alınan bilirkişi raporları ile sunulan uzman görüşü arasındaki çelişki giderilerek ve gerekirse anılan maddenin ikinci fıkrasında düzenlenen, hakim rapor alınan uzman kişiyi davet ederek dinleyebileceği imkanı da gözetilerek oluşacak sonuç çerçevesinde karar verilmesi gerekirken yazılı şekilde eksik incelemeye dayalı olarak hüküm tesisi doğru olmamış, hükmün bu nedenle bozulması gerekmiştir.” Yargıtay 11. HD, E. 2013/12890, K. 2014/16482 (Yargıtay Karar Arama, E.T. 02.09.2020).

⁷¹⁹ Pekcanitez, Özel Uzman, s. 399-400; Atalay, Pekcanitez Usûl, s. 1960; Sarısözen, Özel Bilirkişilik, 1729; Hanağası, s. 420-421.

⁷²⁰ Daha detaylı açıklamalar için bkz. 3.2.3.

edilebilmesi için HMK m. 193'te belirtilen delil sözleşmesinin geçerliliğine ilişkin şartları taşıması gerekir. Söz konusu şartları taşıyan uzman görüşü artık hakem-bilirkişi sözleşmesi olarak kabul edilir ve bu durumda mahkeme hakem-bilirkişi sözleşmesindeki tespitlerle bağlı olur.

SONUÇ

Hukukumuzda daha önceden düzenlenmeyen; fakat uygulamada başvuru uzman görüşü kurumuna HMK m. 293 ile birlikte yer verilmiştir. Bu yöntemin benimsenmesi ile birlikte Kıta Avrupası ve Anglo-Amerikan hukuk sistemlerinin birbirlerini etkilediğini görmekteyiz. Zira Kıta Avrupası hukuk sisteminin egemen olduğu ülkelerde uzmanlık bilgisi mahkeme tarafından görevlendirilen bilirkişilerce karşılanırken; Anglo-Amerikan hukuk sisteminin uygulandığı ülkelerde taraflarca görevlendirilen uzmanlarca sağlanmaktadır. Hukukumuzda kural olarak uzmanlık bilgisi mahkemenin başvurduğu bilirkişiler tarafından sağlanmaktadır ve bilirkişiye başvurulup başvurulmayacağına mahkeme karar vermektedir. Fakat uzman görüşünün düzenlenmesiyle birlikte taraflar da kendi görevlendirdikleri uzmana mahkemenin iznine tabi olmaksızın başvurabilecektir. Yani uzmanlık bilgisi artık hem mahkemelerce görevlendirilen bilirkişilerce hem de taraflarca görevlendirilen uzmanlarca sağlanabilecektir. Söz konusu durumla birlikte Kıta Avrupası hukuk sistemi ve Anglo-Amerikan hukuk sisteminin birbirini etkiledikleri ve karma bir sistemin oluştuğu gözlemlenmiştir.

Uzman ve uzman görüşü kavramları için doktrinde farklı kavramların kullanıldığı görülmüştür. Söz konusu kavram farklılıkları mevzuata da yansımıştır. Hatta bu farklı kavram kullanımı aynı kurumu anlatan HMK'da farklı kavramlarla ifade edildiği görülmüştür. Aynı kurumun farklı kavramlarla anlatılması yerine tek bir kavramın benimsenmesi daha doğru bir yaklaşım olur.

Uzman, yerine getirmiş olduğu faaliyet sebebiyle teknik anlamda bir bilirkişi olarak değerlendirilebilir. Zira uyuşmazlık konusu hakkında sahip olduğu eğitim yahut edinmiş olduğu tecrübelerle göre hem tarafları hem mahkemeyi aydınlatmaktadır. Uzman, uyuşmazlık konusu hakkında görüşlerini ileri sürerken hem taraflara hem de hâkime yardımcı olmaktadır, bu yüzden uzman hem taraf hem hâkim yardımcısıdır. Diğer yandan, uzmanın yerinde getirdiği görevi sebebiyle kamu hizmetini yerine getirmesi ve kamu görevlisi olması mümkün olmasa da kamu hizmetinin yerine getirilmesine yardımcı olmaktadır, bu yüzden uzman kamu görevlisine yardım eden kişi olarak da anılması mümkündür.

Taraflar ve uzman arasında özel hukuka tabi bir sözleşme ilişkisi bulunmaktadır. Bu sözleşmenin hukuki niteliği eser sözleşmesidir. Uzman ile taraf arasında kurulan sözleşmede uzmanlık bilgisi ve tarafsızlık dikkat çekmektedir. Bu nedenle eser sözleşmesi söz konusu unsurlarla daha fazla uyum içerisinde bulunmaktadır.

Uzman görüşü, delil değerlendirme vasıtası olarak görülmelidir; çünkü uzman eğitimi yahut tecrübesi sonucunda sahip olduğu bilgileri görüşüne aktarır bu yüzden sunulan görüşün bilimselliği ön planda tutması, tarafsız, objektif ve mantık ilkelerine uygun olması gerekir. Uzmanın hazırladığı bu görüş tarafları ve mahkemeyi aydınlatmaktadır ve uyuşmazlık konusunu oluşturan çekişmeli vakıaları yansıtan delilleri değerlendirme faaliyeti daha fazla öne çıkmaktadır.

Hukukumuzda HMK m. 293/1'e göre taraflar (yani davacı ve davalı), dava konusunu oluşturan uyuşmazlık hakkında uzmana başvurabilirler. Uzmana başvuru ve uzmanın belirlenmesinde tüm yetki taraflardadır. Mahkemenin uzman seçiminde herhangi bir rolü bulunmamaktadır.

Taraflar, uzman görüşüne dava açmadan önce başvurabilecekleri gibi davanın açılmasından sonra da başvurabilir. Ancak tarafların uzman görüşünden yeterli bir şekilde yararlanabilmeleri için sözlü yargılama ve hüküm aşamasından önce uzmana başvurması yararlı olacaktır; zira taraflar uzman görüşü ile verilecek olan kararı etkilemeye çalışmaktadır. İstinaf ve temyiz aşamasında da uzman görüşünden yararlanılabilir. Yani esas olan hüküm şekli anlamda kesinleşmeden uzman görüşüne başvurulabilir.

Uzmanın belirli niteliklere sahip olması gerekir. Bu noktada uzmanın uzmanlık bilgisine sahip olması çok önemlidir; zira uzmana başvurulmasının en önemli sebebi sahip olduğu uzmanlık bilgisidir. Uzman söz konusu bilgiyi ise eğitim yahut tecrübeleri sonucunda öğrenir. Söz konusu uzmanlık hukuk dışı uzmanlık olabileceği gibi hukuki konulara ilişkin uzmanlık da olabilir. Hukuki konular hakkında uzman görüşü sunulabilir; zira bunu engelleyici herhangi bir yasal düzenleme söz konusu değildir. Ayrıca hukuk fakültelerinde görev yapan öğretim üyelerin tarafından hazırlanan hukuki konular hakkında tanzim edilen uzman görüşleri avukatlık tekeli ihlal etmeyecektir. Zira

HMK'da uzman görüşü kurumunun düzenlenmesiyle birlikte avukatlık tekeline bir istisna getirilmiştir.

Uzmanın bir diğer niteliği tarafsızlık ve objektifliktir. Uzman, görevini yerine getirirken tarafsızlığını kaybetmeden objektif bir biçimde hareket etmelidir; zira uzmana uyuşmazlık konusu hakkında uzmanlık bilgisi sebebiyle başvurulmaktadır. Uzman her türlü tarafgirlikten uzak ve tamamen bilimsel ilkelere bağlı kalarak görevini yerine getirilmelidir. Uzmanın tarafsızlığı açısından bilirkişilerde olduğu gibi yasaklılık ve reddine ve yemine ilişkin bir düzenleme mevcut değildir. Bu yüzden uzmanın yasaklılığı ve reddi olmaz. Uzmana yemin teklif edilemez. Ancak uzmanın tarafsızlığı konusunda meydana gelen tartışmaları gidermek için kanunda uzmanın tarafsız olması gerektiği yönünde bir düzenlemenin getirilmesi yerinde olacaktır. Aynı düzenlemede uzman görüşünün sonunda görevini tarafsız bir biçimde yerine getirdiğine yönelik bir düzenlemenin ve tarafsızlığa aykırılık halinde ise, söz konusu uzman görüşünün değerlendirmeye esas alınmayacağı yönünde bir yaptırım konulması da tarafsızlık ve objektiflik açısından faydalı olacaktır.

Uzman birtakım haklara sahiptir. Bu noktada kendisini görevlendiren tarafça bilgilendirilme ve soru sorma hakkına sahiptir. Ayrıca uzman, dosya ve evrakları inceleme hakkı bulunmaktadır. Uzmanın sahip olduğu bir diğer hak ücret talep etme hakkıdır. Uzman ve taraflar arasında özel hukuka tabi bir sözleşme kurulduğu için ücret serbestçe belirlenir ve uzman görüşünü hazırlamakla birlikte belirlenen ücreti talep etme hakkı doğar. Uzmana ödenecek olan bu ücretin ise yargılama gideri olarak davayı kaybeden taraftan talep edilmesi mümkün değildir. Zira uzman görüşüne ilişkin ücret HMK m. 323'te yargılama giderleri arasında sayılmamıştır.

Uzmanın yerine getirmesi gereken yükümlülükleri de bulunmaktadır. Uzman rapor verme yükümlülüğü, haber verme ve bilgi verme, sır saklama, çağrıldığı duruşmaya gelme yükümlülüğü, taraflarca belirlenen sürede görüşün teslim edilmesi ve görüşün uzman tarafından şahsen hazırlanması yükümlülükleri altındadır.

Uzmanın hak ve yükümlülüklerinin yanında sorumluluğu da bulunmaktadır. Uzmanın hukuki ve cezai sorumluluğuna yönelik herhangi bir düzenleme mevzuatta bulunmamaktadır. Bu yüzden hukuki sorumluluk belirlenirken uzman ile taraflar arasında kurulan sözleşme eser sözleşmesi olduğu için TBK hükümleri uygulanacaktır. Uzmanın cezai sorumluluğu açısından ise herhangi bir düzenleme yoktur. Hukukumuzda AY m. 38 ve TCK m. 2 gereğince kanunilik ilkesi benimsenmiştir. Bu yüzden, herhangi bir kanunda hakkında suç düzenlenmeyen uzmana ceza verilmesi mümkün değildir.

Uzman hazırlamış olduğu görüşü taraflara sunar. Taraflar, edindikleri uzman görüşünü mahkemeye dilekçelerinin içerisinde yahut dilekçelerinin eki niteliğinde olacak biçimde mahkemeye ibraz ederler. Uzman görüşünün uzman tarafından mahkemeye ibrazı mümkün değildir; zira uzman yargılamanın tarafı sıfatına sahip değildir.

Hukuki dinlenilme hakkına uygun bir yargılamanın gerçekleştirilebilmesi için uzman tarafından hazırlanan görüşün taraflarca mahkemeye sunulmasının ardından bu görüşün bir suretinin yargılamanın karşı tarafına tebliğ edilmesi gerekir. Çünkü uzman görüşüne başvurulduğunun öğrenilmesinin ardından karşı tarafa uzman görüşüne itiraz hakkı tanınacaktır.

Mahkeme, gerekli olması halinde, HMK m. 293/2 uyarınca, tarafların talebi üzerine yahut kendiliğinden, kendisinden rapor talep edilen uzmanın davet edilip dinlenilmesine karar verebilecek ve uzmanın çağrıldığı duruşmada taraflar ve mahkeme uzmana gerekli gördükleri soruları sorabilecektir. Uzmanın çağrıldığı duruşmaya herhangi bir mazereti olmaksızın gelmemesi halinde uzmanın hazırlamış olduğu rapor mahkemece değerlendirmeye alınmayacaktır

Tarafların talebi üzerine hazırlanan uzman görüşünün takdiri mahkemeye aittir ve mahkeme, uzman görüşü ile bağlı olmaksızın serbestçe bu görüşü değerlendirecektir. Tarafların talebi üzerine hazırlanmış olan uzman görüşünün, dava konusuyla bağlantılı olması halinde, mahkeme tarafından dikkate alınması ve uzman görüşünün değerlendirilmesi zorunludur.

Taraflarca görevlendirilen uzman ve mahkemece görevlendirilen bilirkişinin görüşlerinin çelişmesi ve bu görüşlerin birbirlerine zıt yönde açıklamalar içermesi mümkündür ve uygulamada sıklıkla böyle bir çelişki görülmektedir. Uzman ve bilirkişi arasında meydana gelen bu çelişkinin ise giderilmesi elzemdir. Söz konusu çelişki yeni bir bilirkişinin görevlendirilmesi yahut HMK m. 293/2 kapsamında uzmanın dinlenilmesi yoluyla giderilebilir. Diğer yandan yargılamanın taraflarının her ikisi uzmana başvurabilir ve tarafların başvurdukları uzman görüşleri arasında bir çelişki meydana gelebilir. Uzman görüşleri arasında oluşan bu çelişki de aynı şekilde yeni bir bilirkişi görevlendirilmesiyle giderilmelidir.

KAYNAKÇA

- Aday**, Nejat: Avukatlık Hukukunun Genel Esasları, Avukatlık Kanunu, Avukatlık Asgari Ücret Tarifeleri, Beta Basım, İstanbul 1997.
- Akcan**, Recep: Usul Kurallarına Aykırılığa Dayanan Temyiz Nedenleri, Nobel Yayınevi, Ankara 1999.
- Akil**, Cenk: “6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nda Dava Dilekçesinin Unsurları Bağlamında Somutlaştırma Yükü”, MÜHFD, 2012/1, s. 85-99. (Akil, Somutlaştırma).
- Akil**, Cenk: “Hâkimin Hukuku Kendiliğinden Uygulaması İlkesi”, AÜHFD, C. 57, S. 3, 2008, s. 1-32. (Akil, Kendiliğinden Uygulama).
- Akil**, Cenk: İstinaf Kavramı, Yetkin Yayınları, Ankara 2010. (Akil, İstinaf).
- Akil**, Cenk: “Medeni Yargılama Hukukunda Mahkeme Tarafından Atanan Bilirkişi-Uzman Tanık Ayrımı”, ABD, Y: 69, S: 2011/2. (Akil, Uzman Tanık).
- Akil**, Cenk: “Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nun Hâkimin Bilirkişi Raporuyla Bağlı Olup Olmadığı Hakkında Vermiş Olduğu 24.12.2008 Gün ve E. 2008/4-734, K. 2008/766 Sayılı Kararının Tahlili”, AÜHFD, C. 60, S. 3, 2011, s. 693-731. (Akil, Bilirkişi).
- Akkaya**, Tolga: Medenî Usûl Hukukunda İstinaf, Yetkin Yayınları, Ankara 2009.
- Aktepe Artık**, Sezin: Medenî Usûl Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında), Seçkin Yayıncılık, Ankara 2014.

Alangoya, Yavuz: Medenî Usûl Hukukunda Vakıaların ve Delillerin Toplanması İlişkin İlkeler, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1979.

Alangoya, Yavuz/ Yıldırım, Kamil/ Deren-Yıldırım, Nevhis: Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı Değerlendirme ve Öneriler, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2006. (Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, Tasarı).

Alangoya, Yavuz/ Yıldırım, Mehmet Kamil/ Deren-Yıldırım, Nevhis: Medenî Usûl Hukuku Esasları, Beta Basım Yayın, İstanbul 2011.

Albayrak, Adem/ Gözütok, Zeki: Hukuk Yargılamasında Duruşma Yönetimi, Adalet Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2019.

Aslan, Ali Çetin: “Avukatlık Tekeline Genel Bir Bakış”, DEÜHFD , 16(0), 2014, s. 1669-1711.

Ansay, Sabri Şakir: Hukuk Yargılama Usûlleri, Güzel Sanatlar Matbaası, 7. Baskı, Ankara 1960.

Aras, Bahattin: Boşanma Davalarında Yargılama Usulü ve Aile Mahkemeleri, Adalet Yayınevi, Ankara 2011.

Arslan, Aziz Serkan: Medenî Usûl Hukukunda Delillerin Toplanması ve Doğrudanlık İlkesi (6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Çerçevesinde), Adalet Yayınevi, Ankara 2012. (Arslan, Doğrudanlık).

Arslan, Aziz Serkan: “Türk Aile Mahkemelerinin Yapısı ve Yargılama Usulü”, ABD, 2010, Y: 68, S: 2010/1, s. 187-204. (Arslan, Aile).

Arslan, Ramazan: “Bilirkişilik Uygulaması ve Bu Uygulamaya Yargıtay'ın Etkisi”, Yargıtay Dergisi, 1989, s. 156-183. (Arslan, Bilirkişilik).

Arslan, Ramazan: “Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun Delil Sözleşmesi Konusunda Getirdiği Yenilikler”, BD, 2013, Özel Sayı, s. 67-71. (Arslan, Delil Sözleşmesi).

Arslan, Ramazan: Medenî Usûl Hukukunda Dürüstlük Kuralı, S Yayınları, Ankara 1989. (Arslan, Dürüstlük).

Arslan, Ramazan/ Yılmaz, Ejder/ Taşpınar Ayvaz, Sema/ Hanağası, Emel: Medenî Usul Hukuku, 6. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara 2020.

Arslandoğan, Birce, Medenî Yargılama Hukukunda Delil Tespiti, 2. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2020.

Aşçıoğlu, Çetin: “Bilirkişilik Kavramı ve Görev Sınırları”, Bilirkişilik Sempozyumu 9-10 Kasım 2001 Samsun, TBB Yayınları, Ankara 2001, s. 25-107. (Aşçıoğlu, Bilirkişilik Kavramı).

Aşçıoğlu, Çetin: Yargılamada Maddi Gerçeğin Belirlenmesi ve Kanayan Yara Bilirkişilik, Sözkese Matbaa, Ankara 2010. (Aşçıoğlu, Kanayan Yara).

Aşçıoğlu, Faruk: Adli Belge İnceleme ve Sahtecilik Alanındaki Bilirkişi Raporlarının İncelikleri, 1. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 2019. (Aşçıoğlu, Bilirkişi Raporlarının İncelikleri).

Atalay, Oğuz: Medenî Usûl Hukukunda Menfî Vakıaların İspatı, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir 2001. (Atalay, Menfî Vakıalar).

Atalay, Oğuz: “Delil Kavramı Üzerine”, Halûk Konuralp Anısına Armağan, C. 1, Yetkin Yayınları, Ankara 2009, s. 129-138. (Atalay, Delil).

Atalay, Oğuz: “Bilirkişinin Seçimi ve Zorunlu Bilirkişilik”, Bilirkişilik Sempozyumu, 9-10 Kasım 2001, TBB Yayınları, Ankara 2001, s. 174-189. (Atalay, Bilirkişinin Seçimi).

Atalay, Oğuz: Pekcanitez Usûl Medenî Usûl Hukuku, C. II, 15. Bası, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2017. (Atalay, Pekcanitez Usûl).

Atalı, Murat: “Medenî Usûl Hukukunda Hâkimin Vakıalar Hakkında Edindiği (Şahsî) Bilgisini Kullanması”, Halûk Konuralp Anısına Armağan, C. 1, Yetkin Yayınları, Ankara 2009, s. 139-161. (Atalı, Şahsî Bilgi).

Atalı, Murat: “6754 sayılı Bilirkişilik Kanunu ve Hukuki Konularda Bilirkişilik”, AÜHFD, 65 (4), 2016, (s. 3271-3282). (Atalı, Hukuki Konularda Bilirkişilik).

Atalı, Murat/ **Ermenek**, İbrahim: Medenî Usûl Hukuku, 1.Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019.

Atalı, Murat/ **Ermenek**, İbrahim/ **Erdoğan**, Ersin: Medenî Usûl Hukuku, 2. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2019.

Aydoğdu, Murat/ **Kahveci**, Nalan: Türk Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri Sözleşmeler Hukuku, 4.Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2019.

Baktır, Selma: Aile Mahkemeleri, Yetkin Yayınları, Ankara 2003.

Becker-Eberhard, Ekkehard: “Dava Malzemesinin Taraflarca Getirilmesi İlkesinin Esasları ve Sınırları”, İlkeler Işığında Medenî Yargılama Hukuku, 9. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 17-38 (Çev. Yıldırım, M. Kamil).

Belgesay, Mustafa Reşit: “Ehli Vukuf Mütaleasının İlmî Değeri Ve Kanuni İspat Kuvveti”, İÜHFM, 1944/3-4, s. 543-548. (Belgesay, Ehli Vukuf).

Belgesay, Mustafa Reşit: Hukukî Muamelelerde Temsil, İstanbul 1941. (Belgesay, Temsil).

Berkin, Necmeddin M.: “Avukatlar Hukukuna ve Dava Vekaletine İlişkin Yeni Hükümler Yeni İçtihatlar”, İstanbul Üniversitesi'nin 50. Yıl Armağanı, İstanbul 1973, s. 355-386. (Berkin, Vekalet).

Berkin, Necmeddin M.: Tatbikatçılara Medeni Usul Hukuku Rehberi, Filiz Kitabevi, İstanbul 1981.

Bilge, Necip/ **Önen** Ergun: Medeni Yargılama Hukuku Dersleri, 3. Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara, 1978.

Birtek, Fatih: Aihm, Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay Kararları Işığında Ceza Muhakemesinde Delil ve İspat, 2.Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2017.

Bolayır, Nur: “Fransız Hukuku'ndaki Düzenlemeler Işığında Ses ve Görüntü Nakledilmesi Yoluyla Duruşmaların İcrası”, GSÜHFD, 2020/2, s. 1175-1203. (Bolayır, Ses ve Görüntü).

Bolayır, Nur: Hukuk Yargılamasında Delillerin Toplanmasında Tarafların Ve Hâkimin Rolü, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2014. (Bolayır, Delillerin Toplanması).

Bolayır, Nur: Medeni Usul Hukuku'nda Hakimin Hukuku Re'sen Uygulaması İlkesi, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2019. (Bolayır, Re'sen Uygulanma).

Bolayır, Nur: “Medenî Usûl Hukukunda İspat Hakkı Ve İspat Hakkının Sınırları”, Prof.Dr. Ejder Yılmaz'a Armağan, C. 1, Yetkin Yayınları, Ankara 2014, s. 555-585. (Bolayır, İspat Hakkı).

Börü, Levent: Medenî Usûl Hukukunda Davaya Vekâlet Ehliyeti, Ankara 2006 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). (Börü, Davaya Vekalet).

Börü, Levent: Medenî Usûl Hukukunda İddia ve Somutlaştırma Yükü, Yetkin Yayınları, Ankara 2016. (Börü, İddia ve Somutlaştırma).

Börü, Levent/ Koçyiğit, İlker: Ticari Dava, Adalet Yayınevi, Ankara 2021.

Browne, Kevin/ Catlow, Margaret: Civil Litigation, College of Law, 2010.

Budak, Ali Cem: “Anglo Amerikan Medenî Yargılama Hukukunda Bilirkişilik (Uzman Tanıklar)”, İBD 1991/10-11-12, s.827-841.

Budak, Ali Cem/ Karaaslan, Varol: Avukatlık ve Noterlik Hukuku, Filiz Kitabevi, İstanbul 2021. (Budak/Karaaslan, Avukatlık).

Budak, Ali Cem/ Karaaslan, Varol: Medenî Usul Hukuku, 2. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2019. (Budak/Karaaslan).

Çakır, Hüseyin Melih: 6754 Sayılı Bilirkişilik Kanunu Kapsamında Bilirkişinin Disiplin Sorumluluğu, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2019.

Çayan, Gökhan: Medeni Usul Hukukunda Bilirkişilik Müessesesi, Legal Yayıncılık, İstanbul 2013.

Çelik, Ferhat: Boşanma Davalarında İspat ve Deliller, Adalet Yayınevi, Ankara 2019.

Çelikoğlu, Cengiz Topel: Medeni Usul Hukukunda Avukatın Delil Toplaması, 3.Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2014.

Çiftçi, Baran: “Aile Mahkemeleri Uzmanlarının Hukuki Niteliği ve Mesleki Uygulama Sorunları”, ABD, Y. 65, S. 3, 2007, s. 173-178. (Çiftçi, Uzman).

Deliduman, Seyithan: Türk ve Alman Hukukunda Bilirkişilik (Medeni Usul ve İcra-İflas Hukukçuları Toplantısı II-III, İstinaf Derecesi, Yargıtay Kararlarının Değerlendirilmesi, Bilirkişilik, İflasın Ertelenmesi, Eskişehir, 3-5 Ekim 2003, 1-2 Ekim 2004, Ankara 2007, s. 259-317).

Demirkapı, Ertan: “Anglo-Amerikan Hukuku’nda Bilirkişilik Kurumunda Yeni Eğilimler”, DEÜHFD, C.5, Sayı 2, 2003, s.39-75.

Deren-Yıldırım, Nevhis: “Hakem-Bilirkişi Sözleşmesinin Hukukî Mahiyeti Ve Delillerin Serbestçe Değerlendirilmesi İlkesinin Vazgeçilmezliği”, İÜHFM, C. LIV, S. 1-4, 1991-1994, s. 321-330.

Deryal, Yahya: Türk Hukukunda Bilirkişilik, 6. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2017. (Deryal, Bilirkişilik).

Deryal, Yahya: “Türk Hukukunda Özel Bilirkişilik Uygulaması (CMK m.67/6; HMK m.293)”, ZÜHFD, 1(1), s. 31-39. (Deryal, Özel Bilirkişilik).

Donay, Süheyl: Güncelleştirilmiş Ceza Yargılaması Hukuku, Beta Yayınevi, İstanbul 2015.

Dönmez, Burcu: Ceza Muhakemesi Hukukunda Çapraz Sorgu (Doğrudan Soru Yönelme), 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019. (Dönmez, Çapraz Sorgu).

Dönmez, Burcu: “Yeni CMK’da Bilirkişi Kavramı”, DEÜHFD, C. 9, Özel Sayı, 2007, s. 1145-1177. (Dönmez, Bilirkişi).

- Dülger, İbrahim:** “Ceza Muhakemesi Kanunundaki Bilirkişi İncelemesine İlişkin Düzenlemelerin Değerlendirilmesi”, GÜHFD, C. 11, S. 1-2, 2007, s. 657- 678.
- Dündar, Meltem:** “KKTC ve Türk Ceza Yargılaması Hukukunda Çapraz Sorgulama”, İstanbul 2005 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Dwyer, Déirdre:** The Judicial Assessment of Expert Evidence, Cambridge University Press, 2008.
- Ekmekçi, Ömer/ Özekes, Muhammet/ Atalı, Murat/ Seven, Vural:** Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk, 2. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2019.
- Erdoğan, Ersin/ Üçüncü, S. Hilal:** “Bilirkişilik Kurumu Ve Bilirkişi Raporunun Delil Değerine İlişkin Bazı Sorunlar”, HÜHFD, 10 (1) , 2020, s. 354-387.
- Erdoğan, Ersin:** Bilirkişilik Temel Eğitim Kaynak Kitabı, T.C. Adalet Bakanlığı Yayınları, Ankara 2017.
- Erdönmez, Güray:** “Hukuk Muhakemeleri Kanunu’na Göre Delillerin Gösterilmesi Ve İbrazi”, İBD, C. 87, S. 5, 2013, s. 15-53.
- Erdönmez, Güray:** Medenî Usûl Hukukunda Belgelerin İbrazi Mecburiyeti, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2014. (Erdönmez, İbrazi).
- Erdönmez, Güray:** Pekcanitez Usûl Medenî Usûl Hukuku, 15. Bası, On İki Levha Yayıncılık, Ankara 2017. (Erdönmez, Pekcanitez Usûl).
- Eren, Fikret:** Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Yetkin Yayınları, Ankara 2015. (Eren, Genel).

- Eren**, Fikret, Borçlar Hukuku Özel Hükümler, 3. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2016.
(Eren, Özel).
- Ergün**, Ömer: Borçlar Hukuku (Özel Hükümler) Ders Notları, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2018.
- Eroğlu**, Orhan: Medeni Usul Hukukunda Davaya Cevap, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2018.
- Ertanhan** Mesut: Medenî Yargılama Hukukunda Tanık ve Tanıklık, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005.
- Gençcan**, Ömer Uğur: 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu Yorumu, Yetkin Yayınları, Ankara 2013.
- Göksu**, Mustafa: “6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile İspat ve Deliller Konusunda Yapılan Değişiklikler”, Hukuk Muhakemeleri Kanunu ve Borçlar Kanunu Sempozyumu, Ankara 2011, s. 49-64. (Göksu, Değişiklikler).
- Göksu**, Mustafa: “Amerikan Yargılama Hukukunda Tanık”, Ankara 2001 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). (Göksu, Tanık).
- Göksu**, Mustafa, “Bilirkişilik Kurumunun Niteliği, Gelişimi Ve Uygulaması Bağlamında 6754 Sayılı Bilirkişilik Kanununun Değerlendirilmesi”, Yeni Yasal Düzenlemeler Sonrasında İş Yargılaması Sempozyumu, Av. Cengiz Özbilgin’e Armağan, Beta Yayınları, İstanbul 2018, s. 7-29. (Göksu, Bilirkişilik).
- Göksu**, Mustafa: Civil Litigation and Dispute Resolution in Turkey, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2016. (Göksu, Civil Litigation).

- Göksu, Mustafa:** Hukuk Yargılamasında Elektronik Delil, Adalet Yayınevi, Ankara 2011. (Göksu, Elektronik Delil).
- Göksu, Mustafa:** “(Hukuk Yargılamasında) Vakıa ve Hukuk”, Halûk Konuralp Anısına Armağan, C. 1, Yetkin Yayınları, Ankara 2009, s. 323-350. (Göksu, Vakıa).
- Görgün, Şanal/ Börü, Levent/ Toraman, Barış/ Kodakoğlu, Mehmet:** Medenî Usûl Hukuku, 9. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2020.
- Görgün, Şanal/ Kodakoğlu, Mehmet:** 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu Hükümlerine Göre Medeni Usul Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara 2012.
- Grainger, Ian/ Fealy, Michael/ Spencer, Martin:** The Civil Procedure Rules in Action, London 2000
- Güleç, Şafak:** Medeni Yargılama Hukukunda Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2020 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Güner, Semih:** Avukatlık Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara 2015.
- Günergök, Özcan:** “Avukatın Sır Saklama Yükümlülüğü”, EÜHFD, C. 7, S. 1-2, 2008, s. 655-677.
- Güralp, Ayşe Gülin:** Anglo-Amerikan ve Kıta Avrupası Medeni Yargılama Hukuku Sistemleri’ndeki Reform Çalışmaları, Yeni Gelişmeler ve Türk Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi, 1. Bası, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Gürdoğan, Burhan:** “Temyiz Mahkemesinin Kontrolü Bakımından: Vakıa ve Hukuk”, AÜSBFD, C. 11, S. 3 (Prof. Dr. Zeki Murat Alsan’a Armağan), Ankara 1956, s. 258-285.

Güven, Kudret: Uzman Görüşlerinin Standardizasyonu, <https://bilhakara.org/uzman-goruslerinin-standardizasyonu/>

Hanağası, Emel: Medeni Yargılama Hukukunda Silahların Eşitliği, Yetkin Yayınları, Ankara 2016.

Işık, Sultan: Uzman Görüşü (Mütalaa), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

İlday, Selamat: Hukuk Muhakemesinde İspat ve Deliller, Yetkin Yayınları, Ankara 2020.

İyilikli, Ahmet Cahit: “Hukuk Yargılamasında Dava Sebebi Üzerine Bir İnceleme”, TBBD, S. 106, 2013, s. 139-204.

Jolowicz, John Anthony: On Civil Procedure, New York 2000.

Kale, Serdar/ **Keser**, Salih: “Medenî Yargılama Hukukunda Delil Sistemi”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Özel Sayı: Prof. Dr. Mehmet Âkif Aydın’a Armağan, C. 21, S. 2, 2015, s. 700-725.

Karaaslan, Varol: “Hâkimin Tarafsızlığı İlkesi İle Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevi Arasındaki İlişki”, SDÜHFD, C. 4, S. 2, Isparta 2014 (Medenî Usûl ve İcra İflâs Hukukçuları Toplantısı- XII, HMK Çerçevesinde Yargılamaya Hâkim Olan İlkeler, 18-19 Ekim 2014-Isparta), s. 97- 130. (Karaaslan, Tarafsızlık).

Karaaslan, Varol: Medenî Usul Hukukunda Hakimin Davayı Aydınlatma Ödevi, 2.Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2019.

Karafakih, İsmail Hakkı: Hukuk Muhakemeleri Usulü Esasları, Ankara 1952.

Karakoç, Yusuf: Vergi Yargılaması Hukukunda Avukatın Rolü, TBBD, 2005, S. 59, s. 63-89.

Karamercan, Fatih: “Medenî Usûl Hukukunda Tanık ve Tanıklık”, ABD, S. 3, 2018, s. 153-191.

Karayalçın, Yaşar: Hukukda Öğretim-Kaynaklar-Metod, Problem Çözme, 5. Bası, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2001.

Karşlı, Abdurrahim: Medenî Muhakeme Hukuku, 4. Baskı, Alternatif Yayıncılık, İstanbul 2014.

Kılıçoğlu, Ahmet: “Yargıda Bilirkişilik Çıkmazı”, ABD, 1986, s. 643-648. (Kılıçoğlu, Bilirkişilik).

Kılıçoğlu, Mustafa: 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu El Şerhi, Legal Yayıncılık, İstanbul 2012. (Kılıçoğlu, El Şerhi).

Kılınç, Ahmet: Osmanlı Yargılama Hukukunda Bilirkişilik, Adalet Yayınevi, Ankara 2019.

Kiraz, Taylan Özgür: 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Getirilen Yenilikler, 1.Bası, Adalet Yayınevi, Ankara 2012.

Kodakoğlu, Mehmet: Medenî Usul Hukukunda Aslî Müdahale, Legem Yayıncılık, Ankara 2018.

Konuralp, Haluk: “Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları ve Bilirkişilik”, Samsun Barosu Bilirkişilik Sempozyumu, 9-10 Kasım 2001, s. 489-510. (Konuralp, Alternatif Uyuşmazlık).

Konuralp, Haluk, “Fransız Hukukunda Bilirkişilik”, Medenî Usûl ve İcra İflas Hukukçuları Toplantısı III, Eskişehir, 1-2 Ekim 2004, s.319-363. (Konuralp, Bilirkişilik).

Konuralp, Haluk: Medenî Usûl Hukukunda İspat Kurallarının Zorlanan Sınırları, Yetkin Yayınları, Ankara 2009. (Konuralp, İspat Kuralları).

Kurt Konca, Nesibe/ **Damar**, Ceren: “İş Yargısında İstinaf Kanun Yolu”, TBBD, S:125, Ankara 2016.

Kurt Konca, Nesibe: Medenî Usûl Hukukunda Aleniyyet İlkesi, Adalet Yayınevi, Ankara 2009. (Kurt Konca, Aleniyyet).

Kurt Konca, Nesibe: Medenî Usûl Hukukunda Tarafların Doğruyu Söyleme Yükümlülüğü, Yetkin Yayınları, Ankara 2016. (Kurt Konca, Doğruyu Söyleme).

Kuru, Baki/ **Arslan**, Ramazan/ **Yılmaz**, Ejder: Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı, 25. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara 2014.

Kuru, Baki: Hukuk Muhakemeleri Usûlü, C. 2, 6. Baskı, Demir-Demir Yayıncılık, İstanbul 2001. (Kuru, C. 2).

Kuru, Baki: Hukuk Muhakemeleri Usûlü, C. 3, 6. Baskı, Demir-Demir Yayıncılık, İstanbul 2001. (Kuru, C. 3).

Kuru, Baki: Medenî Usûl Hukuku Ders Kitabı, Legal Yayınevi, İstanbul 2016. (Kuru, Medenî Usûl Hukuku).

Kuru, Baki: Medenî Usul Hukuku El Kitabı, C. I, Yetkin Yayınları, Ankara 2020. (Kuru, El Kitabı).

Kuru, Baki/ Budak, Ali Cem: “Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun Getirdiği Başlıca Yenilikler”, İBD, C. 85, S. 5, 2011, s. 3-43.

Leslie, John: “Refining the System of Expert Evidence in English Civil Procedure”, European Business Law Review 25, no. 4, 2014, s. 539-544.

Loughlin, Paula/ Gerlis, Stephen, Civil Procedure, 2nd Edition, Great Britain 2004.

Manav, A. Eda: “Alman ve Türk İş ve Sosyal Güvenlik Hukukunda Bilirkişilik Uygulamalarının Karşılaştırılması”, TBBD, C. 28, S. 119, 2015, s. 457-502.

Mavioğlu, Oral: “Bilirkişiye Başvurma Zorunluluğu ve Bilirkişi Raporları Karşısında Yargıcın Durumu”, İÜHFM, C. 36, S. 1-4, 1970, s. 371-387.

Meraklı, Deniz: “Özel Hukuka İlişkin Uyuşmazlıklarda Resmi Bir Bilirkişi Kurumu Olarak Adli Tıp Kurumu”, DEÜHFD, Prof. Dr. Bilge Umar’a Armağan, 2009/Özel Sayı, İzmir 2010, s. 325-376.

Meriç, Nedim: Medenî Yargılama Hukukunda Tasarruf İlkesi (Hukuk Muhakemeleri Kanunu Hükümleri Çerçevesinde), Yetkin Yayınları, Ankara 2011. (Meriç, Tasarruf).

Meriç, Nedim: “Türk ve Alman Hukukunda Tanık İfadesinin Değerlendirilmesi”, MİHDER, Y: 2005, S: 1, s. 89-121. (Meriç, Tanık).

Meriç, Nedim: “Hâkimin Davayı Aydınlatma Yükümlülüğü”, DEÜHFD, C. 11, Özel Sayı (Prof. Dr. Bilge Umar’a Armağan, 2009 (Basım Yılı: 2010), s. 337-424. (Meriç, Davayı Aydınlatma).

Müderrişoğlu, Feridun: Avukatlıkta Vekâlet ve Ücret Sözleşmesi ve İçtihatlar, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1974.

Muşul, Timuçin: Medenî Usul Hukuku, 3. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2012.

Narbay, Şafak/**Özbay**, İbrahim: “Türk Hukukunda Hukukî Mütalâanın Önemi ve Niteliği”, BATİDER 2005, C. XXIII, S. 2, s. 117-146.

Öntan, Yaprak: Ceza Muhakemesi Hukukunda Bilirkişilik, Yetkin Yayınları, Ankara 2014.

Özbay, İbrahim: 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu Neler Getirdi?, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2013.

Özbay, İbrahim/ **Aydemir**, Fatih: “Güncel Kazai İçtihatlar Çerçevesinde Aile Mahkemelerinde Görev Yapan Uzmanların Hukuki Statüsü ve Reddi” MİHDER, C.16, S.46, 2020, s. 463-514.

Özbek, Mustafa: “Adalete Erişim - Nihai Rapor Lord Woolf”, MİHDER, 2006, C. 2, S. 4, s. 907-928. (Özbek, Adalete Erişim).

Özbek, Mustafa Serdar: "Uzman Görüşünün Yargılamada Değerlendirilmesi", TNBHD, C. 4, S. 1, 2017, s. 63-162. (Özbek, Uzman Görüşü).

Özbek, Veli Özer/ **Doğan**, Koray/ **Bacaksız**, Pınar/ **Tepe**, İlker: Ceza Muhakemesi Hukuku, 11.Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2018.

Özçelik, Volkan: “Yabancı Hukukun Uygulanmasında Taraf Roller”, SDÜHFD , 10 (1), s. 190-220.

Özekes, Muhammet: “Dava Dilekçesinde Hukuki Sebep Bildirmek Zorunludur”, Halûk Konuralp Anısına Armağan, C. 1, Yetkin Yayınları, Ankara 2009, s. 745-781. (Özekes, Hukuki Sebep).

Özekes, Muhammet: “HMK Bakımından Dava Dilekçesinde Eksiklik Halinde Yapılması Gereken İşlemler”, DEÜHFD, C. 16, Özel Sayı (Prof. Dr. Hakan Pekcanitez’e Armağan), 2015, s. 263-300. (Özekes, Dava Dilekçesi).

Özekes, Muhammet: “Yargılamada Dürüstlük Kuralına Aykırı Davranan Taraf Aleyhine Hükmedilecek Vekâlet Ücreti”, MIHDER, 2005, C. 1, S. 1, s. 29-50. (Özekes, Dürüstlük).

Özekes, Muhammet: Medenî Usûl Hukukunda Hukukî Dinlenilme Hakkı, Yetkin Yayınları, Ankara 2003. (Özekes, Hukukî Dinlenilme).

Özekes, Muhammet: Pekcanitez Usûl Medenî Usûl Hukuku, 15. Bası, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2017. (Özekes, Pekcanitez Usûl).

Özen, Mustafa: Ceza Muhakemesi Hukuku Dersleri, 4. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2019.

Özkent, Ali Haydar: Avukatın Kitabı, Arkadaş Basımevi, İstanbul 1940.

Özmumcu, Seda: “Türk Hukukunda Yargıtay Kararları Işığında Re’sen Araştırma İlkesi”, SDÜHFD, C. 4, S. 2, Isparta 2014 (Medenî Usûl ve İcra-İflâs Hukukçuları Toplantısı- XII, HMK Çerçevesinde Yargılamaya Hâkim Olan İlkeler, 18-19 Ekim 2014-Isparta), s. 145-171. (Özmumcu, Re’sen).

Özmumcu, Seda: “1086 Sayılı Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanununun ile 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun Delillerin İkamesi Hakkındaki Hükümlerine Mukayeseli Bir Bakış”, BÜHFD, S. 101, 2013, s. 42-66. (Özmumcu, Delil).

Öztek, Selçuk: "Bilirkişi Raporunun Hâkimi Bağlamaması", Prof. Dr. Ejder Yılmaz'a Armağan, C. 2, Ankara 2014, s. 1607-1625. (Öztek, Bilirkişi).

Öztek, Selçuk: “Tanık, Bilirkişi İncelemesi, Keşif ve Uzman Görüşü”, İstanbul Barosu Yayını, İstanbul 2008, s. 197-205. (Öztek, Yenilikler).

Öztek, Selçuk/ **Taşpınar Ayvaz**, Sema/ **Kale**, Serdar: “Hukuk Muhakemeleri Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında 20 Mart 2020 Tarihli Kanun Teklifi’ne İlişkin Bazı Açıklamalar Ve Kanun Teklifinin Değerlendirilmesi”, TBBD, S. 149, 2020, s. 77-152.

Papakçı, Acun: “Dürüst Davranma ve Doğruyu Söyleme Yükümlülüğü”, BÜHFD, 11(137), 103-123. (Papakçı, Dürüst Davranma).

Papakçı, Acun: “Hukuki Bilirkişilik”, MÜHFHAD, C. 22, S. 1, s. 433-456. (Papakçı, Hukuki).

Pekcanitez, Hakan: “Hukukî Dinlenilme Hakkı”, Prof. Dr. Seyfullah Edis’e Armağan, İzmir 2000, s. 753-791. (Pekcanitez, Hukukî Dinlenilme).

Pekcanitez, Hakan: “Medenî Yargıda Adil Yargılanma”, İzBD 1997/2, s. 35-55 (Pekcanitez, Adil Yargılanma).

Pekcanitez, Hakan/ **Meriç**, Nedim: Medenî Usûl Hukukunda Fer’i Müdahale, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2020.

Pekcanitez, Hakan/ **Atalay**, Oğuz/ **Özekes**, Muhammet: “Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nda Değişiklik Yapılmasına Dair 7251 Sayılı Kanun Hakkında Değerlendirme”, TBBD, 2020, S.150, s. 247-299. (Pekcanitez/Atalay/Özekes, Değişiklik)

Pekcanitez, Hakan/ **Atalay**, Oğuz/ **Özekes**, Muhammet: Medenî Usûl Hukuku Ders Kitabı, Oniki Levha Yayınları, 8. Bası, İstanbul 2020. (Pekcanitez/Atalay/Özekes).

Pekcanitez Hakan: “Özel Uzman (Bilirkişi) Görüşü ve Değerlendirilmesi”, Prof. Dr. Saim Üstündağ’a Armağan, Ankara, 2009, s. 397-418. (Pekcanitez, Özel Uzman).

Pekcanitez, Hakan, Taş Korkmaz, Hülya: Medenî Usûl Hukuku, 15. Bası, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2017.

Postacıoğlu, İlhan E.: Medeni Usûl Hukuk Dersleri, 6. Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1975.

Postacıoğlu, İlhan E./ Sümer Altay: Medenî Usûl Hukuku Dersleri, 7. Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2015.

Remzi, Mehmet/ Aydın, Sezer: Borçlar Hukuku Özel Hükümler, 9. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2019.

Richardson, Elizabeth/ Milton, Regan: Civil Litigation for Paralegals, West Publishing Co, 1998.

Sarisözen, M. Serhat, “Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun Medeni Usul Hukukumuzda Getirdiği Yeni Düzenlemeler”, TBBD, S. 96, 2011, s. 331-382. (Sarisözen, Yeni).

Sarisözen, M. Serhat: Medeni Usul Hukukunda Soru Yönelme ve Çapraz Sorgu, Yetkin Yayınları, Ankara 2016. (Sarisözen, Çapraz Sorgu).

Sarisözen, M. Serhat: “Özel Bilirkişi (Uzman Görüşü)”, Prof. Dr. Ejder Yılmaz Armağanı, C. 1, S. 1, s. 1699- 1728, 2014. (Sarisözen, Özel Bilirkişilik).

Schilken, Eberhard: “Medeni Yargılamada Hâkimin Rolü”, İlkeler Işığı Altında Medeni Yargılama Hukuku, Beta Yayıncılık, 9. Baskı, İstanbul 2017, s. 39-66 (Çev. Deren-Yıldırım, Nevhis).

- Selçuk**, Seyhan: Medenî Usul Hukukunda Dava Vekâletnameleri, Adalet Yayınevi, Ankara 2011.
- Simil**, Cemil: Belirsiz Alacak Davası, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2013. (Simil, Belirsiz Alacak).
- Simil**, Cemil: “Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevinin Sınırları”, DEÜHFD, C. 16, Özel Sayı (Prof. Dr. Hakan Pekcanitez’e Armağan), 2014 (Basım Yılı: 2015), s. 1351-1376. (Simil, Davayı Aydınlatma).
- Slapper**, Gary/ **Kelly**, David: The English Legal System, Cavendish Publishing, Great Britain 2003.
- Sungurtekin Özkan**, Meral: Avukatlık Hukuku, Fakülteler Kitabevi, İzmir 2006. (Sungurtekin Özkan, Avukatlık).
- Sungurtekin Özkan**, Meral: Avukatlık Mesleği Avukatın Hak ve Yükümlülükleri, 4. Bası, Fakülteler Kitabevi, İzmir 2013. (Sungurtekin Özkan, Hak ve Yükümlülükler).
- Sungurtekin Özkan**, Meral: Türk Medeni Yargılama Hukuku, Fakülteler Kitabevi, İzmir 2013. (Sungurtekin Özkan, Medeni Yargılama).
- Şahin**, Cumhur/ **Göktürk**, Neslihan: Ceza Muhakemesi Hukuku II, 8. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019.
- Tanrıver** Süha: “Bilirkişinin Etik, Hukukî ve Cezaî Açılardan Sorumluluğu”, Samsun Barosu Bilirkişilik Sempozyumu, 9-10 Kasım 2001, s. 406-449. (Tanrıver, Sorumluluk).

- Tanriver, Süha:** Hukukumuzda Bilirkişilik, Yetkin Yayınları, Ankara 2017. (Tanriver, Bilirkişilik).
- Tanriver, Süha:** “Hukuk Yargısı Bağlamında Bilirkişilikle İlgili Temel Problemler ve Çözüm Arayışları”, DEÜHFD, C. 11, 2009, s. 575-594. (Tanriver, Çözüm).
- Tanriver, Süha:** “Hukuk Yargısı (Medenî Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı”, TBBD, S. 54, 2004, s. 191-215. (Tanriver, Adil Yargılanma).
- Tanriver, Süha:** Medenî Usûl Hukuku, C. 1 (Temel Kavramlar ve İlk Derece Yargılaması), Yetkin Yayınları, Ankara 2016. (Tanriver, Medenî Usûl Hukuku).
- Tanriver, Süha:** Türk Aile Mahkemeleri, Yetkin Yayınları, Ankara 2014. (Tanriver, Aile).
- Tanverdi, S. Mücahit:** “Medeni Usul Hukukunda Bilirkişilik”, İstanbul 1991 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Tarman, Zeynep Derya:** “Bilirkişilik Sözleşmesinin Hukuki Niteliği ve Bilirkişinin Üçüncü Kişiye Karşı Olan Sorumluluğu”, İstanbul 2005 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Taşdemir, İbrahim Orkun:** “İngiliz ve Amerikan Medenî Yargılamasında Uzman Tanıklık”, İstanbul 2019 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Taşpınar, Sema:** “Bilirkişi Ücreti”, Bilirkişilik Sempozyumu Samsun, 9-10 Kasım 2001, TBB Yayınları, Ankara, s. 347 – 394. (Taşpınar, Bilirkişi).
- Taşpınar, Sema:** Medenî Yargılama Hukukunda İspat Sözleşmeleri, Yetkin Yayınları, Ankara 2001. (Taşpınar, İspat).

Teomete Yalabık, Fulya: “Anglo-Amerikan ve Fransız Hukuklarında Bilirkişilik Kurumuna Genel Bakış”, DEÜHFD, C. 16, 2014, Özel Sayı: Prof. Dr. Hakan Pekcanitez’e Armağan (Basım Yılı:2015), s. 2115-2162. (Teomete Yalabık, Genel Bakış).

Teomete Yalabık, Fulya: İngiliz ve Amerikan Hukuklarında Vakıaların Getirilmesi İle Delillerin Toplanmasında Hâkimin Rolü ve Türk Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2016. (Teomete Yalabık, Hakimin Rolü).

Tercan, Erdal: “Hakimin Davayı Aydınlatma Yükümlülüğü Kapsamında Tarafların Dinlenmesi”, MİHDER, C. 7, S. 18, 2011, s. 1-56. (Tercan, Aydınlatma).

Tercan, Erdal: “Medenî Usûl Hukukunda Gerçeği Söyleme Yükümlülüğü”, SÜHFD, Prof. Dr. M. Şakir Berki’ye Armağan, Konya 1996, s. 181-212. (Tercan, Gerçek).

Tercan, Erdal: “Türk Aile Mahkemeleri”, AÜHFD, C. 52, S. 3, 2003, s. 19-53. (Tercan, Aile).

Timmerbeil, Sven: The Role of Expert Witness in German and U.S Civil Litigation, Annual Survey of International & Comparative Law, C. 9, S. 1, s. 163-187.

Toraman, Barış: “Anglo-Amerikan Hukukunda Mahkeme Tarafından Tayin Edilen Bilirkişiler”, AÜSBD, Özel Sayı 2013, s. 115-129. (Toraman, Anglo-Amerikan).

Toraman, Barış: Bilirkişilik Temel Eğitimi Kaynak Kitabı, T.C. Adalet Bakanlığı Yayınları, Ankara 2017. (Toraman, Temel Eğitim).

Toraman, Barış: Medenî Usûl Hukukunda Bilirkişi İncelemesi (6754 Sayılı Bilirkişilik Kanunu ile Getirilen Yenilikler Çerçevesinde), Yetkin Yayınları, Ankara 2017. (Toraman, Bilirkişi).

Tuluay, Metin: Delil Anlaşmaları, İstanbul Tarihsiz (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Tutumlu, Mehmet Akif: Kuram ve Uygulama Açısından Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Yeni ve Değişik Hükümlerinin Yorumu, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2012. (Tutumlu, Yorum).

Tutumlu, Mehmet Akif: Medeni Usul Hukuku Sorunları C.5, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019.

Ulukapı, Ömer: "Bilirkişi Raporu ve Bilirkişi Raporunun Delil Olarak Değeri", Samsun Barosu Bilirkişilik Sempozyumu, 9-10 Kasım 2001, s. 291-315. (Ulukapı, Bilirkişi Raporu).

Ulukapı, Ömer: Medenî Usûl Hukuku, 3. Baskı, Mimoza Yayınevi, Konya 2015.

Ulukapı, Ömer, "Yargıtay Kararları Işığında Medenî Usûl Hukukunda Yargılamaya Hâkim Olan İlkelerden Taraflarca Hazırlama İlkesi", SÜHFD, Prof. Dr. Süleyman Arslan'a Armağan, C. 6, S. 1-2, Konya 1998, s. 713-732. (Ulukapı, Taraflarca Hazırlama).

Umar, Bilge: Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, 2. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2014.

Umar, Bilge/ **Yılmaz**, Ejder: İsbat Yükü, 2. Baskı, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul 1980.

Üçüncü, S. Hilal: Medenî Yargılama Hukukunda Kişisel Verilerin ve Sırların Korunması, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2019.

Ünver, Yener/ **Hakeri**, Hakan: Ceza Muhakemesi Hukuku, C. 1, 15.Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2019.

- Üstündağ**, Saim: Medenî Yargılama Hukuku, C. I, II, 7. Baskı, Filiz Kitabevi Basım, İstanbul 2000.
- Üstündağ**, Saim/ Tanverdi, Mücahit: “Alman Usul Hukukunda Bilirkişilik”, Mukayeseli Hukukta Bilirkişilik ve Sorunları, Yargıtay’ın Kuruluşunun 125. Yılı, s. 5-29.
- Ververk**, Remme: “Comparative Aspects of Expert Evidence in Civil Litigation”, The International Journal of Evidence and Proof, 2009, S.13.
- Yardımcı**, Taner Emre: Hukuk Davalarında Mecburi Dava Arkadaşlığı, Adalet Yayınevi, Ankara 2021.
- Yardımcı**, Taner Emre: Hukuk Yargılamasında Somutlaştırma Yükü, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2017.
- Yasin**, Melikşah: İdari Yargılama Usulünde İspat, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2015.
- Yavaş**, Murat: “Mehaz Kanun ile Türk Hukukunda ve Mukayeseli Hukukta Medeni Yargılamaya Hâkim Olan İlkeler ve Hâkimin Rolü”, Prof. Dr. Yavuz Alangoya İçin Armağan, İstanbul 2007, s. 283-335. (Yavaş, İlkeler)
- Yavaş**, Murat: Medeni Usul Hukukunda Temyiz, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2015. (Yavaş, Temyiz).
- Yazıcı-Tıktık**, Çiğdem: “HMK M. 293’teki Uzman Görüşü Kurumu ile Anglo-Sakson Hukuk Sistemindeki Uzman Tanık Kurumunun Karşılaştırılması”, MİHDER, C. 7, S. 20 (2011/3), s. 79-100.
- Yenidünya**, Ahmet Caner/ İçer, Zafer: Ceza Muhakemesi Hukukunda Bilirkişilik, Adalet Yayınevi, Ankara 2013.

Yenisey, Feridun/ **Nuhoğlu**, Ayşe: Ceza Muhakemesi Hukuku, 7. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019.

Yeşilirmak, Ali: “Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolu Olarak Hakem-Bilirkişilik”, DEÜHFD, C.11, Özel Sayı, 2009.

Yeşilova, Bilgehan: “Yargılama Diyalektiği ve Silahların Eşitliği”, TBBD, S. 86, 2009, s. 47-101.

Yıldırım, Kâmil: “Bilirkişi Delilinin Mukayeseli Hukuk ve Türk Hukukundaki Durumu”, 75. Yaş Günü İçin Prof. Dr. Baki Kuru Armağanı, TBB Yayınları: 55, Ankara 2004, s. 833-841.

Yıldırım, Mehmet Kamil: Medenî Usûl Hukukunda Delillerin Değerlendirilmesi, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul 1990. (Yıldırım, Delillerin Değerlendirilmesi).

Yıldırım, M. Kamil: “Medeni Yargılama Hukukunda Hakimin Rolü”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 22, S. 3, 2016, s. 3027-3044.

Yıldız, Ali Kemal: “Ceza Muhakemesi Hukukunda Bilirkişilik”, EÜHFD, C. 10, S. 2006/3-4 (Atatürk’ün 125. Doğum Yılına Armağan), s. 273-345.

Yılmaz, Ejder: Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, C. III, 3. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara 2017. (Yılmaz, Şerh).

Yılmaz, Ejder: Hukuk Sözlüğü, 10. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2011. (Yılmaz, Sözlük).

Yılmaz, Ejder: (Medenî Yargılama Hukukunda) Yemin, 2. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara 2012. (Yılmaz, Yemin).

Yılmaz, Ejder: “Usûl Ekonomisi”, AÜHFD, C. 57, S. 1, 2008, s. 243-274.

Yılmaz, Ejder: “Uygulamada Bilirkişilik ve Bilirkişi Raporları”, Mali Hukuk, 1996, 62, s. 12-31. (Yılmaz, Bilirkişilik).

Yurtcan, Erdener: Ceza Yargılaması Hukuku, 16. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019.

Yüksel, Kemalettin: “Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı Hakkında İncelemeler”, BD, S.67, 2008, s. 94-110.

İNTERNET KAYNAKLARI

www.bilirkisilik.adalet.gov.tr

www.emsal.yargitay.gov.tr

www.hudoc.echr.coe.int

www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr

www.karamercanhukuk.com

www.kazanci.com

www.kuran.diyamet.gov.tr

www.lexpera.com

www.tbmm.gov.tr

www.sozluk.gov.tr